

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Степаненко Вікторія Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 2 від 26 вересня 2025 року

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення
(Рішення №1834 від 21.12.2023 р. Ідентифікатор медіа R30-02332).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(просп. Волі, буд. 13, м. Луцьк Волинської обл., 43025, post@vnu.edu.ua, тел. (0332) 720123).

Періодичність: 6 разів на рік.

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності I10 – Соціальна робота та консультування; I11 – Дитячі та молодіжні служби;
D4 – Публічне управління та адміністрування)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

UDC 364(73):364.694

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.1>

Olena BARTOSH

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Sociology and Social Work, State University «Uzhhorod National University», 14 Universytetska str., Uzhhorod, Transcarpathian region, Ukraine, 88000, olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-6733-5516

Scopus Author ID: 57211458378

Ivan TAFII

Postgraduate Student at the Department of Sociology and Social Work, State University «Uzhhorod National University», 14 Universytetska str., Uzhhorod, Transcarpathian region, Ukraine, 88000, ivan.tafii@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0009-0007-0530-4264

To cite this article: Bartosh, O., Tafii, I. (2025). Travmoinformovana dopomoha yak vtruchannya ta orhanyzatsiynny pidkhyd: amerykanskyy dosvid [Trauma-informed care as an intervention and organizational approach: american perspective]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.1>

TRAUMA-INFORMED CARE AS AN INTERVENTION AND ORGANIZATIONAL APPROACH: AMERICAN PERSPECTIVE

The purpose of the article is to introduce to trauma-informed care within American practice of trauma-informed intervention and treatment. Research methods applied: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (in order to identify existing scientific approaches to solving the problem), theoretical generalization (to formulate the final provisions and conclusions). Trauma-informed care is an intervention and organizational approach that focuses on the impact of trauma on individuals and how it influences their response to behavioral health services throughout the prevention and treatment process. While there are various definitions and models for implementing trauma-informed care in medical-social organizations, it typically incorporates three key elements: recognizing the prevalence of trauma; understanding how trauma affects everyone involved with the program, organization, or system – including the workforce; and applying this knowledge in practical ways. Trauma-informed care is a commitment to enhancing medical-social staff competence and establishing programmatic standards and clinical guidelines that facilitate the delivery of trauma-sensitive services. A key principle of trauma-informed care is community engagement, involving clients and staff in the ongoing development and delivery of trauma-informed services. When these groups are included in the process, they are more likely to feel empowered, invested in, and satisfied with the care they receive. Implementing trauma-informed care can significantly enhance processes related to screening, assessment, treatment planning, and placement, while also reducing the risk of retraumatization. By improving communication between clients and treatment providers, trauma-informed care clarifies misunderstanding on the client's reactions, ensuring that appropriate referrals for trauma-specific treatment are made.

Key words: medical-social services, posttraumatic stress disorder, the effects of trauma on an individual, trauma-informed care.

Олена БАРТОШ

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», вул. Університетська, 14, м. Ужгород, Закарпатська обл., Україна, 88000, olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-6733-5516

Scopus Author ID: 57211458378

Іван ТАФІЙ

аспірант кафедри соціології та соціальної роботи, Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», вул. Університетська, 14, м. Ужгород, Закарпатська обл., Україна, 88000, ivan.tafii@uzhnu.edu.ua

ORCID: 0009-0007-0530-4264

Бібліографічний опис статті: Бартош, О., Тафій, І. (2025). Травмоінформована допомога як втручання та організаційний підхід: американський досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.1>

ТРАВМОІНФОРМОВАНА ДОПОМОГА ЯК ВТРУЧАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД

Метою статті є ознайомлення з травмоінформованою допомогою в американській практиці травмоінформованої інтервенції та лікування. Застосовані методи дослідження: аналіз та синтез наукової літератури (для уточнення ключових концепцій дослідження), систематизація (для визначення існуючих наукових підходів до вирішення проблеми), теоретичне узагальнення (для формулювання заключних положень та висновків). Травмоінформована допомога – це підхід у сфері охорони здоров'я та надання соціальних послуг, який враховує вплив травми на людину та її поведінку, зосереджуючись на створенні безпечного та сприятливого середовища для подолання наслідків травматичного досвіду. Вона базується на усвідомленні того, що травма впливає на фізичне, емоційне та психічне здоров'я, а також на поведінку. Травмоінформована допомога передбачає надання клієнтоорієнтованої допомоги, яка враховує індивідуальний досвід та потреби людини, що постраждала від травми. Основні принципи травмоінформованої допомоги: створення безпечного та стабільного середовища для клієнта; побудова довірливих стосунків з пацієнтом, чітке та зрозуміле спілкування; розширення можливостей (empowerment); надання клієнтам можливості брати участь у прийнятті рішень щодо їх здоров'я; співпраця з клієнтами та іншими медико-соціальними фахівцями для надання комплексної допомоги; розуміння та врахування культурних та гендерних відмінностей у наданні допомоги; створення атмосфери, в якій клієнт відчуває себе комфортно та у безпеці, уникає повторного отримання травматичного досвіду. Впровадження травмоінформованої допомоги може значно покращити процеси, пов'язані зі скринінгом, оцінкою, плануванням лікування та розміщенням клієнтів, а також зменшити ризик повторної травматизації. Покращуючи комунікацію між клієнтами та медико-соціальними працівниками, травмоінформована допомога сприяє проясненню непорозумінь щодо реакцій клієнтів.

Ключові слова: медико-соціальні послуги, посттравматичний стресовий розлад, вплив травми на людину, травмоінформована допомога.

Introduction. Many individuals seeking treatment in behavioral health settings carry the weight of trauma in their pasts, yet often fail to recognize how profoundly these experiences shape their lives. Some struggle to connect their trauma histories to the challenges they face, while others might shy away from discussing the subject altogether. Likewise, treatment providers may neglect to ask the vital questions that could reveal a client's trauma background, feel unprepared to tackle trauma-related issues head-on, or encounter difficulties in managing traumatic stress effectively due to limitations within their treatment programs, the clinical focus of their services, or directives imposed by their agencies.

By recognizing the deep connection between traumatic experiences and behavioral health issues, front-line professionals and community-based programs can cultivate a truly trauma-informed environment throughout the continuum of care. This transformative process involves addressing client needs in a safe, collaborative, and compassionate manner; preventing treatment practices that could inadvertently retraumatize those seeking help; empowering clients by building on their strengths and resilience rooted in their unique environments and communities; and wholeheartedly embracing trauma-informed principles within agencies through thoughtful support, consultation, and dedicated staff supervision.

Literature review. Over the past decade, awareness has surged regarding the intricate connections between trauma, psychological distress, quality of life, health, mental illness, and substance abuse. Once perceived as an uncommon experience, trauma is now recognized as a widespread issue within the American population. Research by Kessler et al. (Kessler et al., 1999) reveals that some of the most common traumatic events include witnessing violence, enduring natural disasters, and experiencing life-threatening accidents. The Women, Co-Occurring Disorders and Violence Study (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2007) delved deeply into the interplay between trauma, violence, and the co-occurrence of substance use and mental disorders, underscoring the critical importance of integrating trauma-informed approaches within treatment models and services.

A significant number of individuals grappling with substance use disorders carry the heavy burden of past trauma, whether from childhood or adult experiences. This link is particularly troubling, as substance abuse not only heightens the risk of encountering further traumatic situations, such as dangerous circumstances and accidents, but also exacerbates the challenges that accompany a life marked by addiction (Stewart & Conrod, 2003; Zinzow et al., 2010). Moreover, those who struggle with both substance abuse and a history of trauma often face more daunting recovery journeys, yielding poorer treatment outcomes compared to their counterparts without such experiences (Driessen et al., 2008; Najavits et al., 2007). This complexity complicates the recovery process, and places substantial demands on counselors who strive to support clients burdened by these intersecting challenges.

Clients grappling with both trauma and substance abuse often navigate a landscape filled with formidable challenges. These may encompass a range of additional psychological symptoms or mental disorders, alongside issues such as poverty, homelessness, a heightened vulnerability to HIV and other infections, and a lack of social support. Remarkably, many individuals seeking treatment for substance use disorders reveal that they have endured one or more traumatic experiences. In fact, over half of the women in substance abuse treatment have disclosed having faced at least one trauma in their lifetime (Farley et al., 2004). Additionally, a significant number of clients in inpatient treatment exhibit signs of

subclinical traumatic stress or posttraumatic stress disorder (Grant et al., 2004).

Individuals undergoing treatment for severe mental illnesses often carry the heavy burden of past trauma, including childhood physical and sexual abuse, serious accidents, homelessness, involuntary psychiatric hospitalizations, drug overdoses, and various forms of interpersonal violence. Many of these clients meet the criteria for posttraumatic stress disorder, while others with severe mental disorders frequently display psychological symptoms linked to trauma, such as anxiety disorders and mood disorders, ranging from major depression and dysthymia to bipolar disorder (Mueser et al., 2004), as well as impulse control disorders and substance use disorders (Kessler et al., 2005).

Spitzer et al. (2007) powerfully highlight that traumatic stress significantly amplifies the risk of developing mental illnesses and can intensify existing symptoms. This evidence points to the profound impact trauma has in both perpetuating and deepening mental health challenges, suggesting that trauma often sets the stage for the emergence of mental disorders. A complex, bidirectional relationship exists between trauma and substance use disorders: mental illness can heighten the likelihood of experiencing trauma, while trauma can increase the risk of developing psychological symptoms and mental disorders. This interplay emphasizes the urgent need for a comprehensive approach in treatment, addressing both trauma and substance abuse to foster healing and recovery.

The **purpose** of the article is to introduce trauma-informed care within the American practice of trauma-informed intervention and treatment. Research methods applied: analysis and synthesis of scientific literature (to clarify the key concepts of the study), systematization (to identify existing scientific approaches to solving the problem under consideration), theoretical generalization (to formulate conclusions).

Results and Discussion. According to the Substance Abuse and Mental Health Services Administration's Trauma and Justice Strategic Initiative, trauma is defined as an event, a series of events, or a set of circumstances that an individual perceives as physically or emotionally harmful or threatening, leaving behind lasting scars on their functioning and overall well-being, whether it be physical, social, emotional, or spiritual (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2012, p. 2).

Trauma transcends boundaries, affecting individuals of all races, ethnicities, ages, sexual orientations, genders, psychosocial backgrounds, and geographic regions. A traumatic experience can manifest as a single, jarring incident, a series of distressing events, or a chronic condition like childhood neglect or domestic violence. Its impact can ripple through individuals, families, communities, and cultures, even echoing through generations. Trauma often overwhelms one's ability to cope, triggering the instinctual «fight, flight, or freeze» response during such harrowing events, and often giving rise to profound feelings of fear, vulnerability, and helplessness. People may face trauma head-on, witness it unfold, feel a looming threat, or hear about traumatic incidents affecting those close to them. Such events can be human-made, like disasters resulting from mechanical failures, wars, acts of terrorism, sexual abuse, or violence, or stem from the unpredictable forces of nature, including floods, hurricanes, or tornadoes. Trauma can strike at any age or developmental stage, and those events that occur outside the expected milestones of life, such as a child dying before a parent, a cancer diagnosis in a young person, personal illness, or job loss before, often bear the heaviest psychological burdens.

Understanding trauma requires a nuanced perspective, one that recognizes that it's not merely the event itself that determines its impact, but how each individual processes and experiences it. Two people may endure the same event or series of events, yet their interpretations and reactions can be strikingly different. A complex interplay of biopsychosocial and cultural factors shapes our immediate responses and long-term coping mechanisms. For many, regardless of the trauma's intensity, the immediate or lasting effects are often met with remarkable resilience – the ability to confront life's challenges with unwavering strength and courage. While some individuals may experience only temporary reactions to a traumatic event, others might find themselves grappling with prolonged responses. These can evolve from acute symptoms into more profound and lasting mental health issues, such as post-traumatic stress disorder, anxiety disorders, mood disorders, or substance use disorders. Furthermore, the ramifications can extend to physical well-being, manifesting as issues like arthritis, chronic pain, or persistent headaches.

It's vital to recognize that not everyone who faces trauma fits neatly into diagnostic criteria

for post-traumatic stress disorder or other mental health disorders. Many may demonstrate significant trauma-related symptoms or culturally specific expressions of distress, such as somatization, where psychological strain emerges as physical ailments. Trauma-informed care is a holistic approach that acknowledges the profound impact of trauma on individuals and its influence on their interactions with behavioral health services throughout the journey of prevention and treatment. While there are various definitions and models for implementing trauma-informed care in organizations, the essence typically revolves around three pivotal elements: recognizing the prevalence of trauma; understanding how trauma affects everyone within the organization, including its dedicated workforce; and transforming this understanding into practical, actionable measures (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2012, p. 4).

Trauma-informed care begins the moment an individual makes their first contact with an agency. It is imperative that every staff member, whether they are receptionists, intake personnel, direct care providers, supervisors, administrators, peer supporters, or board members, grasp the reality that an individual's experience of trauma can greatly shape their openness to services, their interactions with staff and fellow clients, and their responsiveness to program guidelines and interventions.

This approach goes beyond mere awareness; it involves crafting program policies, procedures, and practices that diligently protect the vulnerabilities of both those who have experienced trauma and those who deliver trauma-related services. By cultivating a supportive environment and redesigning organizational practices with input from consumers, we can effectively prevent actions that might lead to re-traumatization (Hopper et al., 2010). Central to trauma-informed care is the ethical principle of «first, do no harm.» «A program, organization, or system that is trauma-informed realizes the widespread impact of trauma and understands potential paths for healing; recognizes the signs and symptoms of trauma in staff, clients, and others involved with the system; and responds by fully integrating knowledge about trauma into policies, procedures, practices, and settings.» (Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2012, p. 4).

Trauma-informed care represents a profound commitment to enhancing staff expertise and establishing robust standards and guidelines that enable

the delivery of sensitive and compassionate services. The approach is anchored in the components:

1. Recruitment and retention: Actively seeking, hiring, and nurturing skilled personnel who are well-versed in the principles of trauma-informed care.

2. Consumer involvement: Empowering consumers, particularly those who have survived trauma and peer support specialists, to actively participate in the planning, implementation, and evaluation of trauma-sensitive services.

3. Collaboration across systems: Cultivating strong partnerships among various service systems to streamline referral processes, ensuring that individuals receive timely and appropriate trauma-specific services when they need them most.

4. Continuity of care: Ensuring a seamless transition in trauma-informed care as individuals navigate between different systems or services.

5. Ongoing evaluation: Committing to a continuous cycle of assessment, reexamining every facet of service delivery through a trauma-aware lens to consistently elevate the quality of care.

By embracing these practices, organizations can foster a supportive atmosphere that recognizes and actively addresses the profound effects of trauma on individuals.

Integrating trauma-informed care into behavioral health services offers a wealth of advantages for clients, their families, communities, and organizations alike. These services emphasize the importance of understanding that trauma can deeply impact a person's overall well-being, encompassing both mental and physical health. For behavioral health providers, adopting trauma-informed practices opens the door to transformative opportunities. It highlights the need for specialized knowledge and skills regarding trauma, recognizing that many individuals may carry the burdens of past experiences, even if those experiences are not openly discussed. Many clients seeking behavioral health services likely come with histories of trauma, and it's essential for organizations and providers to be acutely aware that unexamined policies and practices can inadvertently rekindle those wounds. Trauma-informed care focuses on understanding a client as a unique individual, promoting a personalized approach rather than relying on one-size-fits-all solutions.

Implementing trauma-informed care opens the door for clients to engage more deeply with services that embody a compassionate understanding

of their unique challenges. This transformative approach fosters a profound sense of safety for those with traumatic histories, serving as a crucial safeguard against the serious consequences of traumatic stress. While some individuals might not initially see the value in confronting their past experiences, trauma-informed services offer a valuable space for exploration—enabling clients to understand the far-reaching effects of trauma, recognize their inherent strengths and coping mechanisms, build resilience, and uncover the intricate connections between trauma, substance use, and psychological symptoms. Treatment improvement protocols champion a trauma-informed model of care, highlighting the vital role that behavioral health practitioners and organizations play in acknowledging the prevalence and profound impact of trauma on the individuals they serve. This framework inspires the development of trauma-sensitive and trauma-responsive services that cater to the unique needs of clients. These protocols furnish practitioners and program administrators with crucial insights to enhance their trauma awareness and understanding, aiming to refine screening and assessment processes while promoting evidence-based intervention strategies across diverse settings within behavioral health services.

While trauma-informed care may not always encompass trauma-specific services or specialists, professionals equipped with advanced training to provide targeted interventions for traumatic stress reactions, it certainly recognizes the significant influence trauma wields throughout the continuum of care. Ultimately, this approach promotes integrated and collaborative processes designed to proactively address the needs of both individuals and communities affected by trauma, paving the way for healing and recovery.

Individuals who have experienced trauma often find themselves at a heightened risk of developing substance use disorders, including both abuse and dependence. In addition to these struggles, they may encounter significant mental health challenges such as depression and anxiety, relational difficulties, and a range of distressing symptoms. Physical health issues, including sleep disorders, can further complicate their situation. To combat these issues, treatment improvement protocols emphasize strategic prevention measures, as outlined by the Institute of Medicine [14]. Selective prevention focuses on individuals who are at risk of developing social,

psychological, or other conditions stemming from trauma, as well as those more vulnerable to experiencing trauma due to existing behavioral health disorders. Meanwhile, indicated prevention zeroes in on individuals displaying early signs of trauma-related symptoms. These protocols advocate for a diverse array of interventions, including trauma-informed strategies, framing treatment as a vital preventive effort. Their primary aim is to cultivate resilience, foster safety, and equip clients with essential coping skills to navigate the effects of trauma.

Conclusion. In conclusion, the implementation of trauma-informed care can profoundly enhance processes related to screening, assessment, treatment planning, and placement, all while minimizing the risk of retraumatization. By fostering improved communication between clients and treatment providers, trauma-informed care not only clarifies misunderstandings surrounding clients' reactions and presenting issues but also ensures timely and appropriate referrals for evaluations or specialized

trauma treatments. This comprehensive approach empowers individuals to reclaim their lives and move forward on their journey to healing. A key principle of trauma-informed care is the engagement of the community, clients, and staff. When these groups are involved in the ongoing development and delivery of trauma-informed services, they are more likely to feel empowered, invested, and satisfied. Organizations also benefit from workforce development practices by planning for, attracting, and retaining a diverse workforce knowledgeable about trauma and its effects. Developing a trauma-informed organization involves hiring and promotion practices that seek individuals educated and trained in trauma-informed care at all levels of the organization, including the board and peer support positions. Trauma-informed organizations prioritize their staff by adopting trauma-informed principles, which include providing ongoing support to promote trauma-informed care in practice and addressing secondary trauma, ensuring a safe working environment.

BIBLIOGRAPHY:

1. Driessen M., Schulte S., Luedecke C., Schaefer I., Sutmann F., Ohlmeier M. Trauma and PTSD in patients with alcohol, drug, or dual dependence: A multi-center study. *Alcoholism: Clinical & Experimental Research*. 2008. № 32. P. 481–488.
2. Farley M., Golding J.M., Young G., Mulligan M., Minkoff J.R. Trauma history and relapse probability among patients seeking substance abuse treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 2004. № 27. P.161–167.
3. Grant B.F., Stinson F.S., Dawson D.A., Chou S.P., Dufour M.C., Compton W. Prevalence and co-occurrence of substance use disorders and independent mood and anxiety disorders: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Archives of General Psychiatry*. 2004. № 61. P. 807–816.
4. Hopper E.K., Bassuk E.L., Olivet J. Shelter from the storm: Trauma-informed care in homelessness services settings. *The Open Health Services and Policy Journal*. 2010. № 3. P. 80–100.
5. Kessler R.C., Chiu W.T., Demler O., Merikangas K.R., Walters E.E. Prevalence, severity, and comorbidity of 12-month DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey replication. *Archives of General Psychiatry*. 2005. № 62. P. 617–627.
6. Kessler R.C., Sonnega A., Bromet E., Hughes M., Nelson C.B., Breslau N.N. Epidemiological risk factors for trauma and PTSD. In: Yehuda R. (ed). *Risk factors for PTSD*. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1999. P. 23–59.
7. Mueser K.T., Salyers M.P., Rosenberg S.D., Goodman L.A., Essock S.M., Osher F.C. Interpersonal trauma and posttraumatic stress disorder in patients with severe mental illness: Demographic, clinical, and health correlates. *Schizophrenia Bulletin*. 2004. № 30. P. 45–57.
8. Najavits L.M., Harned M.S., Gallop R.J., Butler S.F., Barber J.P., Thase M.E. Six-month treatment outcomes of cocaine-dependent patients with and without PTSD in a multisite national trial. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*. 2007. № 68. P. 353–361.
9. O'Connell M.E., Boat T.F., Warner K.E. Institute of Medicine, Committee on Prevention of Mental Disorders and Substance Abuse Among Children; National Research Council (U.S.). *Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: Progress and possibilities*. Washington, DC: National Academies Press, 2009.
10. Spitzer C., Vogel M., Barnow S., Freyberger H.J., Grabe H.J. Psychopathology and alexithymia in severe mental illness: the impact of trauma and posttraumatic stress symptoms. *European Archives of Psychiatry and Neurological Sciences*. 2007. № 257. P. 191–196.
11. Stewart S.H., Conrod P.J. Psychosocial models of functional associations between posttraumatic stress disorder and substance use disorder. In: Ouimette P., Brown P.J., (Eds.). *Trauma and substance abuse: Causes, consequences, and treatment of comorbid disorders*. Washington, DC: American Psychological Association, 2003. P. 29–55.

12. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. SAMHSA's working definition of trauma and principles and guidance for a trauma-informed approach. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2012.

13. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. The Women, Co-Occurring Disorders and Violence Study and Children's Subset Study: Program summary. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 2007.

14. Zinzow H.M., Resnick H.S., Amstadter A.B., McCauley J.L., Ruggiero K.J., Kilpatrick D.G. Drug- or alcohol-facilitated, incapacitated, and forcible rape in relationship to mental health among a national sample of women. *Journal of Interpersonal Violence*. 2010. № 25. P. 2217–2236.

REFERENCES:

1. Driessen, M., Schulte, S., Luedecke, C., Schaefer, I., Sutmann, F., & Ohlmeier, M. (2008). Trauma and PTSD in patients with alcohol, drug, or dual dependence: A multi-center study. *Alcoholism: Clinical & Experimental Research*, 32, 481–488.

2. Farley, M., Golding, J.M., Young, G., Mulligan, M., & Minkoff, J.R. Trauma history and relapse probability among patients seeking substance abuse treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 27, 161–167.

3. Grant, B.F., Stinson, F.S., Dawson, D.A., Chou, S.P., Dufour, M.C., & Compton, W. (2004). Prevalence and co-occurrence of substance use disorders and independent mood and anxiety disorders: Results from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Archives of General Psychiatry*, 61, 807–816.

4. Hopper, E.K., Bassuk, E.L., & Olivet, J. (2010). Shelter from the storm: Trauma-informed care in homelessness services settings. *The Open Health Services and Policy Journal*, 3, 80–100.

5. Kessler, R.C., Chiu W.T., Demler, O., Merikangas, K.R., & Walters, E.E. (2005). Prevalence, severity, and comorbidity of 12-month DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey replication. *Archives of General Psychiatry*, 62, 617–627.

6. Kessler, R.C., Sonnega, A., Bromet, E., Hughes, M., Nelson, C.B., & Breslau, N.N. (1999). Epidemiological risk factors for trauma and PTSD. In: Yehuda R. (ed). *Risk factors for PTSD* (pp.23–59). American Psychiatric Press.

7. Mueser, K.T., Salyers, M.P., Rosenberg, S.D., Goodman, L.A., Essock, S.M., & Osher, F.C. (2004). Interpersonal trauma and posttraumatic stress disorder in patients with severe mental illness: Demographic, clinical, and health correlates. *Schizophrenia Bulletin*, 30, 45–57.

8. Najavits, L.M., Harned, M.S., Gallop, R.J., Butler, S.F., Barber, J.P., & Thase, M.E. (2007). Six-month treatment outcomes of cocaine-dependent patients with and without PTSD in a multisite national trial. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 68, 353–361.

9. O'Connell, M.E., Boat, T.F., & Warner, K.E. (2009). *Institute of Medicine, Committee on Prevention of Mental Disorders and Substance Abuse Among Children; National Research Council (U.S.). Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: Progress and possibilities*. National Academies Press.

10. Spitzer, C., Vogel, M., Barnow, S., Freyberger, H.J., & Grabe, H.J. (2007). Psychopathology and alexithymia in severe mental illness: the impact of trauma and posttraumatic stress symptoms. *European Archives of Psychiatry and Neurological Sciences*, 257, 191–196.

11. Stewart, S.H., & Conrod, P.J. (2003). Psychosocial models of functional associations between posttraumatic stress disorder and substance use disorder. In: P.Ouimette, P.J.Brown (Eds.). *Trauma and substance abuse: Causes, consequences, and treatment of comorbid disorders* (pp.29–55). American Psychological Association.

12. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2012). *SAMHSA's working definition of trauma and principles and guidance for a trauma-informed approach*. SAMHSA.

13. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2007). *The Women, Co-Occurring Disorders and Violence Study and Children's Subset Study: Program summary*. Substance Abuse and Mental Health Services Administration.

14. Zinzow, H.M., Resnick, H.S., Amstadter, A.B., McCauley, J.L., Ruggiero, K.J., & Kilpatrick, D.G. (2010). Drug- or alcohol-facilitated, incapacitated, and forcible rape in relationship to mental health among a national sample of women. *Journal of Interpersonal Violence*, 25, 2217–2236.

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 06.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 339

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.2>

Юрій БОНДАРЕНКО

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601

ORCID: 0009-0001-2904-6243

Наталія МИРОШНІЧЕНКО

кандидат наук в соціальній педагогіці, доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601

ORCID: 0000-0001-5391-0866

Бібліографічний опис статті: Бондаренко, Ю., Мирошніченко, Н. (2025). Інноваційні інструменти фандрайзингу: краудфандинг, онлайн-платформи, NFT. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 10–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.2>

ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ФАНДРАЙЗИНГУ: КРАУДФАНДИНГ, ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ, NFT

У період суспільних криз та нестабільності стратегічний фандрайзинг стає важливим практичним інструментом забезпечення фінансової стабільності та соціально-економічного розвитку. **Метою** роботи є аналіз стратегічних підходів до інноваційного потенціалу фандрайзингу, які можуть бути успішно використані для ефективного залучення фінансування. **Методологія.** У процесі дослідження було застосовано загальні наукові методи: аналіз і синтез, порівняння, структурно-логічний метод, систематизація, узагальнення та абстракція. **Наукова новизна.** У дослідженні розглянуто проблематику стратегічного фандрайзингу у контексті інструментарію фінансової підтримки в умовах обмеженого ресурсного забезпечення. Розглянуто різні підходи до фандрайзингу, в тому числі – цифрового, традиційного, інноваційного та партнерського. Проаналізовано особливості конкретних стратегій та інструментів, таких, як краудфандинг, онлайн-платформи, технології non-fungible tokens (NFT). Встановлено, що комплексний підхід до фандрайзингу, який асимілює сучасні та традиційні методи, дозволяє забезпечити максимальну ефективність у досягненні фінансової стабільності. **Висновки.** У дослідженні обґрунтовано, що краудфандинг, онлайн-платформи та NFT позиціонуються надійними інструментами фандрайзингу, зокрема, на етапі формування стратегії діяльності компанії. Запропоновано ключові підходи до врегулювання ринку краудфандингових інвестицій. Доведено, що розглянуті види альтернативного фінансування та підтримки вбачаються дієвим засобом трансформації підходів до фінансування інноваційних проєктів. Проведена у статті аналітика дозволяє ідентифікувати переваги моделей фандрайзингу, а також виділити дотичні ризики та виклики, що дозволить розробляти та впроваджувати ефективні стратегії їх нівелювання.

Ключові слова: фандрайзинг, краудфандинг, проєктна підтримка, цифрова платформа, інновації, non-fungible tokens (NFT).

Yurii BONDARENKO

PhD Student, Dragomanov Ukrainian State University, 9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0009-0001-2904-6243

Nataliia MYROSHNICHENKO

PhD in Social Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work, Dragomanov Ukrainian State University, 9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0000-0001-5391-0866

To cite this article: Bondarenko, Yu., Myroshnichenko, N. (2025). Innovatsiini instrumenty fandraizynhu: kraudfandynh, onlain-platformy, NFT [Innovative fundraising tools: crowdfunding, online platforms, NFT]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 10–14, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.2>

INNOVATIVE FUNDRAISING TOOLS: CROWDFUNDING, ONLINE PLATFORMS, NFT

*In times of social crises and instability, strategic fundraising becomes an important practical tool for ensuring financial stability and socio-economic development. **The purpose** of the work is to analyze strategic approaches to the innovative potential of fundraising, which can be successfully used to effectively attract funding. **Methodology.** In the research process, general scientific methods were applied: analysis and synthesis, comparison, structural-logical method, systematization, generalization and abstraction. **Scientific novelty.** The study examines the issues of strategic fundraising in the context of financial support tools in conditions of limited resource provision. Various approaches to fundraising are considered, including digital, traditional, innovative and partnership. The features of specific strategies and tools, such as crowdfunding, online platforms, and non-fungible tokens (NFT) technologies, are analyzed. It has been established that a comprehensive approach to fundraising, which assimilates modern and traditional methods, allows to ensure maximum efficiency in achieving financial stability. **Conclusions.** The study substantiates that crowdfunding, online platforms and NFTs are positioned as reliable fundraising tools, in particular, at the stage of forming a company's business strategy. Key approaches to regulating the crowdfunding investment market are proposed. It is proven that the considered types of alternative financing and support are seen as an effective means of transforming approaches to financing innovative projects. The analysis conducted in the article allows to identify the advantages of fundraising models, as well as to highlight related risks and challenges, which will allow to develop and implement effective strategies for their leveling.*

Key words: fundraising, crowdfunding, project support, digital platform, innovation, non-fungible tokens (NFT).

Актуальність проблеми. Суб'єкти економічних взаємин на сьогодні зазнають значних труднощів із доступом до ресурсно-фінансового забезпечення за допомогою традиційних засобів – банківських позик чи залучення інвесторів. Активний розвиток цифрових технологій формує інноваційний спектр потенційних можливостей підтримки поточної та перспективної діяльності. Фандрайзинг, загалом, має на меті залучення додаткових ресурсів, які потенційно можуть застосовуватись задля оптимізації матеріально-технічної основи, фінансування різноманітних сфер соціально-економічної діяльності, стимулювання суспільного розвитку.

Концепція краудфандингу, зокрема, є інноваційним способом фінансування культурних, соціальних чи комерційних проєктів шляхом залучення фінансування від низки джерел. NFT, або невзаємозамінні токени, можуть успішно застосовуватись у соціальному секторі, в тому числі, для підтримки благодійних ініціатив та цільового збору коштів, підвищення їх прозорості. Унікальність NFT позиціонує їх перспективним інструментом для реалізації важливих соціальних проєктів. Водночас, онлайн-платформи у соціальному секторі асимілюють широкий спектр можливостей, в тому числі, надання психологічної підтримки та безперешкодний доступ до освітньо-інформаційних ресурсів.

Концепти моделей фандрайзингу відрізняються за цільовим спрямуванням та масштабістю, що створює необхідність детального дослідження їх особливостей. Визначення існуючих можливостей, дослідження успішного міжнародного досвіду, розвиток вітчизняних платформ дозволять забезпечити ефективну підтримку діяльності в соціально-економічній сфері, що визначає актуальність проблематики даного дослідження та необхідність вдосконалення її науково-дослідницького підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фандрайзинг є новою, проте перспективною та актуальною тематикою наукових розробок. У науковому дискурсі присутні низка досліджень, зосереджених на окремих аспектах застосування інноваційних інструментів ресурсно-фінансової підтримки, аналізі умов діяльності фандрайзингових кампаній у різних країнах.

Зокрема, у публікаціях С. Теслюк та ін. (2022), А. Орел, В. Дяченко (2023), Л. Колінець, А. Гомотюк (2023) досліджується стратегічний функціонал фандрайзингу у соціальній сфері. Закцентовано на ролі інноваційних цифрових інструментів та онлайн-платформ в контексті підвищення якості послуг та розвитку інфраструктури.

У наукових розробках А. Malhotra та ін. (2024), А. Reynolds (2020), G. Allon, V. Babich (2020) проводиться порівняння традиційних

методів фандрайзингу із інноваційними цифровими підходами. Дослідники вивчають переваги та недоліки сучасних методів ресурсної підтримки, наполягаючи на необхідності використання цифрових платформ для розширення аудиторії та залучення донорів.

М. Tajvarpour, D. Pujari (2023), А. Brem та ін. (2023), А. Messeni Petruzzelli та ін. (2019) акцентують на важливості взаємодії в межах публічно-приватного партнерства для реалізації значущих соціальних проєктів. Досліджуючи NFT та блокчейн, автори подають успішні приклади для підвищення довіри донорів та гарантії прозорості фінансових операцій. Науковці К. Mochkabadi, С. Volkmann (2020), А. Bagheri (2019) пропонують фандрайзингові стратегії, що враховують соціально-економічні та культурні умови.

Зазначені публікації акцентують на значимості адаптації стратегій фандрайзингу до специфічних соціальних та культурних передумов, залучення інноваційних методів для забезпечення успішності соціальних кампаній. Водночас, залишаються нерозв'язаними ряд галузевих проблем, у тому числі, недостатнє усвідомлення довгострокових наслідків фандрайзингових стратегій, що використовують потенціал краудфандингу, онлайн-платформ та NFT.

Мета дослідження. Метою роботи є аналіз стратегічних підходів до інноваційного потенціалу фандрайзингу, які можуть бути успішно використані для ефективного залучення фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. У реаліях сучасної суспільної динаміки стратегічний фандрайзинг необхідно розглядати як комплексний підхід, що передбачає залучення інноваційних цифрових методів та інструментів. Дефініція «краудфандинг» позиціонується як «фінансування громадою», що відбувається як синергізація коштів на добровільній основі за допомогою цільових діджитал-платформ, що має на меті фінансову підтримку в форматі інноваційних стартапів тв проєктів (Messeni Petruzzelli та ін., 2019). Краудфандинг, власне, передбачає цільову акумуляцію фінансових ресурсів за рахунок донатів, зібраних бекерами (особами чи організаціями, що виражають фінансову підтримку на основі участі в краудфандингової кампанії), у прямій чи непрямій формі (Bagheri, 2019). Непряма форма реалізовується із залученням посередника та використанням спеціалізованої плат-

форми. Пряма форма краудфандингу зарекомендувала себе менш вигідним форматом для маловідомих суспільству фандрайзерів.

Загальноприйнята таксономія краудфандингу передбачає чотирнадцять моделей в форматі боргових зобов'язань, акціонерного капіталу та неінвестиційних моделей. Моделі боргових зобов'язань – P2P та балансове кредитування, торгівля рахунками тощо; моделі у форматі акціонерного капіталу передбачають інвестиційну діяльність; моделі власного капіталу являють собою кооперативні проєкти акумуляції інвестицій для ресурсної підтримки певного громадського проєкту (Mochkabadi & Volkmann, 2020). Моделі неінвестиційної векторності передбачають краудфандинг на основі принципу винагороди (reward-based crowdfunding) або безоплатного дарування (donation-based crowdfunding). Такий формат наразі максимально підтримується суспільством, адже цільове фінансування проєктів не передбачає жодних суміжних зобов'язань щодо відшкодування.

Практика краудфандингу демонструє особливу дієвість у фінансуванні стартапів, інноваційних проєктів, соціальних програм. При цьому, залежно від основної цілі, підтримка за посередництвом краудфандингу може бути індивідуальною, проєктною, спільотною чи інституційною. Серед переваг краудфандингу в у цифрову епоху необхідно відзначити: мінімізацію ризиків, умовне безповернення інвестицій та незалежність процесу, нівелювання бюрократизації, доступність процесу імплементації до процесу.

Базовий функціонал інструментарію краудфандингу віднесений до спеціалізованих онлайн-платформ, що дозволяють акумулювати та аналізувати інформацію та ресурси від інвесторів. Онлайн-платформи як інноваційний інструмент фандрайзингу виступають на сьогодні основним посередником в укладанні договірних відносин між інвесторами та розробниками чи власниками проєктів, у тому числі, соціального спрямування. Серед найбільших міжнародних краудфандингових платформ – IndieGoGo, Kickstarter, RocketHub, ArtistShare, Boomerang. Ці платформи формують унікальні передумови для подолання будь-яких просторово-географічних обмежень для цільової акумуляції коштів та розширення аудиторії потенційних донорів (Malhotra та ін., 2024).

Серед ключових переваг онлайн-платформ варто відзначити скорочення часових витрат на пошук інвесторів, спрощення самого процесу фінансування, забезпечення участі бекерів у оптимізації ідеї проєкту шляхом прямого безпосереднього діалогу. Окремою перевагою є позиціонування платформ гарантими доброчесності новостворених організацій чи проєктів. Значну результативність онлайн-платформи демонструють у випадку потенційного виходу проєкту у міжнародне поле.

Партнерський фандрайзинг, який містить в основі взаємодію з корпоративними донорами, благодійними фондами та організаціями, передбачає спонсорство окремих проєктів, надання фінансової підтримки, а також розробку та інтеграцію важливих соціальних програм. Ринок краудфандингу та онлайн-платформ активно розширює власні межі, зважаючи на глобальну цифровізацію соціально-економічного середовища (Reynolds, 2020).

Водночас, процес супроводжується певними ризиками. Так, серед них варто відзначити демонстрацію інноваційного продукту в конкурентному середовищі перед безпосереднім запуском у реалізацію, необхідність удосконалення регуляторного підґрунтя та якості безпечових гарантій, високий рівень невизначеності, вимоги до маркетингово-інформаційного забезпечення, потенційна ймовірність нереалізованості профінансованого проєкту.

Інноваційні підходи до фандрайзингу, зокрема, використання блокчейну та NFT, набувають особливої популярності у глобальному середовищі та демонструють ефективність навіть у випадках низької результативності інших інструментів підтримки. Вони гарантують прозорість фінансових транзакцій та дозволяють залучати нові аудиторії, у тому числі, молодь (Allon & Babich, 2020). Серед основних способів залучення NFT у соціальному секторі варто виділити:

- цільовий збір коштів для благодійних проєктів, що передбачає розроблення та реалізацію NFT з унікальними цифровими активами, продаж їх у якості унікальних квитків на благодійні заходи;

- підвищення рівня прозорості та підзвітності шляхом створення системи відстеження донатів у блокчейні, використання цифрових сертифікатів для участі у волонтерських проєктах;

- розширення аудиторії донорів, зокрема, молоді через популярність NFT в молодіжному середовищі, а також шляхом підвищення обізнаності щодо соціальних проблем та створення спільнот для привернення уваги до благодійних проєктів та програм;

- забезпечення прав інтелектуальної власності, авторства у творчості.

Очевидною в контексті України вбачається потреба законодавчого врегулювання процедур впровадження краудфандингових платформ. Актуалізація нормативно-правового поля у даній сфері дозволить активно розвивати та примножувати соціальний функціонал краудфандингу, онлайн-платформ та NFT, гарантувати належний рівень захисту інформації та забезпечити загальну стійкість соціально-економічного середовища в кризових суспільних умовах. Удосконалення нормативного забезпечення фандрайзингу дозволить реалізувати правову ідентифікацію дефініцій платформи, донорів та власників проєктів, встановити мінімальні вимоги до капіталу та забезпечити відповідність національних галузевих стандартів міжнародним нормам фінансового захисту та безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стратегічний фандрайзинг може суттєво підвищити фінансову стійкість та забезпечити розвиток інноваційних проєктів шляхом поєднання різних інструментів, враховуючи культурні та соціальні аспекти.

Екосистема фандрайзинг в національному просторі, складена інструментами краудфандингу, онлайн-платформ та NFT, є поки що слабозрозуміною та потребує формування галузевої нормативно-правової бази для оптимізації взаємодії між інвесторами та розробниками проєктів, підвищення рівня довіри донорів та прозорості процесу, формування системи інформаційно-консультативної підтримки.

У цілому, акумуляція коштів для соціальних ініціатив та благодійних проєктів за посередництвом інноваційних інструментів фандрайзингу є рушійною зміною у способі фінансування нових підприємств у концепті цифрової економіки. Перспективні дослідження мають бути спрямовані на розширення потенціалу краудфандингу та блокчейн-технологій на основі аналізу результативності співпраці з різними стейкхолдерами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теслюк С., Матвійчук Н., Демчук Н. Краудфандинг як сучасний спосіб фінансування: проблеми та перспективи його розвитку в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>
2. Орел А., Дяченко В. Інвестиційний банкінг: нові можливості та виклики. *Маркетинг та конкурентоспроможність соціально-економічних систем в умовах сталого розвитку* : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 6–7 червня 2023 р.). 2023. Суми : СНАУ. 268 с., 192.
3. Колінець Л. Б., Гомотюк А. О. Цифрове залучення капіталу: можливості, виклики та глобальні тенденції. *Серія: Економіка*. 2023. № 26. С. 5–13. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-26-5-13>
4. Malhotra A., Burtch G., Wareham J. Knowledge sharing between project creators and backers in rewards-based crowdfunding. *Journal of Knowledge Management*. 2024. <https://doi.org/10.1108/JKM-09-2022-0728>
5. Reynolds A. Crowdsourcing and crowdfunding. In *The Routledge Encyclopedia of Citizen Media*. Routledge, 2020.
6. Allon G., Babich V. Crowdsourcing and crowdfunding in the manufacturing and services sectors. *Manufacturing & Service Operations Management*. 2020. № 22(1). Pp. 102–112. <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0825>
7. Tajvarpour M. H., Pujari D. Crowdsourcing and crowdfunding: Emerging approaches for new product concept generation and market testing. *The PDMA handbook of innovation and new product development*. 2023. Pp. 367–384.
8. Brem A. M., Tucci C. L., Brown T., Chen J. Guest Editorial: The age of crowdsourcing and crowdfunding for technological innovation: Where we are, and where to go?. *IEEE Transactions on Engineering Management*. 2023. № 70(9). Pp. 3015–3020. doi: 10.1109/TEM.2023.3270022
9. Messeni Petruzzelli A., Natalicchio A., Panniello U., Roma P. Understanding the crowdfunding phenomenon and its implications for sustainability. *Technological Forecasting and Social Change*. 2019. № 141. Pp. 138–148. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.10.002>
10. Mochkabadi K., Volkmann C.K. Equity crowdfunding: a systematic review of the literature. *Small Bus Econ*, 2020. № 54. Pp. 75–118. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0081-x>
11. Bagheri, A., Chitsazan, H., & Ebrahimi, A. Crowdfunding motivations: A focus on donors' perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*. 2019. № 146. Pp. 218–232. DOI: <https://doi.org/doi:10.1016/j.techfore.2019.05.0>

REFERENCES:

1. Tesliuk, S., Matviichuk, N., & Demchuk, N. (2022). Kraudfandynh yak suchasnyi sposib finansuvannia: problemy ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Crowdfunding as a Modern Method of Financing: Problems and Prospects for its Development in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo (Economy and society)*, 37. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-16>
2. Orel, A., & Diachenko, V. (2023). Investytsiyni bankinh: novi mozhlyvosti ta vyklyky [Investment banking: new opportunities and challenges]. *Marketing ta konkurentospromozhnist sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh staloho rozvytku* : zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Marketing and Competitiveness of Socio-Economic Systems in the Context of Sustainable Development : Collection of Abstracts of the International Scientific and Practical Conference), Sumy: SNAU, 2023. 268 p.
3. Kolinets, L. B., & Homotiuk, A. O. (2023). Tsyfrove zaluchennia kapitalu: mozhlyvosti, vyklyky ta hlobalni tendentsii [Digital capital raising: opportunities, challenges and global trends]. *Seriia: Ekonomika (Series: Economics)*, 26, 5–13. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-26-5-13>
4. Malhotra, A., Burtch, G., & Wareham, J. (2024). Knowledge sharing between project creators and backers in rewards-based crowdfunding. *Journal of Knowledge Management*, 28 (6), 1517–1537. <https://doi.org/10.1108/JKM-09-2022-0728>
5. Reynolds, A. (2020). Crowdsourcing and crowdfunding. In *The Routledge Encyclopedia of Citizen Media (pp. 110–115)*. Routledge.
6. Allon, G., & Babich, V. (2020). Crowdsourcing and crowdfunding in the manufacturing and services sectors. *Manufacturing & Service Operations Management*, 22(1), 102–112. <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0825>
7. Tajvarpour, M. H., & Pujari, D. (2023). Crowdsourcing and crowdfunding: Emerging approaches for new product concept generation and market testing. *The PDMA handbook of innovation and new product development*, 367–384.
8. Brem, A. M., Tucci, C. L., Brown, T., & Chen, J. (2023). Guest Editorial: The age of crowdsourcing and crowdfunding for technological innovation: Where we are, and where to go?. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 70(9), 3015–3020. doi: 10.1109/TEM.2023.3270022
9. Messeni Petruzzelli, A., Natalicchio, A., Panniello, U., & Roma, P. (2019). Understanding the crowdfunding phenomenon and its implications for sustainability. *Technological Forecasting and Social Change*, 141, 138–148. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2018.10.002>
10. Mochkabadi, K., & Volkmann, C.K. (2020). Equity crowdfunding: a systematic review of the literature. *Small Bus Econ*, 54, 75–118. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0081-x>
11. Bagheri, A., Chitsazan, H., & Ebrahimi, A. (2019). Crowdfunding motivations: A focus on donors' perspectives. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 218–232. DOI: <https://doi.org/doi:10.1016/j.techfore.2019.05.0>

Дата надходження статті: 21.08.2025

Дата прийняття статті: 30.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-787.2:314.151.3-054.73

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.3>

Сергій ГУНЬКО

координатор регіонального компонента, Фонд Східна Європа | Швейцарсько-українська програма EGAP,
вул. Саксаганського, 83, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0009-0001-4513-6759

Віктор ЛЯХ

Президент Фонду Східна Європа, вул. Саксаганського, 83, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Бібліографічний опис статті: Гунько, С., Лях, В. (2025). Напрями соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 15–21, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.3>

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Стаття присвячена аналізу соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю у територіальних громадах із залученням громадських організацій як ключових суб'єктів цього процесу. У контексті повномасштабної війни в Україні саме поєднання статусу внутрішньо переміщеної особи та інвалідності створює унікальні виклики, що потребують комплексних підходів до соціальної інтеграції. Метою статті є окреслення основних напрямів підтримки, які здійснюють громадські організації, а також розкриття їхнього змісту, форм, методів та взаємодії із суб'єктами соціальної політики на рівні громади.

У процесі дослідження узагальнено сучасні наукові напрацювання та практичний досвід діяльності неурядових організацій у сфері допомоги ВПО з інвалідністю. Виокремлено шість взаємопов'язаних напрямів підтримки: матеріально-побутовий, психосоціальний, правовий та адвокаційний, освітньо-професійний, культурно-громадський і цифровий. Кожен із напрямів розкрито з позицій його змісту, конкретних форм і методів роботи, а також визначено коло суб'єктів, залучених до реалізації. Наголошено, що саме інтегроване поєднання цих напрямів забезпечує умови для подолання ізоляції, формування відчуття безпеки та належності до громади, а також сприяє розвитку соціальної згуртованості.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання напрацьованих висновків у проектній діяльності громадських організацій, розробленні програм соціальної інтеграції ВПО з інвалідністю та налагодженні міжсекторальної взаємодії на рівні територіальних громад. Особливий акцент зроблено на цифровізації як інструменті підвищення доступності послуг у сільських громадах. Отримані результати також мають перспективу застосування у формуванні державної політики соціальної підтримки вразливих категорій населення в умовах війни та післявоєнного відновлення. Досвід ініціатив, реалізованих, зокрема, Фондом Східна Європа, підтверджує значення поєднання соціальної підтримки з розвитком організаційної спроможності та цифрових рішень для підсилення інклюзивності громад.

Ключові слова: громадські організації, внутрішньо переміщені особи, соціальна підтримка, територіальна громада, особи з інвалідністю, соціальні послуги, цифровізація, сільська громада.

Serhii GUNKO

Regional Component Coordinator, East Europe Foundation | The E-Governance for Accountability and Participation Program (EGAP), 83 Saksakhanskogo str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Viktor LIAKH

President of East Europe Foundation, 83 Saksakhanskogo str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

To cite this article: Gunko, S., Liakh, V. (2025). Napriamy sotsialnoi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib z invalidnistiu v terytorialnii hromadi [Key Directions of Social Support for Internally Displaced Persons with Disabilities in Territorial Communities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 15–21, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.3>

KEY DIRECTIONS OF SOCIAL SUPPORT FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS WITH DISABILITIES IN TERRITORIAL COMMUNITIES

The article analyzes the provision of social support for internally displaced persons (IDPs) with disabilities in territorial communities, with particular attention to the involvement of civil society organizations as key actors in this process. In the context of the full-scale war in Ukraine, the combination of displacement and disability creates unique challenges that require comprehensive approaches to social integration. The purpose of the study is to outline the main directions of support provided by civil society organizations and to examine their content, forms, methods, and interaction with other social policy stakeholders at the community level.

The study generalizes current scholarly contributions and the practical experience of non-governmental organizations in supporting IDPs with disabilities. Six interrelated areas of support are identified: material and household assistance, psychosocial support, legal and advocacy services, educational and professional development, cultural and civic engagement, and digital inclusion. Each area is elaborated in terms of its content, specific forms and methods of work, and the range of actors involved in implementation. The analysis emphasizes that the integrated combination of these areas creates conditions for overcoming isolation, fostering a sense of safety and belonging, and promoting community cohesion.

The practical significance of the study lies in the potential application of its conclusions to project activities of civil society organizations, the design of social integration programs for IDPs with disabilities, and the establishment of cross-sectoral cooperation at the community level. Special emphasis is placed on digitalization as a tool for improving service accessibility in rural communities. The findings also have implications for shaping state policy on social support for vulnerable populations during the war and in the post-war recovery period. The experience of initiatives implemented, in particular by the East Europe Foundation, underscores the importance of combining social support with organizational capacity-building and digital solutions to strengthen community inclusiveness.

Key words: civil society organizations, internally displaced persons, social support, territorial community, persons with disabilities, social services, digitalization, rural community.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні призвела до зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. Серед них є значна група людей з інвалідністю, які переживають подвійні труднощі: втрата звичного середовища поєднується з бар'єрами, що ускладнюють їхнє повсякденне життя. Це і проблеми з доступом до житла, і обмеженість у користуванні соціальними та медичними послугами, і відчуття ізольованості від громади.

У своїй практичній роботі в громадському секторі ми неодноразово спостерігали, що саме громадські організації першими приходять на допомогу таким людям. Вони реагують швидше, діють гнучкіше, ніж державні інституції, і здатні не лише роздати гуманітарну допомогу, а й створити простір підтримки та взаємодії. Це можуть бути групи самопомогі, психологічні консультації, юридичний супровід або навіть спільні ініціативи для того, щоб люди з інвалідністю відчули себе частиною громади, а не її «окремою категорією».

Тема соціальної підтримки ВПО з інвалідністю сьогодні є надзвичайно важливою ще

й тому, що ми стоїмо перед викликом відновлення соціальної згуртованості у громадах. Вивчення практик громадських організацій дозволяє зрозуміти, які форми та методи справді працюють, як їх можна масштабувати, і як будувати сталі механізми взаємодії між громадою, владою і самим громадянським суспільством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових розвідках тема соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в громаді отримує багатопланове висвітлення. Значна увага приділяється діяльності неурядових організацій, які виступають посередниками у задоволенні потреб цієї категорії населення. Так, у роботі А. Дулі та В. Лютого проаналізовано досвід представництва інтересів ВПО громадськими організаціями, що дозволяє окреслити дієві механізми залучення громадянського суспільства до вирішення проблем переселенців (Дуля & Лютий, 2023). У статті Т. Спіріної, А. Котелевець та А. Дулі подано огляд проектної діяльності неурядових організацій у сфері соціальної підтримки ВПО, який узагальнює практики співпраці та партнерства на місце-

вому рівні (Спіріна, Котелевець & Дуля, 2025). У цьому ж контексті А. Дуля разом із М. Лехолетовою акцентують на діяльності державних і недержавних структур у сфері надання соціальних і медичних послуг переселенцям, які живуть з ВІЛ, що демонструє необхідність міжсекторальної взаємодії для підтримки вразливих груп (Дуля & Лехолетова, 2025).

Проблема інтеграції ВПО у приймаючі громади стала предметом дослідження М. Лехолетової, А. Дулі та В. Спіріної. Автори наголошують, що ефективне включення переселенців у соціальний простір можливе лише за умови створення бар'єрно чутливих середовищ і розвитку локальної соціальної інфраструктури (Лехолетова, Дуля & Спіріна, 2025).

Окремий пласт наукових праць стосується осіб з інвалідністю як особливо вразливої групи серед ВПО. У спільній статті А. Дулі, М. Лехолетової та Т. Лях розкрито особливості соціальної роботи з людьми, які отримали інвалідність унаслідок війни, що дозволяє виокремити специфіку підходів до реабілітації та соціальної інтеграції цієї категорії (Дуля, Лехолетова & Лях, 2024). Особливості впровадження політики інклюзивності та доступності в процесі відновлення та розвитку громад та територій України визначили В. Шакуро та О. Ворона (Шакуро & Ворона, 2025). У публікації М. Лехолетової, Т. Лях та С. Сапіги досліджено соціально-педагогічну підтримку батьків дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі, де акцентовано на необхідності партнерської співпраці з громадами та закладами освіти (Лехолетова, Лях & Сапіга, 2024).

Не менш важливими є праці, що стосуються соціальної згуртованості та профілактичної діяльності в громадах. Так, у роботі О. Карпенко, Т. Лях і С. Гунька розкрито роль публічного простору як ресурсу розвитку соціальної згуртованості, що має безпосереднє значення і для інтеграції ВПО (Карпенко, Лях & Гунько, 2023).

У більш широкому контексті важливими є результати дослідження міждисциплінарної взаємодії у наданні послуг вразливим категоріям населення, зокрема ВПО. Автори підкреслюють необхідність партнерства між соціальними працівниками, педагогами, медиками та представниками влади, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки переселенців (Карпенко, Спіріна & Лехолетова, 2025).

Таким чином, сучасний науковий дискурс окреслює широку палітру підходів до соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, серед яких особливе місце займає проблематика осіб з інвалідністю. Вона вимагає цілісного, бар'єрно чутливого та міжсекторального підходу, де вагома роль належить громадським організаціям як провідним суб'єктам змін.

Метою статті є обґрунтування напрямів соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю у територіальній громаді, визначення їх змісту, форм, методів та суб'єктів реалізації з урахуванням ролі громадських організацій.

Виклад основного матеріалу. Сучасний досвід роботи з внутрішньо переміщеними особами з інвалідністю засвідчує, що ефективність соціальної підтримки значною мірою залежить від поєднання різних її складових. Лише інтегроване застосування матеріальних, психосоціальних, правових, освітніх та культурних заходів дозволяє досягти реальної інтеграції та соціальної згуртованості (Денисюк та ін., 2023). Це вимагає систематизації напрямів соціальної підтримки, розкриття їхнього змісту та конкретних форм реалізації. Тож виокремимо напрями соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в територіальній громаді.

Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю в умовах територіальної громади має багатовимірний характер. Передусім варто говорити про матеріально-побутову підтримку. Люди, які втратили свої домівки, часто залишаються без елементарного – житла, засобів пересування, ліків, побутових речей. Для осіб з інвалідністю ці виклики ускладнюються ще й тим, що далеко не кожне тимчасове помешкання пристосоване до їхніх потреб. Громадські організації допомагають у пошуку доступного житла, забезпечують технічними засобами реабілітації, залучають гуманітарну допомогу. Ця підтримка не лише закриває базові потреби, а й створює фундамент для подальшої інтеграції людини у громаду.

Не менш важливим є напрям психосоціальної підтримки. Війна і вимушене переселення залишають глибокий слід у психоемоційному стані людини. Для осіб з інвалідністю ці переживання часто поєднуються з відчуттям подвійної ізоляції – через втрату звичного середовища і через фізичні чи сенсорні обмеження. Громадські організації організовують групи підтримки, кон-

сультації соціальних педагогів і психологів, арт-терапевтичні заняття, створюють простори для неформального спілкування. Такі заходи допомагають знизити рівень тривожності, повернути відчуття безпеки, відновити довіру до людей. Це той напрям, без якого всі інші форми підтримки втрачають свою повноцінність.

Правова підтримка та адвокація – ще один ключовий напрям. ВПО з інвалідністю часто стикаються з нерозумінням своїх прав і складнощами в оформленні документів. Багато хто не знає, на які пільги має право, як отримати доступ до соціальних чи медичних послуг. Тут на допомогу приходять громадські організації, які проводять юридичні консультації, супроводжують у вирішенні складних питань, організовують тренінги з правової грамотності. Важливо й те, що вони виступають адвокатами змін, бо порушують питання доступності інфраструктури, інклюзивності громадських послуг і впливають на формування місцевої політики.

Четвертий напрям охоплює освітню та професійну інтеграцію. Громадські організації створюють курси перекваліфікації, проводять тренінги, допомагають у пошуку роботи, підтримують наставництво. Завдяки цьому люди з інвалідністю можуть відновити свою професійну діяльність або здобути нові навички, що дозволяють їм залишатися активними членами громади.

Ще один важливий напрям – культурна та громадянська інтеграція. Людина, яка опинилася в новому середовищі, часто почувається чужою / соціально дезорієнтованою, особливо якщо вона маломобільна чи немобільна через інвалідність. Для того, щоб зруйнувати бар'єри, необхідно створювати умови для участі в культурному та громадському житті. Це можуть бути спільні заходи, інклюзивні фестивалі, волонтерські ініціативи, клуби за інтересами. Участь у таких активностях допомагає відчутти себе частиною громади, налагодити нові соціальні зв'язки і водночас формує в суспільстві більш толерантне та відкрите ставлення до осіб з інвалідністю. Важливо створювати безбар'єрний простір громади, який буде доступний усім її мешканцям. Варто долучитися до Плану заходів на 2025-2026 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 № 374-р.

Окремим сучасним напрямом стає цифрова підтримка та технологічне забезпечення надання соціальних послуг. Особливої ваги він набуває у сільських громадах, де доступність державних інституцій обмежена, а транспортна й сервісна інфраструктура не завжди відповідає потребам внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю. Громадські організації відіграють провідну роль у просуванні цифровізації, адже саме вони впроваджують онлайн-консультації, дистанційні освітні курси, мобільні застосунки для комунікації з фахівцями, ініціюють створення електронних кабінетів отримувачів соціальних послуг.

Завдяки цифровим рішенням розширюється доступ до правової, психологічної та освітньої підтримки навіть у віддалених населених пунктах. Це особливо важливо для людей з інвалідністю, які часто мають обмежені можливості для фізичного пересування. Цифровізація дозволяє подолати географічні бар'єри, зробити соціальні послуги більш інклюзивними та оперативними, а також сприяє формуванню мереж взаємодопомоги і соціальної згуртованості.

Усі ці напрями взаємопов'язані між собою і лише в комплексі дають відчутний результат (табл. 1). Матеріальна допомога без психологічної підтримки не забезпечує стабільності, правова поінформованість без можливості працювати не гарантує незалежності, а культурна інтеграція без базових умов життя залишається недосяжною. Досвід громадських організацій показує, що саме поєднання цих напрямів дозволяє створити для внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю умови для гідного життя, відновлення і повноцінної участі в житті територіальної громади. Особливої ваги в цьому контексті набуває цифрова підтримка, яка уможливорює доступ до соціальних послуг у сільських громадах, долає територіальні бар'єри та відкриває нові інструменти інклюзії завдяки технологічним рішенням.

Зазначимо, що Фонд Східна Європа (<https://eef.org.ua>), фахівцями якого є автори статті, визначає одним зі своїх стратегічних пріоритетів роботу з внутрішньо переміщеними особами, зокрема з числа осіб з інвалідністю. У своїх ініціативах Фонд поєднує соціальну підтримку із розвитком інституційної спроможності організацій громадянського суспільства та впровадженням цифрових інструментів, що дають змогу

Таблиця 1

**Напрями соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб
з інвалідністю громадськими організаціями у територіальній громаді**

Напрямок соціальної підтримки ВПО з інвалідністю громадськими організаціями	Зміст підтримки	Форми й методи	Суб'єкти
Матеріально-побутова підтримка	Забезпечення житлом, технічними засобами реабілітації, гуманітарною допомогою	Надання матеріальної допомоги, пошук доступного житла, організація соціального підприємництва	Громадські організації, міжнародні донори, муніципальні служби
Психосоціальна підтримка	Подолання травматичного досвіду, запобігання ізоляції, відновлення внутрішніх ресурсів	Індивідуальні й групові консультації, арттерапія, групи самопомогі, реєт-to-реєт підтримка	ГО, які спеціалізуються на психосоціальній підтримці, волонтери-психологи, волонтери-соціальні працівники, соціальні служби
Правова підтримка та адвокація	Доступ до інформації про права, пільги, соціальні послуги, захист від дискримінації	Юридичні консультації, тренінги з правової грамотності, адвокаційні кампанії	Правозахисні ГО, юристи-волонтери, державні центри безоплатної правової допомоги
Освітня та професійна інтеграція	Доступ до освіти, професійної перепідготовки, працевлаштування	Курси перекваліфікації, тренінги, наставництво, підтримка у працевлаштуванні	Освітні установи, професійні асоціації, роботодавці у партнерстві з ГО
Культурна та громадянська інтеграція	Включення у життя громади, розвиток соціальних зв'язків, формування відчуття належності	Організація культурних і волонтерських заходів, клуби за інтересами, інклюзивні фестивалі	ГО, ініціативні групи ВПО з інвалідністю, місцеві органи влади
Цифрова підтримка та технологічне забезпечення	Розширення доступу до соціальних, правових, освітніх і психологічних послуг у сільських громадах; подолання територіальних бар'єрів	Онлайн-консультації, дистанційні освітні курси, телемедицинські сервіси, мобільні застосунки, електронні кабінети отримувачів послуг	Громадські організації, міжнародні донори, IT-ініціативи, органи місцевого самоврядування

підвищити ефективність надання соціальних послуг у громадах, у тому числі сільських.

Фахівці Фонду Східна Європа переконані, що важливим є забезпечення доступності адміністративних послуг, у тому числі для людей з інвалідністю. На початку 2025 року Фонд Східна Європа в межах Програми EGAP провів дослідження доступності приміщень центрів надання адміністративних послуг у 14 громадах семи областей України. У фокусі дослідження були переважно сільські територіальні громади, які стали учасниками флагманського проєкту Міністерства цифрової трансформації «Безбар'єрний ЦНАП».

За результатами обстежень виявлено широкий спектр недоліків, що суттєво ускладнюють або унеможливають доступ до послуг для маломобільних груп населення. У сфері фізичної доступності було зафіксовано відсутність або неналежне облаштування паркомісць для людей з інвалідністю: відсутність розмітки,

знаків та невідповідність розмірів. Пішохідні шляхи до будівель ЦНАП часто мають пошкоджене покриття або відсутні нормативні пониження на переходах. Вхідна група багатьох будівель недоступна через круті пандуси, відсутність належних поручнів, наявність порогів, ненормативну ширину дверей, відсутність дотягувачів, контрастного маркування сходінок та скляних поверхонь.

Усередині приміщень проблеми також поширені: завузькі проходи, тісні дверні прорізи, недоступні або занадто високо розташовані вимикачі та розетки, слабе освітлення на шляхах руху. Окрему проблему становить відсутність тактильних смуг та належного контрастного оформлення внутрішніх елементів. Вбиральні або повністю відсутні, або не відповідають нормативам: замалі для маневрування крісла колісного, не обладнані поручнями, гачками, гігієнічними душами, столиками для сповивання, кнопками виклику допомоги.

Аналогічні проблеми характерні й для приміщень, призначених для персоналу.

У сфері інформаційної доступності виявлено відсутність вказівників на прилеглий території, інформаційних табличок біля входу та покажчиків усередині приміщення. Наявні інформаційні матеріали часто не відповідають нормативам – використовуються неконтрастні кольори, надто дрібні шрифти, відсутнє дублювання шрифтом Брайля або піктограмами. Часто бракує мнемосхем, планів поверхів, чіткої навігації коридорами. Інформаційні стенди переобтяжені – плакати, оголошення та реклама подані без структури, що створює візуальний шум і дезорієнтує відвідувачів. Відсутні технічні засоби комунікації для людей з порушенням слуху, зокрема індукційні петлі на стійках ресстрації, робочих місцях та біля інфокіосків.

Цифрові бар'єри представлені насамперед відсутністю понижених інфокіосків, що ускладнює користування ними для людей з інвалідністю. У деяких ЦНАП ці пристрої не працюють або взагалі не встановлені. Інформаційні екрани, що використовують формат "рухомого рядка", не дублюються в альтернативних формах – табличках із простим текстом або шрифтом Брайля. Офіційні вебсторінки більшості ЦНАП також не відповідають вимогам веб-доступності: відсутня адаптація для скринрідерів, не забезпечено логічну навігацію, не використовуються альтернативні описи для візуального контенту.

Виявлені бар'єри свідчать про системні проблеми з інклюзивністю в наданні адміністративних послуг. Без їх усунення неможливо гаран-

тувати рівноправний доступ усіх громадян до базових сервісів, що є одним із фундаментальних принципів сучасної цифрової держави.

Висновки. Представлені напрями соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю демонструють комплексний характер діяльності громадських організацій. Кожен із них відповідає на специфічні потреби цільової групи, але лише їх поєднання створює умови для реальної інтеграції у життя територіальної громади. Матеріально-побутова допомога без психосоціального супроводу не гарантує відновлення ресурсів людини; правова поінформованість без освітніх і професійних можливостей не забезпечує економічної незалежності; культурна інтеграція стає можливою лише тоді, коли базові життєві потреби закриті і людина має відчуття безпеки. Цифрова підтримка, у свою чергу, стає важливим інструментом забезпечення доступності соціальних послуг, особливо у сільських громадах, де саме технологічні рішення допомагають подолати територіальні бар'єри та зробити підтримку інклюзивною.

Саме тому діяльність громадських організацій доцільно розглядати не як набір окремих ініціатив, а як цілісну систему підтримки, яка діє у взаємодії з органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами соціальної політики. У цьому полягає головний ресурс громадських організацій – здатність об'єднувати різні форми допомоги, гнучко реагувати на потреби і формувати простір для гідного життя та активної участі внутрішньо переміщених осіб з інвалідністю у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> (дата звернення: 27.07.2025).
2. Гунько С., Лях Т., Карпенко О. Публічний простір як інструмент розвитку соціальної згуртованості громади. *Humanitas*. 2023. № 2. С. 218–224. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32> (дата звернення: 27.07.2025).
3. Дуля А., Лехолетова М. Аналіз діяльності державних та недержавних організацій щодо надання соціальних та медичних послуг ВПО, які живуть з ВІЛ в Україні. *Social work and education*. 2025. № 12 (1). С. 19–33. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.1.2> (дата звернення: 27.07.2025).
4. Дуля А., Лехолетова М., Лях Т. Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2024. № 98. С. 42–46. URL: <https://doi.org/10.31392/udu-nc.series5.2024.98.08> (дата звернення: 27.07.2025).
5. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Humanitas*. 2023. № 3. С. 15–22. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> (дата звернення: 27.07.2025).
6. Карпенко О., Спіріна Т., Лехолетова М. Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. С. 42–50. URL: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-42-50> (дата звернення: 27.07.2025).

7. Лехолетова М., Лях Т., Санига С. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Social work and social education*. 2024. № 1(12). С. 89–96. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305129](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305129) (дата звернення: 27.07.2025).
8. Лехолетова М., Дуля А., Спіріна В. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. С. 30–36. URL: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5> (дата звернення: 27.07.2025).
9. Спіріна Т., Котелевець А., Дуля А. Огляд досвіду проєктної діяльності неурядових організацій щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2025. № 12 (1). С. 107–110. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-19> (дата звернення: 01.07.2025).
10. Шкуро В., Ворона О. Впровадження доступності та інклюзивності в процесі розвитку громад та територій України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2023. № 1(52). С. 242–246. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.242-246> (дата звернення: 27.07.2025).

REFERENCES:

1. Dulia, A., & Liutyi, V. (2023). Dosvid predstavnytstva interesiv vnutrishno peremishchenykh osib nederzhavnykh orhanizatsiiamy [Experience Of Representation Of The Interests Of Internally Displaced Persons By Non-Governmental Organizations]. *Humanitas*, (3), 15–22. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> [in Ukrainian]
2. Dulia, A., & Lekholetova, M. (2025). Analiz diialnosti derzhavnykh ta nederzhavnykh orhanizatsii shchodo nadання sotsialnykh ta medychnykh posluh VPO, yaki zhyvut z VIL v Ukraini [Analysis of the activities of state and non-governmental organizations in providing social and medical services to idps living with HIV in Ukraine]. *Social Work and Education*, 12(1), 19–33. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.1.2> [in Ukrainian]
3. Dulia, A., Lekholetova, M., & Liakh, T. (2024). Osoblyvosti sotsialnoi roboty z osobamy z invalidnistiu vnaslidok viiny [Peculiarities of social work with persons with disabilities as a result of the war]. *Pedagogical Sciences Reality and Perspectives*, (98), 42–46. <https://doi.org/10.31392/udu-nc.series5.2024.98.08> [in Ukrainian]
4. Epel, O. V., Liakh, T. L., Silantieva, I. V., & et al. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib. [Current issues of social work : education. manual]. Kyiv, Uzhhorod : RIK-U [in Ukrainian]
5. Hunko, S., Liakh, T., & Karpenko, O. (2023). Publichnyi prostir yak instrument rozvytku sotsialnoi zghurtovannosti hromady [Public Space As A Tool Of Community Cohesion]. *Humanitas*, (2), 218–224. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.32> [in Ukrainian]
6. Karpenko, O., Spirina, T., & Lekholetova, M. (2025). Mizhdystsypynarna vzaiemodiia u nadanni sotsialnykh posluh vrazlyvym hrupam naseleennia [Interdisciplinary interaction in the provision of social services to vulnerable population groups]. *Social Pedagogy: Theory and Practice*, (1), 42–50. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-42-50> [in Ukrainian]
7. Lekholetova, M., Dulia, A., & Spirina, V. (2025). Intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib u pryimaiuchi hromady. Sotsialna robota ta psykholohiia [Integration Of Internally Displaced Persons Into Host Communities]: *Osvita i nauka*, (1), 30–36. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5> [in Ukrainian]
8. Lekholetova, M., Liakh, T., & Sapiha, S. (2024). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka batkiv ditei iz osoblyvymy osvritnimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Social and pedagogical support for parents of children with special educational needs in the context of inclusive education]. *Social Work and Social Education*, (1(12)), 89–96. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305129](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305129) [in Ukrainian]
9. Shkuro, V., & Vorona, O. (2023). Vprovadzhennia dostupnosti ta inkliuzyvnosti v protsesi rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy [Implementation of accessibility and inclusiveness in the process of development of communities and territories of Ukraine]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, (1(52)), 242–246. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.242-246> [in Ukrainian]
10. Spirina T., Kotelevets A., Dulia A. Ohliad dosvidu proiektnoi diialnosti neuriadovykh orhanizatsii shchodo sotsialnoi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib [Social Support Of Internally Displaced Persons Through Project Activities Of Non-Governmental Organizations]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii*. 2025. № 12 (1). S. 107–110. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2025-12-19>

Дата надходження статті: 08.08.2025

Дата прийняття статті: 17.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-056.24-053.2:316.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.4>

Тетяна ДЕМИДЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, арт-менеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

ORCID: 0000-0003-4864-1512

Владислав ІВАНЕНКО

здобувач вищої освіти кафедри освітнього менеджменту, арт-менеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бул. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

ORCID: 0009-0000-4243-2563

Бібліографічний опис статті: Демиденко, Т., Іваненко, В. (2025). Технології фасилітації у соціальній роботі з батьками, які виховують дітей з інвалідністю. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 22–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.4>

ТЕХНОЛОГІЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З БАТЬКАМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Представлено аналіз проблеми соціальної підтримки батьків дітей з інвалідністю як важливої складової сучасної соціальної роботи. Метою даного дослідження стало визначення особливостей застосування технологій фасилітації у роботі з батьками дітей з інвалідністю. Для досягнення поставленої мети було використано теоретичний аналіз наукових джерел з галузей соціальної роботи, психології, педагогіки та практичний досвід застосування технологій фасилітації. Визначено, що впровадженню технологій фасилітації батьків дітей з інвалідністю передують діагностика потреб, труднощів, проблем, психоемоційних станів батьків. Виокремлено та проаналізовано види підтримки батьків: соціальну, соціально-педагогічну, психологічну. Проаналізовано методи, форми, технології соціальної роботи з зазначеною групою батьків. Виокремлено критерії класифікації технологій соціальної роботи з батьками: головна мета технології, кількість учасників, характер їх взаємодії. Охарактеризовано дві групи технологій соціальної роботи з батьками, що виховують дітей з інвалідністю: навчання та психолого-педагогічної просвіти, фасилітації та емоційної підтримки батьків. Визначено, що метою першої групи технологій є підвищення рівня батьківської компетентності та залученість у виховання, метою другої групи є – гармонізація психоемоційного стану батьків, розкриття їх особистісного потенціалу. Встановлено, що технології фасилітації спрямовані на підтримку індивіда/групи/сімі/громади шляхом створення умов для активізації внутрішніх ресурсів особистості, розвитку, самореалізації, ефективної взаємодії учасників та позитивного мотивування їх до дії. Визначено основні завдання технологій фасилітації батьків дітей з інвалідністю. Обґрунтовано ефективність використання фасилітації як підтримуючої технології в індивідуальній та груповій формах роботи з батьками.

Ключові слова: батьки дітей з інвалідністю, соціальна робота, технології соціальної роботи, технології фасилітації, фасилітація, фасилітатор.

Tetyana DEMYDENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Educational Management, Art-Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031

ORCID: 0000-0003-4864-1512

Vladyslav IVANENKO

Higher Education Student at the Department of Educational Management, Art-Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031

ORCID: 0009-0000-4243-2563

To cite this article: Demydenko, T., Ivanenko, V. (2025). Tekhnolohii fasylytatsii u sotsialnii roboti z batkamy, yaki vykhovuiut ditei z invalidnistiu [Facilitation technologies in social work with parents raising children with disabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 22–29, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.4>

FACILITATION TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH PARENTS RAISING CHILDREN WITH DISABILITIES

This paper presents an analysis of the issue of social support for parents of children with disabilities as an important part of modern social work. The aim of this study is to identify the specific features of using facilitation technologies in working with parents of children with disabilities. To achieve this goal, a theoretical analysis of academic sources in the fields of social work, psychology, and pedagogy was conducted, alongside practical experience in applying facilitation technologies. It has been established that the implementation of facilitation technologies for parents of children with disabilities is preceded by a diagnosis of their needs, difficulties, problems, and psycho-emotional states. Various types of parental support were identified and analyzed, including social, socio-pedagogical, and psychological support. The methods, forms, and technologies of social work with this category of parents were examined. Classification criteria for social work technologies with parents were outlined, such as the main goal of the technology, the number of participants, and the nature of their interaction. Two main groups of technologies in social work with parents raising children with disabilities were characterized: training and psycho-pedagogical education, and facilitation and emotional support for parents. It was found that the goal of the first group is to increase parental competence and involvement in child-rearing, while the second group aims to harmonize parents' psycho-emotional states and to unlock their personal potential. Facilitation technologies are aimed at supporting individuals, groups, families, or communities by creating conditions for the activation of inner resources, development, self-realization, effective interaction, and positive motivation for action. The main tasks of facilitation technologies for parents of children with disabilities were identified. The effectiveness of using facilitation as a supportive technology in both individual and group forms of work with parents was substantiated.

Key words: parents of children with disabilities, social work, social work technologies, facilitation technologies, facilitation, facilitator.

Актуальність проблеми. В умовах війни зростає вразливість сімей, що виховують дітей з інвалідністю, актуалізується потреба підтримки і допомоги не тільки самим дітям, а й їх батькам. Війна призводить до порушення звичного способу життя, зміни соціального оточення, втрати стабільності, що посилює психо-емоційне навантаження на батьків, загострює відчуття тривоги, виснаження та безсилля. Для багатьох із них це стає додатковим чинником ризику виникнення емоційного вигорання та відчуття соціальної ізоляції.

Важливою складовою соціальної роботи з такими сім'ями є цілеспрямована підтримка батьків. Налагодження співпраці фахівців і батьків зумовлене декількома причинами: по-перше, необхідністю підвищення їх батьківської компетентності та ефективного включення батьків у процес навчання і виховання дітей з ООП (особливими освітніми потребами); по-друге, потребою батьків у психологічній підтримці, що допоможе їм краще справлятися з викликами повсякденного життя в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам соціальної роботи з батьками, що виховують дітей з інвалідністю присвячені роботи Т. Спіріної,

М. Дорофіної (2023). Стратегії соціальної підтримки родин, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру досліджені О. Столярик, Т. Семигіною (2022). У міжнародній практиці підкреслюється значення міждисциплінарного підходу (співпраця фахівців охорони здоров'я, соціальної роботи і освіти) у підтримці батьків, які виховують дітей з порушеннями розвитку. Це дозволяє знижувати емоційне навантаження, підвищувати рівень обізнаності та формувати нові адаптаційні стратегії (Magidigidi-Mathiso et al., 2025). Питання підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до підтримки батьків з таких сімей висвітлені С. Казаур (2023). Проте проблема використання підтримуючих технологій (технологій фасилітації) батьків, які виховують дітей з інвалідністю, особливо в умовах війни потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження: здійснити аналіз підтримуючих технологій (технологій фасилітації), що застосовуються у соціальній роботі з батьками, які виховують дітей з інвалідністю в умовах підвищення їх потреби в їх емоційній та ресурсній підтримці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємодія з батьками дітей з інвалідністю базується на вивченні їх потреб, проблем, труднощів, психологічних станів, які, в свою чергу,

залежать як від етапів життєвого циклу сім'ї в цілому (Котлова, 2014), ставлення батьків до дитини, прийняття своєї ролі вихователя, особливостей психофізичного розвитку дитини з інвалідністю на кожному віковому етапі. Як відмічає Т. Чечко (Чечко, 2018), «найбільш складним для цих родин є дошкільний період дітей, так як на цей час припадає становлення батьківства, активізація та реалізація батьківських функцій, засвоєння ролей батька і матері, формування відповідних моделей поведінки щодо дитини, зміцнення зв'язків із соціумом».

У науковій літературі (Котлова, 2014; Чечко, 2018; Столярик, 2022) виокремлено основні проблеми сімей, що виховують дітей з інвалідністю, серед яких: матеріальні, медичні, соціально-педагогічні, правові, психологічні, особистісні (недостатність внутрішніх ресурсів по догляду за дитиною) тощо. Дослідження свідчать про сконцентрованість батьків на проблемах дитини (педагогічних (корекційні заняття з дитиною вдома), психологічних (міжособистісні стосунки в родині, взаємодія з дитиною, проблема соціальної інтеграції), соціально-правових (зміст соціальної допомоги, існуючі пільги для дітей з інвалідністю, питання подальшої освіти дитини. Проте недостатньо уваги батьки приділяють власному психоемоційному стану.

Діагностування потреб, емоційних станів та сімейних труднощів батьків допомагає у визначенні напрямів їх підтримки і заохочення до активної участі в освітньому процесі в умовах інклюзії. Серед видів підтримки батьків, що виховують дітей з інвалідністю у науковій літературі виділяють: соціальну (мінімізація соціальної ізоляції родини, налагодження ефективної взаємодії сім'ї та освітніх установ) (Столярик, Семігіна, 2022; Полехіна, 2025), соціально-педагогічну (Чечко, 2018), психологічну та ін.

Т. Чечко (Чечко, 2018) визначає соціально-педагогічну підтримку батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах як «комплекс заходів фахівців міждисциплінарної команди дошкільного навчального закладу, спрямованих на розвиток та зміцнення виховного потенціалу батьків задля забезпечення ними умов для адаптації та розвитку особистості дитини з особливостями психофізичного розвитку в середовищі дошкільного навчального закладу».

Психологічна підтримка батьків спрямована на «розв'язання різноманітних завдань:

- вирішення конфліктних ситуацій, що виникають між учасниками освітнього процесу;

- зниження у батьків емоційного дискомфорту у зв'язку з особливостями розвитку їх дитини, посилення віри батьків у можливість і перспективи розвитку дитини, у те, що правильно організований корекційний вплив дозволить оптимізувати подальший інтелектуальний та особистісний розвиток дитини;

- формування у батьків адекватного ставлення до проблем дитини (допомога у побудові реальної перспективи розвитку дитини, визначенні можливих труднощів соціального розвитку, які виникають у певні вікові періоди);

- підтримка адекватних міжособистісних стосунків та стилів сімейного виховання» (Методичні рекомендації).

Реалізація різних видів підтримки цієї категорії батьків відбувається шляхом впровадження різноманітних методів, форм та технологій соціальної роботи.

Ю. Бугерою, Н. Гевчук та Н. Дідик (Бугера, Гевчук, Дідик, 2021) досліджено методи і форми соціальної роботи з батьками, які виховують дітей з інвалідністю, в закладах загальної середньої освіти, визначено пріоритетні серед них: індивідуальне консультування батьків, виступи фахівців на батьківських зборах. Проте зазначені усталені форми роботи не передбачають систематичної роботи з батьками, активного включення їх у взаємодію з фахівцями, а отже мають низьку результативність. Тому дослідниками акцентовано увагу на необхідності використання інтерактивних форм і методів у роботі з цією групою батьків, зокрема: «диспутів, тренінгів взаємопідтримки, соціально-психологічних ігор, обговорення змісту фільмів і літературних творів відповідної тематики, а також застосування ігрових методів, відеотерапії, бібліотерапії», клубів «батьківської підтримки «Батьки-батькам»», тематичних тижнів, майстер-класів, онлайн-консультування тощо.

Окрему увагу науковці (Бугера, Гевчук, Дідик, 2021) приділяють тренінговим технологіям роботи, які спрямовані на розв'язання різноманітних соціально-психологічних проблем батьків та виділяють серед них наступні види:

- інформаційно-просвітницькі (питання навчання, виховання та розвитку дітей з ООП);

– корекційно-розвиваючі (підтримка психологічного здоров'я батьків, взаємопідтримка батьків, оволодіння навичками саморегуляції, актуалізації їх внутрішніх та зовнішніх ресурсів);

– інтерперсональні (розв'язання внутрішньо особистісних проблем прийняття власної дитини, відкриття цінності батьківства, мотивування до самореалізації).

У діагностичній, консультативній та корекційній роботі з батьками та іншими родичами дітей з ООП використовуються ігрові технології. Ю. Бугерою, Н. Гевчук та Н. Дідик (Бугера, Гевчук, Дідик, 2021) досліджено використання соціально-психологічної гри Гюнтера Хорна «Особливі Психрети» («Звичайні сім'ї – незвичайні діти»). Ігрова технологія передбачає створення модератором безпечного ігрового середовища та емоційної підтримки учасників під час обговорення карток з твердженнями, що характеризують різні аспекти життєдіяльності таких сімей (наприклад «Я відчуваю, що наша сім'я ізольована від суспільства» та ін.). «Гра допомагає усвідомити і відреагувати свої почуття і переживання, зменшити емоційне напруження; поділитися непростими думками і виявити, що ти в них не самотній; отримати зворотній зв'язок від інших і адекватно сприйняти ситуацію, що склалася; гармонізувати внутрішньосімейне спілкування, надати і прийняти підтримку; усвідомити і проаналізувати табуйовані суспільством теми, відкрити нові можливості і ресурси у взаємодії з рідними і соціумом, повірити в свої сили і розвинути впевненість».

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що в інформаційній підтримці батьків дітей з ООП широко використовуються інформаційно-комунікаційні технології (Залуцький, Денисюк, Чечко, 2020). Для онлайн-спілкування фахівців і батьків, їх інформування та просвіти використовуються сайти, вебпортали, які містять різноманітні інформаційні ресурси (науково-популярні статті, книги, відеоконтент: фільми, мультфільми, відеоролики), методичні матеріали (розробки ігор, розвивальних занять, опис методик тощо), соціальні мережі.

Ю. Бугера, О. Брикова (Бугера, Брикова, 2021) виділяють два види технологій роботи з батьками дітей з ООП: робота з дитячо-батьківськими відносинами у дитячо-батьківських групах і консультування батьків.

Дослідниці аналізують використання різних видів арттерапії у діяльності інтегративних дитячо-батьківських груп та консультуванні батьків, підкреслюючи їх дієвість. Виокремлюють декілька завдань, що вирішуються під час застосування арттерапевтичних технологій у дитячо-батьківських групах (Бугера, Брикова, 2021):

1) вираження батьками власних переживань, почуттів, думок;

2) виокремлення, проживання та осмислення симбіотичної стадії взаємодії в системі «батьки – діти»;

3) встановлення меж і психологічних кордонів у взаємодії з дитиною, усвідомлення внеску дитини у творчий процес під час арттерапевтичної сесії;

4) розвиток у батьків навичок спостереження за власною поведінкою і взаємодією з дитиною;

5) набуття унікального досвіду продуктивної взаємодії з дітьми.

Аналізуючи технології соціальної роботи з батьками, що виховують дітей з інвалідністю, виокремимо декілька критеріїв їх класифікації:

– за головною метою – технології навчання та підвищення рівня батьківської компетентності, технології їх фасилітації та емоційної підтримки;

– за кількістю учасників – індивідуальні та групові (батьківські, дитячо-батьківські групи);

– за характером взаємодії учасників – класичні та інтерактивні технології із застосуванням інтерактивних методів взаємодії учасників (онлайн-взаємодія, ігрові технології, пірінгові технології).

На основі мети і завдань технологій, що використовуються у соціальній роботі з батьками дітей з інвалідністю, виділимо серед них дві групи (рис.1.).

Першу групу становлять технології, в яких здійснюється підтримка батьків як вихователів і членів команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП. Такі технології розв'язують завдання підвищення рівня батьківської компетентності, психолого-педагогічної просвіти батьків щодо особливостей психофізіологічного розвитку, поведінки дітей, їх потреб, потенційних можливостей, навчання, виховання, догляду за ними, формування навичок психологічного прийняття дітей, умінь ефективної комунікації з ними, мотивування до ефективної взаємодії із закладами освіти.

До них відносимо технології: консультування, інформаційно-комунікативні, тренінгові тощо.

Друга група технологій сприяє гармонізації психічних станів батьків, підтриманню їх внутрішніх ресурсів, розкриттю особистісного потенціалу кожного з батьків, усвідомленню сенсів власного життя, мотивуванню до само-реалізації і саморозвитку, особистісного зростання. Цю групу технологій складають технології: профілактики (емоційного вигорання батьків), консультування, терапії (арттерапії, ігротерапії), групові технології (дитячо-батьківські групи, батьківські групи, клуби батьків, тренінги, майстер-класи) тощо.

На наш погляд, саме друга група технологій будується на принципах фасилітації, виконує функції підтримки: емоційної, психосоціальної, ресурсної. Саме вони визначаються як підтримуючі технології (технології фасилітації). Терміни «технології фасилітації» та «підтримуючі» технології» вживаємо як синоніми.

У науковій літературі «технологія» визначається як «опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила; сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку» (Енциклопедія, 2012, с. 510)». Як чіткий алгоритм дій, технологія, у тому числі й технологія соціальної роботи, складається з певних етапів, головними з яких є «визначення мети, вибір відповідного рішення, організація соціальної дії, аналіз результатів» (Енциклопедія, 2012, с. 513).

Поділяємо думку О. Фокши, яка розглядає фасилітацію як «зумовлений соціальними контактами взаємовплив людей, що підвищує їх активність, виявляється в активзації психічних процесів, поліпшенні самопочуття; прискоренні результатів

діяльності людини в умовах співпраці з довколишніми...» (Фокша, 2019, с. 14). Фасилітаційну взаємодію О. Фокша описує як суб'єкт-суб'єктну, яка «сприяє прояву особистісної активності кожного її учасника, налагодженню емоційного контакту, забезпечує оптимальні умови для формування позитивної мотивації до діяльності».

Фасилітативна взаємодія та комунікація вибудовується на головних принципах, запропонованих К. Роджерсом: відкритості, емпатії та конгруентності.

В. Полехіна (Полехіна, 2025) досліджує впровадження фасилітаційних технологій у роботу соціального гувернера, який здійснює соціальну підтримку сімей, що виховують дітей з ООП та розглядає фасилітацію як «дієвий механізму оптимізації комунікативної взаємодії, підвищення рівня соціальної компетентності батьків, подолання когнітивно-емоційних бар'єрів у процесі виховання та навчання дитини з особливими освітніми потребами». Застосування технології фасилітації у підтримці сімей, що виховують дітей з інвалідністю, сприятиме налагодженню партнерської взаємодії між дитиною з ООП, сім'єю та закладами освіти.

Н. Кабельнікова (Кабельнікова, 2019), досліджуючи використання технології фасилітації у проведенні батьківських зборів для батьків учнів інклюзивних класів, виділяє наступні «етапи технології фасилітації:

1. Визначення актуальності проблеми.
2. Генерування альтернативних рішень.
3. Оцінка рішень.
4. Вибір найкращих пропозицій, рішень.
5. Вироблення плану дій.
6. Визначення термінів виконання завдання.
7. Оцінка виконання завдання».

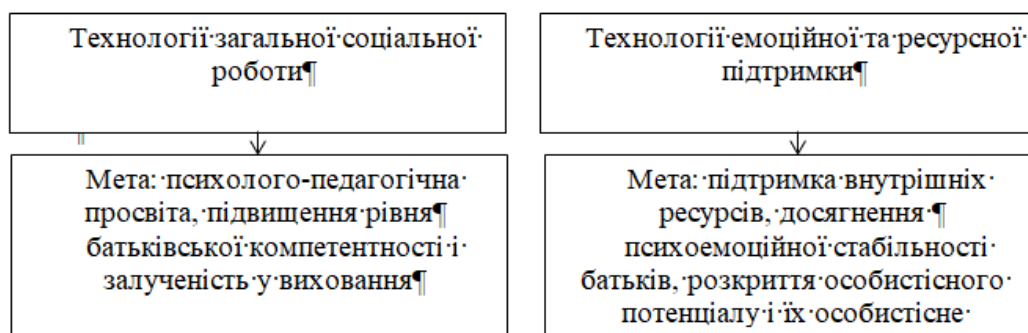

Рис. 1. Типи технологій у соціальній роботі з батьками дітей з інвалідністю

Дослідниця виокремлює функції фасилітатора, яким в даній технології виступає класний керівник: «не пропонує готових рішень, не нав'язує своєї думки. Відповідно класний керівник має лише обрати тему та питання для обговорення та створити позитивну емоційну творчу атмосферу» (Кабельнікова, 2019). Отже описана технологія фасилітації групової взаємодії сприяє ефективній роботі групи, знижує конфлікти та непорозуміння, оптимізує стосунки.

І. Трубавіною, З. Нагачевською, А. Мартинюк (Трубавіна, 2020) окреслені «етапи діяльності фасилітатора у групі підтримки: 1) збір інформації від членів групи про проблему і ставлення до неї; 2) визначення суті проблеми і вибір відповідно до неї напрямів роботи і методів обговорення; 3) здійснення втручання щодо розв'язання проблеми у групі; 4) управління обговоренням в групі; 5) підведення підсумків обговорення на занятті».

Результативними виявляються технології фасилітації під час проведення групових зустрічей батьків у групах підтримки та взаємодії, в яких фасилітаторами виступають фахівці соціальної роботи, психологи.

Для нашого дослідження становить інтерес опис технології фасилітації великих груп – громад: структура фасилітаційної сесії, групова динаміка у фасилітаційному обговоренні, методи та інструменти, компетентності фасилітатора, представлені у «Посібнику для фасилітаторів громад мережі організацій Карітас: практики, методи, інструменти».

Отже, **технології фасилітації** – це технології підтримки індивіда або групи, сім'ї, громади шляхом створення умов для активізації внутрішніх ресурсів особистості, розвитку, самореалізації, ефективної взаємодії учасників.

Поділяємо думку О. Фісун (Фісун, 2011, с.6) про те, що головною метою та ознакою технологій фасилітації є створення умов для розкриття та реалізації внутрішніх ресурсів учасників.

Технології фасилітації в індивідуальній роботі з батьками спрямовані на відновлення або зміцнення внутрішніх ресурсів батьків, розвиток їхньої суб'єктності, ресурсності та саморефлексії.

Технологія фасилітації у груповій соціальній роботі з батьками дітей з інвалідністю спрямована на активізацію їх особистісного потенціалу через групову взаємодію з фахівцями й іншими батьками; діалог і полілог; обмін досвідом; спільний пошук ресурсів, прийняття рішень; рефлексію та підтримку з метою підвищення адаптивності до особливих умов виховання дитини.

Важлива роль у реалізації технології фасилітації відводиться фасилітатору. В «Енциклопедії соціальної роботи» фасилітатор визначається як нейтральний лідер, «основне завдання якого полягає у стимулюванні й спрямуванні процесу пошуку та аналізу інформації учасниками групової роботи», який надає «засоби, за допомогою яких група сама знаходить рішення», створює своєрідне фасилітативне середовище, сприяє формуванню позитивної мотивації до діяльності.

В індивідуальній соціальній роботі фасилітатор вибудовує стосунки з клієнтом, через спілкування створює середовище прийняття, безпеки, довіри. У груповій соціальній роботі технологія фасилітації передбачає взаємодію кожного учасника з групою та фасилітатором, який створює безпечні, рівні умови, сприяє конструктивній комунікації, створенню нового типу взаємин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив виокремити дві основні групи технологій соціальної роботи з батьками, що виховують дітей з інвалідністю: загальної соціальної роботи та підтримуючі (технології фасилітації) – емоційної та ресурсної підтримки батьків. Перша група технологій орієнтована на психолого-педагогічну просвіту батьків і їх залученість у виховання, друга група – на гармонізацію психоемоційного стану батьків, їх саморозвиток і самореалізацію. Технології фасилітації виступають ефективним інструментом підтримки особистості, сім'ї чи спільноти шляхом створення умов для розкриття внутрішнього потенціалу, самореалізації та налагодження продуктивної взаємодії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та апробації технологій фасилітації батьків дітей з інвалідністю, адаптованих до закладів освіти та інклюзивних ресурсних центрів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брикова О. С., Бугера Ю. Ю. Застосування арттерапевтичних технік в роботі з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. Вип.17. С. 14–24. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n17-2021/brikova-os-bugera-ju-ju-zastosuvannja-artterapevtichnih-tehnik-v-roboti-z-batkami-ditej.html>

2. Бугера Ю. Ю., Гевчук Н. С., Дідик Н. М. Методи і форми соціально-реабілітаційної роботи з батьками, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 17. С. 25–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2021_17_5
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
4. Залуцький І. І., Денисюк О. М., Чечко Т. М. Використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у роботі з батьками, які виховують дитину з інвалідністю. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 75. Серія 5. С. 85–90.
5. Кабельнікова Н. В. Застосування технології фасилітації у роботі з батьками учнів класів з інклюзивною формою навчання. *Вісник науково-дослідної лабораторії інклюзивної освіти* / заг. ред. І. І. Демченко. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 5. С. 134–138.
6. Котлова Л. О. Сімейні труднощі на різних етапах життєвого циклу сім'ї. Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists «Science». Prague, 2014. Vol. 2. P. 176–182.
7. Полехіна В. Соціальний гувернер як фасилітатор у підтримці сім'ї дитини з особливими освітніми потребами. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1 (14). С. 59–66. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.330987](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.330987)
8. Посібник для фасилітаторів громад мережі організацій Карітас. Практики, методи, інструменти. Київ, 2024. 164 с. URL: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/guide%20for%20facilitators.pdf>
9. Методичні рекомендації «Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти». URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/2496-metodychni-rekomendatsii-psykholohichnysuprovod-ditei-z-osoblyvymyosvitnimy-potrebamyv-umovakh-zakladu-osvity> (дата звернення: 21.07.2025).
10. Столярик О., Семігіна Т. Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін : монограф. Таллінн : Teadmus, 2022. 188 с.
11. Трубавіна І. М., Нагачевська З. І., Мартинюк А. Ю. Методика організації роботи груп підтримки осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. № 2 (333), ч. II. С. 282 – 293. DOI: 10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-282-293
12. Фісун О. В. Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2011. 22 с.
13. Фокша О. М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2019. 24 с.
14. Чечко Т. М. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей з особливостями психофізичного розвитку в дошкільних навчальних закладах: *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2018. №6 (320). С. 296–307.
15. Magidigidi-Mathiso L., Filies G. C., Frantz J. Strengthening Parental Capabilities: Examining the Role of Interdisciplinary Support in Enhancing Parental Well-Being and Capabilities in Developmental Disability Care. *Social Sciences*. 2025. 14(6). P. 321. DOI: 10.3390/socsci14060321

REFERENCES:

1. Brykova, O. S., & Bugera, Yu. Yu. (2021). Zastosuvannia artterapevtychnykh tekhnik v roboti z batkamy ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [The use of art therapy techniques in working with parents of children with special educational needs]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity*, (17), 14–24. Retrieved from: <https://aqce.com.ua/vipusk-n17-2021/brykova-os-bugera-ju-ju-zastosuvannja-artterapevtichnih-tehnik-v-roboti-z-batkami-ditej.html> [in Ukrainian].
2. Bugera, Yu. Yu., Hevchuk, N. S., & Didyk, N. M. (2021). Metody i formy sotsialno-reabilitatsiinoi roboty z batkamy, yaki vykhovuiut dytynu z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Methods and forms of social rehabilitation work with parents raising a child with special educational needs]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky*, (17), 25–35. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2021_17_5 [in Ukrainian].
3. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for social sphere specialists]. Kyiv, Simferopol: Universum [in Ukrainian].
4. Zalutskyi, I. I., Denysiuk, O. M., & Chechko, T. M. (2020). Vykorystannia zasobiv informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii (IKT) u roboti z batkamy, yaki vykhovuiut dytynu z invalidnistiu [The use of ICT tools in working with parents raising a child with a disability]. *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, (75), Ser. 5, 85–90 [in Ukrainian].
5. Kabelnikova, N. V. (2019). Zastosuvannia tekhnolohii fasylytatsii u roboti z batkamy uchniv klasiv z inkliuzyvnoiu formoiu navchannia [Application of facilitation technology in work with parents of students in inclusive classrooms]. *Visnyk naukovo-doslidnoi laboratorii inkliuzyvnoi osvity*, (5), 134–138 [in Ukrainian].

6. Kotlova, L. O. (2014). Simeini trudnoshchi na riznykh etapakh zhyttievoho tsyklu sim'i [Family difficulties at different stages of the family life cycle]. *Publishing Center of the European Association of Pedagogues and Psychologists "Science"*, 2, 176–182 [in Ukrainian].
7. Polekhina, V. (2025). Sotsialnyi huverner yak fasyliator u pidtrymtsi sim'i dytyny z osoblyvymy osvritnimy potrebamy [Social governor as a facilitator in supporting the family of a child with special educational needs]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 1(14), 59–66. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(14\).2025.330987](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.330987) [in Ukrainian].
8. Caritas Ukraine. (2024). Posibnyk dlia fasyliatoriv hromad merezhi orhanizatsii "Karitas" : praktyky, metody, instrumenty [Facilitator's guidebook: Practices, methods, tools]. Retrieved from: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/guide%20for%20facilitators.pdf> [in Ukrainian].
9. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Metodychni rekomendatsii: Psykholohichni suprovid ditei z osoblyvymy osvritnimy potrebamy v umovakh zakladu osvity [Methodological recommendations: Psychological support for children with special educational needs in educational institutions]. Retrieved July 21, 2025, from <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/2496-metodychni-rekomendatsii-psykholohichnysuprovid-ditei-z-osoblyvymyosvritnimy-potrebamyv-umovakh-zakladu-osvity> [in Ukrainian].
10. Stolyaryk, O., & Semyhina, T. (2022). Sotsialna robota iz simiamy, yaki vykhovuiut ditei z autyzmom: interventsii z rozvytku syl'nykh storin [Social work with families raising children with autism: A strengths-based intervention]. Tallinn: Teadmus [in Ukrainian].
11. Trubavina, I. M., Nahachevska, Z. I., & Martyniuk, A. Yu. (2020). Metodyka orhanizatsii roboty hrup pidtrymky osib, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Methods of organizing support groups for people in difficult life circumstances]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 2(333), Pt. II, 282–293. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2\(333\)-2-282-293](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-282-293) [in Ukrainian].
12. Fisun, O. V. (2011). Formuvannia fasylituiuchoi pozytsii vchytelia v systemi naukovo-metodychnoi roboty zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Formation of a teacher's facilitating position in the scientific and methodological work of a general education institution] (Author's abstract of Cand. Ped. Sci. diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
13. Foksha, O. M. (2019). Pedahohichni umovy formuvannia fasylitatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei u profesiinii pidhotovtsi [Pedagogical conditions for the formation of facilitation competence of future humanities teachers in professional training] (Author's abstract of Cand. Ped. Sci. diss.). Odesa [in Ukrainian].
14. Chechko, T. M. (2018). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka batkiv ditei z osoblyvostiamy psykho-fizychnoho rozvytku v doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Socio-pedagogical support for parents of children with psycho-physical development disorders in preschool institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 6(320), 296–307 [in Ukrainian].
15. Magidigidi-Mathiso, L., Filies, G. C., & Frantz, J. (2025). Strengthening Parental Capabilities: Examining the Role of Interdisciplinary Support in Enhancing Parental Well-Being and Capabilities in Developmental Disability Care. *Social Sciences*, 14(6), 321. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci14060321>

Дата надходження статті: 22.07.2025

Дата прийняття статті: 01.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 316.6: 364-783.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.5>

Ірина ЄНГАЛИЧЕВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бульв. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

ORCID: 0000-0001-6824-9548

Бібліографічний опис статті: Єнгаличева, І. (2025). Використання силових підходів (strength-based) у медіації: підтримка ресурсності клієнта. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 30–35, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.5>

ВИКОРИСТАННЯ СИЛОВИХ ПІДХОДІВ (STRENGTH-BASED) У МЕДІАЦІЇ: ПІДТРИМКА РЕСУРСНОСТІ КЛІЄНТА

В статті досліджено можливості інтеграції силового (strength-based) підходу в медіаційний процес як інструменту підтримки ресурсності клієнтів у контексті соціальної роботи. Метою є з'ясувати, яким чином зосередження на сильних сторонах особистості сприяє ефективному розв'язанню конфліктів і водночас підтримує особистісний розвиток, автономію та соціальну адаптацію клієнтів. У межах статті розглянуто основні положення теорії, орієнтованої на сильні сторони клієнтів, розкрито суть медіації, її принципи та етичні засади згідно з Державним стандартом соціальної послуги посередництва (медіації).

Особлива увага приділена ролі медіатора у виявленні внутрішніх ресурсів клієнта, зокрема через використання відкритих питань, рефлексивного слухання, позитивного підкріплення, технік візуалізації та нарративного підходу. Показано, що медіація в такому форматі виходить за межі простої техніки врегулювання спорів і перетворюється на ресурсну практику, що активізує потенціал клієнтів до змін. Обґрунтовано, що підтримка позитивної самооцінки, віри у власні сили та соціальної включеності є важливими результатами застосування даного підходу.

У висновку зазначено, що strength-based медіація сприяє підвищенню суб'єктності клієнта та створює умови для прийняття рішень, які відповідають його реальним потребам і цінностям. Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні ефективності такого підходу в різних видах медіації та розробці інструментів для практичного втілення.

Ключові слова: медіація, конфлікти, силовий підхід, ресурсність, потенціал клієнта, соціальна включеність.

Iryna YENHALYCHEVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Educational Management, Art Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031

ORCID: 0000-0001-6824-9548

To cite this article: Yenhalychева, I. (2025). Vykorystannya sylovykh pidkhodiv (strength-based) u mediatsiyi: pidtrymka resursnosti kliyenta [Using strength-based approaches in mediation: supporting client resources]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 30–35, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.5>

USING STRENGTH-BASED APPROACHES IN MEDIATION: SUPPORTING CLIENT RESOURCES

The article explores the possibilities of integrating a strength-based approach into the mediation process as a tool for supporting clients' resourcefulness in the context of social work. The aim is to find out how focusing on the strengths of the individual contributes to effective conflict resolution and at the same time supports the personal development, autonomy and social adaptation of clients. The article examines the main provisions of the theory focused on the strengths of clients, reveals the essence of mediation, its principles and ethical principles in accordance with the State Standard for Social Mediation Services (Mediation).

Special attention is paid to the role of the mediator in identifying the client's internal resources, in particular through the use of open questions, reflective listening, positive reinforcement, visualization techniques and a narrative approach. It is shown that mediation in this format goes beyond a simple dispute resolution technique and turns into a resource practice that activates the clients' potential for change. It is substantiated that the support of positive self-esteem, belief in one's own strengths and social inclusion are important results of the application of this approach.

The conclusion states that strength-based mediation contributes to the enhancement of the client's subjectivity and creates conditions for making decisions that meet his real needs and values. Prospects for further research are seen in studying the effectiveness of such an approach in different types of mediation and developing tools for practical implementation.

Key words: mediation, conflicts, power approach, resourcefulness, client potential, social inclusion.

Актуальність проблеми. Сьогодні фахівці соціальної сфери дедалі частіше звертаються до позитивно орієнтованих моделей взаємодії з клієнтами, де замість зосередження на проблемах у центрі уваги ставиться ресурсність, сильні сторони та потенціал особистості. Одним із таких підходів є силовий підхід (strength-based), який вважається ефективним у роботі з клієнтами, які переживають кризу, травматичний досвід та конфліктні ситуації.

Водночас, медіація як метод альтернативного врегулювання конфліктів відіграє важливу роль у соціальній роботі, особливо у випадках, коли необхідно підтримати діалог, знизити рівень напруги та допомогти сторонам конфлікту знайти взаємо прийнятне рішення. Поєднання медіації із силовим підходом дає змогу не лише розв'язати конфлікт, а й активізувати внутрішні ресурси клієнта, сприяючи його особистісному зростанню, відновленню самооцінки тощо.

Актуальність даного дослідження зумовлена потребою інтегрувати гуманістичні практики у процес медіації та удосконалити інструменти підтримки клієнтів соціальної сфери в Україні, особливо в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення, втрати близьких зв'язків тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про цікавість науковців до проблеми медіації у соціальній роботі. Питання використання медіації у соціальній роботі присвячені праці С. Котлового (Котловий, 2019), А. Попової (Попова, 2021), Ю. Борисової (Борисова, 2024) та ін. У дослідженнях О. Яремко, Г. Гірняк (Яремко, Гірняк, 2024), А. Каршиєвої (Каршиєва, 2019) та ін. медіація розглядається як соціальна послуга. Натомість, медіація як інструмент та технологія роботи соціальних працівників розкрито у працях О. Роговської (Роговська, 2024), О. Протас (Протас, 2022), О. Мазур (Мазур, 2023) та ін. Медіація як спосіб вирішення конфліктів досліджено у працях А. Француз, Ю. Марини (Француз, Марина, 2023), В. Сломи, Я. Бляхарського,

О. Філюк, А. Лазарева (Бляхарський, Філюк, Лазарева, 2024.) та ін.

Детальний аналіз теоретичних питань щодо використання у соціальній сфері підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів вказує на недостатність висвітлення у наукових джерелах. Активність у даному напрямі проявили Т. Семигіна, О. Столярик (Семигіна, Столярик, 2024), А. Борисова (Борисова, 2020), які обґрунтували основні принципи підходу, визначили методологію оцінювання сильних сторін, запропонували дієві інструменти та вправи з розвитку самоусвідомлення та мотивації до змін тощо.

Серед зарубіжних дослідників увагу привертають праці В. Хаммонд (Hammond, 2010), А. Беллінгер, Д. Форд (Bellinger, Ford, 2022), К. Брун (Brun, Rapp, 2001), Б. Маср (Mayer, 2013) у яких порушуються питання використання strength-based (силового підходу) на практиці. Однак, незважаючи на наявність наукових праць питання інтеграції теорії силового підходу у медіацію залишається мало дослідженим.

Метою статті є дослідити особливості застосування силових підходів у медіації та проаналізувати техніки, які сприяють підтримці ресурсності клієнтів у процесі розв'язання конфліктних ситуацій. З огляду на мету дослідження варто розглянути основні положення теорії, орієнтованого на сильні сторони клієнта; дослідити зміст поняття «медіація», принципи медіації та розглянути техніки, спрямовані на підтримку позитивного потенціалу особистості у процесі медіації.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у сфері соціальної роботи все частіше вдаються до практик, що зміцнюють автономію та гідність клієнтів, зокрема через впровадження силового підходу. У наукових здобутках Т. Семигіної, О. Столярик (Семигіна, Столярик, 2022, 2024), А. Борисової (Борисова, 2020) та ін. силовий підхід (strength-based) розглядається як підхід, що зосереджується на сильних

сторонах, здібностях, ресурсах та потенціалі людини, а не на її проблемах чи обмеженнях.

Доведено, що кожна людина має внутрішні ресурси та певний потенціал для подолання труднощів. Завдання соціального працівника допомогти клієнту усвідомити свої навички, досягнення, позитивний досвід та ресурси, які можна використати для вирішення складних життєвих ситуацій. Віра клієнта в здатність змінити своє життя на краще посилюється через підтримку та побудову довірливих і рівноправних відносин між соціальним працівником й клієнтом. За таких умов соціальний працівник виступає не як експерт, що виправляє ситуацію, а як партнер, який разом із клієнтами досліджує їх досвід, успіхи, цінності та ресурси. Повага, визнання гідності людини, та її автономії є невід'ємними принципами роботи при застосуванні цього підходу.

Важливо враховувати, що особистість є суспільною істотою, яка перебуває у взаємодії з іншими, належить до певної спільноти та має необхідність реалізовувати себе в соціальному середовищі. Тому під час вирішення проблем клієнтів важливим принципом є врахування їхнього соціального оточення – родини, громади. Силовий підхід передбачає активне залучення соціального оточення до процесу підтримки особи, зокрема підтримку від близьких, участь у громадських ініціативах чи доступ до соціальних послуг.

Узагальнюючи вищезазначене та враховуючи дослідження О. Столярик, Т. Семигіної (Семигіна, Столярик, 2022), В. Хаммонд (Hammond, 2010) виділяємо основні принципи силового підходу: орієнтація на сильні сторони клієнта, партнерство між соціальним працівником і клієнтом, віра в здатність людини до змін, орієнтація на соціальне середовище клієнта, позитивне бачення майбутнього.

Сьогодні соціальна робота стикається з дедалі складнішими викликами, пов'язаними з конфліктами у суспільстві та напруженими міжособистісними стосунками. З огляду на це зростає потреба у ефективних інструментах, які допомагають не лише вирішувати конфлікти, а й запобігати їх загостренню. Одним із таких інструментів є медіація. У дослідженнях науковців (А. Попова, А. Іванов, М. Титов, К. Кшевінська, Я. Бляхарського, О. Філюк, А. Лазарева та ін.) медіація розглядається як: метод, що сприяє роз-

ширенню здатності людей самостійно ухвалювати обґрунтовані рішення, не перекладаючи цю відповідальність на посередника (Попова, 2021, с. 210); спосіб врегулювання конфліктів, за якого нейтральна третя сторона допомагає сторонам, що беруть участь у суперечці, врахувати взаємні інтереси та досягти мирного вирішення ситуації (Іванов, Титов, Кшевінська, 2023, с. 142); гнучкий спосіб врегулювання суперечок за участі нейтрального посередника, який допомагає сторонам проаналізувати конфлікт, самостійно знайти оптимальне рішення, що враховує інтереси усіх учасників, і зберегти контроль над результатом (Бляхарський, Філюк, Лазарева, 2024) тощо.

Варто наголосити, що термін «медіація» закріплено на законодавчому рівні, зокрема у Державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіація) (Наказ Мінсоцполітики від 17.08.2016 р. № 892) та визначається як «метод розв'язання конфліктів/спорів, за допомогою якого дві або більше сторін конфлікту/спору намагаються в межах структурованого процесу за участю посередника/медіатора досягти згоди для його розв'язання» (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016).

Враховуючи вищезазначене висловлюємо, що медіація це структурований процес вирішення спорів, у межах якого дві чи більше сторін за участі нейтрального посередника прагнуть досягти взаємно прийнятого рішення. Як процес добровільного посередництва у врегулюванні спорів, медіація є не лише технікою вирішення конфліктів, а й важливим елементом професійної підтримки клієнтів у складних життєвих обставинах.

Як і будь-який процес медіація базується на певних принципах, які сприяють ефективному вирішенню конфліктів у мирний спосіб. Аналізуючи дослідження А. Каршиєвої (Каршиєва, 2019), А. Француз, Ю. Марини (Француз, Марина, 2023), О. Рєзнік, А. Рубаненко (Рєзнік, Рубаненко, 2023), М. Малець (Malets, 2022) та враховуючи Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації) (Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації), 2016) звертаємо увагу на основні принципи медіації: добровільності, конфіденційності, неупередженості, самовизначення, дотримання прав людини. Одним із ключових принципів є *добровіль-*

ність, яка передбачає, що участь у медіації не може бути нав'язаною – обидві сторони самостійно приймають рішення про початок, продовження або припинення процесу. Не менш важливим є принцип *конфіденційності*, згідно з яким усі відомості, отримані під час медіації, не підлягають розголошенню, що створює безпечне середовище для відкритого діалогу. Принцип *нейтральності та неупередженості* медіатора полягає в тому, що посередник не приймає сторону жодного з учасників і не впливає на зміст домовленостей. Його завдання – підтримувати рівновагу в комунікації та допомогти сторонам самостійно дійти згоди. Ще одним важливим принципом є *самовизначення сторін*, що передбачає прийняття рішення самими учасниками без втручання медіатора у зміст їхніх домовленостей. Це сприяє зміцненню відповідальності та самостійності сторін у розв'язанні конфліктів. Окрім того в Державному стандарті наголошується на дотриманні принципу *прав людини*, зокрема права на справедливий розгляд, повагу до гідності особи та недопущення дискримінації.

Таким чином, дотримання вище зазначених принципів медіації є необхідною умовою при вирішенні конфліктів, в тому числі з опорою на сильні сторони клієнтів. Зрозуміло, що в процесі медіації ефективному вирішенню конфлікту ключову роль відіграє медіатор, який виявляє (через уважне слухання, спостереження за невербальною поведінкою клієнта, шляхом використання відкритих запитань тощо) та активує (шляхом позитивного підкріплення та підтримки у визнанні власних можливостей) внутрішні ресурси клієнтів. Під ресурсами клієнтів науковці (І. Прінц, 2024) розуміють сильні сторони клієнтів, життєвий досвід, емоційні стійкість, комунікативні навички, цінності, мотивацію та здатність до саморегуляції.

Для успішного вирішення конфліктних ситуацій у процесі медіації, орієнтованої на сильні сторони клієнта, медіатор може застосовувати низку методів та технік, спрямованих на виявлення, підтримку та розвиток позитивного потенціалу особистості. Розглянемо деякі з них (Василенко, Калініна, 2024; Протас, 2022 та ін.). Відтак, однією із можливих технік при такому підході є відкрите та ресурсно-орієнтоване запитання, при якому медіатор ставить

питання, які допомагають клієнтові пригадати ситуації, де він успішно подолав труднощі, справлявся зі стресом або демонстрував стійкість. Наприклад, це можуть бути такі запитання як «Що Вам вже вдалося зробити у подібних ситуаціях раніше?», «На які свої якості Ви могли б покластися зараз?» тощо.

Не менш ефективною є техніка рефлексивного слухання, коли медіатор уважно слухає і переформулює сказане клієнтом, акцентуючи увагу на позитивних рисах, проявах та вміннях. Це допомагає клієнту краще усвідомити власні ресурси і повірити у свої можливості. Ще однією дієвою методикою є позитивне підкріплення, коли медіатор підкреслює сильні сторони, проявлені у процесі діалогу – такі як спокійний тон, здатність слухати іншу сторону, бажання досягти порозуміння. Використання такої техніки сприяє зміцненню самооцінки клієнта.

У деяких випадках медіатор може використовувати методи візуалізації, пропонуючи клієнтам уявити бажане вирішення конфлікту або образ себе у майбутньому. Таким чином активізуються мотиваційні ресурси та формуються позитивні орієнтири. Не менш важливою є техніка підведення проміжних підсумків, яка допомагає клієнтам побачити власний прогрес і визначити, що саме з їхніх дій уже принесло позитивні результати. Також у медіації часто застосовуються елементи наративного підходу, де клієнт переосмислює конфлікт як частину свого життєвого досвіду, з можливістю зростання, навчання та змін.

Таким чином, використання зазначених методів і технік дозволить клієнтам сприймати себе не як жертв обставин, а як активних учасників процесу, здатних впливати на ситуацію та приймати відповідальні рішення.

Висновки і перспективи досліджень. Отже, основна ідея підходу, орієнтованого на сильні сторони клієнтів полягає у тому, що кожна людина має внутрішні ресурси для подолання труднощів, і завдання фахівців соціальної сфери – допомогти їм їх усвідомити, активізувати та використати. Інтеграція даного підходу у медіаційний процес сприяє підвищенню суб'єктності клієнтів, зміцненню їхньої впевненості у власних силах, а також створює умови для конструктивного діалогу та прийняття рішень, що відповідають їхнім

реальним потребам. Завдяки цьому медіація стає не лише способом урегулювання конфлікту, а й ресурсною практикою, що підтримує особистісний розвиток та соціальну адаптацію клієнтів. Перспективи дослідження вбачаємо у

подальшому вивченні ефективності ефективності strength-based підходу в різних формах медіації (сімейній, шкільній, громадській) та розробці практичних інструментів для виявлення та активізації ресурсів клієнтів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бляхарський Я. С., Філюк О. С., Лазарева А. О. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн. *Академічні візії*. 2024. Вип. 35. С. 1–11.
2. Борисова А. В. Соціальна робота з сім'єю в громаді: підхід, орієнтований на розвиток сильних сторін. *Сучасні проблеми екологічної психології: соціальні та особистісні ресурси створення благополучного локального середовища* : матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (15 травня 2020 року, он-лайн). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 141 с.
3. Василенко Є. Калініна Н. Техніки та інструменти медіації в трудових конфліктах. *Вчені записки Університету "КРОК"*. 2024. № 4(76). С. 215–222.
4. Іванов А. М., Титов М. С., Кшевінська К. О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 2. С. 143–145.
- Каршиєва А. І. Медіація у системі надання соціальних послуг. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 2(4). С. 220–228.
5. Попова А. Особливості використання медіації у соціальній роботі. *V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (21-22 квітня 2021 р., м. Бердянськ)*. 2021. С. 209–212.
6. Прінц І. В. Еволюція поняття "людські ресурси" у контексті становлення креативної економіки. *Економічний простір*. 2024. № 189. С. 305–309.
7. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): *Наказ Міністерства соціальної політики від 17.08.2016 р. № 892*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення 07.08.2025)
8. Протас О. Медіація як технологія соціального супроводу дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 52. Том 3. С. 178–183.
9. Резнік О., Рубаненко А. Принципи медіації як позасудового способу вирішення конфліктів у сфері інтелектуальної власності. *Слово національної школи суддів України*. 2023. № 4(45). С. 104–115.
10. Семігіна Т. Столярик О. Підхід, орієнтований на сильні сторони: огляд основних принципів. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 4. С. 52–60.
11. Семігіна Т., Столярик О. Розвиток сильних сторін клієнтів у соціальній роботі : посібник. Таллінн, 2024. 257 с.
12. Француз А. Й., Марина Ю. Ю. Медіація, як сучасний спосіб вирішення конфліктів в умовах військового стану. *Legal Bulletin*. 2023. С. 64–72.
13. Яремко О. М. Право на медіацію як соціальну послугу: проблеми реалізації в територіальних громадах України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Том 2. № 78. С. 419–424.
14. Яремко О. М., Гірняк Г. С. Медіація як базова соціальна послуга: повноваження органів місцевого самоврядування. *Галицькі студії*. 2024. № 6. С. 43–49.
15. Bellinger, A., Ford, D. The Strengths Approach in Practice: How It Changes Lives. *Policy Press*. 2022
16. Hammond, W. Principles of strength-based practice. *Resiliency initiatives*. 2010. № 12(2), P. 1–7.
17. Malets M. Principles of mediation as an alternative method to ensure human and citizen's rights. *Вісник національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. 2022. № 3 (35). С. 171–176.

REFERENCES:

1. Bliakharskyi, Ya. S., Filiuk, O. S., & Lazareva, A. O. (2024) Mediatsiia yak efektyvnyi zasib vyrishennia sporiv: dosvid rozvynenykh krain [Mediation as an effective means of resolving disputes: the experience of developed countries]. *Akademichni vizii. – Academic Visions*. Vyp. 35. P. 1–11. [in Ukrainian].
2. Borysova, A. V. (2020). Sotsialna robota z simiei v hromadi: pidkhid, oriietovanyi na rozvytok sylnykh storin [Social work with families in the community: a strengths-based approach]. *Suchasni problemy ekolohichnoi psykholohii: sotsialni ta osobystisni resursy stvorennia blahopoluchnogo lokalnogo seredovyshcha* : materialy KhVI Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (15 travnia 2020 roku, on-lain). Kyiv : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy – *Contemporary problems of ecological psychology: social and personal resources for creating a prosperous local environment* : materials of the XVI International Scientific and Practical Conference (May 15, 2020, online). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine. P. 20–22. [in Ukrainian].

3. Vasylenko, Ye. (2024) Kalinina N. Tekhniky ta instrumenty mediatsii v trudovykh konfliktakh [Techniques and tools of mediation in labor conflicts]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Academic notes of the University "KROK"*. № 4(76). P. 215–222. [in Ukrainian].
4. Ivanov, A. M., Tytov, M. S., & Kshevinska, K. O. (2023). Mediatsiia yak alternatyvnyi sposib vyrishennia sporiv [Mediation as an alternative method of dispute resolution]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*. Vyp. 2. P.143–145. [in Ukrainian].
5. Karshyieva, A. I. (2019) Mediatsiia u systemi nadання sotsialnykh posluh [Mediation in the system of social services provision]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*. № 2(4). P. 220–228. [in Ukrainian].
6. Popova, A. (2021) Osoblyvosti vykorystannia mediatsii u sotsialnii roboti. [Peculiarities of using mediation in social work.]. *V Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia – V International Scientific and Practical Internet Conference. (21-22 kvitnia 2021 r., m. Berdiansk) – P. 209–212*. [in Ukrainian].
7. Prints, I. V. (2024) Evoliutsiia poniattia "liudski resursy" u konteksti stanovlennia kreatyvnoi ekonomiky [The evolution of the concept of "human resources" in the context of the emergence of the creative economy]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*. № 189. P. 305–309. [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy poserednytstva (mediatsii) [On approval of the State Standard for Social Mediation Services:]. *Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky vid 17.08.2016 r. № 892. – Order of the Ministry of Social Policy dated August 17, 2016 No. 892*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>. [in Ukrainian].
9. Protas, O. (2022) Mediatsiia yak tekhnolohiia sotsialnoho suprovodu ditei, yaki perebuvaiut u skladnykh zhyttievykh obstavynakh [Mediation as a technology for social support of children in difficult life circumstances]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues in the humanities*. Vyp. 52. Tom 3. P. 178–183. [in Ukrainian].
10. Rieznik, O., & Rubanenko, A. (2023) Pryntsypy mediatsii yak pozasudovoho sposobu vyrishennia konfliktiv u sferi intelektualnoi vlasnosti [Principles of mediation as an extrajudicial method of resolving conflicts in the field of intellectual property]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. – Word of the National School of Judges of Ukraine*. № 4(45). P. 104–115. [in Ukrainian].
11. Semyhina, T. & Stoliaryk, O. (2022) Pidkhyd, oriietovanyi na sylni storony: ohliad osnovnykh pryntsypiv [Strengths-based approach: an overview of the basic principles]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*. № 4. P. 52–60. [in Ukrainian].
12. Semyhina, T., & Stoliaryk, O. (2024) Rozvytok sylnykh storin kliientiv u sotsialnii roboti : posibnyk [Developing Client Strengths in Social Work: A Guide]. Tallinn. 257 p. [in Ukrainian].
13. Frantsuz, A. Y., Maryna, Yu. Yu. (2023). Mediatsiia, yak suchasnyi sposib vyrishennia konfliktiv v umovakh viiskovoho stanu [Mediation as a modern way of resolving conflicts in martial law]. *Legal Bulletin – Legal Bulletin*. P. 64–72. [in Ukrainian].
14. Iaremko, O. M. (2023) Pravo na mediatsiiu yak sotsialnu posluhu: problemy realizatsii v terytorialnykh hromadakh Ukrainy [The right to mediation as a social service: problems of implementation in territorial communities of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. Tom 2. № 78. P. 419–424. [in Ukrainian].
15. Iaremko, O. M., Hirniak, H. S. (2024) Mediatsiia yak bazova sotsialna posluha: povnovazhennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Mediation as a basic social service: the powers of local government bodies]. *Halytski studii – Galician Studies*. № 6. P. 43–49. [in Ukrainian].
16. Bellinger, A., Ford, D. (2022) The Strengths Approach in Practice: How It Changes Lives. *Policy Press*.
17. Hammond, W. (2010) Principles of strength-based practice. *Resiliency initiatives*. № 12(2). P. 1–7.
18. Malets, M. (2022) Principles of mediation as an alternative method to ensure human and citizen's rights. *Visnyk natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Serii: Yurydychni nauky – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: Legal Sciences*. № 3 (35). P. 171–176.

Дата надходження статті: 16.08.2025

Дата прийняття статті: 27.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 37.018.43:376.54:374.7

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.6>

Наталія ЖУЛА

аспірантка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001

ORCID: 0000-0002-7491-9322

Бібліографічний опис статті: Жула, Н. (2025). Теоретико-практичний аспект організаційно-педагогічних умов неформальної освіти суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 36–41 doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.6>

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

У статті розглядається теоретико-практичний аспект організаційно-педагогічних умов неформальної освіти суб'єктів, які забезпечують соціально-педагогічну підтримку дітей з аутизмом. Обґрунтовано важливість неформальної освіти як гнучкого механізму підвищення кваліфікації педагогів, соціальних працівників, батьків та інших фахівців, які працюють з дітьми з аутизмом. Неформальна освіта сприяє формуванню професійних і особистісних компетентностей, створює умови для обміну досвідом та впровадження інноваційних методик, що є ключовим для ефективної інтеграції дітей у суспільство. У дослідженні визначено та детально проаналізовано три основні організаційно-педагогічні умови, необхідні для ефективної неформальної освіти суб'єктів соціально-педагогічної підтримки. Перша умова полягає у збільшенні доступності та оптимізації мультиформатних освітніх ресурсів, таких як тренінги, семінари, онлайн-курси, конференції тощо. Друга умова стосується стимулювання професійної мотивації та прагнення до навчання через активне залучення до неформальної освіти. Третя умова передбачає збагачення навчально-методичного забезпечення та впровадження інноваційних форм і методів навчання, зокрема з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Підкреслено, що реалізація цих умов сприятиме створенню сприятливого середовища для підготовки фахівців, розвитку їхніх знань, навичок і особистісних якостей, що безпосередньо вплине на якість соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. У статті також окреслено перспективи подальших досліджень, зокрема необхідність порівняльного аналізу ефективності онлайн-, офлайн- та гібридних форм неформальної освіти.

Ключові слова: неформальна освіта, організаційно-педагогічні умови, діти з аутизмом, суб'єкти соціально-педагогічної підтримки, інклюзивне середовище.

Nataliia ZHULA

PhD Student at the Department of Social Work, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, 7 Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

ORCID: 0000-0002-7491-9322

To cite this article: Zhula, N. (2025). Teoretyko-praktychnyi aspekt orhanizatsiino-pedahohichnykh umov neformalnoi osvity sub'iektiv sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky ditei z autyzmom [Theoretical and practical aspect of organizational and pedagogical conditions of non-formal education for subjects of social and pedagogical support for children with autism]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 36–41, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.6>

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF NON-FORMAL EDUCATION FOR SUBJECTS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM

The article examines the theoretical and practical aspects of organizational and pedagogical conditions for non-formal education of subjects providing social and pedagogical support to children with autism. The importance of non-formal education is substantiated as a flexible mechanism for professional development of teachers, social workers, parents, and other specialists working with children with autism. Non-formal education promotes the formation of professional and personal competencies, creates conditions for experience exchange and implementation of innovative methodologies, which is crucial for effective integration of children into society. The study identifies and analyzes in detail three main organizational and pedagogical conditions necessary for effective non-formal education of subjects of social and pedagogical support. The first condition involves increasing accessibility and optimizing multi-format educational resources, such as trainings, seminars, online courses, conferences, etc. The second condition concerns stimulating professional motivation and the desire for learning through active engagement in non-formal education. The third condition entails enriching educational and methodological support and implementing innovative forms and methods of teaching, particularly through the use of modern information and communication technologies. It is emphasized that the implementation of these conditions will contribute to creating a favorable environment for the training of specialists, developing their knowledge, skills, and personal qualities, which will directly impact the quality of social and pedagogical support for children with autism. The article also outlines prospects for further research, particularly the need for a comparative analysis of the effectiveness of online, offline, and hybrid forms of non-formal education.

Key words: non-formal education, organizational and pedagogical conditions, children with autism, subjects of social and pedagogical support, inclusive environment.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах трансформації освітньої системи України гостро постає проблема забезпечення ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. Якість інклюзивного середовища безпосередньо залежить від рівня підготовленості та компетентності фахівців, педагогів та батьків. Неформальна освіта стає ключовим інструментом, що дозволяє гнучко реагувати на ці виклики, підвищувати кваліфікацію суб'єктів підтримки, а також формувати їхні професійні та особистісні якості. Вона забезпечує швидке засвоєння інноваційних методик та практичних навичок, необхідних для роботи з дітьми з аутизмом, що робить її невід'ємною складовою сучасної освітньої політики.

Крім того, неформальна освіта сприяє створенню професійних спільнот, де відбувається обмін досвідом та взаємопідтримка між фахівцями і родинами. Це допомагає впроваджувати ефективні практики соціалізації та інклюзії, сприяючи інтеграції дітей з аутизмом у суспільство. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичної реалізації організаційно-педагогічних умов, які забезпечать ефективність неформальної освіти, що є запорукою успішної підтримки дітей з аутизмом та їхнього всебічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти неформальної освіти

суб'єктів соціальної підтримки дітей з аутизмом досліджували такі науковці, як: С. Бойченко, Т. Гладун, Н. Івашура, І. Козубовська, О. Конопляста, І. Кривонос, Т. Олійник, Н. Павлик, О. Рассказова, О. Романюк, Т. Скрипник, Т. Тищенко, Л. Шипилина та інші. Їхні праці заклали теоретичний фундамент для розуміння важливості та специфіки неформальної освіти у контексті роботи з дітьми з аутизмом.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та практичне впровадження організаційно-педагогічних умов неформальної освіти для суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання кількості дітей з аутизмом в Україні та світі висуває нові вимоги до кваліфікації педагогів, психологів, соціальних працівників та інших фахівців, а також до знань та навичок батьків. Однак, існуюча система формальної освіти не завжди встигає адаптуватися до цих викликів, що створює потребу в альтернативних, більш динамічних формах навчання.

Теоретичний аналіз організаційно-педагогічних умов неформальної освіти суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом є ключовим етапом дослідження. Вважаємо, що глибоке осмислення цих умов дозволить визначити основні напрямки оптимізації організації неформальної освіти таких фахівців в інклюзивному середовищі.

Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для неформальної освіти даної категорії слід починати з аналізу понять «умови», «педагогічні умови» та «організаційні умови». Важливо також уточнити їхню сутність і значення у контексті неформальної освіти та інклюзивного навчального середовища.

Як підкреслює Т. Гладун, у загальному контексті «умова» відображає зв'язок предмета або явища з навколишніми процесами (Гладун, 2020, с. 126). Натомість А. Литвин та О. Мацейко зазначають, що поняття «умова» не є ідентичним із близькими за значенням категоріями «середовище», «обставини» чи «ситуація» (Литвин, Мацейко, 2013, с. 47). Отже, зазначимо, що «умова» має складну теоретичну основу і включає як об'єктивні фактори (соціальні, педагогічні закономірності), так і суб'єктивні (наприклад, активність учасників освітнього процесу, їхню мотивацію та рівень підготовленості).

Від поняття «умова» походить термін «педагогічна умова», який у нашому дослідженні розглядаємо, як певні обставини освітнього процесу; результат цілеспрямованого вибору, планування і застосування елементів змісту, методів і організаційних форм навчання для досягнення освітньої мети; чинники, що впливають на ефективність навчання. Це також сукупність спеціально спроектованих заходів стосовно освітньої установи, педагогічного колективу та його оточення (матеріально-просторового й інформаційно-освітнього), які забезпечують цілісність навчального процесу відповідно до суспільних вимог (Гермак, 2016). Реалізація таких умов сприяє всебічному розвитку особистості, розкриттю її творчого потенціалу, формуванню професійних компетентностей.

Таким чином, «педагогічні умови» можна розуміти як комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів, усвідомлено створених для підвищення ефективності освітнього процесу та досягнення навчальних цілей. У контексті нашого дослідження це означає створення сприятливих умов для підготовки суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, враховуючи їхні специфічні потреби та сучасні виклики.

Щодо поняття «організаційні умови», то термін «організаційний» походить від слова «організація», яке у філософській енцикло-

педії визначається як внутрішній порядок та злагодженість взаємодії між частинами цілого; сукупність процесів, що сприяють формуванню та розвитку взаємин між цими частинами; також як об'єднання осіб, що працюють для досягнення певної мети (Ситник, Омельченко, 2021, с. 463). Відтак організаційні умови – це набір спеціально створених та впорядкованих чинників, що забезпечують ефективне виконання конкретних завдань. У рамках дослідження це означає ефективну організацію неформальної освіти суб'єктів, які підтримують дітей з аутизмом у інклюзивному навчальному середовищі.

Виходячи з аналізу концепцій та практичного стану неформальної освіти суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, який характеризується як недостатній, вважаємо за потрібне науково обґрунтувати й детально описати організаційно-педагогічні умови їхньої неформальної освіти в інклюзивному середовищі.

Загалом під організаційно-педагогічними умовами неформальної освіти розуміємо сукупність взаємопов'язаних організаційних заходів і педагогічних впливів, спрямованих на створення сприятливих передумов для формування мотивації, розширення знань і розвитку особистісних якостей фахівців соціальної сфери, вчителів та інших суб'єктів, які забезпечують соціально-педагогічну підтримку дітей з аутизмом.

Окреслені умови конкретизуються в трьох ключових складових: по-перше, збільшення доступності і розширення мультимедійних ресурсів для неформальної освіти фахівців, які підтримують дітей з аутизмом; по-друге, стимулювання і розвиток професійної мотивації та прагнення навчатися через активне залучення до неформальної освіти; по-третє, збагачення навчально-методичного забезпечення, розробка ефективних методичних інструментів і розширення спектру форм і методів навчання, що відповідають сучасним викликам.

Впровадження цих умов допоможе створити середовище, яке забезпечить ефективне формування знань, розвитку особистісних якостей та мотивації у фахівців соціально-педагогічної підтримки, що позитивно позначиться на соціалізації та інтеграції дітей з аутизмом у суспільство.

Перша організаційно-педагогічна умова полягає у збільшенні доступу та оптимізації

мультимедійних освітніх ресурсів, що включає розширення спектру програм від підвищення кваліфікації та тренінгів до конференцій, семінарів, майстер-класів, дистанційних курсів та літніх шкіл для фахівців соціальної сфери та інших учасників підтримки дітей з аутизмом. Для конкретизації цієї умови проаналізовано існуючі можливості неформальної освіти, що охоплюють індивідуальні заняття з тренерами, сертифіковані програми, тренінги, короткотермінові онлайн-курси, літні школи, конференції тощо. Кожен із цих ресурсів має свої переваги: сертифікатні програми дають структурований підхід із офіційним підтвердженням знань, підвищуючи професійний статус; тренінги підсилюють практичні навички через інтерактивні методики; онлайн-курси забезпечують гнучкість у навчанні за власним графіком; літні школи створюють інтенсивне навчальне середовище і сприяють обміну досвідом; конференції висвітлюють інновації та сприяють створенню професійних спільнот. Особливу увагу заслуговують також ресурси з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: онлайн-тренажери, ігрові платформи та інші інтерактивні засоби, які допомагають не тільки краще засвоювати інформацію, а й розвивати навички аналітичного та творчого мислення. Вказані інструменти доступні як онлайн, так і офлайн, що забезпечує гнучкість і широку доступність навчання незалежно від географії. Онлайн-формат дозволяє фахівцям навчатися у зручний час, а офлайн – сприяє безпосередній взаємодії і практичним навичкам.

Серед популярних в Україні та світі інтернет-платформ, корисних для неформальної освіти соцпедпрацівників, які працюють із дітьми з аутизмом, можна назвати YouTube, EdEra, Prometheus, «Дія.Освіта», Coursera, Genius Space і Internet Archive (Купіна, 2023, с. 48-49). Вони не лише надають доступ до навчальних матеріалів, а й підтримують індивідуальний підхід, сприяючи гнучкому засвоєнню знань і розвитку особистісних якостей. Однак, зазначимо, про недостатню кількість програм, які комплексно охоплюють соціально-педагогічну підтримку саме дітей з аутизмом, що свідчить про потребу у розробці спеціалізованих авторських курсів.

Отже, ефективна неформальна освіта фахівців потребує не лише розширення доступу

до ресурсів, а і їх специфічної адаптації під потреби роботи з дітьми з аутизмом.

Другою організаційно-педагогічною умовою визначено стимулювання та розвиток професійної мотивації і прагнення до знань фахівців через активне використання можливостей неформальної освіти. У теоретичному аспекті мотивація розглядається як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають людину до діяльності для задоволення своїх потреб. У контексті соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом мотивація фахівців включає внутрішні і зовнішні стимули, що спонукають їх до підвищення кваліфікації, розвитку особистісних якостей, активної діяльності та відповідальності в роботі. Формуванню мотивації сприяє доступ до ресурсів неформальної освіти, які підтримують професійне і особистісне зростання. Також важливо врахувати, що мотивація стимулює прагнення до знань і розвитку якостей, а отримані знання та особистісні риси впливають на здатність ефективно працювати з дітьми. Суб'єкти підтримки повинні мати широкий спектр знань – від нормативно-правових до психологічних і методичних, а також володіти особистісними якостями. Всі ці знання і якості можна розвивати за допомогою неформальної освіти, участі в тренінгах, семінарах, обміні досвідом.

Отже, мотивація через можливості неформальної освіти відіграє ключову роль у професійному розвитку і адаптації фахівців для ефективного роботи з дітьми з аутизмом.

Третя організаційно-педагогічна умова стосується збагачення навчально-методичного забезпечення та використання інноваційних форм і методів неформальної освіти для підвищення кваліфікації фахівців, що працюють із дітьми з аутизмом в інклюзивному середовищі. Розробка навчальних посібників, рекомендацій, кейсів та дидактичних матеріалів, зокрема з використанням ІКТ, є важливою для ефективності освітнього процесу. Відсутність або низька якість методичного забезпечення призводить до слабкого засвоєння матеріалу і формує негативний досвід навчання, що особливо важливо враховувати в умовах змішаного або дистанційного навчання. У навчально-методичне забезпечення неформальної освіти слід включати комплекс освітніх інструментів, які допомагають фахівцям ефективно працювати

з дітьми з аутизмом та їхніми родинами. Щодо форм і методів неформальної освіти, оптимальними в сучасних умовах є тьюторські сесії, воркшопи, вебінари, семінари, конференції, круглі столи, майстер-класи, тренінги, проєктна діяльність. Вони можуть поєднувати словесні, практичні та наочні методи навчання.

Враховуючи сучасні воєнні умови ці форми навчання повинні реалізовуватися як онлайн, так і офлайн, забезпечуючи максимальну гнучкість. Наприклад, вебінар – це онлайн-формат, що дозволяє отримувати інформацію, виконувати завдання спікера, ставити питання і брати участь у дискусіях у реальному часі. Переваги вебінарів: простота організації, можливість запису, безпека учасників, масовість аудиторії, можливість повторного перегляду. Вебінари можуть сприяти формуванню мотивації до підтримки дітей з аутизмом, набуттю знань про взаємодію та підтримку, розвитку терпіння, емпатії, стресостійкості і творчого підходу. Тематика вебінарів може охоплювати організацію інклюзивного середовища, адаптацію матеріалів, розвиток соціальних навичок, використання терапевтичних прийомів, співпрацю педагогів, асистентів і батьків. Конференції різних типів також є ефективною формою неформальної освіти, що сприяє обміну знаннями і досвідом. Особливо актуальними є онлайн-конференції, які відповідають вимогам безпеки, залучають велику кількість учасників і мають широкий спектр цифрових інструментів для організації. Інформаційні платформи типу Zoom, Microsoft Teams та інші дозволяють ефективно організовувати онлайн-заходи, зберігати записи, забезпечувати інтерактивність і високу якість трансляції. Воркшопи мають високий практичний і комунікативний потенціал, можуть бути доповнені гейміфікацією, аналізом проблемних ситуацій, веб-квестами, вікторинами для підвищення залученості та мотивації. Усі зазначені форми і методи спрямовані на поглиблення знань і розвиток особистісних якостей фахівців, що працюють з дітьми з аутизмом, у гнучкій варіативній формі, адаптованій до конкретних потреб і викликів.

Таким чином, третя організаційно-педагогічна умова підкреслює важливість якіс-

ного навчально-методичного забезпечення та впровадження інноваційних методик у неформальну освіту суб'єктів соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. Це відкриває можливості для адаптивного та гнучкого навчання, сприяє розвитку критичного мислення, практичних навичок і творчого потенціалу професіоналів, що в кінцевому результаті покращує якість соціально-педагогічної підтримки.

Отже, виділено три основні організаційно-педагогічні умови, які сприяють підвищенню ефективності неформальної освіти фахівців, що працюють з дітьми з аутизмом у інклюзивному середовищі: доступність і мультиформатність освітніх ресурсів, стимулювання мотивації через активне використання можливостей неформальної освіти та збагачення навчально-методичного забезпечення й впровадження інноваційних форм і методів. Встановлено необхідність і реальність впровадження відповідних заходів, що забезпечать ефективне їх функціонування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, узагальнюючи, можемо зробити висновок, що неформальна освіта є критично важливим і гнучким інструментом, що ефективно доповнює формальну систему. Її дієвість забезпечується комплексом взаємопов'язаних організаційно-педагогічних умов: доступністю мультиформатних ресурсів, стимулюванням професійної мотивації та впровадженням інноваційних методів. Це дозволяє оперативно реагувати на сучасні виклики та потреби, надаючи фахівцям і батькам актуальні знання та практичні навички, необхідні для успішної соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. Ефективне застосування цих умов, особливо в умовах невизначеності та ризиків, гарантує безперервність та високу якість освітнього процесу, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на соціалізацію та інтеграцію дітей. Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні детального порівняльного дослідження ефективності онлайн, офлайн та гібридних форм неформальної освіти, щоб визначити оптимальні моделі, які відповідають сучасним викликам і потребам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гладун Т.О. Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної світи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Тетяна Олександрівна Гладун ; наук. кер. Сергій Якович Харченко. Старобільськ, 2020. 272 с. С. 126.

2. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «Педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43–63. С. 47.
3. Гермак О. Л. Комплексний підхід до визначення суті поняття «педагогічні умови використання електронних освітніх ресурсів у професійній підготовці майбутніх електромонтерів». *Науковий вісник*. 2016. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709851/1/стаття%20Гермак%20О.Л.%20пед%20умови.pdf> (дата звернення: 28.08.2025).
4. Ситник О.І., Омелченко А.В. Організаційно-педагогічні умови підготовки професійної діяльності педагога з раннього навчання іноземної мови у закладі дошкільної освіти. *Interaction of society and science: problems and prospects* (Vol. 3) : матеріали III міжнар. наук. конф., 05–08 жовтня 2021, Лондон. Лондон : International Science group, 2021. С. 318–323. С. 463.
5. Купіна О. Організаційні форми неформальної освіти здобувачів вищої освіти в Україні. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т. 11, № 7. С. 43–51. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i7-006. С. 48–49.

REFERENCES:

1. Gladun, T.O. (2020). Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti ditei molodshoho shkilnoho viku z autyzmom v umovakh inkluzyvnoi svity [Development of social competence of primary school children with autism in the conditions of inclusive education] (Candidate's thesis). Starobilsk [in Ukrainian].
2. Lytvyn, A., & Matseiko, O. (2013). Metodolohichni zasady poniattia «Pedahohichni umovy» [Methodological principles of the concept “Pedagogical conditions”]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and Psychology of Professional Education*, 4, 43–63 [in Ukrainian].
3. Hermak, O.L. (2016). Kompleksnyi pidkhid do vyznachennia suttii poniattia «pedahohichni umovy vykorystannia elektronnykh osvitynykh resursiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh elektromonteriv» [A comprehensive approach to defining the essence of the concept “pedagogical conditions for the use of electronic educational resources in the professional training of future electricians”]. *Naukovyi visnyk – Scientific Bulletin*. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709851/1/стаття%20Гермак%20О.Л.%20пед%20умови.pdf> [in Ukrainian].
4. Sytnyk, O.I., & Omelchenko, A.V. (2021). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy pidhotovky profesiinoi diialnosti pedahoha z ran-noho navchannia inozemnoi movy u zakladi doshkilnoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for training the professional activity of a teacher in early foreign language teaching in a preschool institution]. In *Interaction of society and science: problems and prospects: Proceedings of the III International Scientific Conference* (Vol. 3, pp. 318–323). International Science Group [in Ukrainian].
5. Kupina, O. (2023). Orhanizatsiini formy neformalnoi osvity zdobuvachiv vyshchoi osvity v Ukraini [Organizational forms of non-formal education of higher education seekers in Ukraine]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 11(7), 43–51. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i7-006> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 29.08.2025

Дата прийняття статті: 08.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.7>**Ірина ІВАНОВА**

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, соціальної роботи і педагогіки, Зклад вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»», вул. Львівська, 23, м. Київ, Україна, 03115

ORCID: 0009-0002-8735-1796

Бібліографічний опис статті: Іванова, І. (2025). Класифікація методів соціальної роботи (нормативно-правовий аспект). *Ввічливість. Humanitas*, 4, 42–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.7>

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті висвітлено результати дослідження українських і зарубіжних наукових і практико орієнтованих підходів до класифікації методів соціальної роботи. Виявлено необхідність розробки практико орієнтованої класифікації методів соціальної роботи на основі нормативно-правового забезпечення діяльності організацій соціальної сфери (державних стандартів надання соціальних послуг, Закону України «Про соціальні послуги», професійних стандартів соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи). Зазначено, що в еволюції розвитку поняття «метод соціальної роботи» спостерігаються певні закономірності, які відображають зумовленість їх використання. Схарактеризовано основні ознаки, що покладені в основу класифікації відповідно до визначення соціальної роботи як професійної діяльності та її мети. Методи соціальної роботи визначаються як способи упорядкованої діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи на основі особистісно орієнтованого підходу, спрямованого на задоволення особистих потреб вразливих груп населення і осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Зроблено акцент на співвідношенні і узгодженості системи базових соціальних послуг, прикладних технологій соціальної роботи і методів соціальної роботи.

Класифікація методів соціальної роботи в рамках нормативно-правового забезпечення діяльності організації соціальної сфери являє собою дві групи методів: міждисциплінарні (організаційні, організаційно-правові, адміністративні: методи менеджменту персоналу організації соціальної сфери і методи системи клієнтури та отримувачів соціальних послуг; методи дослідження в соціальній роботі; соціально-педагогічні; інформаційно-роз'яснювальні; психологічні методи соціальної роботи); дисциплінарні (фахові) методи соціальної роботи (індивідуальної, групової, колективної, масової соціальної роботи, соціальні методи). Класифікацію методів соціальної роботи можна розглядати як систему елементів, які тісно взаємопов'язані між собою, впливають один на одного, характеризуються цілісністю, упорядкованістю, гнучкістю, відповідністю часу і місця застосування, ієрархічністю. Цілісність системи методів створює умови для стабільності, сталості практико орієнтованої соціальної роботи, включення в неї нових елементів, що відповідають тим чи іншим факторам функціонування соціальних служб, розширення можливостей для прояву креативності, гнучкості професійної діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи у здійсненні особистісно орієнтованого, індивідуального, персоналізованого підходу до особистості клієнта, отримувача соціальних послуг.

Ключові слова: методи соціальної роботи, нормативно-правовий аспект, державні стандарти соціальних послуг, законодавство, професійні стандарти, практико орієнтована соціальна робота, клієнт, отримувач соціальних послуг.

Iryna IVANOVA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Social Work and Pedagogy, Higher Education Institution «Open International University of Human Development «UKRAINE», 23 Lvivska str., Kyiv, Ukraine, 03115

ORCID: 0009-0002-8735-1796

To cite this article: Ivanova, I. (2025). Klyasyfikatsiia metodiv sotsialnoi roboty (normatyvno-pravovyi aspekt) [Classification of social work methods (normative and legal aspect)]. *Vvichlyvist, Humanitas*, 4, 42–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.7>

CLASSIFICATION OF SOCIAL WORK METHODS (NORMATIVE AND LEGAL ASPECT)

The article highlights the results of research of Ukrainian and foreign scientific and practice-oriented approaches to the classification of social work methods. The need to develop a practice-oriented classification of social work methods based on the regulatory and legal support for the activities of social sphere organizations (state standards for the provision of social services, the Law of Ukraine «On Social Services», professional standards of social workers and social work specialists) is identified. It is noted that in the evolution of the concept of «social work method» certain patterns are observed that reflect the conditionality of their use. The main features that form the basis of the classification in accordance with the definition of Social Work as a professional activity and its purpose are characterized. Social work methods are defined as methods of orderly activity of social workers and social work specialists based on a personally oriented approach aimed at meeting the personal needs of vulnerable groups of the population and individuals/families who are in difficult life circumstances. Emphasis is placed on the correlation and coherence of the system of basic social services, applied technologies of social work and methods of social work.

The classification of social work methods within the framework of regulatory and legal support for the activities of social sphere organizations represents two groups of methods: interdisciplinary (organizational, organizational and legal, administrative: methods of personnel management of social sphere organizations and methods of the clientele system, recipients of social services; methods of research in social work; socio-pedagogical; informational and explanatory; psychological methods of social work); disciplinary (professional) methods of social work (individual, group, collective, mass social work, social methods). The classification of social work methods can be considered as a system of elements that are closely interconnected, influence each other, are characterized by integrity, orderliness, flexibility, correspondence of time and place of application, and hierarchy. The integrity of the system of methods creates conditions for the stability and sustainability of practice-oriented social work, the inclusion of new elements in it that correspond to certain factors of the functioning of social services, the expansion of opportunities for the manifestation of creativity, flexibility of the professional activities of social workers and social work specialists in implementing a personally oriented, individual, personalized approach to the personality of the client, recipient of social services.

Key words: classification of social work methods, regulatory and legal aspects, state standards of social services, legislation, professional standards, practice-oriented social work, client, recipient of social services.

Актуальність проблеми. Методи соціальної роботи використовуються з початку XX століття (Мері Річмонд – метод індивідуальної соціальної роботи) і мають історичні, географічні, політичні особливості для сфери використання на різних етапах соціальної роботи, континентах, де впроваджувались. Поняття «метод соціальної роботи» еволюціонувало відповідно до розвитку теорій соціальної роботи, практики діяльності соціальних служб та їх нормативно-правового забезпечення, соціальної роботи як галузі наукового знання. Більша увага у наукових дослідженнях завжди була сфокусована на теоретичних підходах до класифікації методів соціальної роботи. Розвиток законодавства у сфері соціальних послуг, державних стандартів соціальних послуг, розробка професійних стандартів соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи вимагають уніфікованої класифікації методів соціальної роботи, які являють собою основу практико орієнтованої соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження методів соціальної роботи спрямовані на дослідження методів менеджменту соціальної роботи, зокрема особливостей самоменеджменту (тайм-менеджменту),

кейс-менеджменту (Лехолетова, 2021); методів оцінки якості соціальних послуг в рамках експертизи якості соціальної роботи (Албул, 2022); стандартів кейс-менеджменту в США (Семігіна, 2025). Науковий інтерес представляє вивчення особливостей та змісту методів соціальної роботи як необхідної складової галузі та професії «соціальна робота», суттєвого елементу існування і розвитку професійної соціальної роботи (Карпенко, 2023). В умовах війни в Україні важливим для практики соціальної роботи є дослідження з вивчення груп підтримки як методу психосоціальної допомоги для представників різних груп – людей, які зазнали загального впливу війни і тих, чий рідні безпосередньо залучені до воєнних дій (Байдарова, 2024).

Серед англомовних видань необхідно зробити акцент на працях, які досліджують взаємозв'язок теорії і методів соціальної роботи (Esther C.L.Goh, 2019), зокрема в контексті практики соціальної роботи, «теоретизації практики», «критичної рефлексивної практики», «навігації по практичній території» (Neil Thompson & Paul Stepney, 2018). Наше дослідження підтверджує тезу цих дослідників про необхідність розвитку дослідницького потенціалу соціальних працівників та включення

досліджень в професійну діяльність як регулярної і невід'ємної частини їхньої рефлексивної практики.

Мета дослідження: обґрунтування важливості класифікації методів соціальної роботи на основі нормативно-правового забезпечення професійної діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Україні одне із перших визначень методів соціальної роботи зустрічаємо в Короткому енциклопедичному словнику соціальної роботи (2002): методи соціальної роботи – сукупність прийомів, способів діяльності суб'єктів соціальної роботи, які використовують для розв'язання соціальних проблем клієнтів, стимулювання розвитку їхніх власних сил, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації. Методи соціальної роботи повинні дати розуміння того, як окремі індивіди або групи можуть пройти шлях від початкового пункту у розв'язанні проблеми до бажаної мети. Подається класифікація зарубіжної і вітчизняної практики. Зарубіжна практика: класичні методи: індивідуальні, групові, соціальна робота в громаді; нові методи: індивідуальна терапія, сімейна терапія, групова терапія; вторинні методи – супервізія, планування, консультування, супровід практики, розвиток організації, менеджмент. Вітчизняна практика: за напрямками і формами соціальної роботи: організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні тощо; за об'єктами соціальної роботи: індивідуальні, групові, соціальної роботи в громаді; за суб'єктами соціальної роботи: методи, які застосовують окремі спеціалісти, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою.

Метод у соціальній роботі розглядають як сукупність підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності (Вайнола, 2003, с. 70). Під методом розуміють найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим цілям. Метод у соціальній роботі виконує подвійну роль, оскільки, з одного боку він виступає як спосіб, шлях пізнання і застосування знань, що вироблені в науках про життєдіяльність людини і в соціальній практиці, а з іншого боку, як конкретна дія, що сприяє

якісній зміні об'єкта (суб'єкта). У рамках даного підходу пропонується класифікація на основі поділу на дві групи методів: методи соціальної роботи як набуття наукового знання і як практичної діяльності. Відповідно: загальні (філософські) методи, які існують як єдність світоглядної методологічної позиції суб'єкта соціальної роботи в різних видах діяльності; загальнонаукові методи, які застосовуються в багатьох галузях суспільної діяльності, в тому числі й у соціальній роботі: метод наукової абстракції; метод аналізу та синтезу; метод індукції та дедукції; метод єдності загального та особливого; історичний метод; метод переходу від простого до складного; метод єдності якісного та кількісного аналізу; генетичний метод; конкретно-соціологічний метод; метод формалізації; метод аналогії; системно-структурний метод; спеціальні наукові методи – це специфічні способи пізнання і перетворення окремих сфер суспільного життя, що притаманні тій чи іншій системі знань.

Класичним підходом до класифікації методів соціальної роботи є розподіл їх на індивідуальну (ведення випадку, індивідуальне консультування, представництво інтересів, ведення професійних записів), групову соціальну роботу і соціальну роботу в громаді (Семігіна, Грига, 2004).

Під методом соціальної роботи розуміють також спосіб організації соціальної роботи, що призводить до досягнення оптимального результату і забезпечує позитивні зрушення в розвитку об'єкту (суб'єкту) соціальної діяльності (Вайнола, 2004, с. 47).

В основу аналізу класифікацій методів практико орієнтованої соціальної роботи покладалась такі ознаки (Лукашевич, Семігіна, с.86, 2009): за напрямками і формами (організаційні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, соціально-економічні); за об'єктами соціальної роботи (індивідуальні, групові, в громаді); за суб'єктами соціальної роботи (методи, які застосовують окремі спеціалісти, колектив соціальної служби, орган управління соціальною роботою).

Важливим методом у вітчизняній практиці соціальної роботи є ведення випадку, який визначається як базовий спосіб організації надання індивідуальних соціальних послуг сім'ям з дітьми у громаді (Кияниця, Петроцько,

2017, с. 148). Ведення випадку реалізується в межах технології соціального супроводу.

У сучасній науці методи соціальної роботи визначаються як система прийомів, які застосовують соціальні працівники для розв'язання проблем; певні межі, у яких соціальні працівники застосовують власні знання й визначають критерії ефективності своєї роботи (Семігіна, 2020, с.69).

Великий вплив на вибір методів соціальної роботи в Україні справляє позитивний досвід практико орієнтованої соціальної роботи в діяльності зарубіжних організацій соціальної сфери. Метод соціальної роботи визначається як такий, який соціальні працівники використовують, щоб допомогти людям різного віку та різних верств суспільства покращити соціальне функціонування та ефективніше справлятися зі своїми проблемами. Соціальні працівники не вибирають, які проблеми та питання вони хотіли б допомогти вирішити. Вони бачать проблему, навіть дуже складну, і повинні бути готові допомагати людям з індивідуалізованими особистими проблемами, з одного боку, та дуже широкими проблемами, які впливають на цілі організації та громади, з іншого. Найбільш поширеними методами соціальної роботи в сучасній зарубіжній практиці є: соціальна робота з випадками, групова соціальна робота, метод соціальної дії, соціальна робота в громаді, метод адміністрування, метод дослідження в соціальній роботі (Alpa Parmar, 2014), управління доглядом (Alpa Parmar, 2014; Hutchinson A., 2013), практика соціальної роботи, орієнтована на завдання; наративна соціальна робота (на основі сайтів Social Work Methods, Positive Psychology).

В еволюції розвитку поняття «метод соціальної роботи» спостерігаються певні закономірності, які відображають зумовленість їх використання:

- особливість системи соціального захисту, соціальної політики, соціального забезпечення, соціального добробуту, практики соціальної роботи в різних країнах світу;

- досвід діяльності організацій соціальної сфери, розвиненість системи національних професійних асоціацій, федерацій соціальних працівників, які використовують конвенціональний підхід до термінології;

- вплив теорій і теоретичних моделей соціальної роботи, стратегій, моделей практики

соціальної роботи на пріоритети у виборі класифікацій методів соціальної роботи;

- вплив законодавства, нормативно-правової бази у сфері соціальної роботи, етичних кодексів, професійних стандартів фахівців із соціальної роботи, державних стандартів соціальних послуг на визначення методів соціальної роботи;

- міждисциплінарний характер соціальної роботи, інтеграція у соціальну роботу різних галузей і сфер професійної діяльності і професійного знання, особливо психології, менеджменту, соціальної педагогіки.

Класифікації методів соціальної роботи у вітчизняній практиці соціальної роботи зумовлені термінологічною визначеністю соціальної роботи як професійної діяльності. В Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (від 21.06.2001р. № 2558-III) визначається поняття «Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю» як професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу. Можна уточнити дане універсальне визначення: соціальна робота – професійна і добровільна діяльність уповноважених органів влади і організацій соціальної сфери щодо підвищення соціального добробуту і покращення здоров'я населення, здійснення соціальної допомоги, підтримки і захисту осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг, мінімізації або усунення ризику потрапляння у складні життєві обставини вразливих груп населення на основі особистісно орієнтованого підходу.

На основі змісту і мети соціальної роботи як професійної діяльності визначимо методи соціальної роботи як способи упорядкованої діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи на основі особистісно орієнтованого підходу, спрямованого на задоволення особистих потреб вразливих груп населення і осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Класифікація методів соціальної роботи характеризується послідовним поділом обсягу поняття «метод» з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу. Результатом класифікації є система

співпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду. Методи соціальної роботи класифікуються на групи за спільними ознаками і властивостями.

Основні ознаки, властивості, за якими здійснюється класифікація методів соціальної роботи (до 2020 року):

- відповідність теоріям соціальної роботи (Пейн, 2000): психодинамічна теорія соціальної роботи, теорії кризового втручання і орієнтовані на завдання моделі соціальної роботи, біхевіористські та когнітивні моделі соціальної роботи, гуманістична та клієнт-центрована теорія соціальної роботи, екзистенційна теоретична модель соціальної роботи, системна теоретична модель соціальної роботи, соціально-екологічна модель соціальної роботи, соціально-психологічна модель і модель комунікації соціальної роботи, модель соціального розвитку у соціальній роботі, антидискримінаційні та антидеспотичні теоретичні моделі соціальної роботи, соціально-радикальні та марксистські моделі соціальної роботи, теоретичні моделі надання повноважень і представництва інтересів у соціальній роботі, рольова теорія у соціальній роботі, оцінюючі моделі соціальної роботи; підхід, орієнтований на сильні сторони клієнта, концепції резиліентності (Семигіна, Столярик, 2025);

- мікро-, мезо-, макро-рівні соціальної роботи: мікро-рівень: використання соціологічних (інтерв'ю, анкетування, фокус-групи) і психолого-педагогічних методів дослідження (інтерв'ю, спостереження, тестування клієнта чи групи клієнтів), здійснення оцінки потреб особи, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, ведення випадку; оцінка якості надання соціальної послуги; мезо-рівень: науково обґрунтоване дослідження соціальних, соціально-психологічних, соціально-економічних, соціально-культурних проблем різних соціальних груп населення, впливу територіальних особливостей на умови життєдіяльності населення, визначення пріоритетних галузей (сфер) у соціальному захисті і підтримці осіб / сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, мінімізації ризиків потрапляння вразливих верств населення у складні життєві обставини, визначення провідних напрямків, форм, методів соціальної роботи, соціальних технологій від-

повідно до потреб регіону; кейс-менеджмент; експертна оцінка ефективності роботи організації соціальної сфери на основі якісних і кількісних показників обробки інформації, що відображені в аналізі роботи служби, звіті тощо; макро-рівень: експертна оцінка державних програм і проектів, їх ефективності на основі аналізу соціологічних і статистичних даних;

- міждисциплінарний (інтегрований підхід) – запозичення для практики соціальної роботи методів із суміжних галузей професійної діяльності: організаційні та організаційно-правові, соціологічні, соціально-педагогічні, інформаційно-роз'яснювальні, психологічні;

- дисциплінарний або фаховий (соціальний, спеціальний) підхід – фахові (дисциплінарні) методи: командна соціальна робота, волонтерська соціальна робота, соціальна робота в громаді, телефонне консультування, фостерінг, мобільна соціальна робота, супервізія у соціальній роботі, соціально-культурна анімація;

- суб'єкт-суб'єктні та суб'єкт-об'єктні відносини: суб'єкт-суб'єктні – командна, групова робота фахівців із соціальної роботи, волонтерів, супервізорство; суб'єкт-об'єктні – соціальна робота з клієнтами, отримувачами соціальних послуг;

- чисельність клієнтів, отримувачів соціальних послуг: індивідуальна, групова, колективна, масова соціальна робота;

- відповідність змісту, прийомам і засобам соціальної роботи, місцю їх реалізації: телефонне консультування; соціальна робота в громаді; фостерінг; самокерована соціальна робота; соціально-культурна анімація; мобільна соціальна робота та інш.;

- як підклас соціальних послуг (державні стандарти надання соціальних послуг): методи соціальної послуги екстреного (кризового) втручання, соціального консультування, соціального супроводу, представництва інтересів, посередництва (медіації), соціальної профілактики та ін.;

- як підклас прикладних технологій соціальної роботи: технології догляду вдома, денного догляду, підтриманого проживання, соціальної адаптації, соціальної інтеграції та реінтеграції, екстреного (кризового) втручання, соціального консультування, соціального супроводу, представництва інтересів, посередництва (медіації), соціальної профілактики.

Означені підходи до класифікації методів соціальної роботи (Іванова, 2018) потребують уточнення і доопрацювання у зв'язку з прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» (від 17.01.2019), в якому подається нова класифікація, зокрема базових соціальних послуг: догляд вдома, денний догляд, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, екстрене (кризове) втручання, консультування, соціальний супровід, представництво інтересів, посередництво (медіація), соціальна профілактика та ін.; професійних стандартів фахівців із соціальної роботи. В Україні в державній системі організацій соціальної сфери не існує спеціалізації фахівців соціальної роботи (соціальний працівник по роботі із дітьми з інвалідністю, дітьми-сиротами, сім'єю, яка перебуває у складних життєвих обставинах та ін.), тому увесь спектр соціальної, соціально-педагогічної, психологічної допомоги і підтримки надається в рамках соціальних послуг.

Соціальні послуги за своєю сутністю являють собою прикладні технології соціальної роботи. У Таблиці 1 представлено співвідношення термінологічної визначеності понять «послуга», «технологія», «метод», як більш узагальнене (послуга, технологія) і більш конкретне, часткове, спеціальне («метод»). Наприклад, метод консультування являє собою не тільки соціальну послугу і прикладну технологію, але і метод соціальної роботи, якщо є складовою частиною іншої послуги чи прикладної технології.

В 2019–2020 рр в Україні прийнято професійні стандарти: «Соціальний працівник» (4.07.2019, № 1049), «Фахівець із соціальної допомоги вдома» (20.06.2020, №1180), «Фахівець із соціальної роботи» (20.06.2020, №1179), в яких визначено компетентнісну складову використання методів соціальної роботи.

Пропонована нами класифікація є практико-орієнтованою, основана на нормативно-правовому забезпеченні діяльності організацій соціальної сфери: державних стандартах соціальних послуг, Законі України «Про соціальні послуги» (від 17.01.2019), професійних стандартах фахівців із соціальної роботи. Методи визначаються на основі компетентнісної складової (визначення методу), класифікації базових соціальних послуг і аналізу заходів, пропонованих у державних стандартах соціальних послуг.

І. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1.ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ (адміністративні) МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1.1.1.Методи менеджменту персоналу організації соціальної сфери

Методи кадрової роботи та соціального розвитку колективу; підвищення якості та ефективності соціальних послуг та управлінських рішень; кількісної оцінки якості надання соціальних послуг; менеджменту для організації власної професійної діяльності, діяльності соціальних робітників, іншого персоналу, волонтерів; розвитку внутрішнього потенціалу організації (підвищення ефективності праців-

Таблиця 1

Співвідношення термінологічної визначеності

Послуга	Технологія	Метод
Послуга догляду вдома, денного догляду	Технологія догляду вдома, денного догляду	Метод управління доглядом і наглядом
Послуга підтриманого проживання	Технологія підтриманого проживання	
Послуга соціальної адаптації	Технологія соціальної адаптації	
Послуга соціальної інтеграції та реінтеграції	Технологія соціальної інтеграції та реінтеграції	
Послуга екстреного (кризового) втручання	Технологія екстреного (кризового) втручання	Метод екстреного (кризового) втручання
Послуга консультування	Технологія консультування	Метод консультування
Послуга соціального супроводу	Технологія соціального супроводу	
Послуга представництва інтересів	Технологія представництва інтересів	Метод представництва інтересів
Послуга посередництва (медіації)	Технологія посередництва (медіації)	Метод посередництва (медіації)
Послуга соціальної профілактики	Технологія соціальної профілактики	Метод соціальної профілактики

ників та створення середовища навчання і підтримки); прогнозування та проектування заходів соціальної допомоги, соціальних послуг.

Методи фасилітації, мотивування та стимулювання праці, розв'язання конфліктів, співпраці з надавачами соціальних послуг недержавного сектору, мультидисциплінарної команди, супервізії, підвищення якості та ефективності соціальних послуг.

1.1.2. Методи менеджменту системи клієнтури. отримувачів соціальних послуг

Методи роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг; надання соціальних послуг та соціальної підтримки вразливих груп населення.

Метод ведення випадку, справи отримувача соціальної послуги (*кейс-менеджмент*): організація проведення оцінки потреб, укладання договору про реалізацію послуги, складання плану заходів із реалізації соціальної послуги, організація ведення випадку, організація проведення оцінки якості надання соціальної послуги.

Методи конструювання позитивного соціального середовища для клієнтів організації соціальної сфери, отримувачів соціальної послуги:

1) *методи* управління доглядом і наглядом за людьми з інвалідністю, людьми похилого віку, людьми з важкими хронічними захворюваннями (надання соціальної послуги догляду вдома, надання домедичної допомоги; забезпечення умов для денного перебування, харчуванням; допомога у самообслуговуванні (під час вдягання, пересування у приміщенні суб'єкта, що надає соціальну послугу, дотримання особистої гігієни, рухового режиму, прийом ліків, годування); транспортні послуги; спостереження за станом здоров'я та організація надання медичної допомоги, у тому числі відповідно до призначень лікарів; надання реабілітаційних послуг відповідно до індивідуальних програм реабілітації).

2) *методи* зміцнення/відновлення родинних і суспільно корисних зв'язків; організації денної зайнятості, дозвілля; роботи у клубах за інтересами, клубах активного довголіття, університетах третього віку; забезпечення доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/перебування; встановлення зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами; сприяння в оформленні документів і отримання

безоплатної правової допомоги; організації розпорядку дня; сприяння розвитку та участі в житті суспільства.

1.2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Сучасні *методи* соціального інспектування; виявлення потенційних отримувачів соціальних послуг, їхніх індивідуальних потреб; збору та аналізу соціальної інформації; оцінювання надання соціальних послуг отримувачем соціальних послуг з реалізації індивідуального плану надання соціальних послуг; контролю/моніторингу надання соціальних послуг згідно з індивідуальним планом надання соціальних послуг; проведення моніторингу соціальної ситуації, у тому числі метод соціологічного опитування.

Методи соціальної статистики; кількісної і якісної оцінки якості надання соціальної послуги; кількісної оцінки якості надання соціальних послуг і заходів соціальної підтримки; розрахунку показників ефективності надання соціальних послуг та заходів соціальної підтримки.

Методи виявлення осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, людей з важкими хронічними захворюваннями – потенційних отримувачів соціальних послуг вдома; збору, узагальнення та аналізу інформації щодо виявлення осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, осіб з важкими хронічними захворюваннями – потенційних отримувачів соціальних послуг вдома; збору та аналізу соціально значимої інформації; опитування щодо визначення індивідуальної потреби особи похилого віку, особи з інвалідністю, особи з важкими хронічними захворюваннями; оцінювання потреби особи у соціальних послугах. Методи та підходи до встановлення переліку та обсягу соціальних послуг, яких потребує особа; збору інформації про процес виконання заходів індивідуального плану надання соціальних послуг вдома; спостереження та контролю за повнотою та вчасністю надання соціальних послуг вдома; оцінювання якості та результативності надання соціальних послуг; оцінки достовірності соціальної інформації.

Методи виявлення вразливих груп населення, осіб, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначення їхніх індивідуальних потреб; проведення діагностики

складних життєвих обставин отримувачів соціальних послуг; збору інформації для оцінки особи/сім'ї; отримання інформації про послуги та ресурси за місцем проживання сім'ї; обробки даних емпіричних досліджень, надання їх в числовій, табличній, графічній та інших формах; моніторингу надання соціальних послуг та заходів соціальної підтримки.

1.3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методи позитивної соціалізації та розвитку особистості; соціального виховання; соціально-педагогічної інтеграції, превенції, корекції, терапії, формування просоціальної поведінки, створення нового благополучного середовища.

Методи організації спілкування, формування духовної і інтелектуальної сфери особистості, привчання, тренування; організація діяльності, зміна поведінки і ситуації людини; позитивна зміна середовища.

Методи формування соціальної компетентності: навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок (самостійного життя, самообслуговування, планування бюджету, прийняття та реалізація рішень, формування здорового способу життя та безпечної поведінки, комунікативні навички тощо); навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного проживання; навчання та розвиток комунікативних та соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції.

1.4. ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методи інформування і консультування різних категорій отримувачів соціальних послуг: надання інформації з питань соціального захисту населення; інформування щодо органів, організацій та закладів, які можуть надати підтримку дитині після вибуття із сімейних форм виховання; інформування про кризову ситуацію, її наслідки, права людини в кризовій ситуації, способи та процедури отримання допомоги тощо.

Випуск і поширення бюлетенів, прес-релізів, оглядів, інформаційних збірників, експрес-інформації; проведення прес-конференцій, брифінгів, організація інтерв'ю; підготовка і проведення теле- і радіопередач; забезпечення публікацій (виступів) у ЗМІ; створення архівів інформації.

1.5. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методи психологічної допомоги і підтримки: методи кризового короткотермінового консультування, кризового консультування за телефоном; методи емоційного і психологічного розвантаження; аналізу проблеми, виявлення конфліктогенних зон, пошуку альтернативних шляхів виходу із них, прийняття рішень, сприяння у самопомозі; допомоги у прийнятті свого стану та формування активної життєвої позиції, орієнтації на власні збережені можливості і потенціал; конструктивізації процесів старіння, інвалідності, відновлення свого статусу.

Методи корекції психологічного стану та поведінки у повсякденному житті: консультації з питань психічного здоров'я; методи корекції поліпшення взаємодії із соціальним оточенням, спрямованої на відновлення та розвиток психічних процесів, психологічної стабілізації, взаємовідносин у ситуаціях конфлікту, наслідків психологічної проблеми; тренінги, спрямовані на усунення психосоматичних проблем та вміння використовувати власний внутрішній потенціал.

Метод групової роботи: групи взаємодії і психологічного розвантаження.

Метод першої психологічної допомоги, корекції психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; організації психологічної самопомоги, психологічної допомоги сім'ям і особам, які перебувають у складних життєвих обставинах; самоактуалізації отримувачів соціальних послуг; роботи з особами в стресових ситуаціях; соціально-психологічної профілактики і реабілітації; мотивації отримувачів соціальних послуг до соціальної активності та набуття можливостей реалізації власних інтересів.

II. ДИСЦИПЛІНАРНІ (ФАХОВІ) МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

МЕТОД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методи ведення випадку; консультування; бесіди; розв'язання соціальних проблем; здійснення екстреної допомоги; встановлення контакту із сім'ями, підтримання довірливих професійних стосунків з членами сімей, які мають різні особливості; надання соціальних послуг та соціальної підтримки їх отримувачам

відповідно до проблем і потреб; соціального супроводу осіб і сімей, які опинилися у СЖО; насаження у соціальній роботі; соціальної підтримки отримувачів соціальних послуг.

МЕТОД ГРУПОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Соціальні групи, групи дозвілля, освітні групи, терапевтичні групи, сімейні групи, групи взаємодопомоги, «Рівний-рівному». Метод тренінгу і самокерованої групової соціальної роботи.

КОЛЕКТИВНІ, МАСОВІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Просвітницькі методи. Клубна соціальна робота. Соціальні акції. Інформаційні заходи. Освітні заходи. Рекреаційні заходи.

СОЦІАЛЬНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Методи консультування; представництва інтересів; посередництва (медіації), ведення переговорів; екстреного (кризового) втручання; соціальної профілактики, у тому числі профілактики соціальних проблем, які порушують нормальну життєдіяльність громадянина, сім'ї, групи, громади та суспільства в цілому; волонтерської (добровільної) соціальної роботи; соціальної роботи в громаді; мобільної соціальної роботи; соціально-культурної анімації.

Використовуючи означену практико орієнтовану класифікацію методів соціальної роботи

соціальні працівники і фахівці із соціальної роботи можуть виявляти креативність, гнучкість, варіативність у доборі доцільних, оптимальних, індивідуалізованих методів соціальної роботи із вразливими групами населення і сім'ями та особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно до їхнього віку, статі, соціального статусу, культурних особливостей тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Класифікацію методів соціальної роботи в рамках нормативно-правового аспекту можна розглядати як систему елементів, які тісно взаємопов'язані між собою, впливають один на одного, характеризуються цілісністю, упорядкованістю, гнучкістю, відповідністю часу і місця застосування, ієрархічністю. Цілісність системи методів створює умови для стабільності, сталості практико орієнтованої соціальної роботи, включення в неї нових елементів, що відповідають тим чи іншим факторам функціонування соціальних служб, розширення можливостей для прояву креативності і гнучкості професійної діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи у здійсненні особистісно орієнтованого, індивідуального, персоналізованого підходу до особистості клієнта, отримувача соціальних послуг, що можна розглядати як перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Esther C. L. Goh, Social work theory and methods. *The essential, Social Work Education*, 38, 4, 554–556, DOI: 10.1080/02615479.2019.1572581
2. Hutchinson A. Care management. In M. Davies (Ed.). *The Blackwell companion to social work*. 2013. P. 321–332.
3. Parmar Alpa. Methods of Social Work and Its Role in Understanding Team Climate and Team Effectiveness for Organizational Development Asst. *Journal of Sociology and Social Work*. 2014. Vol. 2(1). P. 303–318.
4. Social work theory and methods. The essential, edited by Neil Thompson and Paul Stepney. 2018. 251 p.
5. Албул І. Експертиза якості соціальної роботи: сутність та завдання. *Соціальна робота і соціальна освіта*. 2022. Вип. 2(9). С. 68–76.
6. Байдарова О., Качан В. Вжити і жити під час війни: групи підтримки як ресурс психосоціальної допомоги. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 1(10). 2024. С. 5–15.
7. Вайнола Р. Х. Методи та форми соціальної роботи / Соціальна робота в Україні / за заг. ред. І.Д.Звереві, Г.М.Лактіонової. 2003. Київ : Науковий світ. С. 70–81.
8. Вайнола Р. Х. Методи соціальної роботи / Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури. 2004. С. 46–53.
9. Іванова І. Б. Методи соціальної роботи (на основі Державних стандартів соціальних послуг): навчальний посібник. Київ : Університет «Україна». 2018. 302 с.
10. Карпенко О. Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4. 2023. С. 18–24.
11. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
12. Лехолетова М. Методи менеджменту соціальної роботи соціального працівника. *Соціальна робота і соціальна освіта*. Вип. 2(7). 2021. С. 51–60.
13. Лукашевич М. П., Семігіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика): підручник. Київ : Каравела, 2009. 368 с.
14. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. Кіі, 2000. 456 с.

15. Семігіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.
16. Семігіна Т. Стандарти кейс-менеджменту в США: огляд основних документів професійних організацій. *Соціальна робота і соціальна освіта*. Вип.1(14). 2025. С. 174–186.
17. Семігіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи: сучасні теорії та підходи. Таллінн: Teadmus. 2025. 524 с.
18. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Київ : ДЦССМ. 2002. 536 с.
19. Соціальна робота: В 3 ч. Національний ун-т «Києво-Могилянська академія»; Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця. Ч. 2 : Теорії та методи соціальної роботи / за ред. Семігіної Т., Григи І. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 224 с.

REFERENCES:

1. Esther, C. L. Goh (2019) Social work theory and methods. *The essential, Social Work Education*, 38, 4, 554–556, DOI: 10.1080/02615479.2019.1572581
2. Hutchinson, A. (2013). Care management. In M.Davies (Ed.). *The Blackwell companion to social work*, pp. 321–332.
3. Parmar Alpa (2014). Methods of Social Work and Its Role in Understanding Team Climate and Team Effectiveness for Organizational Development Asst. *Journal of Sociology and Social Work*, 2(1), pp.303–318.
4. Social work theory and methods (2018). The essential, edited by Neil Thompson and Paul Stepney, 251 p.
5. Albul, I. (2022). Ekspertyza yakosti sotsialnoi roboty: sutnist ta zavdannia [Examination of the quality of Social Work: essence and tasks] *Sotsialna robota i sotsialna osvita – Social Work and social education*, 9, 68–76 [in Ukrainian].
6. Baidarova, O., & Kachan, V. (2024). Vyzhyty i zhyty pid chas viiny: hrupy pidtrymky yak resurs psykhosotsialnoi dopomohy [Surviving and living during the war: support groups as a psychosocial assistance resource]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tara Shevchenka. Sotsialna robota – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social Work*. 1(10), 5–15 [in Ukrainian].
7. Vainola, R. Kh. (2003). Metody ta formy sotsialnoi roboty / Sotsialna robota v Ukraini [Methods and form of Social Work / Social Work in Ukraine]. *Za zah. red. I.D.Zvierievoi, H.M.Laktionovoi. Naukovyi svit* (pp. 70–81) [in Ukrainian].
8. Vainola, R. Kh. (2004). Metody sotsialnoi roboty / Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt [Methods of Social Work / Social Work: technological aspect] *Navchalnyi posibnyk / Za red. Prof. A. Y. Kapskoi. Tsentr navchalnoi literatury* (pp. 46–53) [in Ukrainian].
9. Ivanova, I. B. (2018). Metody sotsialnoi roboty (na osnovi Derzhavnykh standartiv sotsialnykh posluh) [Social Work methods (based on the State Standards of Social Services): navch.posibnyk dlia studentiv zakladiv vyshchoi osvity. Universytet «Ukraina» [in Ukrainian].
10. Karpenko, O. (2023). Metody sotsialnoi roboty yak skladova uspishnoi profesiinoi diialnosti sotsialnoho pratsivnyka [Methods of Social Work as an ingredient of success professional activities of the social worker]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 18–24 [in Ukrainian].
11. Kyianytsia, Z. P., & Petrochko, Zh. V. (2017). Sotsialna robota z vrazlyvymy simiamy ta ditmy [Social Work with vulnerable families and children]: posib. u 2-kh ch. ; Ch. I.Suchasni oriientyry ta kliuchovi tekhnolohii / Z. P. Kyianytsia, Zh. V. Petrochko. K. : OBNOVA KOMPANI [in Ukrainian].
12. Lekholetova, M. (2021). Metody menedzhmentu sotsialnoi roboty sotsialnoho pratsivnyka [Methods of Social Work management of a social worker] *Sotsialna robota i sotsialna osvita – Social Work and social education*. 2(7). 51–60 [in Ukrainian].
13. Lukashevych, M.P., & Semihina, T.V. (2009). Sotsialna robota (teoriia i praktyka) – [Social Work (theory and practice)] : Pidruchnyk. Karavela [in Ukrainian].
14. Pein, M. (2000). Suchasna teoriia sotsialnoi roboty [Modern theories of social work] [in Ukrainian].
15. Semyhina, T. (2020). Suchasna sotsialna robota – [Modern Social Work]. *Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu* [in Ukrainian].
16. Semihina, T. (2025). Standarty keis-menedzhmentu v SShA: ohliad osnovnykh dokumentiv profesiinykh orhanizatsii [Case management standards in the USA: an overview of key documents from professional organization]. *Sotsialna robota i sotsialna osvita*. 1(14). 174–186 [in Ukrainian].
17. Semyhina, T.. & Ctoliaryk, O. (2025). Nove oblychchia sotsialnoi roboty: suchasni teorii ta pidkhody [The new face of Social Work: modern theories and approaches] Tallinn: Teadmus [in Ukrainian].
18. Sotsialna robota: Korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk [Social Work: a brief encyclopedic dictionary] (2002). *DTsSSM*, 259–260 [in Ukrainian].
19. Sotsialna robota: V 3 ch. [Social Work in three parts] (2004). *Natsionalnyi un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia»; Shkola sotsialnoi roboty im. V.I. Poltavtsia. Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». Ch. 2: Teorii ta metody sotsialnoi roboty* [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 01.08.2025

Дата прийняття статті: 14.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 37.013.42:613.96]:004.77

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.8>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus Author ID: 57287160700

Тетяна СПІРІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus Author ID: 57950126200

Марина ЛЕХОЛЕТОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Scopus Author ID: 57950249300

Ольга ШВЕД

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus Author ID: 57277857400

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О., Спіріна, Т., Лехолетова, М., Швед, О. (2025). Вплив соціальних медіа на формування у підлітків відповідального ставлення до здоров'я. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 52–61, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.8>

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я

Підлітки, які перебувають на певному етапі соціального й психофізичного розвитку мають різні соціальні ідентичності, що у поєднанні з індивідуальним досвідом впливає на можливості шукати і отримувати доступ до інформації різного контенту. Підлітковий вік є періодом активного формування ціннісних орієнтацій і поведінкових практик.

Соціальні медіа мають суттєвий вплив на формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я та є потужним інструментом впливу на ставлення підлітків до здоров'я, який може як підтримувати здорову поведінку та здоров'язбереження, так і провокувати деструктивну поведінку.

У статті, автори виокремлюють підходи до визначення соціальних медіа (технологічний, соціологічний, комунікаційний, мультимедійний) та визначають вплив соціальних медіа на формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я. Також, вони зазначають про важливість запровадження в закладах освіти програм сексуальної освіти, створення просвітницьких проєктів, розвитку здоров'язбережувального освітнього середовища.

Авторами визначено компоненти сформованості у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, з урахуванням присутності соціальних медіа в їхньому житті. Наголошено на особливостях здійснення соціально-педагогічної діяльності соціального працівника в закладі освіти в контексті формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я та підвищення позитивного потенціалу соціальних медіа, шляхом розвитку медіа-грамотності серед підлітків, проведення активної просвітницької діяльності в соціальних мережах, інтегрування цифрових інновацій у діяльності соціальних працівників, задля створення безпечного інформаційного середовища.

Ключові слова: соціальні медіа, медіаграмотність, відповідальне ставлення до здоров'я, сексуальна освіта, підлітки, соціальний працівник, заклад освіти, здоров'язбережувальне освітнє середовище, міждисциплінарна команда, психосоціальна підтримка, деструктивна поведінка.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Scopus Author ID: 57287160700

Tetiana SPIRINA

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus Author ID: 57950126200

Maryna LEKHOLETOVA

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Scopus Author ID: 57950249300

Olha SHVED

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 Bulvarno-Kudriavska str, Kyiv, Ukraine, 04053

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus Author ID: 57277857400

To cite this article: Karpenko, O., Spirina T., Lekholetova, M., Shved, O. (2025). Vplyv sotsialnykh media na formuvannya u pidlitkiv vidpovidalnoho stavlennia do zdorov'ia [The impact of social media on the formation of a responsible attitude towards health in adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 52–61, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.8>

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE FORMATION OF A RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARDS HEALTH IN ADOLESCENTS

Adolescents who are at a certain stage of social and psychophysical development have different social identities, which, in combination with individual experience, affects the ability to search for and access information of various content. Adolescence is a period of active formation of value orientations and behavioral practices.

Social media have a significant impact on the formation of a responsible attitude towards one's own health in adolescents and are a powerful tool for influencing adolescents' attitudes towards health, which can both support healthy behavior and health preservation, and provoke destructive behavior.

In the article, the authors distinguish approaches to defining social media (technological, sociological, communication, multimedia) and determine the impact of social media on the formation of a responsible attitude towards one's own health in adolescents. They also note the importance of introducing sexual education programs in educational institutions, creating educational projects, and developing a health-preserving educational environment.

The authors have identified the components of the formation of a responsible attitude towards one's own health in adolescents, taking into account the presence of social media in their lives. The features of the implementation of the social and pedagogical activities of a social worker in an educational institution in the context of forming a responsible attitude towards one's own health in adolescents and increasing the positive potential of social media, through the development of media literacy among adolescents, conducting active educational activities in social networks, and integrating digital innovations into the activities of social workers, in order to create a safe information environment, are emphasized.

Key words: social media, media literacy, responsible attitude to health, sex education, adolescents, social worker, educational institution, health-preserving educational environment, interdisciplinary team, psychosocial support, destructive behavior.

Постановка проблеми. В умовах, коли Україна переживає масштабні соціальні потрясіння, зумовлені повномасштабним вторгненням, проблема відповідального ставлення до здоров'я набуває особливої актуальності та значущості. Соціальні виклики (вимушена міграція, внутрішнє переміщення, руйнування освітньої та соціальної інфраструктури, втрата стабільного соціального оточення, постійні тривоги та обстріли, зменшення живого спілкування, травматичний досвід, кризові ситуації) негативно впливають на процес формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, у тому числі здорової сексуальної культури у підлітковому середовищі, прояви ризикованої поведінки, загострення негативного впливу соціальних медіа через брак навичок медіаграмотності та критичного мислення.

Соціальні медіа стали невід'ємною частиною життя підлітків, виконуючи функції комунікації, самовираження та отримання інформації, що впливає на поведінкові моделі, включно з відношенням до власного здоров'я. Водночас, соціальні медіа здатні як сприяти формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я, так і бути джерелом ризикованих моделей поведінки. У цьому контексті важливою є роль соціального працівника, спрямованої на розвиток медіаграмотності, психосоціальної підтримки та просвітницької діяльності серед підлітків (Лях та ін., 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури вказує на те, що проблема впливу соціальних медіа на формування відповідального ставлення до здоров'я, займає одне з провідних місць у дослідженнях питань сексуальної освіти як складової здорового способу життя підлітків. Зокрема, дослідження спрямовані на вивчення питань соціальних мереж в ієрархії інформаційного простору (Григорова, 2017); розвитку медіаграмотності молодого покоління (Руденко та ін., 2022); сексуальної освіти, як складової здорового способу життя (необхідність отримання достовірної, науково обґрунтованої інформації про сексуальність, статеві взаємостосунки, репродуктивне здоров'я, формування навичок відповідальної поведінки та ін.) (Кравченко, Кобзева, 2018); важливості формування у підлітків мотивації до збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я, шляхом форму-

вання знань, навичок й компетенцій, необхідних для ухвалення виважених й ефективних рішень щодо правил безпечної сексуальної поведінки, власного сексуального та репродуктивного здоров'я, особистої безпеки (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010; Даниленко, Спіріна, 2023; Спіріна, Петрович, Козачок, 2025).

Особливої уваги заслуговують дослідження спрямовані на вивчення особливостей організації здоров'язбережувального освітнього середовища в закладах освіти з метою популяризації здорового способу життя, профілактики інтернет залежності, деструктивної поведінки підлітків, формування навичок безпечного користування соціальними медіа. У цьому контексті, науковці акцентують увагу на впливі соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді (Гречановська, Мегем, Потапюк, 2023); соціальних медіа як засобу комунікації в освітньому середовищі в умовах кризових ситуацій (Маранчак, 2024); необхідності адаптації освітнього процесу до умов воєнного часу шляхом впровадження відповідних методів і засобів, які сприятимуть мінімізації травматичного досвіду та негативного психоемоційного стану учасників освітнього процесу (Карпенко, Спіріна, Нохріна, 2025); потребі у профілактиці деструктивних видів поведінки підлітків, які можуть призвести до фізичних і психічних травм та захворювань, труднощів у взаємодії з оточенням, конфлікту із законом й негативно вплинути на їх розвиток і соціальне становлення (Журавель та ін., 2022); формуванні здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу з врахуванням відповідної підготовки педагогів та особливостей соціально-педагогічної роботи з батьками щодо підтримки ними дітей та підлітків у кризові періоди, через підтримку, допомогу у складних ситуаціях, зокрема, як впоратися з власним страхом, тривогою, почуттям безвиході, у разі проявів ризикованої поведінки, інтернет залежності тощо (Лехолетова, 2018; Лях та ін., 2022); важливості врахування способів репрезентації контенту сексуального характеру в популярних українських інформаційних онлайн-медіа за допомогою методів моніторингу та аналізу (Грисюк, 2013).

Мета статті: визначити вплив соціальних медіа на формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я та виокре-

мити напрями соціально-педагогічної діяльності соціального працівника в закладі освіти в контексті підвищення у підлітків позитивного потенціалу соціальних медіа.

Виклад основного матеріалу. Соціальні медіа, розуміють як онлайн-технології, що дають можливість користувачам створювати, обмінюватися, поширювати, споживати контент, взаємодіяти, співпрацювати один з одним через соціальні мережі (Каплуненко, Бондаренко, 2020). Досліджуючи та обговорюючи питання відповідального ставлення підлітків до власного здоров'я, важливо враховувати вплив соціальних медіа на цей процес, що допоможе розробити ефективні підходи до мотивації на здоров'язбереження, оскільки вони впливають як на поведінку підлітків в соціумі, так і здатні формувати в них навички збереження сексуального, психосоціального здоров'я.

Так, А. Bandura зазначає, що значну кількість інформації про цінності та моделі поведінки підлітки отримують саме із соціальних медіа. На думку науковця, їх вплив здебільшого посилюється через перебування людей в обмеженому віртуальному середовищі (коли комунікація, робота, навчання, отримання будь якої, інформації здобувається через використання Інтернет-мережі) (Bandura, 2001). Це може призводити до зловживань у підлітків електронними іграми, соціальними мережами, провокувати ризиковану й деструктивну поведінку, зростають випадки булінгу в соціальному середовищі, у тому числі в освітньому (Журавель та ін., 2022). Прагнення у підлітків до незалежності, виклик правилам і випробування обмежень, етап активних гормональних процесів, формування психосексуальної орієнтації й усвідомлення себе як представника певної статті, прагнення до самостійності штовхають їх на шлях експериментів, пов'язаний із ризиком для здоров'я. З'являється бажання відповідати навколишньому оточенню, яке не завжди позитивне, та розвивати відповідну поведінку. Для цього періоду надзвичайно актуальною є необхідність соціальної ідентифікації, вибору системи цінностей, вибору життєвого шляху, значимих дорослих, професійного самовизначення. Так, зростає необхідність формування у підлітків навичок медіаграмотності, критичного мислення, аналізу отримуваної інформації з соціальних медіа, відсіювання негативного,

небезпечного контенту, що може призводити до спотвореного бачення життєвої траєкторії, знань щодо основ здоров'язбереження, здорової сексуальної поведінки тощо.

В науковій літературі під медіаграмотністю розуміють «...комплекс знань, мотивів, певних умінь і наявність можливостей (головною з яких є критичне мислення), що здатні сприяти до добирання, використання, створення та передавання медіатекстів різноманітних видів, а також медіаграмотність нерозривно пов'язана з аналізом функціонування медіа як складного процесу в суспільстві» (Найдюнова, 2023).

Науковці В. Горохова, Н. Дегтярьова, С. Петренко, Ю. Руденко виділяють чотири рівні медіаграмотності: розуміння сутності роботи медіа та їх вплив на суспільство; технічні навички свідомого використання медіа; особливості взаємодії у медіасередовищі, створення і представлення власного контенту; ефективне використання і взаємодія у медіа, навички захисту, протистояння деструктивним впливам медіа (Руденко та ін., 2022). Від рівня медіаграмотності підлітків залежить і їхній рівень відповідального ставлення до власного здоров'я, навичок оцінювання ризиків від неконтрольованого використання медіа, розуміння основних аспектів здорової сексуальної поведінки.

В. Грисюк зазначає, що в українському онлайн просторі наявні п'ять способів представлення контенту сексуального характеру, як от: маніпуляції у поданні інформації як «фактів без оцінок», що може призвести до закріплення стереотипних уявлень та «ярликів» серед підліткової аудиторії; поширення просвітницьких матеріалів щодо сексуальної освіти; збільшення різноманітних публікацій, відео сексуального характеру з позитивною оцінкою; розповсюдження інформації сексуального характеру з негативною оцінкою; організація, проведення обговорень, дискусій задля з'ясування суспільної думки (Грисюк, 2013). Т. Жерьобкіна наголошує на відсутності сексуальної культури у суспільстві й акцентує увагу на сексуалізації соціальних медіа, які поширюють шкідливі стереотипи щодо сексуальної освіти підлітків (Освіторія, 2017).

Підлітковий вік є періодом активного формування ціннісних орієнтацій і поведінкових практик, підлітки часто наслідують моделі поведінки, які бачать у медіа. Соціальні мережі

є і простором для ідентифікації з інфлюенсерами, які мають певний вплив на свою аудиторію через соціальні медіа та інші цифрові канали, котрі можуть як пропагувати здоровий спосіб життя, так і популяризувати небезпечні практики. Небезпечними тенденціями, що наявні у соціальних медіа є: поширення дезінформації щодо здоров'я (дезінформація щодо вакцинації, фейкові методи лікування); популяризація небезпечних челенджів (TikTok-тренди, що призводять до травм і смертей); пропаганда шкідливих звичок (куріння вейпів, електронних сигарет, нікотинових паучів VELO, вживання алкоголю, практикування небезпечних дієт); психологічні ризики (залежність від соціальних мереж, кібербулінг, занижена самооцінка через нереалістичні стандарти краси). Так, підлітки є особливо вразливою групою населення, через інформацію яку вони можуть отримати в Інтернет-мережі, часто сумнівної якості й достовірності, зокрема, щодо питань здоров'язбереження. Як результат, це може негативно позначитись на формуванні у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я.

Науковці О. Закусило, Н. Зимівець, В. Петрович розглядають відповідальне ставлення до здоров'я, як цілісність когнітивно-пізнавального (система знань людини про чинники здоров'я, усвідомлення сутності здорового способу життя, здоров'я та відповідальності за нього, оцінювання можливостей власних і навколишнього середовища щодо його розвитку, формування мотивації до здійснення здоров'язбережувальної діяльності, яка забезпечує досягнення благополуччя), емоційно-оцінного (занепокоєння, хвилювання й очікування людини, пов'язані зі станом її здоров'я, почуття відповідальності за здоров'я, емоційне оцінювання досягнутих результатів, емоційні реакції на знання, пов'язані із проблемою збереження та зміцнення здоров'я), потребнісно-ціннісного (місце здоров'я у особистій ієрархії фундаментальних й інструментальних цінностей людини, усвідомлення здоров'я як індивідуальної потреби, як найважливішої життєвої цінності, вибір життєвого шляху, механізмів саморозвитку), мотиваційно-вольового (здатність людини до внутрішньої мотивації дій; оволодіння своєю поведінкою і своїми психічними процесами, здійснення практичних дій, направлених на

турботу про власне здоров'я), практично-діяльнісного (здатність до здоров'язбережувальної діяльності, наявність життєвих умінь і навичок, відкритість новому, здійснення власної життєдіяльності відповідно до визначених принципів), рефлексивно-результативного (здатність до осмислення й прогнозування діяльності щодо власного здоров'я, пояснення причинно-наслідкових зв'язків, усвідомлення індивідуальних потреб, цінностей, особистих можливостей; співвіднесення їх із можливостями соціуму) компонентів (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010). Так, відповідальне ставлення до здоров'я, поєднуючи в собі потребу у здоров'ї в системі цінностей особистості, усвідомлення сутності сексуального здоров'я та своєї ролі у його збереженні й зміцненні, емоційне оцінювання стану здоров'я, цілеспрямовані конкретні дії з досягнення соціально-психологічного благополуччя особистості, є складним, багатокомпонентним явищем.

Попри ризики, соціальні медіа можуть бути й ефективним інструментом формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, через: доступність просвітницької інформації (відеоінструкції, онлайн-лекції, відео-ролики про здоровий спосіб життя, сексуальну культуру); формування онлайн-спільнот підтримки (групи для підлітків із хронічними захворюваннями, підтримка під час психоемоційних криз, стресових розладів); успішні медіа кампанії для профілактики ризикованої поведінки підлітків (Лях та ін., 2022).

Поділяємо думку М. Маранчака, який зазначає, що застосування соціальних медіа в освітньому середовищі може сприяти покращенню добробуту та безперервного освітнього процесу населення в кризових ситуаціях (Маранчак, 2024). В контексті нашого дослідження, корисними є виділені науковцем стратегії такого застосування в умовах закладу освіти або неформальної освіти, а саме: розробка цікавого та інформативного контенту, який спонукатиме підлітків бути активними та вдумливими; створення можливостей для колективного навчання та обміну знаннями, взаємодії та співпраці між усіма учасниками освітнього процесу завдяки освітнім платформам; використання соціальних медіа, щоб проводити опитування, заохочувати до активності, самовираження та критичного мислення.

Аналіз наукових джерел (Григорова, 2017; Каплуненко, Бондаренко, 2020; Руденко та ін., 2022; Маранчак, 2024) дав змогу виокремити такі ключові підходи до визначення соціальних медіа:

- технологічний (сукупність технологій в Інтернеті, які дозволяють користувачам взаємодіяти між собою в залежності від потреб використання; можливість персоналізації інформації, коли користувачу надається максимально відповідні його запитам новини, рекламні пропозиції, освітні ресурси на основі дослідження поведінки користувача в мережі);

- соціологічний (цифровий простір, який створюється користувачами для інших користувачів, спонукаючи до взаємодії, налагодження зв'язку на особистісному, професійному, політичному, соціальному рівнях);

- комунікаційний (засіб масової комунікації в Інтернеті, який сприяє активній взаємодії, співпраці, комунікації користувачів у створенні й розповсюдженні контенту);

- мультимедійний – професійні інтернет-ЗМІ (інтернет-видання: онлайн газети, журнали, сайти інформаційних агенцій, сайти новин, групи новин; інтернет-телебачення, інтернет-радіо); онлайн-ігри; соціальні медіа (соціальні мережі, блоги, медіахостинги, інтернет-енциклопедії тощо);

- соціальні мережі на базі засобів мобільного зв'язку (месенджери: «Skype», «Viber», «WhatsApp», «Snapchat», «Telegram», «Signal»).

До характерних рис соціальних медіа, 3. Григорова відносить: наявність акаунта (зазначається детальна інформація про користувача, що дає можливість: пошуку друзів, осіб зі спільними інтересами тощо; самостійно формувати коло спілкування, створювати та обмінюватись мультимедійним контентом; вибіркового розповсюдження інформації (доступність для певного кола користувачів); автоматичного поширення інформації за встановленими зв'язками між користувачами; спілкування напряду без використання додаткових інструментів (електронної пошти чи месенджерів); автоматичне об'єднання усіх новин друзів, груп і спільнот у спільну стрічку і відображення її в акаунті користувача (Григорова, 2017).

Наразі, кожен підліток має необмежений доступ до соціальних медіа різного характеру та призначення. Підлітки використовують нові

можливості соціальних медіа для особистих взаємостосунків, часто інтимного характеру (секстинг, обмін інтимними фотографіями, стосунки, які обмежені комунікацією, спілкуванням винятково в Інтернеті). Якщо у підлітків не сформоване критичне мислення, морально-ціннісні орієнтації щодо свого образу, вони можуть потрапити під кібербулінг чи секстинг. Багато підлітків, перебуваючи у стосунках надсилають одне одному відверті фото та відео. Однак, коли романтичні стосунки закінчуються, можуть виникнути проблеми, коли одна сторона намагається присоромити іншу, використовуючи фото відвертого характеру. І відсутність якісної сексуальної освіти лише посилює ці ризики (Спіріна, Петрович, Козачок, 2025).

На думку науковців, сутність формування відповідального ставлення до здоров'я у підлітків є процесом отримання достовірної, актуальної, збалансованої інформації для усвідомлення цінності власного здоров'я й особистої відповідальності за нього. Зокрема, якщо йдеться про сексуальну освіту, то вона має включати біологічні, моральні, психологічні, соціальні, правові аспекти з метою отримання достовірної, науково обґрунтованої інформації про сексуальність, статеві взаємостосунки, репродуктивне здоров'я, формування навичок відповідальної поведінки (Кравченко, Кобзева, 2018; Даниленко, Спіріна, 2023). На нашу думку, розробляючи зміст програми сексуальної освіти важливо враховувати запиту підлітків та спиратися на їхні реальні потреби (прагнення бути значимими у своєму середовищі, стосунки з протилежною статтю, самовдосконалення, сексуальна реалізація та ін.). Враховуючи особисті новоутворення підліткового віку (концептуальне мислення, чутливість до саморозвитку, усвідомлення власної цінності, призначення в житті, самоаналіз власної життєдіяльності) під час реалізації процесу формування відповідального ставлення до здоров'я варто використовувати інтерактивні методи навчання, які дадуть змогу підвищити значущість отримуваної інформації через активізацію діяльності особистості. Так, програма повинна включати розгляд питань щодо: особливостей побудови стосунків із протилежною статтю, можливості для самовдосконалення, безпечної сексуальної реалізації і ризиків, що можуть бути з нею пов'язані. Розгляд цих

питань, посилює мотивацію підлітків до формування відповідального ставлення до власного здоров'я, оскільки є актуальними саме в цей період їхнього життя.

З огляду на те, що підлітковий вік є критичним періодом для формування й розвитку соціально прийнятної поведінки, то саме в цей час необхідна регулярна, планомірна, послідовна підтримка фахівців міждисциплінарної команди в умовах закладу освіти (мотивування щодо зміни поведінки підлітка, комплексний підхід до вирішення його складних життєвих ситуацій, скоординована робота членів міждисциплінарної команди) (Карпенко, Спіріна, Лехолетова, 2025). Будучи у складі міждисциплінарної команди, соціальний працівник, володіючи здоров'язбережувальною компетентністю, може виступати ключовою фігурою у формуванні сексуальної культури, здорової поведінки підлітків, мінімізації негативного впливу соціальних медіа в умовах закладу освіти, шляхом організації просвітницьких, профілактичних заходів, надання психосоціальної підтримки, як в очному, так і в дистанційному або змішаному форматі з використанням Інтернет-мережі, соціальних медіа, ІКТ-технологій.

Проведений аналіз наукових джерел (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010; Каплуненко, Бондаренко, 2020; Лехолетова, 2018; Журавель та ін., 2022; Лях та ін., 2022) і власне бачення досліджуваної проблеми, дає підстави визначити компоненти сформованості у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, з урахуванням присутності соціальних медіа в їхньому житті:

- мотиваційний (визнання підлітками цінності власного здоров'я в системі життєвих цінностей, бажання дотримуватись безпечної поведінки у власній життєдіяльності, створювати навколо себе здоров'язбережувальне середовище, розвивати навички критичного мислення та медіаграмотності з розумним використанням соціальних медіа);

- когнітивний (обізнаність з питань здоров'язбереження, розуміння аспектів сексуальної освіти, безпечної поведінки в освітньому, соціальному та Інтернет середовищах, фізичних, психологічних, соціальних особливостей в різні періоди дорослішання);

- діяльнісний (навички організації здорового способу життя, критичного мислення, медіаграмотності, здатність до самовдосконалення власного здоров'я, соціальної взаємодії);

- рефлексивний (здійснення рефлексії власної здоров'язбережувальної діяльності; наявність особистісних якостей, необхідних для постійного саморозвитку та самоосвіти (в контексті відповідального ставлення до власного здоров'я, розвитку навичок критичного мислення та медіаграмотності, розумного й безпечного використання соціальних медіа).

Здійснюючи соціально-педагогічну діяльність в закладі освіти щодо формування у підлітків відповідального ставлення до здоров'я та підвищення позитивного потенціалу соціальних медіа, соціальному працівнику необхідно спрямовувати зусилля на таких ключових напрямках роботи: розвитку медіаграмотності (навчання особливостям роботи медіа та їх впливу на суспільство, навчання сучасним методам комунікації, критичному мисленню щодо оцінювання отриманої інформації, розпізнавання фейків та маніпуляцій, розвиток навичок захисту, протистояння деструктивним впливам медіа); психосоціальній підтримці (консультування, постраждалих від кібербулінгу, секстингу, знущань та приниження, які здійснюються за допомогою різних гаджетів з використанням інтернету та мобільного зв'язку, зокрема, через електронну пошту, в чатах, соціальних мережах, на web-сайтах); просвітницькій діяльності (розробка та реалізація комплексних програм із сексуальної освіти, організація тренінгів, вебінарів, онлайн-кампаній із популяризації здорового способу життя, адвокація прав підлітків на отримання правдивої, достовірної інформації); інноваційних підходах (створення інтерактивного контенту з використанням чат-ботів, онлайн-інструменту CYBERSAFE, Instagram, Snapchat і TikTok-відео, Reels, партнерства з блогерами, які пропагують здорові практики); міждисциплінарній взаємодії для досягнення системного ефекту (Токарева, 2014). Для реалізації поставлених завдань та ефективної комунікації з підлітками, тримати руку на пульсі в контексті впливу соціальних медіа, соціальному працівнику важливо мати цифрові навички, застосовувати ІКТ та інтерактивні методи навчання в освітньому середовищі. Це допоможе підвищувати рівень сформованості відповідального ставлення до здоров'я та безпечної поведінки в Інтернет-мережі, допомагати подолати психологічні травми й адаптуватися до нових реалій.

Висновки. Таким чином, соціальні медіа є потужним інструментом та мають суттєвий вплив на формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, можуть як підтримувати у підлітків здорову поведінку та здоров'язбереження, так і провокувати деструктивну поведінку.

Ключовими підходами до визначення соціальних медіа є: технологічний (сукупність технологій в Інтернеті, які дозволяють користувачам взаємодіяти між собою в залежності від потреб використання; можливість персоналізації інформації); соціологічний (цифровий простір, який створюється користувачами для інших користувачів, спонукаючи до взаємодії, налагодження зв'язку на особистісному, професійному, політичному, соціальному рівнях); комунікаційний (засіб масової комунікації в Інтернеті, який сприяє активній взаємодії, співпраці, комунікації користувачів у створенні й розповсюдженні контенту); мультимедійний (професійні інтернет-ЗМІ, онлайн-ігри, соціальні медіа); соціальні мережі на базі засобів мобільного зв'язку.

Компонентами сформованості у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я, з урахуванням присутності соціальних медіа в їхньому житті є: мотиваційний (визнання підлітками цінності власного здоров'я в системі життєвих цінностей, бажання дотримуватись безпечної поведінки у власній життєдіяльності, створювати навколо себе здоров'язбережувальне середовище,

розвивати навички критичного мислення та медіаграмотності з розумним використанням соціальних медіа); когнітивний (обізнаність з питань здоров'язбереження, розуміння аспектів сексуальної освіти, безпечної поведінки в освітньому, соціальному та Інтернет середовищах, фізичних, психологічних, соціальних особливостей в різні періоди дорослішання); діяльнісний (навички організації здорового способу життя, критичного мислення, медіаграмотності, здатність до самовдосконалення власного здоров'я, соціальної взаємодії); рефлексивний (здійснення рефлексії власної здоров'язбережувальної діяльності; наявність особистісних якостей, необхідних для постійного саморозвитку та самоосвіти (в контексті відповідального ставлення до власного здоров'я, розвитку навичок критичного мислення та медіаграмотності, розумного й безпечного використання соціальних медіа).

До особливостей здійснення соціально-педагогічної діяльності соціального працівника в закладі освіти в контексті формування у підлітків відповідального ставлення до власного здоров'я та підвищення позитивного потенціалу соціальних медіа, можливе шляхом розвитку медіаграмотності серед підлітків, проведення активної просвітницької діяльності в соціальних мережах, інтегрування цифрових інновацій у діяльності соціальних працівників, задля створення безпечного інформаційного середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гречановська О.В., Мегем О.М., Потапюк Л.М. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2023. Том 34(73). № 4. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/11>
2. Григорова З. В. Нові медіа, соціальні медіа, соціальні мережі – ієрархія інформаційного простору. *Технологія і техніка друкарства: збірник наукових праць*. 2017. (3). С. 93–100.
3. Грисюк В. Репрезентація сексуальності в українських онлайн-ЗМІ. *Вісник Харківського Національного Університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/351055108_Reprezentacia_seksualnosti_v_ukrainskih_onlajn-ZMI#fullTextFileContent
4. Даниленко А., Спіріна Т. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. (1). С. 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15>
5. Журавель Т., Іванюк І., Лехолетова М., Лютий В., Лях Т., Пашко Н., Соловійова В., Сорокіна О., Спіріна Т., Суліцький В., Удовенко Ю., Чепенко О., Чуйко О., Швед О., & Янковець В. Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О. Д. Київ. 2022. 144 с.
6. Зімівець Н. В., Петрович В. С., Закусило О. Ю. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч.-метод. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.
7. Каплуненко В., Бондаренко С. Основні підходи до визначення поняття соціальні медіа (огляд зарубіжних та вітчизняних досліджень). *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2020. Т. 2, № 12. С. 236–239. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9274/9218>.
8. Карпенко О. Г., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. (1). С. 42–50.

9. Карпенко О., Спіріна Т., Нохріна І. Організація освітнього процесу у закладах вищої освіти України в період воєнного стану. *Social Work and Education*. 2025. 12(1). 34–43. DOI: 10.25128/2520-6230.25.1.3
10. Кравченко Л. А., Кобзева І. М. Роль сексуальної освіти у зміцненні здоров'я підлітків. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матер. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конфер., м. Бердянськ, 25–26 квітня 2018 р. Бердянськ : БДПУ. 2018. С. 62–63.
11. Лехолетова М. М. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів у процесі професійної підготовки / Дисерт. Інституційний репозитарій Київського університету імені Бориса Грінченка. 2018. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24972>
12. Лях Т., Лехолетова М., Петрович В., Спіріна Т. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. 2. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>
13. Маранчак М. М. Аналіз використання соціальних медіа як засобу комунікації в освітньому середовищі в умовах кризових ситуацій. *Академічні візії*. 2024. (28). С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.107059891>.
14. Найдьонова Л. А. Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді: шляхи подолання психологічних наслідків : Методичні рекомендації. 2023. URL: <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/206>.
15. Освіторія. Як відбувається статева освіта за кордоном. 2017. URL: <https://osvitoria.media/experience/htorokazhe-pro-seks-2/>
16. Руденко Ю., Дегтярьова Н., Петренко С., Горохова В. Розвиток медіаграмотності молодого покоління: практичний аспект проблеми. *Фізико-математична освіта*. 2022. 5(37). С. 56–63.
17. Спіріна Т., Петрович В., Козачок Р. До питання сексуальної освіти підлітків у закладах загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. (2). С. 192–197. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.25>
18. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с
19. Bandura A. Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Media Psychology*. 2001. 3(3). 265–299. DOI: https://doi.org/10.1207/s1532785xmep0303_03

REFERENCES:

1. Hrechanovska, O.V., Mehem, O.M., & Potapiuk, L.M. (2023). Vplyv sotsialnykh merezh na psykholohichni stan ta samoostinku ukrainskoi molodi [The impact of social networks on the psychological state and self-esteem of Ukrainian youth]. *Scientific notes of the Ternopil National University named after V.I. Vernadsky*. Series: Psychology. 34(73). № 4. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.4/11> [in Ukrainian].
2. Hryhorova, Z. V. (2017). Novi media, sotsialni media, sotsialni merezhi – iierarkhiia informatsiinoho prostoru [New media, social media, social networks – the hierarchy of information space]. *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva: zbirnyk naukovykh prats*. (3). 93–100 [in Ukrainian].
3. Hrysiuk, V. (2018). Rerezentatsiia seksualnosti v ukrainskykh onlain-ZMI [Representation of sexuality in Ukrainian online media]. *Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Social Communications»*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/351055108_Rerezentacia_seksualnosti_v_ukrainskikh_onlajn-ZMI#fullTextFileContent [in Ukrainian].
4. Spirina, T., & Danylenko, A. (2023). Seksual'na osvita yak skladova zdorovoho sposobu zhyttya pidlitkiv [Sexual education as a component of a healthy lifestyle for teenagers]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 104–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.15> [in Ukrainian].
5. Zhuravel, T., Ivanyuk, I., Lekholetova, M., Lyuty, V., Lyakh, T., Pashko, N., Soloyova, V., Sorokina, O., Spirina, T., Sulits'ky, V., Udovenko, YU., Chuyko, O., Shved, O., & Yankovets', V. (2022). Profilaktyka destruktivnoyi povedinky pidlitkiv [Prevention of destructive behavior of teenagers] (T. Zhuravel' & YU. Udovenko, Red.). Vydavnytstvo FO-P Burya O.D. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/361903322_profilaktika_destruktivnoi_povedinki_pidlitkiv [in Ukrainian].
6. Zymivets, N. V., Petrovych, V. S., & Zakusylo, O. Yu. (2010). Navchannia zdorov'ia: prosvitnytska robota z pidlitkami shchodo zberezhenia, rozvytku ta zmitsnennia reproduktyvnogo zdorov'ia : navchalno-metodychnyi posibnyk [Health education: educational work with adolescents on preserving, developing and strengthening reproductive health: teaching and methodological manual]. Lutsk: Lesya Ukrainka National University. 360 [in Ukrainian].
7. Kaplunencko, V., & Bondarenko, S. (2020). Osnovni pidkhody do vyznachennia poniattia sotsialni media (ohliad zarubizhnykh ta vitchyznianskykh doslidzhen) [Main approaches to defining the concept of social media (review of foreign and domestic research)]. *Bulletin of the Student Scientific Society of Vasyl Stus Donetsk National University*. 2(12). 236–239. Retrieved from: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9274/9218> [in Ukrainian].
8. Karpenko O. H., Spirina T. P., & Lekholetova M. M. (2025). Mizhdystsyplinarna vzaemodiia u nadanni sotsialnykh posluh vrazlyvym hrupam naselennia [Interdisciplinary interaction in the provision of social services to vulnerable population groups]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. (1). 42–50 [in Ukrainian].

9. Karpenko, O., Spirina, T., & Nokhrina, I. (2025). Orhanizatsiia osvithnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy v period voiennoho stanu [Organization of the educational process in higher education institutions of Ukraine during the period of martial law]. *Social Work and Education*, 12(1), 34–43. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.25.1.3> [in Ukrainian].
10. Kravchenko, L. A., & Kobzieva, I. M. (2018). Rol seksualnoi osvity u zmitsnenni zdorov'ia pidlitkiv [The role of sex education in promoting adolescent health]. *Science of the 3rd millennium: searches, problems, development prospects: Materials of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, Berdyansk, April 25–26, 2018. (2). 62–63 [in Ukrainian].
11. Lekholetova, M. M. (2018). Formuvannia zdoroviazberezhuvanoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of Healthcare Competence of Future Social Educators in the Process of Professional Training] [PhD dissertation, Boris Grinchenko Kyiv University]. Borys Grinchenko Kyiv University Institutional Repository. Retrieved from: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24972> [in Ukrainian].
12. Liakh, T., Lekholetova, M., Petrovych, V., & Spirina, T. (2022). Sotsialno-pedahohichna robota z batkami shchodo pidtrymky nymy ditei u period viiny [Socio-pedagogical work with parents to support their children during the war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3> [in Ukrainian].
13. Maranchak, M. M. (2024). Analiz vykorystannia sotsialnykh media yak zasobu komunikatsii v osvithnomu sere-dovyshchi v umovakh kryzovykh sytuatsii [Analysis of the use of social media as a means of communication in the educational environment in crisis situations]. *Akademichni vizii*, (28). 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10705989> [in Ukrainian].
14. Naidonova, L. A. (2023). Rozvytok mediaosvity v terytorialnii hromadi: shliakhy podolannia psykholohichnykh naslidkiv : Metodychni rekomendatsii [Development of media education in the territorial community: ways to overcome psychological consequences: Methodological recommendations]. Retrieved from: <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/206> [in Ukrainian].
15. Osvitoriia. (2017). Yak vidbuvaetsia stateva osvita za kordonom [How sex education works abroad]. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/hto-rozkazhe-pro-seks-2/> [in Ukrainian].
16. Rudenko, Yu., Dehtiarova, N., Petrenko, S., & Horokhova, V. (2022). Rozvytok mediahramotnosti molodoho pokolinnia: praktychnyi aspekt problemy [Developing media literacy among the younger generation: a practical aspect of the problem]. *Fizyko-matematychna osvita*. 5(37). 56–63 [in Ukrainian].
17. Spirina, T., Petrovych, V., & Kozachok, R. (2025). Do pytannya seksualnoyi osvity pidlitkiv u zakladakh zahal-noyi sere-dnoyi osvity [On the issue of sexual education for adolescents in secondary education institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 192–197. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.25> [in Ukrainian].
18. Tokareva, N. M., Shamne, A. V., & Makarenko, N. M. (2014). Suchasnyi pidlitok u systemi psykholoho-pedahohichnoho suprovodu : monohrafiia [Modern teenager in the system of psychological and pedagogical support : monograph]. Kryvyi Rih. 312.
19. Bandura, A. (2001). Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Media Psychology*. 3(3). 265–299. DOI: https://doi.org/10.1207/s1532785xmep0303_03

Дата надходження статті: 23.08.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-78:351.77:355.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.9>

Олена КОЛОМІЄЦЬ

доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, бульв. Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18000

ORCID: 0000-0002-1343-4268

Бібліографічний опис статті: Коломієць, О. (2025). Соціальна політика та соціальна робота у сфері захисту та підтримки військовослужбовців в умовах збройного конфлікту. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 62–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.9>

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ЗАХИСТУ
ТА ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Захист та підтримка військовослужбовців в умовах збройного конфлікту набувають особливої актуальності як ключовий напрям державної соціальної політики. Забезпечення комплексної соціальної допомоги у військових частинах є необхідною умовою зміцнення обороноздатності країни. У статті проаналізовано особливості реалізації соціальної політики щодо захисту та підтримки військовослужбовців, а також визначено роль соціальної роботи як інструменту її впровадження. Аргументовано необхідність усунення дискримінаційних бар'єрів, запровадження гендерно-чутливих підходів та забезпечення рівних умов служби для жінок і чоловіків, що сприяє підвищенню рівня соціальної справедливості у Збройних Силах України та утвердження демократичних цінностей в українському суспільстві.

Встановлено, що тривалість збройного конфлікту на території України вимагає поєднання стратегічного (політичного) і практичного (соціального) підходів задля забезпечення ефективного реагування на потреби та проблеми військовослужбовців. Наголошено, що ефективна підтримка особового складу у військових частинах можлива лише за умови реалізації взаємодоповнюваних напрямів соціальної роботи. Соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, соціально-побутовий, превентивний, організаційно-координаційний та інформаційно-просвітницький напрями формують цілісну систему підтримки, яка охоплює ключові аспекти життєдіяльності військових.

Взаємозв'язок і збалансоване впровадження зазначених напрямів підвищує ефективність соціальної роботи, дозволяє своєчасно реагувати на потреби військовослужбовців, створювати сприятливі умови проходження служби та підтримувати їх життєдіяльність в умовах воєнного стану. Акцентовано увагу на доцільності розширення напрямів соціальної роботи з метою охоплення не лише військовослужбовців та членів їх сімей, а й усього контингенту, залученого до сфери військової служби.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна робота, захист, підтримка, військовослужбовці.

Olena KOLOMIETS

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Educational Management, Art Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 81 Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18000

ORCID: 0000-0002-1343-4268

To cite this article: Kolomiiets, O. (2025). Sotsialna polityka ta sotsialna robota u sferi zakhystu ta pidtrymky viiskovosluzhbovtiv v umovakh zbroinoho konfliktu [Social policy and social work in the field of protection and support of military personnel under armed conflict conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 62–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.9>

SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK IN THE FIELD OF PROTECTION AND SUPPORT OF MILITARY PERSONNEL UNDER ARMED CONFLICT CONDITIONS

The protection and support of military personnel in the context of armed conflict is becoming increasingly relevant as a key area of state social policy. The provision of comprehensive social assistance within military units is a necessary condition for strengthening the country's defense capabilities. This article analyzes the specifics of implementing social policy aimed at the protection and support of military personnel and defines the role of social work as an instrument for its practical realization. The necessity of eliminating discriminatory barriers, introducing gender-sensitive approaches, and ensuring equal service conditions for women and men is substantiated, which contributes to enhancing social justice within the Armed Forces of Ukraine and reinforcing democratic values in Ukrainian society.

It is established that the ongoing armed conflict in Ukraine requires the integration of strategic (political) and practical (social) approaches to ensure an effective response to the needs and challenges faced by military personnel. It is emphasized that effective support for service members within military units is possible only through the implementation of interrelated and complementary directions of social work. These include socio-psychological, socio-pedagogical, socio-legal, medico-social, socio-household, preventive, organizational-coordinating, and informational-educational directions, which together form a holistic system of support addressing key aspects of military personnel's life.

The interconnection and balanced implementation of these directions enhance the overall efficiency of social work, enabling timely responses to the needs of service members, the creation of favorable conditions for service, and the maintenance of their resilience under martial law. Special attention is drawn to the importance of expanding the scope of social work to cover not only military personnel and their families but also all individuals involved in the sphere of military service.

Key words: social policy, social work, protection, support, military personnel.

Актуальність проблеми. Понад три роки триває повномасштабна війна в Україні і тисячі військовослужбовців щодня перебувають у зоні бойових дій. За даними Міністерства оборони біля мільйона осіб сьогодні захищають нашу країну, понад 10 тисяч жінок-військових виконують бойові завдання безпосередньо на лінії фронту. Умови повномасштабної війни в Україні зумовили різке зростання потреб військовослужбовців, задоволення яких вимагає оперативних дій, швидкого ухвалення рішень як на державному, так і на регіональному рівнях.

Одним із чинників боєздатності армії є не лише належне матеріальне її забезпечення, а й системна соціально-психологічна підтримка військовослужбовців, попередження та своєчасне реагування на прояви мобінгу, дискримінації за статевою, сексуальною, релігійною ознаками інше. У зв'язку з цим виникає необхідність переосмислення соціальної політики, яка визначає пріоритети державної підтримки, а також активізації соціальної роботи як інструменту її реалізації. Актуальність дослідження зумовлена продовженням військового конфлікту на території України та необхідністю поєднання стратегічного (політичного) і практичного (соціального) підходів задля забезпечення ефективного реагування на виклики воєнного часу в контексті захисту та підтримки військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Захист прав військовослужбовців в Україні

набуває критичного значення в умовах триваючого збройного конфлікту, анексії частини державної території та загроз національній безпеці. Актуальність зазначеної проблеми зумовила появу значної кількості сучасних досліджень, у яких зроблено вагомий внесок у теоретичне та практичне осмислення ролі соціальної політики та соціальної роботи у захисті та підтримці військовослужбовців і членів їх родин. Так, партисипативний підхід у формуванні соціальної політики розглянуто В. Костюк, А. Осіповою, З. Непочатенко (2025); види соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, особливості їх забезпечення в період воєнного стану висвітлено В. Шевердіною (2024); В. Теремецьким, С. Кельбю (2024); М. Наньєвою (2025) та ін.; вплив адміністративно-правових механізмів забезпечення прав військовослужбовців на зміцнення національної безпеки і оборони досліджено А. Радчук (2024); необхідність удосконалення нормативно-правових актів щодо репродуктивних прав жінок-військовослужбовців, врегулювання постмортальної репродукції акцентовано у дослідженні П. Даниленко (2025).

Ефективна соціальна політика неможлива без дієвої соціальної роботи, яка забезпечує безпосередньо її реалізацію. Особливості соціальної роботи з сім'єю військовослужбовця, що знаходиться в складних життєвих обставинах досліджено І. Трубавіною, Н. Островською

(2024); напрями соціально-психологічної роботи з військовослужбовцями та ветеранами в умовах збройного конфлікту проаналізовано Ю. Чернецькою (2024); норми етичної поведінки та особливості спілкування – І. Трубавіною, С. Бойко (2021); діяльність фахівців соціальної роботи щодо зменшення негативних поведінкових проявів демобілізованих – Ю. Бриндіковим (2024), особливості впровадження програми «Соціальна підтримка сімей учасників АТО/ООС» – А. Дулею (2024), необхідність інституалізації військової соціальної роботи – В. Савицьким (2011), Е. Костишиною, А. Цюприк (2022), К. Петросян, Л. Котовою (2024). Незважаючи на досить велику кількість досліджень залишається актуальним питання розвитку соціальної політики та соціальної роботи у сфері захисту та підтримки даної категорії в умовах продовження військового конфлікту.

Мета дослідження. Проаналізувати особливості соціальної політики щодо захисту, підтримки військовослужбовців та роль соціальної роботи, як інструменту її впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні, в умовах активних бойових дій соціальна політика забезпечує інституційні механізми захисту військовослужбовців. Вона відіграє ключову роль у забезпеченні їх соціально-правового захисту та охоплює ключові сфери життєдіяльності, орієнтована на створення сприятливих умов проходження служби та реінтеграції в громаду після її завершення.

Регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей здійснюється низкою законодавчих актів, таких як: Конституція України (стаття 17), Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Наказ Міністерства Оборони України «Про затвердження Порядку виплат грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», Закон України «Про соціальні послуги», Накази Міністерства соціальної політики про затвердження Державних стандартів соціальних послуг та ін.

Соціальна політика охоплює підтримку військовослужбовців та членів їх сімей в освітній,

правовій, медичній, житловій, професійній сферах тощо. Важливим аспектом політики є врахування специфіки військової служби – зокрема, фізичних і психологічних навантажень, ризиків пов'язаних із життям і здоров'ям, обмеження особистої свободи, а в умовах активних бойових дій мобілізаційної готовності населення.

Центральним органом виконавчої влади що забезпечує формування та реалізацію державної соціальної політики щодо захисту та підтримки військовослужбовців і членів їх сімей є Міністерство соціальної політики України. Міністерство відіграє ключову роль у формуванні державних стандартів соціальних послуг, забезпечуючи їх відповідність викликам часу та потребам суспільства. Своєчасне упровадження стандартів дозволяє швидко реагувати на зміни, забезпечуючи доступ до послуг військовослужбовців як у військових частинах так і у громадах, що в свою чергу забезпечує оперативну їх підтримку відповідно до існуючих потреб.

Завдяки ініціативі Міністерства Соціальної політики України Міністерство оборони України та Командування Медичних сил Збройних Сил України долучились до участі в експериментальному проєкті впровадження соціальної послуги соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил (Постанова Кабінету Міністрів України, 2023).

Сьогодні є важливим підтримка військовослужбовців на всіх етапах служби: в місцях дислокації, у навчальних центрах, шпиталях, в громаді під час відпустки та під час демобілізації. Не менш важливою є підтримка їх рідних, які залишаються на мирній території.

Соціальна робота виступає невід'ємною складовою забезпечення життєздатності Збройних Сил України, виконує ключову роль у підтримці бойової готовності, психологічної стійкості та соціального благополуччя особового складу, забезпечує оперативне реагування на проблеми, допомагає запобігати емоційному вигоранню, дезадаптації та кризовим станам серед військовослужбовців.

З огляду на продовження бойових дій зростає потреба в інституалізації та системному розвитку військової соціальної роботи. На думку Е. Костишиної, А. Цюприк військова соціальна робота є новим та необхідним напрямом для України, який має суттєві відмінності

від традиційної соціальної роботи через специфіку військового середовища. Для її ефективного впровадження автори вважають критично важливим інституалізацію професії військового соціального працівника, стандартизацію послуг та створення відповідної освітньої спеціалізації (Костишин, Цюприк, 2022).

К. Петросян, Л. Котова зазначають, що в умовах тривалого збройного конфлікту в Україні розвиток такої роботи має стати одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики, проте його реалізація ускладнена відсутністю чіткого нормативно-правового визначення, що зумовлює необхідність як законодавчого врегулювання, так і професійної інституалізації (Петросян, Котова, 2024).

Сьогодні актуалізується потреба розширення напрямів військової соціальної роботи, необхідність охоплювати не тільки військовослужбовців і членів їх сімей, а і контингент, що перебуває у сфері військової служби. Так, В. Савицький розглядає клієнтів військової соціальної роботи як багатогрупову аудиторію, в яку входять і особи дотичні до військової служби і ті хто був залучений до неї в минулому. Зокрема, спираючись на диференційований підхід, автор виокремлює основні групи клієнтів у наданні соціальних послуг: військовослужбовці виходячи з їхнього звання (офіцери, прапорщики і, сержанти, рядові тощо);

жінки – військовослужбовці та цивільні жінки працівниці Збройних Сил України; цивільні працівники Збройних Сил України; ветерани та ветеранки; допризовна та призовна молодь; сім'ї нинішніх і колишніх військовослужбовців; учасники інших військових конфліктів і воєн (Савицький, 2011). Така класифікація дозволяє персоналізувати військово-соціальну роботу, забезпечити її комплексність і зробити більш чутливою до реальних потреб різних категорій клієнтів.

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити основні напрями соціальної роботи з підтримки військовослужбовців (табл. 1).

Соціально-психологічний напрям. Військовослужбовці постійно перебувають у стані загрози, психологічного дискомфорту. Психотравмуючі події, поранення, втрата побратимів, екстремальні умови проживання призводять до їх емоційного вигорання (Пасічник, Демидюк, 2023), до психологічних розладів (Кокун, Агаєв, Пішко, Лозінська, 2017).

Д. Зубовський зауважує, що життя в умовах невизначеності, нестабільності вимагає від захисників та захисниць високого рівня психологічної готовності до швидкої адаптації, іноді змін цінностей та установок в умовах обмеженого часу та ресурсів (Зубовський, 2018). Тому, своєчасне виявлення ознак стресових розладів і кризових станів військових, налагодження

Таблиця 1

Напрями соціальної роботи з підтримки військовослужбовців у військових частинах

Напрями соціальної роботи	Зміст напрямів соціальної роботи
Соціально-психологічний	- надання першої психологічної допомоги в бойових умовах; - виявлення ознак стресових розладів і кризових станів; - мінімізації відчуження та емоційної дистанції військового/ї і сім'ї
Соціально-педагогічний	- морально-етична підготовка особового складу; - налагодження батьківсько-дитячих стосунків.
Соціально-правовий	- консультації з питань правового статусу військовослужбовця; - інформування про гарантії соціального захисту; - захист прав військовослужбовців у випадках їх порушення.
Медико-соціальний	- сприяння доступу до медичних послуг безпосередньо в частині; - координація роботи щодо підтримки здоров'я військових.
Соціально-побутовий	- сприяння в задоволенні базових потреб військовослужбовців; - сприяння в організації побуту військовослужбовців під час служби; - облаштування безпечного середовища для надання соціальних послуг.
Превентивний	- профілактика девіантної поведінки у військових колективах; - протидія мобінгу, дискримінації та суїцидальній поведінці.
Організаційно-координаційний	- координація міжвідомчої взаємодії; - супровід військовослужбовців у військовій частині.
Інформаційно-просвітницький	- підвищення обізнаності фахівців щодо специфіки соціальних проблем військовослужбовців та їхніх родин; - підвищення обізнаності суспільства щодо особливостей комунікації з військовослужбовцями.

міжвідомчої взаємодії спеціалістів щодо надання соціально-психологічної допомоги є пріоритетним завданням фахівців соціальної роботи.

Важливе значення в умовах бойових дій має підтримка військових у перші хвилини або години після пережитої травматичної події, стабілізація їх емоційний станів. Тому, існує об'єктивна потреба у володінні фахівцями соціальної роботи навичками надання першої психологічної допомоги та увпровадженні систематичного навчання методам стабілізації психоемоційного стану (заземлення, контроль дихання тощо) особового складу.

Також, родинні емоційні зв'язки є важливим джерелом підтримки військових, їх мотивації та моральної стійкості (Логвінова, Рассказова, 2021). Тому, створення «емоційного моста» між фронтом і тилом, мінімізація відчуження та емоційної дистанції, надання інструментів не травмуючої комунікації членам родин захисників та захисниць України є одним із важливих напрямів соціальної роботи.

Соціально-педагогічний напрям соціальної роботи у військових частинах спрямований на морально-етичну підготовку особового складу, зміцнення військової дисципліни шляхом формування у військовослужбовців відповідального ставлення до виконання обов'язків. Оскільки морально-етичний компонент проявляється через ціннісні орієнтири та емоційно-вольову стійкість військових, то реагування на факти, події, обставини буде відбуватись відповідно до сформованих у нього/неї цінностей. Відтак, основна увага приділяється патріотичному вихованню, формуванню почуття національної гордості, поваги до військової служби, дотриманню позитивних військових традицій тощо. Діяльність фахівців соціальної роботи спирається на особистісні особливості кожного військовослужбовця та передбачає застосування індивідуалізованого підходу, який спрямований на підтримку моральної стійкості, розвиток внутрішніх ресурсів, мотивації до служби та соціальної адаптації в умовах військової діяльності. Важливою складовою військової соціальної роботи є зниження рівня соціальної напруженості та конфліктності у військових колективах.

В умовах воєнного стану особливу значущість набуває збереження батьківсько-дитячих стосунків. Відповідно до Закону України «Про

охорону дитинства» кожен з батьків є відповідальним за виховання та розвиток дитини, за її духовний і моральний розвиток (Закону України, 2001). Відсутність одного із батьків, або одразу двох батьків є травмуючим чинником для дитини. Реалізація батьківської виховної ролі, навіть у складних фронтових умовах, є важливим елементом психологічної підтримки як військових так і їх дітей. Одним із пріоритетних напрямів соціальної роботи, спрямованої на забезпечення гармонійного розвитку дитини, є формування усвідомленого батьківства у військовослужбовців, розвиток у них навичок ефективного спілкування з дітьми та надання емоційної підтримки. Соціальна робота покликана надавати консультативну допомогу щодо налагодження сімейно-батьківських стосунків. Особливого значення набуває збереження емоційного зв'язку, яке частково реалізовується через спілкування з дитиною під час відпустки військовослужбовців, а також за допомогою засобів зв'язку, аудіо та відеокommunікації.

Соціально-правовий напрям соціальної роботи передбачає захист прав, свобод і законних інтересів військовослужбовців. Сьогодні, сфера соціальних послуг (надання в місцях дислокації військовослужбовців) дає можливість швидко реагувати на потреби військових. Базовими соціальними послугами є інформування та консультування. Інформування військовослужбовців передбачає надання інформації щодо системи та можливостей соціального захисту, зокрема переліку установ, організацій та «гарячих ліній», що надають соціальну, медичну, правову, адміністративну допомогу/підтримку та умови її отримання. Консультування дозволяє визначити досяжні варіанти подолання життєвих проблем. У випадках порушення прав та свобод військовослужбовців, з метою забезпечення їх правового захисту, діяльність фахівця соціальної роботи передбачає підготовку звернень до відповідних органів державної влади, представлення інтересів у судових та адміністративних інстанціях, а також супровід у процесі відновлення порушених прав. За необхідності, фахівець соціальної роботи може бути посередником між військовим і установами правової допомоги.

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити проблеми військовослужбовців,

які потребують соціально-правового врегулювання: труднощі з оформленням документів, заяв та отриманням статусу учасника бойових дій (УБД); затримка гарантованих нарахувань; неврегульованість у системі грошового забезпечення, зокрема щодо виплат щомісячного посадового окладу, премій, надбавок, доплат за участь у бойових діях, а також компенсацій за перебування в полоні чи оточенні; ускладнений доступ до реалізації права на повноцінний відпочинок, оздоровлення та збереження грошового забезпечення під час відпустки тощо.

Деякі проблеми військовослужбовців потребують впровадження адвокатування, впливу на рішення державних органів влади з метою захисту їх інтересів. Адвокаційні кампанії дають можливість вплинути на політичні рішення та сформувати соціальну політику відповідно до потреб певної групи або цілей. Так, адвокаційні кампанії руху *Veteranka* демонструють системний та комплексний підхід до захисту прав жінок у секторі безпеки та оборони України. Їх діяльність спрямована на усунення дискримінаційних бар'єрів, впровадження гендерно-чутливих політик та забезпечення рівних умов служби для жінок і чоловіків. Завдяки ініціативам руху було піднято важливі питання медичного забезпечення, протидії гендерному насильству, доступу до посад та розвитку кар'єри військовослужбовиць, що сприяє підвищенню рівня соціальної справедливості у війську та зміцненню демократичних цінностей у українському суспільстві.

На думку Л. Мазуренко, ключовими проблемами політики є, по-перше, декларативність низки законів і відсутність чіткого механізму реалізації прав та гарантій, що ускладнює їх практичне застосування; по-друге, компенсаційний характер наявних пільг, на відміну від їх цільового та мотивованого спрямування (Мазуренко, 2023).

Водночас В. Павленко зауважує, що, незважаючи на існування значного міжнародно-правового підґрунтя, яке включає низку ключових міжнародних актів, а також внутрішнього законодавства, сучасна правова та соціальна система регулювання захисту військовослужбовців і їх сімей не повною мірою відповідає наявним потребам і викликам (Павленко, 2020).

На думку Д. Цісар, М. Швець, дестабілізаційним потенціалом соціально-правового

захисту військовослужбовців є корупція. Вона завдає шкоди інтересам людини, порушує/обмежує її права і свободу, створює загрозу для національної безпеки та знижує авторитет України у світі (Цісар, Швець, 2025).

У дослідженні А. Сороківської-Обіход наголошується на правових обмеженнях військовослужбовців, зокрема членства в політичних партіях та громадських організаціях, участі в страйках тощо, на відміну від цивільних осіб для яких це є законним їх правом. (Сороківської-Обіход, 2024).

Отже, спостерігається розрив між нормативним забезпеченням та фактичним станом реалізації прав і соціальних гарантій військовослужбовців, що вимагає удосконалення чинного законодавства України із урахуванням зарубіжного досвіду – досвіду країн НАТО, міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, беручи до уваги нові безпекові виклики та соціально-економічні умови країни (Павленко, 2020; Мазуренко, 2023).

Медико-соціальний напрям. Важливість доступу до медичних послуг безпосередньо у військовій частині полягає у забезпеченні своєчасного реагування на фізичні та психоемоційні потреби військовослужбовців, що є ключовим фактором збереження їх боєздатності та загального благополуччя. Наявність медичної допомоги на місці, врахування гендерного аспекту сприяє зниженню рівня захворюваності, профілактиці ускладнень та оперативному виявленню кризових станів, зокрема психотравматичних реакцій. Це також підвищує рівень довіри до командування та соціальних інституцій, формує відчуття безпеки та турботи. Таким чином, організація доступної медичної допомоги в межах військової частини є невід'ємною складовою комплексної системи соціального захисту військовослужбовців.

Гігієна на фронті є критично важливою складовою бойової ефективності та виживання військовослужбовців. У складних польових умовах дотримання особистої та санітарної гігієни допомагає запобігти поширенню інфекцій, запобігти ослабленню імунітету, що суттєво впливає на боєздатність військових. Підтримка гігієни сприяє відчуттю порядку, контролю й особистої гідності, що особливо важливо в умовах хронічного стресу та бойового навантаження. Отже, **соціально-побутовий напрям** –

це один із базових аспектів соціальної роботи, який передбачає організацію допомоги військовим у вирішенні повсякденних побутових потреб, забезпеченні гідних умов життя в екстремальних умовах військового стану. Забезпечення доступу до чистої води, мийних засобів, зміни одягу, тощо, доступ до отримання соціальних послуг є не питанням комфорту, а фактором збереження життя.

Превентивний напрям соціальної роботи.

Однією з важливих загроз у життєстійкості та психологічній стабільності військовослужбовців є той факт, що значна їх частина, залучених до участі в бойових діях, не мають професійної військової освіти, що створює комплекс ризиків щодо їх вразливості. Тому соціальна робота у військових частинах передбачає заходи превентивного характеру, протидії мобінгу, дискримінації за статевою, сексуальною, релігійною ознаками, суїцидальній поведінці (Момот, 2024) профілактику девіантної поведінки, ігromанії та інших залежностей (Сайко, 2024).

За даними Реабілітаційного центру «Еволюція», проблема ігromанії серед військовослужбовців України набула загрозливих масштабів. Азартні ігри, зокрема онлайн слоти та рулетки, спричиняють фінансові втрати та емоційне виснаження. Реагуючи на ситуацію, РНБО ухвалила рішення щодо обмеження реклами азартних ігор, встановлення лімітів для гравців та запровадження державного моніторингу проблеми (Указ Президента, 2024).

Окрім того, на період воєнного стану запроваджено заборону військовослужбовцям відвідувати гральні заклади та брати участь в азартних іграх в Інтернеті. Важливу роль у профілактиці та подоланні ігрової залежності серед військовослужбовців відіграє фахівець соціальної роботи. Його завданням є своєчасне виявлення ознак ігromанії, проведення консультацій та просвітницької роботи щодо її небезпеки, координація взаємодії з психологами, командуванням та реабілітаційними центрами, створення в колективі здорового соціального середовища, що знижує ризики розвитку залежностей та сприяє моральній стійкості особового складу.

Організаційно-координаційний напрям соціальної роботи. В умовах формування в Україні власної моделі підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, ключову роль відіграє фахівець соціальної роботи як коорди-

натор системи підтримки, що забезпечує міжвідомчу взаємодію, між установами охорони здоров'я, соціального захисту, юридичної, психологічної допомоги, реабілітаційними центрами тощо. Він виступає посередником між потребами військових та ресурсами держави й громади, сприяючи комплексному, індивідуальному підходу до надання допомоги даній категорії клієнтів. Особливого значення міжвідомча взаємодія набуває в умовах соціального супроводу військовослужбовців так, як сприяє цілісному реагуванню на потреби, підвищує ефективність підтримуючих заходів.

О. Лісовець зазначає, що міжвідомча взаємодія дозволяє за наявних ресурсів досягнути найбільш ефективного, соціально значущого результату в інтересах конкретної особи (Лісовець, 2016).

Сьогодні реалізується експериментальний проєкт надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил (Постанова Кабінету Міністрів України, 2023), завданням якого є: надання психосоціальної підтримки захисникам / захисницям та членам їх сімей; попередження виникнення складних життєвих обставин у даній категорії клієнтів; раннє виявлення складних життєвих обставин у військових та членам їх сімей; допомога в подоланні складних життєвих обставин; мінімізація наслідків таких обставин.

Послуга передбачає міжвідомчу взаємодію, направлена на вирішення питань, що не стосуються специфіки військової служби (інформування про виплати, пільги, представництво інтересів в державних установах, консультування щодо суб'єктів надавачів послуг, оформлення документів, профілактика домашнього насильства, залежностей тощо). Дана послуга надається в пункті дислокації учасників проєкту, за необхідності застосуванням мобільної форми роботи, або виїзної за місцем знаходження членів сім'ї військовослужбовців.

Ю. Бриндіков зазначає, що в умовах сучасних викликів недостатньо розвинуті соціокультурний та освітній напрями соціальної роботи на протигагу соціальному, соціально-правовому, медико-соціальному, соціально-економічному. Саме вони сприятимуть повноцінній адаптації військовослужбовців у суспільстві,

їх особистісному зростанню та самореалізації після завершення служби (Бриндіков, 2018).

Сьогодні діючі учасники бойових дій, які у зв'язку з війною не змогли реалізувати своє право на освіту, мають право вступати до закладів вищої освіти за спрощеною процедурою та навчатися за заочною формою навчання.

Інформаційно-просвітницький напрям соціальної роботи передбачає розробку та впровадження ефективних механізмів підвищення обізнаності суспільства щодо особливостей комунікації з військовослужбовцями, а також формування компетентностей надавачів соціальних послуг у сфері розуміння специфіки соціальних проблем даної категорії клієнтів, їх психологічних особливостей. Такий напрям має на меті не лише зменшення стигматизації і запобігання повторній травматизації, але й забезпечення якісної, делікатної підтримки відповідно до принципу «не нашкодь». Особливе значення набуває підготовка фахівців, здатних адаптувати комунікаційні стратегії до контексту воєнного досвіду, психологічного стану клієнтів і викликів посттравматичного періоду. Водночас просвітницька робота зі спільнотами сприяє створенню інклюзивного, емпатійного середовища, що підтримує процеси соціальної реінтеграції та адаптації ветеранів у цивільному житті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціальна політика щодо захисту і підтримки військовослужбовців потребує суттєвого удосконалення – подолання декларативності законодавства, усунення компенсаційного підходу до соціальної допомоги, впровадження дієвих механізмів реалізації

прав даної категорії населення. Особливої уваги вимагають питання подолання корупційних ризиків у сфері соціального захисту військових, забезпечення балансу між правовими обмеженнями військовослужбовців та гарантіями їх базових прав. Реформування соціальної політики має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду та нових безпекових і соціально-економічних викликів, з якими стикається Україна в умовах війни. Соціальна робота виконує функцію реалізації соціальної політики, є її інструментом, трансформуючи загальні політичні рішення у практичну діяльність. Комплексна підтримка військовослужбовців у військових частинах можлива лише за умови реалізації взаємодоповнюваних напрямів соціальної роботи. Соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, соціально-побутовий, превентивний, організаційно-координаційний та інформаційно-просвітницький напрями формують цілісну систему допомоги, що охоплює різні аспекти життя військових. Взаємозв'язок і баланс між зазначеними напрямками сприяють підвищенню ефективності соціальної роботи в умовах збройного конфлікту. Такий підхід дозволяє своєчасно реагувати на потреби військовослужбовців, сприяє їх життєстійкості та ефективному виконанню службових обов'язків.

Дане дослідження не є вичерпним, а його результати відкривають перспективи для подальших наукових розвідок. Зокрема, доцільним є поглиблений аналіз гендерних особливостей у процесі надання соціальних послуг військовослужбовцям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи: монографія Хмельницький, 2018. 388 с. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/13392>
2. Зубовський Д. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період. *Молодий вчений*. 2018. № 8(1). С. 47–52.
3. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
4. Костишин Е., Цюприк А. До питання про актуальність військової соціальної роботи в Україні. Соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності: зб. тез доп. І наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Львів, 20–21 жовт. 2022 р.). Львів, 2022. С. 219–224.
5. Лісовець О. В. Компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 43–47.
6. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2(7). С. 61–71.
7. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 223–231.

8. Момот М. А. Психологічні чинники схильності до суїцидальної поведінки військовослужбовців Збройних Сил України. *Наукові записки. Серія : Психологія*. 2024. № 3. С. 55–60. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-8>
9. Павленко В. С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 131–133.
10. Пасічник І. Д., Демидюк В. М. Особливості подолання професійного вигорання у середовищі військовослужбовців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2023. № 16. С. 4–12.
11. Петросян К. Є., Котова Л. В. Верховенство права як керівний принцип дії норм, що регулюють право на соціальний захист: сучасні погляди. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 2(44). С. 67–75.
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 28.07.2025).
13. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їх сімей у військових частинах (підрозділах) Збройних Сил: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2023 р. № 1050. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023> (дата звернення: 25.07.2025).
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 квітня 2024 року «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет»: Указ Президента України від 4 травня 2024 р. № 234/2024. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2342024-50717> (дата звернення: 24.07.2025).
15. Савицький В. І. Особливості військової соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 1(9). С. 131–137.
16. Сайко Н. О. Соціальна робота з військовими та ветеранами Російсько-Української війни. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. № 34. С. 218–222.
17. Сороківська-Обіход А. Ретроспективний аналіз нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2024. Т. 2. № 44. С. 132–137.
18. Цісар Д., Швець М. Корупційні прояви у сфері соціального і правового захисту військовослужбовців як загроза національній безпеці. *Правові новели*. № 25. 2025. С. 15–21.

REFERENCES:

1. Bryndikov, Yu. L. (2018). Reabilitatsiia viiskovosluzhbovtiv-uchasnykiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb: teoretyko-metodychni osnovy [Rehabilitation of combatant military personnel in the system of social services: theoretical and methodological foundations]. Khmelnytskyi, 388 p. [in Ukrainian].
2. Zubovskiy, D. S. (2018). Osobystisne zrostantia uchasykiv ATO u posttravmatychnyi period [Personal growth of ATO participants in the post-traumatic period]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 8(1), p. 47–52. [in Ukrainian].
3. Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., & Ostapchuk, V. V. (2017). Psykholohichna robota z viiskovosluzhbovtiamy-uchasnykamy ATO na etapi vidnovlennia: metodychnyi posibnyk [Psychological work with ATO military personnel at the stage of recovery: methodological guide]. Kyiv: NDTs HP ZSU, 282 p. [in Ukrainian].
4. Kostyshyn, E., & Tsiupryk, A. (2022). Do pytannia pro aktualnist viiskovoi sotsialnoi roboty v Ukraini [On the relevance of military social work in Ukraine]. In *Sotsialno-psykholohichni ta humanitarni vymiry bezpeky zhyttiediialnosti : zbirnyk tez dopovidei I nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (Lviv, October 20–21, 2022), pp. 219–224. [in Ukrainian].
5. Lisovets, O. V. (2016). Kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka u sprianni mizhvidomchii vzaємodii shchodo sotsialno-pravovoho zakhystu osobystosti [Competence of a social worker in promoting interagency interaction on social and legal protection of the individual]. *Naukovi zapysky. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky*, 1, 43–47. Retrieved from: [file:///C:/Users/user/Downloads/Nzsp_2016_1_9%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/Nzsp_2016_1_9%20(1).pdf) [in Ukrainian].
6. Lohvinova, O., & Rasskazova, O. (2021). Sotsialna robota z viiskovosluzhbovtiamy ta yikhniymy sim'iamy v umovakh tryvaloho konfliktu na skhodi Ukrainy [Social work with military personnel and their families in conditions of prolonged conflict in Eastern Ukraine]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7), 61–71. [in Ukrainian].
7. Mazurenko, L. I. (2023). Osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv: normatyvno-pravove zabezpechennia [Fundamentals of state policy in the field of social protection of military personnel: regulatory and legal support]. *Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics*, 71, 223–231. [in Ukrainian].
8. Momot, M. A. (2024). Psykholohichni chynnyky skhylnosti do suitsydalnoi povedinky viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy [Psychological factors of suicidal behavior among Armed Forces personnel of Ukraine]. *Naukovi zapysky. Seriia : Psykholohiia*, 3, 55–60. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-8> [in Ukrainian].

9. Pavlenko, V. S. (2020). Zakhyst prav viiskovosluzhbovtiv ta yikh simiei: mizhnarodno-pravovy aspekt [Protection of the rights of military personnel and their families: international legal aspect]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 131–133. [in Ukrainian].
10. Pasichnyk, I. D., & Demydiuk, V. M. (2023). Osoblyvosti podolannia profesiinoho vyhorannia u seredovyskhi viiskovosluzhbovtiv [Peculiarities of overcoming professional burnout among military personnel]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Psykhologiiia»*, 16, 4–12. [in Ukrainian].
11. Petrosian, K. Ye., & Kotova, L. V. (2022). Verkhovenstvo prava yak kerivnyi pryntsyyp dii norm, shcho rehuluiut pravo na sotsialnyi zakhyst: suchasni pohliady [Rule of law as the guiding principle of norms regulating the right to social protection: modern views]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka – Current Issues of Law: Theory and Practice*, 2(44), 67–75. [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytyntstva» [Law of Ukraine “On Child Protection”]. (2001, April 26). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (accessed: July 28, 2025). [in Ukrainian].
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proiektu iz zaprovadzhennia dohovirnoi formy nadannia sotsialnoi posluhy iz sotsialnoho suprovodu viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikhnikh simei u viiskovykh chastynakh (pidrozdilakh) Zbroinykh Syl» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the implementation of an experimental project to introduce a contractual form of providing social support services for military personnel and their families in military units (subdivisions) of the Armed Forces”]. (2023, October 3), No. 1050. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1050-2023-п> (accessed: July 25, 2025). [in Ukrainian].
14. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 kvitnia 2024 roku “Shchodo protyidii nehatyvnykh naslidkam funktsionuvannia azartnykh ihor v merezhi Internet”» [Decree of the President of Ukraine “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated April 20, 2024 ‘On counteracting the negative consequences of the functioning of online gambling’”]. (2024, May 4), No. 234/2024. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy – Official web-portal of the President of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/2342024-50717> (accessed: July 24, 2025). [in Ukrainian].
15. Savytskyi, V. I. (2011). Osoblyvosti viiskovoi sotsialnoi roboty z riznymi katehoriiami klientiv [Peculiarities of military social work with different categories of clients]. *Visnyk NTUU “KPI”. Politologiiia. Sotsiologiiia. Pravo – Bulletin of NTUU “KPI”. Political Science. Sociology. Law*, 1(9), 131–137. [in Ukrainian].
16. Saiko, N. O. (2024). Sotsialna robota z viiskovymy ta veteranamy Rosiisko-Ukrainskoi viiny [Social work with military personnel and veterans of the Russian-Ukrainian war]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Mastery*, 34, 218–222. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2024.34.318131> [in Ukrainian].
17. Sorokivska-Obikhod, A. (2024). Retrospektyvnyi analiz normativno-pravovoho zabezpechennia sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei v Ukraini [Retrospective analysis of regulatory and legal support for social protection of military personnel and their families in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy – Collection of Scientific Works of the National Academy of the National Guard of Ukraine*, 2(44), 132–137. [in Ukrainian].
18. Tsisar, D., & Shvets, M. (2025). Koruptsiini proiavy u sferi sotsialnoho i pravovoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv yak zahroza natsionalnoi bezpetsi [Corruption in the sphere of social and legal protection of military personnel as a threat to national security]. *Pravovi novely – Legal Novelties*, 25, 15–21. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 31.07.2025

Дата прийняття статті: 11.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364.4:[159.98:636.7](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.10>

Наталія КОЛЯДА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID 0000-0002-9732-6546

Наталія ЛЕВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Бібліографічний опис статті: Коляда, Н., Кравченко, О., Левченко, Н. (2025). Каністерапія в соціальній роботі: інноваційний ресурс підтримки вразливих груп. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 72–78, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.10>

КАНІСТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП

У статті розглядається каністерапія як інноваційна форма соціально-психологічної допомоги, яка набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану, масової психологічної травматизації населення та зростання психосоціальних викликів в Україні. Зазначений метод терапевтичної взаємодії між людиною та собакою розглядається як ефективний інструмент емоційної підтримки, стабілізації психоемоційного стану та підвищення якості життя уразливих категорій населення. Особливу увагу приділено роботі з дітьми з інвалідністю, особами, які пережили посттравматичні події, мають симптоми ПТСР, людьми похилого віку, а також особами, що перебувають у стані соціальної ізоляції чи мають інші особливі потреби.

У статті здійснено аналіз поточного стану впровадження каністерапії у вітчизняну систему соціальної роботи, окреслено ключові бар'єри та перспективи розвитку цього напрямку в українському контексті. Розкрито досвід реалізації освітнього проєкту з підготовки фахівців у сфері терапії за участі тварин, що був ініційований та реалізований за підтримки Кінологічної Спільноти України у співпраці з громадською організацією «Серце, єдине для двох» та партнерськими структурами. Навчальна програма курсу охоплює як теоретичні основи каністерапії, так і практичну підготовку з урахуванням етичних стандартів, вимог до безпеки взаємодії та специфіки роботи з різними цільовими групами. Програма завершується сертифікацією фахівців, що забезпечує якісну підготовку кадрів для подальшого професійного застосування методу.

У підсумку наголошується на важливості міждисциплінарного підходу до організації каністерапевтичної діяльності, необхідності формування науково обґрунтованих методичних засад її впровадження, а також окреслюються напрями подальших досліджень у сфері терапії за участі тварин як перспективного інструменту соціально-психологічної підтримки в умовах кризи.

Ключові слова: каністерапія, соціальна робота, психосоціальна допомога, підготовка фахівців, інклюзія, ПТСР, сертифікація.

Nataliia KOLIADA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0001-7743-7831

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-9732-6546

Nataliia LEVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-5479-1907

To cite this article: Koliada, N., Kravchenko, O., Levchenko, N. (2025). Kanisterapiia v sotsialnii roboti: innovatsiinyi resurs pidtrymky vrazlyvykh hrup [Canisotherapy in social work: an innovative resource for supporting vulnerable groups]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 72–78, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.10>

CANISTHERAPY IN SOCIAL WORK: AN INNOVATIVE RESOURCE FOR SUPPORTING VULNERABLE GROUPS

The article examines canisotherapy as an innovative form of socio-psychological support that is gaining particular relevance in the context of martial law, widespread psychological trauma among the population, and growing psychosocial challenges in Ukraine. This method of therapeutic interaction between humans and dogs is considered an effective tool for providing emotional support, stabilizing the psycho-emotional state, and improving the quality of life for vulnerable population groups. Special attention is given to work with children with disabilities, individuals who have experienced traumatic events and exhibit symptoms of PTSD, the elderly, as well as persons facing social isolation or other special needs.

The article analyzes the current state of canisotherapy implementation within the national system of social work, outlines the key barriers, and highlights the prospects for further development of this field in the Ukrainian context. It presents the experience of implementing an educational project for training specialists in animal-assisted therapy, initiated and supported by the Kennel Union of Ukraine in cooperation with the NGO “One Heart for Two” and partner organizations. The training program includes both theoretical foundations and practical components, taking into account ethical standards, safety requirements, and the specifics of working with various target groups. The program culminates in specialist certification, ensuring the preparation of qualified personnel for the professional application of the method.

In conclusion, the article emphasizes the importance of an interdisciplinary approach to organizing canisotherapy activities, the need to develop scientifically grounded methodological frameworks for its implementation, and outlines directions for further research in the field of animal-assisted therapy as a promising tool for socio-psychological support in times of crisis, reflection, and outlines prospects for further research in the field of canisotherapy.

Key words: canisotherapy, social work, psychosocial support, specialist training, inclusion, PTSD, certification.

Постанова проблеми. Сучасне українське суспільство перебуває в умовах затяжної соціальної напруги, спричиненої війною, економічною нестабільністю, переміщенням великої кількості людей та зростанням рівня психоемоційних розладів. У таких умовах важливу роль відіграє пошук нових, ефективних методів соціальної допомоги та психосоціальної підтримки. Каністерапія (терапія за участю собак) довела свою результативність у роботі з дітьми з інвалідністю, людьми похилого віку, особами з посттравматичним синдромом (ПТСР), роз-

ладами аутистичного спектра та іншими вразливими категоріями. Її застосування сприяє зниженню рівня тривожності, покращенню емоційного стану, розвитку комунікативних навичок та соціалізації.

Сучасний соціальний працівник має володіти не лише класичними знаннями, а й інноваційними підходами до роботи з клієнтами. Вивчення теоретичних засад каністерапії дозволяє інтегрувати цей метод у професійну діяльність соціальних служб, центрів соціально-психологічної допомоги, реабілітаційних закладів.

Попри широку популярність каністерапії у країнах Європи та Північної Америки, в Україні дана тематика перебуває на початковому етапі наукового опрацювання, особливо у контексті її застосування в системі соціальної роботи. Це створює потребу у ґрунтовному теоретичному осмисленні, систематизації знань та визначенні методичних засад використання каністерапії соціальними працівниками. Використання альтернативних та гуманістичних підходів у сфері соціального захисту та реабілітації відповідає загальнодержавним та європейським тенденціям щодо розширення спектру послуг, орієнтованих на потреби клієнтів та міждисциплінарну взаємодію.

Отже, із зазначено слідує, що тема є актуальною як з науково-теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє розвитку інноваційної соціальної практики, що покращує якість життя різних категорій населення.

Мета статті – здійснити аналіз каністерапії як ефективного інструменту соціальної підтримки вразливих категорій населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика каністерапії висвітлено у наукових працях – О. Беляєва «Малювання із собакою, як засіб соціальної реабілітації та адаптації дітей з особливими потребами» (Беляєва, 2019), О. Гринь, А. Пістряк, А. Мітусова «Каністерапія, дельфінотерапія – форми лікування в інклюзивній освіті» (Гринь та ін., 2018), А. Дуда «Каністерапія: собаки-терапевти лікують людей» (Дуда, 2016), Л. Клевака «Досвід використання каністерапії в діяльності закордонних соціальних працівників» (Клевака, 2020), М. Міщенко «Каністерапія як метод реабілітації дітей з особливими потребами» (Міщенко, 2020) та ін.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти, соціальної роботи та психосоціальної реабілітації особливої значущості набувають інноваційні, гуманістично орієнтовані підходи до допомоги дітям і дорослим, які перебувають у складних життєвих обставинах, мають особливі освітні потреби або психологічні труднощі. Одним із таких підходів є каністерапія – метод терапевтичної взаємодії між людиною і спеціально підготовленою собакою.

Актуальність дослідження – каністерапії як інструменту соціально-педагогічної підтримки зумовлена низкою чинників, зокрема: зрос-

танням кількості дітей із психофізіологічними порушеннями, які потребують не лише медичного, а й комплексного психосоціального супроводу; посиленням уваги до питань психоемоційного благополуччя в умовах воєнного стану, соціальної нестабільності, втрат і стресів, що впливають як на дітей, так і на дорослих; обмеженнями традиційних методів реабілітації, особливо у випадках, коли вербальна комунікація є утрудненою або малоефективною. У цьому контексті каністерапія, ефективність якої науково доведено у сфері соціальної адаптації, зниження тривожності, розвитку комунікативних та емоційно-вольових якостей, постає як перспективний напрям. Попри позитивні результати її застосування в таких країнах, як США, Канада, Польща, Італія, Чехія, в Україні рівень впровадження цієї практики залишається недостатнім. Тому осмислення теоретичних основ і практичного потенціалу каністерапії є вкрай важливим, оскільки сприяє розширенню інструментарію підтримки дітей з особливими освітніми потребами, активізує міждисциплінарну взаємодію соціальних педагогів, психологів і реабілітологів, а також відповідає сучасним тенденціям гуманізації освіти та соціальної сфери.

На думку науковців М. Ячнюк, О. Зендик, Л. Гуліна, Є. Ячнюк «каністерапія – метод лікування та реабілітації людей з використанням спеціально підготовлених собак; різновид терапії з тваринами, метод лікування та реабілітації з використанням спеціально відібраних, керованих і навчених собак» (Ячнюк та ін., 2023)

У тлумачному словнику української мови визначено, що «каністерапія (від лат. *canis* – собака) – терапія з використанням собак; є одною з найбільш затребуваних видів анімалотерапії через свою доступність і соціальної поведінки тварин. Застосовується як допоміжна психотерапевтична методика при роботі з пацієнтами, які важко йдуть на контакт, допомагає розвитку емоційних, розумових здібностей, а також розвитку рухових функцій. Каністерапія застосовують для поліпшення стану дітей хворих аутизмом, синдромом Дауна, церебральним паралічем (ДЦП), які страждають олігофренією. У дітей поліпшується координація рухів, зменшується спастичність, поліпшується пам'ять» (Каністерапія, 2025).

На думку, Л. Клевака «каністерапія – метод позитивного психосоціального і фізіореабіліта-

ційного впливу на людей які цього потребують, через спеціально керованих і навчених собаки або пса (лат. *canis* – собака)» (Клевака, 2020).

Каністерапія – це один із найефективніших напрямів анімалотерапії (зоотерапії), який передбачає використання спеціально підготовлених собак у процесі психолого-педагогічної, соціальної або реабілітаційної допомоги людям різного віку та з різними потребами. Цей метод базується на взаємодії людини з твариною та позитивному емоційному впливі, який собака здатен забезпечити завдяки природній здатності до емпатії, безумовного прийняття та комунікативної чутливості.

Каністерапія використовується для психоемоційної підтримки; соціалізації та розвитку комунікативних навичок; реабілітації та корекційної підтримки. Саме контакт із собакою сприяє зниженню рівня стресу, тривожності, депресивних станів (Кравченко, 2021).

Під час такої підтримки вивільняється ендорфін, серотонін та окситоцин – гормони, які покращують емоційний стан людини. Спілкування з собакою викликає позитивні емоції, створює відчуття безпеки та довіри.

У дітей із розладами аутистичного спектра (РАС), порушеннями мовлення, емоційно-вольової сфери каністерапія стимулює мовну активність, вміння встановлювати контакт, послідовність дій. Собаки сприяють подоланню соціальної ізоляції в дітей та дорослих, які з різних причин відчувають труднощі у спілкуванні (Коломось, 2015).

Каністерапію ефективно застосовують у роботі з дітьми з інвалідністю, зокрема із ДЦП, психофізичними порушеннями, затримкою психічного розвитку. Залучення до фізичної активності (ігри, прогулянки, прості команди) мотивує до руху, сприяє розвитку моторики, координації (Янчук та ін., 2023).

У рамках освітнього процесу собака виступає як допоміжний засіб для формування навичок відповідальності, турботи, емоційної чутливості. Каністерапія підвищує мотивацію до навчання, дисциплінує, сприяє розвитку моральних цінностей.

Здійснивши аналіз наукових джерел каністерапія має підґрунтя в психології, педагогіці та медицині, активно впроваджується в практику інклюзивної освіти, соціальної роботи, психологічної підтримки.

Отже, каністерапія є ефективним і гуманним методом реабілітації, що ґрунтується на міжвидовій емоційній взаємодії та сприяє всебічному розвитку особистості. В умовах зростаючих психосоціальних викликів в Україні цей метод набуває все більшої популярності та актуальності, проте вимагає подальшої професіоналізації та інтеграції у національну систему соціальних та освітньо-реабілітаційних послуг.

Тому, каністерапія на думку науковців – це форма зоотерапії за участі спеціально підготовлених собак, яка довела свою ефективність у покращенні психоемоційного стану, розвитку комунікативних, сенсорних і моторних навичок у дітей та дорослих з різними порушеннями. В умовах сучасної України, де зростає потреба в реабілітації військових, цивільних постраждалих від війни, дітей з особливими освітніми потребами, розвиток професійної каністерапії набуває особливої ваги.

За підтримки Кінологічної Спільноти України на Всеукраїнському рівні реалізується проєкт навчання спеціалістів з каністерапії громадською організацією «Серце, єдине для двох», школою соціальної кінології, хендлінгу та виховання власників собак «Harmonic Dog», школою абілітації та реабілітації «Дитина та Собака» (м. Львів, Україна).

Курс розрахований для всіх бажаючих, що ставлять собі за ціль підняти каністерапію в Україні на якісно високий рівень чи професійно працювати в цьому напрямку. Термін навчання – 18 тижнів. Курс складається з більше 100 год. теорії у вигляді відео лекцій та онлайн вебінарів, та майже 100 год. практики, тестувань і домашніх завдань. Кількість учасників 30 здобувачів – базовий курс; 16 здобувачів – курс спеціалістів. Орієнтовний вік учасників – від 18 років. За результатами проходження курсу «базовий» та «спеціаліст» здобувачі отримують – диплом про проходження курсу. Після завершення курсу у здобувачів є можливість пройти окремі підсумкові тести і практичні екзамени та в блоці «сертифікація» за умови їх успішної здачі отримати сертифікати I або II ступеня. Навчання є платним відповідно до рівня навчання та представлено на сайті громадської організації (Каністерапія UA, 2025).

Навчальна програма складається з 4 блоків: перший (Психофізіологія поведінки собак), другий (Виховання, підготовка та тестування собак), третій (Дорослі та діти з особливими

потребами), четвертий (Особливості організації та методики тренінгів та занять з дітьми та дорослими) (Каністерапія UA, 2025). Кожний блок включає від 10 лекцій до 14 лекцій, зокрема: «Типи нервових систем, та особливості роботи з кожним із типів. Формування необхідних психофізіологічних реакцій собаки для оптимальної та найбільш результативної роботи в каністерапії. Тренінги стабілізації, витримки, розслаблення та компенсації професійних навантажень. Типові реакції на конфлікти та зовнішні запити. Формування справжнього ігнорування. Недоліки та труднощі в результаті навчання та закріплення реакцій підкорення чи терпіння»; «Щоденні тестові завдання та оцінка типових реакцій на запити для підтримання оптимальної форми каністерапевта (собаки-терапевта). Необхідні ветеринарні обстеження, оцінка здоров'я та регулярні огляди собаки для допуску в роботу в каністерапії»; «АУТИЗМ (частина III) Методики навчання. Метод блоків – ефективний інструмент для формування нової поведінки. Використання і види підказок. Навчання в натуральному середовищі.»; «Визначення наявності протипоказів для занять в каністерапії, наприклад таких, як алергія на тварин. Оцінка та робота з відвертими чи прихованими страхами та фобіями в людей. Корекція страхів та фобій. Врахування та мінімізація негативних наслідків формування гіпер-зв'язків та станів залежності між людиною та собакою» та ін. (Каністерапія UA, 2025).

З 2023 році за підтримки благодійного фонду Royal Canin Foundation (Франція) у м. Київ створено перший осередок Центр каністерпії INNIKOS на базі школи тренування собак InNikos Club, у 2024 р. – Центр каністерпії DOCADOG (м. Рівне), у 2025 р. – Центр каністерпії АЛЬФА-ЗГРАЯ (м. Миргород) та Чернівецький центр каністерпії (м. Чернівці). Створення таких центрів об'єднав досвідчених спеціалістів у цій галузі: кінологів, психологів, навчених собак та небайдужих українців, які прагнуть допомогти тим, хто зіткнувся з тяжкими наслідками війни (Центри каністерапії, 2025).

У Центрах каністерапії доступні два формати занять: групові та індивідуальні сеанси. Принцип роботи у кожного з цих форматів різний. Усі сеанси безкоштовні для відвідувачів. Центри каністерапії надають підтримку усім людям, що зіткнулися з психоемоційними наслідками воєнних дій на території України.

Отримати допомогу можуть: військові, ветерани, сім'ї та діти військових, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від війни (Центри каністерапії, 2025).

Звернутися до центру можна, якщо: відчуття стресу та тривоги; бентежить біль та пережиті спогади; не вистачає підтримки; потрібно позбутися відчуття страху та занепокоєння; відчуття втрати мотивації; відчуття дратівливості та гну; погіршення сну; важко адаптуватися до нових реалій життя, нового місті, нового колективу тощо (Центри каністерапії, 2025).

Основою терапії за участі собак є формування глибокого емоційного зв'язку між людиною та твариною. Взаємодія з собакою сприяє зниженню рівня психологічного напруження, стабілізації емоційного стану та відновленню суб'єктивного відчуття безпеки, що є особливо актуальним у подоланні наслідків психотравматичних подій. Така форма терапії створює сприятливе середовище для психокорекційної роботи: учасникам легше встановити довірливі стосунки з фахівцем і відкрито висловлювати власні переживання (Центри каністерапії, 2025).

Крім того, каністерапія виявляється ефективною у зниженні проявів соціальної ізоляції та самотності, оскільки забезпечує людині досвід безумовної підтримки, уваги й турботи. Собаки також можуть виступати як каталізатори фізичної активності, що додатково сприяє покращенню психоемоційного стану та профілактиці депресивних розладів. Дослідження вказують на те, що тісна взаємодія з тваринами сприяє розвитку соціальних навичок, підвищенню рівня саморефлексії, відновленню довіри до соціального оточення та формуванню мотивації до соціальної інтеграції (Центри каністерапії, 2025).

У центрах каністерпії працюють психологи, кінологи, дефектологи, реабілітологи, собаки.

Здійснивши аналіз порід собак, які долучаються до каністерапії є: метис, вольфшпіц, іспанська водяна собака, ретривер, спаніель, пудель, цвергшнауцер, тер'єр, біла швейцарська вівчарка, кокер спаніель, лабрадор, метис та ін.

Здійснивши аналіз наукових джерел, розділяємо думку С. Садрицької, що новітнім методом практичної соціальної роботи є каністерпія (Садрицька, 2021). Також науковиця вважає, що в Україні неорганізовано підготовки фахівців-каністерапевтів, тому, що офіційно працюють

тільки собаки, які отримали сертифікати за кордоном або пройшли навчання за окремими програмами в Україні (Садрицька, 2021).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, каністерапія як інноваційна форма соціально-психологічної допомоги набуває особливого значення в умовах воєнного стану та зростаючих психосоціальних викликів в Україні. Аналіз сучасної теорії та практики доводить її ефективність у роботі з дітьми з інвалідністю, людьми похилого віку, особами з ПТСР, розладами аутистичного спектра та іншими вразливими категоріями населення. Цей метод сприяє емоційному розвантаженню, формуванню комунікативних навичок, покращенню психічного стану та якості життя клієнтів.

У вітчизняній системі соціальної роботи каністерапія перебуває на етапі становлення

та потребує подальшого науково-методичного осмислення, систематизації досвіду, підготовки кваліфікованих фахівців і впровадження сертифікованих програм. Реалізація освітніх проєктів, створення центрів каністерапії та міждисциплінарна співпраця свідчать про високий потенціал цього напрямку в контексті гуманізації соціальної допомоги та інклюзивної практики.

Таким чином, каністерапія є перспективним інструментом інтеграції емоційної підтримки, соціалізації та реабілітації в єдиний простір допомоги, що відповідає як національним, так і міжнародним тенденціям у сфері соціального захисту та психосоціального супроводу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо сформувати чіткий профіль професійної компетентності каністерапевта та розробити модуль практичної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами : монографія / Кравченко О. О., Кривоколинська Н. М., Стрельченко Н. А. Каштан С. М. ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2020. 224 с.
2. Кравченко О.О. Каністерапія як інноваційний напрям соціально-психологічної реабілітації. *Інноватика у вихованні*. Вип. 13. Том 1. 2021. С. 28–38.
3. Янчук М. Ю., Зендик О. В., Гуліна Л. В., Янчук Є. М. Використання каністерапії у реабілітаційному лікуванні дітей. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вип. 12 (172). 2023. С. 198–201.
4. Коломоець Н. Т. Каністерапія як допоміжний альтернативний засіб спілкування дітей із розладами аутистичного спектра. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2015. Вип. 6(1). С. 159–170.
5. Каністерапія. *Тлумачний словник української мови*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 18.06.2025).
6. Клевака Л. П. Досвід використання каністерапії в діяльності закордонних соціальних працівників. *II Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»*. 2020. С. 33–38. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/7386/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F.pdf> (дата звернення: 18.06.2025).
7. Садрицька С.В. Проблеми каністерапії як новітнього методу практичної соціальної роботи. *«СОЦІОПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи»*. 2021. № 11. С. 38–45.
8. Центри каністерапії. URL: <https://canistertherapy.com.ua/> (дата звернення: 18.07.2025).
9. Каністерапія UA. Всеукраїнський проєкт навчання спеціалістів з каністерапії. URL: <https://harmonicdog.com.ua/school-of-social-cynology-and-hendling/studying-online/kanisterapiia-ua/> (дата звернення: 18.07.2025).
10. Беляєва О. А. Малювання із собакою, як засіб соціальної реабілітації та адаптації дітей з особливими потребами. Впровадження проєкту «Малювання із собакою». *Актуальні проблеми ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології* : матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. м. Запоріжжя, 4–5 жовтня. 2019 р. Запоріжжя, 2019. С. 270–272.
11. Гринь О. О., Пістряк А. І., Мітусова А. О. Каністерапія, дельфінотерапія – форми лікування в інклюзивній освіті. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. м. Лисичанськ, 12 грудня. 2018 р. Лисичанськ, 2018. С. 67–71.
12. Дуда А. О. Каністерапія: собаки-терапевти лікують людей. *Здоров'я людини: теоретичні, практичні та методичні аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Полтава, 17 листопада. 2016 р. Полтава, 2016. С. 31–32.
13. Міщенко М. С. Каністерапія як метод реабілітації дітей з особливими потребами. *Modern scientific challenges and trends : a collection scientific works of the International scientific conference (Warsaw, 20th February, 2020)*. Warsaw : iScience», 2020. Pp. 226–228.

REFERENCES:

1. Kanisterapiia yak innovatsiinyi napriam sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Canistherapy as an Innovative Approach to the Socio-Psychological Rehabilitation of Children with Special Educational Needs]: monohrafiia / Kravchenko O. O., Kryvokolynska N. M., Strelchenko N. A. Kashtan S. M. ; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Uman : Vydavets «Sochinskyi M. M.», 2020. 224 s.
2. Kravchenko, O. O. (2021). Kanisterapiia yak innovatsiinyi napriam sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii [Canistherapy as an Innovative Approach to Socio-Psychological Rehabilitation]. *Innovatyka u vykhovanni*, Vyp. 13. Tom 1. S. 28–38.
3. Ianchiuk, M. Iu., Zendyk, O. V., Hulina, L. V., & Yachniuk, Ye. M. (2023). Vykorystannia kanisterapii u reabilitatsiinomu likuvanni ditei [The Use of Canistherapy in the Rehabilitative Treatment of Children]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Vypusk 12 (172). S. 198–201.
4. Kolomoiets, N. T. (2015). Kanisterapiia yak dopomizhnyi alternatyvnyi zasib spilkuvannya ditei iz rozladamy autystychnoho spektra [Canistherapy as an Auxiliary Alternative Means of Communication for Children with Autism Spectrum Disorders]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky*. Vyp. 6(1). S. 159–170.
5. Kanisterapiia [Canistherapy]. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Retrieved from: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F> (data zvernennia: 18.06.2025).
6. Klevaka, L. P. (2020). Dosvid vykorystannia kanisterapii v diialnosti zakordonnykh sotsialnykh pratsivnykiv [The Experience of Using Canistherapy in the Practice of Foreign Social Workers]. *II Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «Suspilstvo i osobystist u suchasnomu komunikatsiinomu dyskursi»*. S. 33–38. Retrieved from: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/7386/1/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BF%D1%96%D1%8F.pdf> (data zvernennia: 18.06.2025).
7. Sadrytska, S.V. (2021). Problemy kanisterapii yak novitnoho metodu praktychnoi sotsialnoi roboty [Challenges of Canistherapy as a Novel Method in Practical Social Work]. *«OCIOPROSTIR : mizhdystsyplinarnyi elektronnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiolohii ta sotsialnoi roboty*. № 11. S. 38–45
8. Tsentry kanisterapii [Canistherapy Centers]. Retrieved from: <https://canistertherapy.com.ua/> (data zvernennia: 18.07.2025).
9. Kanisterapiia UA. Vseukrainskyi proekt navchannia spetsialistiv z kanisterapii [Canistherapy UA: A Nationwide Ukrainian Project for Training Canistherapy Specialists]. Retrieved from: <https://harmonicdog.com.ua/school-of-social-cynology-and-hendling/studying-online/kanisterapiia-ua/> (data zvernennia: 18.07.2025).
10. Beliaieva, O. A. (2019). Maliuvannia iz sobakoiu, yak zasib sotsialnoi reabilitatsii ta adaptatsii ditei z osoblyvymy potrebamy [Drawing with a Dog as a Means of Social Rehabilitation and Adaptation for Children with Special Needs]. *Vprovadzhennia proektu «Maliuvannia iz sobakoiu»*. *Aktualni problemy ortopedahohiky, ortopsykholohii ta reabilitolohii* : materialy III Mizhnar. nauk.- prakt. konf. m. Zaporizhzhia, 4–5 zhovtnia. 2019 r. Zaporizhzhia, S. 270–272.
11. Hryn, O. O., Pistriak, A. I., & Mitusova, A. O. (2018). Kanisterapiia, delfinoterapiia – formy likuvannia v inkluzyvnii osviti [Canistherapy and Dolphin Therapy as Forms of Treatment in Inclusive Education]. *Systema nadannia osvity ditiam z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh suchasnoho zakladu* : materialy VI Vseukr. nauk.-prakt. konf. m. Lysychansk, 12 hrudnia. 2018 r. Lysychansk, S. 67–71.
12. Duda, A. O. (2016). Kanisterapiia: sobaky-terapevty likuiut liudei [Canistherapy: Therapy Dogs Heal People]. *Zdorovia liudyny: teoretychni, praktychni ta metodychni aspekty* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. m. Poltava, 17 lystopada. 2016 r. Poltava, S. 31–32.
13. Mishchenko, M. S. (2020). Kanisterapiia yak metod reabilitatsii ditei z osoblyvymy potrebamy [Canistherapy as a Rehabilitation Method for Children with Special Needs]. *Modern scientific challenges and trends* : a collection scientific works of the International scientific conference (Warsaw, 20th February, 2020). Warsaw : iScience», pp. 226–228.

Дата надходження статті: 30.07.2025

Дата прийняття статті: 08.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-786:159.9.018]:615.862:636.7]:340.6-048.22](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.11>

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Олександр САФІН

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, 20300

ORCID: 0000-0001-5745-8635

Бібліографічний опис статті: Кравченко, О., Сафін, О. (2025). Законодавчі засади впровадження каністерапії як методу соціально-психологічної реабілітації. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 79–87, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.11>

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ КАНІСТЕРАПІЇ ЯК МЕТОДУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

З огляду на те, що в Україні розвивається новий напрям комплексної реабілітації – каністерапія, як метод людинно-тваринної взаємодії, під час якої відбувається позитивний вплив на психологічний стан людини та покращуються її процеси соціалізації, у статті здійснено аналіз нормативно-правових документів у цій сфері (Кодекс цивільного захисту населення України, Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», наказ МОЗ № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню», «Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб», Стратегія формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року, Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні»). Здійснений аналіз нормативно-правових документів України у сфері підтримки психічного здоров'я, реабілітації, охорони здоров'я дає змогу встановити, що визначені гарантії та умови для збереження ментального здоров'я громадян, шляхи екстреного реагування в кризових умовах, соціального обслуговування у формі психосоціальної підтримки різним категоріям громадян (діти і молодь, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, ветерани та члени їхніх родин тощо), здійснення комплексної реабілітації за видами, в тому числі постраждалих від наслідків війни.

Вивчено законодавство, що унормовує питання захисту тварин, санітарно-гігієнічних умов комунікації з ними, запобігання поширенню інфекційних захворювань тощо (Закон України «Про тваринний світ», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», Закон України «Про систему громадського здоров'я», Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»).

Вивчення законодавства України дозволило з'ясувати, що спеціальних законодавчих актів, що регулюють взаємовідносини під час терапевтичних та реабілітаційних заходів за принципом «людина-тварина» немає, в тому числі використання каністерапії у закладах соціальної сфери, освіти чи охорони здоров'я.

Ключові слова: ментальне здоров'я, реабілітація, каністерапія, соціальна робота, психологія, військовослужбовці, ветерани.

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Oleksandr SAFIN

Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
 ORCID: 0000-0001-5745-8635

To cite this article: Kravchenko, O., Safin, O. (2025). Mizhsektoralna spivpratsia na rivni hromady shchodo kompleksnoi rehabilitatsii veteraniv ta veteranok [Intersectoral cooperation at the community level on comprehensive rehabilitation of veterans]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 79–87, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.11>

INTERSECTORAL COOPERATION AT THE COMMUNITY LEVEL ON COMPREHENSIVE REHABILITATION OF VETERANS

Considering that a new field of comprehensive rehabilitation is developing in Ukraine—canistherapy, as a method of human–animal interaction that has a positive impact on a person's psychological state and improves their socialization processes—the article analyzes regulatory and legal documents in this field (the Civil Protection Code of Ukraine, the Concept for the Development of Mental Health Care in Ukraine for the Period until 2030, the Law of Ukraine «On Rehabilitation in the Field of Health Care», Order of the Ministry of Health No. 2118 «On the Organization of Provision of Psychosocial Assistance to the Population», the «Procedure and Conditions for Providing Psychological Assistance to War Veterans, Their Family Members, and Certain Other Categories of Persons», the Strategy for Building a System of Transition from Military Service to Civilian Life for the Period until 2033, the Law of Ukraine «On the Mental Health Care System in Ukraine2»). The analysis of Ukrainian regulatory and legal documents in the fields of mental health support, rehabilitation, and health care allows us to establish that there are defined guarantees and conditions for preserving citizens' mental health, ways of emergency response in crisis situations, and social services in the form of psychosocial support for various categories of citizens (children and youth, people with disabilities, internally displaced persons, the elderly, veterans and their families, etc.), as well as the implementation of comprehensive rehabilitation by type, including for those affected by the consequences of war. Legislation regulating the protection of animals, sanitary and hygienic conditions of interaction with them, and the prevention of the spread of infectious diseases has also been studied (the Law of Ukraine «On the Animal World», the Law of Ukraine «On Environmental Protection», the Law of Ukraine «On the Protection of Animals from Cruelty», the Law of Ukraine «On the Public Health System», the Law of Ukraine «On the Protection of the Population from Infectious Diseases»). The study of Ukrainian legislation has revealed that there are no special legislative acts regulating relations during therapeutic and rehabilitation activities based on the «human–animal» principle, including the use of canistherapy in institutions of the social sphere, education, or health care.

Key words: mental health, rehabilitation, canistherapy, social work, psychology, military personnel, veterans.

Актуальність проблеми. Підтримка ментального здоров'я населення як державна програма спрямована на створення умов для реалізації потенціалу людини, проведення просвітницької роботи з формування навичок справлятися із стресами, захисту в кризових та надзвичайних умовах, здійснення повноцінної життєдіяльності як членів суспільства. Водночас така державна політика забезпечує включеність людини у соціум як незалежної і самодостатньої особистості, яка розуміє і може оцінити стан свого ментального здоров'я, має можливості та ресурси для саморозвитку, має доступ до послуг в громаді, а найцінніше – робить внесок у життя своєї громади.

Наразі реалізуються національні програми, ініціюються інноваційні практики «знизу», імплементується зарубіжний досвід соціально-психологічної підтримки населення. Усе це як відповідь на запити екстреного реагування для потреб країни, яка перебуває в умовах війни,

і кількість людей, які перебувають у складних життєвих обставинах стрімко зростає. В таких умовах актуалізується необхідність пошуку ефективних технологій як психологічної діагностики, підтримки, супроводу, корекції, а також, безумовно, соціально-психологічної реабілітації з відновлення втрачених психічних функцій та соціального статусу людини.

В Україні розвивається новий напрям комплексної реабілітації – каністерапія, як метод людинно-тваринної взаємодії, під час якої відбувається позитивний вплив на психологічний стан людини та покращуються її процеси соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників, які вивчають шляхи використання каністерапії: Л. Захаренко описує практичний досвід роботи з елементами каністерапії психологів структурних підрозділів МВС України при наданні психологічної допомоги і підтримки вимушеним переселенцям із тимчасово окупованих територій, із зони ведення

активних бойових дій, членам сімей співробітників (Л. Захаренко, 2022); С. Садрицька описує каністерапію як метод соціальної реабілітації дітей з інвалідністю (С. Садрицька, 2021); К. Беляєва узагальнила досвід використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України (Беляєва К., 2025). Колективом науковців (О. Сафін, Н. Коляда, Н. Левченко, М. Міщенко, А. Войтовська) розробляються теоретико-методологічні засади застосування каністерапії як методу соціально-психологічної реабілітації комбатантів та ветеранів від наслідків ПТСР. Заслужують на увагу праці фахівців-практиків в Україні у цій сфері: І. Федосенко, Д. Федосенко, Н. Кривоколінська, Н. Стрельченко тощо.

Враховуючи розвиток наукових досліджень та удосконалення практичної діяльності у цій сфері, доцільно здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення використання каністерапії як інноваційного методу соціально-психологічної реабілітації, що і є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кодекс цивільного захисту населення України містить статтю 38 «Психологічний захист населення», яка визначає загальні підходи до організації заходів психологічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій, і ці заходи спрямовуються на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення. Ця система заходів передбачає використання сучасних психологічних технологій для нейтралізації негативного впливу чинників надзвичайних ситуацій на населення (Кодекс цивільного захисту України).

З часу воєнного вторгнення на територію України завдання психологічної допомоги як цивільному населенню, так і військовим набуває загальнодержавного рівня як необхідність екстреного реагування для подолання складних життєвих обставин, в яких опинилася людина, громада, суспільство загалом.

У 2015 р. затверджено «Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в [...]», яке визначає зміст і алгоритм заходів, що здійснюються з метою збереження, відновлення або компенсації порушених психічних функцій, якостей, особистого та соціального статусу особи, сприяння психосоціальній адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмислення досвіду, отрима-

ного в екстремальній ситуації, та застосування його в житті (Положення про психологічну реабілітацію..., 2015). Разом з тим, це положення орієнтоване на здійснення такої практики лише в умовах військових частин чи підрозділів.

У 2017 р з'являється «Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року», яка орієнтована на впровадження єдиної системи забезпечення покращення якості життя людей шляхом просвітницької діяльності, популяризації необхідності турбуватися про стан загального здоров'я, профілактики і попередження психічних розладів, забезпечення доступності послуг у сфері психічного здоров'я, підготовки кваліфікованих фахівців. Заслужують на увагу першочергові завдання щодо розвитку системи психологічної та соціальної допомоги на рівні територіальних громад, а також посилення диференційованості надання допомоги у сфері охорони психічного через врахування потреб специфічних суспільних груп, серед яких військовослужбовці, ветерани та член їхніх родин (Концепція розвитку охорони психічного здоров'я..., 2017).

У цьому контексті розвивається законодавство у сфері комплексної реабілітації, зокрема у 2020 р. прийнято Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», який визначає правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації осіб з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я. Закон запроваджує функціонування сучасної системи «реабілітації у сфері охорони здоров'я» (health-related rehabilitation), тобто надання якісної реабілітаційної допомоги безпосередньо в закладах охорони здоров'я із початку захворювання або травми. Розпочали свою роботу мультидисциплінарні реабілітаційні команди у закладах охорони здоров'я, які здійснюють професійний соціально-психологічний супровід хворих під час госпіталізації (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я, 2020»).

Згодом внесені зміни до Порядку організації надання реабілітаційної допомоги у сфері охорони здоров'я (Постанова КМУ № 1285 від 1 грудня 2023 р.), зокрема, соціальні працівники є обов'язковими членами мультидисциплінарних реабілітаційних команд, тим самим сприяють відновленню соціального статусу та є посередниками в громаді між людиною і установами та організаціями в громаді (Постанова КМУ..., 2023).

Відповідно до наказу МОЗ від 13.12.2023 року № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» (Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню, 2023) психологічна допомога надається на трьох рівнях, що передбачає психосоціальну допомогу, профілактичну та реабілітаційну допомогу для осіб та сімей. Внаслідок психологічної діагностики надається перша психологічна допомога, кризове психологічне консультування, психологічні втручання, психотерапія.

Здійснивши аналіз документів, затверджених цим наказом (а саме: 1) Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення; 2) Перелік психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги; 3) Перелік валідних методів психологічної діагностики, які можуть використовуватися для проведення психологічної діагностики та оцінки якості психологічної допомоги; 4) Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю), вмотивовано доцільно врахувати людинно-тваринну взаємодію, зокрема каністерапію, у здійсненні терапевтичних та реабілітаційних заходів.

Потребує уваги «Порядок та умови надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб» (2022), в якому визначено механізм надання безоплатної психологічної допомоги цій категорії громадян. Так допомога спрямована на підтримку ментального здоров'я, подолання складних життєвих обставин та посттравматичне зростання особистості. Визначено обсяги надання психологічної допомоги (кризове психологічне втручання, психологічна діагностика, психоедукація, психологічне консультування, психотерапія, групова робота) та форми (індивідуальна, сімейна, групова). Виокремлено рівні надання психологічної допомоги: перший рівень, що включає соціально-психологічну підтримку та надання соціальних послуг, зокрема соціального супроводу, соціальної адаптації, консультування; другий рівень, що спрямований на розв'язання актуальних або специфічних психологічних проблем отримувача послуг, які виникли, зокрема, внаслідок психологічного травмування в екстремаль-

них ситуаціях (участі у бойових діях, перебування у полоні, відбування покарання тощо), в надзвичайних ситуаціях (пожежі, руйнування будинків тощо), в кризових ситуаціях (розлучення, смерть близьких людей тощо).; третій рівень, що включає комплексну медико-психологічну допомогу, яку надає мультидисциплінарна команда (Порядок та умови надання психологічної допомоги..., 2022).

Вивчення змісту цього документу дозволяє пропонувати каністерапію як технологію соціально-психологічної реабілітації, яку можна використовувати під час здійснення психологічної допомоги на кожному з визначеному рівні з урахуванням результатів діагностики, рекомендацій мультидисциплінарної реабілітаційної команди та бажання самих ветеранів та членів їхніх родин.

У 2024 р. схвалено Стратегію формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року, метою якої є формування системи повернення шляхом створення інституційних, соціально-економічних та політичних умов для успішної реабілітації, соціально-економічної та політичної реінтеграції учасників системи повернення з урахуванням їх групових та індивідуальних потреб з метою забезпечення загальноприйнятих норм цивільного життя, а також принципу безбар'єрності (Стратегія формування системи повернення..., 2024).

Стратегією визначено чотири операційних цілей, які спробуємо проаналізувати на предмет можливостей використання каністерапії задля досягнення цих цілей.

У межах першої цілі «Створення умов для запровадження системи повернення» вирізняються завдання: удосконалення механізму задоволення потреб у реабілітаційних послугах у сфері охорони здоров'я (каністерапія може бути рекомендованою послугою для здійснення соціально-психологічної реабілітації). Друга ціль «Забезпечення функціонування системи повернення» серед завдань містить – розроблення та затвердження стандартів із надання послуг у системі повернення – у цьому відношенні актуалізується розробка і затвердження державного стандарту надання соціальної послуги каністерапії ветеранів, а також професійного стандарту «каністерапевта». Запропоновані заходи сприятимуть досягненню постав-

лених цілей для впровадження системи заходів в громаді для реінтеграції ветеранів.

У 2025 р. прийнятий Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади системи охорони психічного здоров'я в Україні, регулює суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення доступності, якості послуг, дотримання прав людей з психічними розладами, іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я, запобігання виникненню психічних розладів, сприяння досягненню психологічного благополуччя та розвитку людини, усунення факторів, що негативно впливають на психічне здоров'я (Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я...», 2025).

Серед широкого спектру завдань заслуговує на увагу сприяння поверненню людини, яка має психічні розлади, до самостійного життя у суспільстві, зокрема через можливості виконувати повсякденну побутову діяльність і задовольняти потреби без допомоги інших осіб. Серед напрямів визначено: психологічна підтримка (психологічне забезпечення) військовослужбовців, співробітників (працівників) складових сектору безпеки та оборони України, а також охорона психічного здоров'я ветеранів війни, членів їхніх сімей.

Стаття 7 цього закону надає повноваження органам місцевого самоврядування в межах своєї компетенції затверджувати та виконувати місцеві програми розвитку у сфері психічного здоров'я, надання населенню послуг у сфері психічного здоров'я тощо.

Цим законом врегульовано питання функціонування системи охорони психічного здоров'я, а також повноваження суб'єктів цієї системи. Для нашого дослідження виокремлюються:

– Стаття 13 «Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення, у сфері охорони психічного здоров'я», яка сприяє організації надання психологічної допомоги, психосоціальних послуг та інших послуг психосоціальної підтримки;

– Стаття 15 «Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у війсьній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний

час та особливий період, у сфері охорони психічного здоров'я». Ця стаття встановлює форми для формування та реалізації державної політики у сфері охорони психічного здоров'я, адаптованої до потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей; формування єдиної системи психологічної підтримки (психологічного забезпечення), спрямованої на збереження психічного здоров'я персоналу та членів їхніх сімей, протягом усього періоду проходження військової (спеціальної) служби; співпрацю з іншими органами державної влади з питань формування скоординованого підходу до охорони психічного здоров'я і психологічної підтримки військовослужбовців; участі в організації підтримки психічного здоров'я при реалізації заходів системи переходу від військової служби до цивільного життя;

– Стаття 17. Повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, у сфері охорони психічного здоров'я. Ця стаття зорієнтована на реалізацію програм та забезпечення надання комплексних послуг з питань психічного здоров'я ветеранам, а також сприяння розробленню і виконанню програм реабілітації та відновлення для ветеранів із психічними розладами, іншими проблемами, що стосуються психічного здоров'я тощо (Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я...», 2025).

Саме використання каністерапії як технології соціально-психологічної реабілітації дозволить виконувати поставлені завдання як на рівні держави щодо подолання наслідків травм війни у ветеранів шляхом комплексної підтримки, а також на рівні громади розширювати спектр психологічних та соціальних послуг (Стаття 22. Діяльність у сфері охорони психічного здоров'я на рівні територіальної громади) (Закон України «Про систему охорони психічного здоров'я...», 2025).

Для здійснення заходів соціально-психологічної реабілітації за участі тварин актуалізується необхідність врахування законодавства, що унормовує питання захисту тварин, санітарно-гігієнічних умов комунікації з ними, запобігання поширенню інфекційних захворювань тощо.

Закон України «Про тваринний світ» визнає об'єктами тваринного світу і поширюється

лише на диких тварин. Стаття 16 «Загальне використання об'єктів тваринного світу» гарантує право безоплатного загального використання об'єктів тваринного світу для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо), але знову ж таки диких тварин. Серед видів використання об'єктів тваринного світу (стаття 20) вирізняється використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях, але тварин дикого походження, які не вилучаються (в тому числі тимчасово) із природного середовища (Закон України «Про тваринний світ», 2001). Враховуючи зміст документу, на сьогодні в Україні відсутні законодавчі засади щодо використання службових чи домашніх тварин, зокрема собак, для проведення терапевтичних та реабілітаційних заходів за їхньої участі.

Гуманноцентровані теорії зосереджують увагу на захисті тварин і протидії жорстокого поводження з ними. У цьому відношенні виокремлюється Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який регулює відносини у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище у сфері зміни клімату, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», 1991). Водночас цей документ не містить позицій щодо регулювання відносин із службовими чи домашніми тваринами (Стаття 39. Природні ресурси загальнодержавного і місцевого значення).

У 2006 р прийнято Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», спрямований на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства (Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», 2006). Проаналізувавши види діяльності, на які поширюється вплив закону, немає терапевтичної та реабілітаційної діяльності. Що стосується утримання собак, то йдеться мова в загальному

про домашніх тварин, або утримання собак – без повідків і намордників під час оперативного використання правоохоронними органами, собак спеціального призначення, а також собак під час муштри, на полюванні, на навчально-дресирувальних майданчиках. Про утримання собак-помічників чи собак-каністерапевтів – згадки немає. Також стаття 18 визначає загальні правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість, але спеціалізованих правил поводження з тваринами під час сеансів каністерапії немає.

Закон України «Про систему громадського здоров'я» визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади функціонування системи громадського здоров'я в Україні з метою зміцнення здоров'я населення, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя, регулює суспільні відносини у сфері громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення, визначає відповідні права і обов'язки державних органів та органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб у цій сфері, встановлює правові та організаційні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для санітарно-епідемічного благополуччя населення (Закон України «Про систему громадського здоров'я», 2022).

У межах людинно-тваринної взаємодії заслуговує на увагу стаття 38 «Захист населення від інфекційних хвороб, спільних для тварин і людей (зооантропонозних інфекцій)», що забезпечується шляхом здійснення медико-санітарних заходів, дотримання усіма суб'єктами господарювання вимог державних медико-санітарних нормативів та правил, реалізації ветеринарно-санітарних, протиепізоотичних заходів під час догляду за тваринами, виробництва, переробки та реалізації продукції тваринництва, передбачених законодавством про ветеринарну медицину, а також здійснення заходів нагляду (контролю) за дотриманням вимог санітарного та ветеринарного законодавства (Закон України «Про систему громадського здоров'я», 2022).

Відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» статтею 16 зазначено, що захист населення від інфекційних хвороб, спільних для тварин і людей (зооантропонозних інфекцій), забезпечується проведенням

ветеринарно-санітарних, протиепізоотичних, профілактичних і протиепідемічних заходів під час догляду за тваринами, виробництва, переробки та реалізації продукції тваринництва, дотриманням усіма господарюючими суб'єктами вимог ветеринарних, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, а також контролем місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за їх дотриманням (Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», 2000).

Законодавчі документи, що стосуються регулювання державної політики із охорони навколишнього середовища, захисту тварин, орієнтовані на створення умов для збереження природного фонду країни, регулювання правових відносин раціонального використання природних ресурсів, участі тварин у різних сферах життєдіяльності людини. Разом з тим, відсутнє правове підґрунтя щодо участі тварин у терапевтичних чи реабілітаційних заходах. Хоча ефективність і затребуваність такої людинно-тваринної взаємодії є очевидною.

В Україні вже була спроба законодавчо врегулювати такий напрям діяльності. Зокрема, до Верховної Ради України VIII скликання було подано проект Закону України «Про терапію за допомогою тварин (зоотерапія)» (реєстр № 10350 від 30.05.2019 р.). Проектом пропонувалося визначити: основні організаційні та правові засади впровадження зоотерапії (терапії за допомогою тварин) в Україні; низку основних термінів; перелік осіб, щодо яких застосовується зоотерапія; види зоотерапії; загальні правила утримання тварин, призначених для зоотерапії, та поведіння з ними тощо. Також

пропонувалося встановити правовий статус центрів із підготовки тварин до зоотерапії тощо. Принагідно зауважимо, що 29.08.2019 р. згаданий законопроект відкликано (Аналітична записка з питань порівняння законодавства...).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз нормативно-правових документів України у сфері підтримки психічного здоров'я, реабілітації, охорони здоров'я дає змогу встановити, що визначені гарантії та умови для збереження ментального здоров'я громадян, шляхи екстреного реагування в кризових умовах, соціального обслуговування у формі психосоціальної підтримки різним категоріям громадян (діти і молодь, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, люди похилого віку, ветерани та члени їхніх родин тощо), здійснення комплексної реабілітації за видами, в тому числі постраждалих від наслідків війни. Окрема група нормативних документів стосується регулювання державної політики з охорони навколишнього середовища, захисту тварин та їхньої участі у різних сферах життєдіяльності людини.

Вивчення законодавства України дозволило з'ясувати, що спеціальних законодавчих актів, що регулюють взаємовідносини під час терапевтичних та реабілітаційних заходів за принципом «людина-тварина» немає, в тому числі використання каністерапії у закладах соціальної сфери, освіти чи охорони здоров'я.

Перспективами подальших досліджень є вивчення і узагальнення законодавства зарубіжних країн щодо участі тварин, зокрема собак у надання послуг психосоціальної підтримки населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо регулювання терапії за допомогою тварин в Україні та державах-членах ЄС*. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33340.pdf> (дата звернення: 02.06.2025).
2. Беляєва К. Використання службових собак для емоційної підтримки працівників Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2025. № 1 (36). С. 61–69. URL: <https://doi.org/10.33270/03253601.7> (дата звернення: 04.06.2025).
3. Деякі питання надання психологічної допомоги ветеранам війни, членам їх сімей та деяким іншим категоріям осіб: Постанова Каб. Міністрів України від 29.11.2022 № 1338 : станом на 2 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-п#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
4. Захаренко Л. М. Каністерапія у професійній діяльності психологів структурних підрозділів МВС України у воєнний час. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану*. 2022. С. 188–190. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/028edbf6-6f25-4c3e-802a-b143373715ef/content> (дата звернення: 02.06.2025).
5. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1268 і від 16 грудня 2022 р. № 1462 : Постанова Каб. Міністрів України від 01.12.2023 № 1285. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/provnesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-a1285> (дата звернення: 03.06.2025).

6. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремі : Наказ М-ва оборони України від 09.12.2015 № 702 : станом на 14 лют. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> (дата звернення: 02.06.2025).
7. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 № 1645-III : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
8. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
9. Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню : Наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0126-24#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
10. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
11. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
12. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
13. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
14. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-p#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
15. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 31.12.2024 № 1350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-p#Text> (дата звернення: 03.06.2025).
16. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 № 2894-III : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
17. Садрицька С. Проблеми каністерапії як новітнього методу практичної соціальної роботи. «*SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*». 2021. № 11. С. 38–45. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2021-11-05> (дата звернення: 01.06.2025).
18. Цивільний захист населення | Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5973> (дата звернення: 05.06.2025).

REFERENCES:

1. Analitichna zapyska z pytan porivnialnoho zakonodavstva shchodo rehuliuвання терапії за допомогою тварин в Україні та державних членів ЄС. [Analytical note on comparative legislation regarding the regulation of animal-assisted therapy in Ukraine and EU member states]. *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33340.pdf> [in Ukrainian].
2. Bieliaieva, K. (2025). Vykorystannia sluzhbovykh sobak dlia emotsiinoi pidtrymky pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. [The use of service dogs for emotional support of employees of the National Police of Ukraine]. *Legal Psychology*, 1 (36), 61–69. Retrieved from: <https://doi.org/10.33270/03253601.7> [in Ukrainian].
3. Deaki pytannia nadannia psykholohichnoi dopomohy veteranam viiny, chlenam yikh simei ta deiakym inshym katehoriyam osib № 1338. [Some issues related to providing psychological assistance to war veterans, their family members, and certain other categories of persons №1338]. (2025). *The Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1338-2022-p#Text> [in Ukrainian].
4. Zakharenko, L. (2022) Kanisterapiia u profesiinii diialnosti psykholohiv strukturnykh pidrozdiliv MVS ukrainy u voiennyi chas. [Canine therapy in the professional activities of psychologists in structural units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during wartime]. *Training of law enforcement officers in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine under martial law*, 188–190. Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/028edbf6-6f25-4c3e-802a-b143373715ef/content> [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 2021 r. № 1268 i vid 16 hrudnia 2022 r. № 1462, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1285. [On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 3, 2021, No. 1268 and dated December 16, 2022, No. 1462, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1285]. (2023). *Government portal*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-a1285> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykhologichnu reabilitatsiiu viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy ta Derzhavnoi spetsialnoi sluzhby transportu, yaki braly uchast v antyterorystychnii operatsii, zdiisniuvaly zakhody iz zabezpechennia natsionalnoi bezpeky i oborony, vidsichi i strymuvannia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh chy vykonuvaly sluzhbovi (boiovi) zavdannia v ekstre, Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy № 702. [Ukraine and the State Special Transport Service who participated in the anti-terrorist operation, carried out measures to ensure national security and defense, repel and deter armed aggression by the Russian Federation in Donetsk and Luhansk regions, or performed official (combat) tasks in emergency situations, Order of the Ministry of Defense of Ukraine No. 702]. (2020). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> [in Ukrainian].
7. Pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob, Zakon Ukrainy № 1645-III. [On the protection of the population from infectious diseases, Law of Ukraine No. 1645-III]. (2025). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> [in Ukrainian].
8. Pro zakhyst tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia, Zakon Ukrainy № 3447-IV [On the protection of animals from cruel treatment, Law of Ukraine No. 3447-IV]. (2024). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> [in Ukrainian].
9. Pro orhanizatsiiu nadannia psykhosotsialnoi dopomohy naselenniu, Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 2118. [On the organization of psychosocial assistance to the population, Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 2118]. (2023). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0126-24#Text> [in Ukrainian].
10. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha, Zakon Ukrainy № 1264-XII. [On Environmental Protection, Law of Ukraine No. 1264-XII]. (2025). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
11. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia, Zakon Ukrainy № 1053-IX. [On Rehabilitation in the Field of Health Care, Law of Ukraine No. 1053-IX]. (2025). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].
12. Pro systemu hromadskoho zdorovia, Zakon Ukrainy № 2573-IX. [On the public health system, Law of Ukraine No. 2573-IX]. (2025). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian].
13. Pro systemu okhorony psykhichnoho zdorovia v Ukraini, Zakon Ukrainy № 4223-IX. [On the mental health care system in Ukraine, Law of Ukraine No. 4223-IX]. (2025). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20#Text> [in Ukrainian].
14. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1018-r. [On the approval of the Concept for the Development of Mental Health Care in Ukraine for the period up to 2030, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1018-r]. (2017). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-p#Text> [in Ukrainian].
15. Pro skhvalennia Stratehii formuvannia systemy povernennia z viiskovoi sluzhby do tsyvilnoho zhyttia na period do 2033 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1350-r. [On the approval of the Strategy for the formation of a system for returning from military service to civilian life for the period until 2033 and the approval of an operational plan of measures for its implementation in 2025-2027, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1350-r]. (2024). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-p#Text> [in Ukrainian].
16. Pro tvarynnyi svit, Zakon Ukrainy № 2894-III. [On the animal world, Law of Ukraine No. 2894-III]. (2024). *Official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> [in Ukrainian].
17. Sadrytska, S. (2021). Problemy kanisterapii yak novitnoho metodu praktychnoi sotsialnoi roboty. [Problems of canine therapy as a new method of practical social work]. «*SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*», 11, 38–45. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2021-11-05> [in Ukrainian].
18. Tsyvilnyi zakhyst naselennia | Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. [Civil protection of the population | V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (n.d.). *V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5973> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 08.08.2025

Дата прийняття статті: 21.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 159.942:316

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.12>

Олена КУПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вул. Харківська, 116, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0001-9131-5179

Scopus Author ID: 55654031100

Тетяна ТАРАСОВА

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, вул. Харківська, 116, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0003-0353-7199

Інна ГАЛІЧЕНКО

здобувач вищої освіти, Сумський державний університет, вул. Харківська, 116, м. Суми, Сумська область, Україна, 40000

ORCID: 0009-0006-0028-4260

Бібліографічний опис статті: Купенко, О., Тарасова, Т., Галіченко, І. (2025). Особливості та розвиток емоційного інтелекту соціальних працівників. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 88–95, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.12>

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКІВ В УСТАНОВАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття присвячена проблематиці розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників. Наголошується на тому, що на фоні великих можливостей підвищення кваліфікації від різних суб'єктів, потрібна внутрішня організаційна робота в установі надання соціальних послуг. Представлено відповідну пілотну програму, що включає діагностичну, трансформуючу та середовищну складові.

Діагностична складова запропонованої пілотної програми реалізує управлінський підхід, оснований на даних. У статті представлено результати відповідної діагностики із використанням методики Н. Холла, що була реалізована в пілотній установі.

Трансформуюча складова розроблена на основі моделі соціально-емоційного навчання. Представлено практику застосування штучного інтелекту Gemini для генерування стандартного змісту тренінгу емоційного інтелекту й подальшого його доопрацювання відповідно до даних діагностики в пілотній установі. Тренінг сфокусовано на поглибленні емоційної обізнаності, управлінні емоціями, вдосконаленні навичок розпізнавання емоцій інших, а також розвитку самомотивації та емпатії. Також представлено досвід застосування штучного інтелекту для генерування варіативного набору кейсів, що відображають різні емоції клієнтів. Застосування штучного інтелекту для адаптації навчальних матеріалів до конкретних потреб установи надання соціальних послуг розглядається як підхід, що дозволяє підвищити продуктивність тренінгу та досягти максимальної користі для професійної діяльності соціальних працівників установи.

Обґрунтовано, що ефективність програми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників залежить не лише від тренінгу, а й від організаційного середовища установи в цілому. Тому середовищна складова пілотної програми, представленої в статті, передбачає аналіз формальних і неформальних відносин, вдосконалення внутрішніх алгоритмів комунікації, формування етичної політики та створення загального середовища емоційної стійкості.

Ключові слова: емоційний інтелект, соціальні працівники, установа надання соціальних послуг, пілотна програма, діагностика, розвиток.

Olena KUPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, Political Science, and Sociocultural Technologies, Sumy State University, 116 Kharkivska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0001-9131-5179

Scopus Author ID: 55654031100

Tetiana TARASOVA

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, Political Science, and Sociocultural Technologies, Sumy State University, 116 Kharkivska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0003-0353-7199

Inna HALICHENKO

Higher Education Student, Sumy State University, 116 Kharkivska str., Sumy, Ukraine, 40000

To cite this article: Kupenko, O., Tarasova, T., Halichenko, I. (2025). Rozvytok emotsiinoho intelektu pratsivnykiv v ustanovakh nadання sotsialnykh posluh [Development of emotion intelligence of employees in social service institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 88–95, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.12>

DEVELOPMENT OF EMOTION INTELLIGENCE OF EMPLOYEES IN SOCIAL SERVICE INSTITUTIONS

The article addresses the issue of developing the emotional intelligence of social workers. It is emphasized that amid the many opportunities for advanced training from various sources, internal organizational work is needed within the social service institution. A relevant pilot program is presented, which includes diagnostic, transformative, and environmental components.

The diagnostic component of the proposed pilot program implements a data-driven management approach. The article presents the results of a corresponding diagnosis using the N. Hall methodology, which was applied in the pilot institution.

The transformative component is developed based on a social-emotional learning model. The practice of using the Gemini artificial intelligence to generate standard emotional intelligence training content and its subsequent adaptation to the diagnostic data in the pilot institution is presented. The training focuses on deepening emotional awareness, emotion management, improving the skills of recognizing others' emotions, and developing self-motivation and empathy. The experience of using artificial intelligence to generate a variable set of cases that reflect different client emotions is also presented. The use of AI to adapt training materials to the specific needs of a social service institution is considered an approach that can increase the effectiveness of the training and achieve maximum benefit for the professional activities of the institution's social workers.

It is substantiated that the effectiveness of the emotional intelligence development program for social workers depends not only on the training but also on the overall organizational environment of the institution. Therefore, the environmental component of the pilot program, presented in the article, involves the analysis of formal and informal relationships, the improvement of internal communication algorithms, the formation of ethical policies, and the creation of a general environment of emotional stability.

Key words: emotional intelligence, social workers, social service institution, pilot program, diagnostics, development.

Актуальність проблеми. Як підкреслює М. Шпак, ще в 2014 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі було визнано важливість взаємозв'язку емоційного інтелекту з успішністю професійної діяльності людини, зокрема, у професіях соціономічного типу (Шпак, 2020).

Соціальні працівники щодня взаємодіють із людьми у складних життєвих обставинах, стикаються із кризовими ситуаціями. При цьому актуальними є дослідження, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту соціальних працівників як основи покращення взаємодії, забезпечення

розуміння потреб, побудови довірливих стосунків із клієнтами, успішного вирішення конфліктів, запобігання професійному вигоранню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоційний інтелект – це здатність людини усвідомлювати, розуміти, керувати власними емоціями та емоціями інших. Для формування цілісного уявлення про феномен емоційного інтелекту важливими представляються виокремлені М. Шпак рівні його розвитку в онтогенезі: психофізіологічний, когнітивний, соціопсихологічний, креативно-суб'єктивний, екзистенційно-духовний (Шпак, 2020).

Проблематика розвитку емоційного інтелекту достатньо детально розроблюється в контексті професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Дослідження демонструють, що це доволі складний і тривалий процес. У якості прикладу наведемо результати, які отримали О. Кулешова, В. Кривий, Р. Шеремет. Під час їх експерименту було виявлено покращення рівня розвитку емоційного інтелекту у студентів спеціальності «Соціальна робота» на випускному курсі порівняно із початковим (за методикою Н. Холла), однак навіть на четвертому курсі високий рівень продемонстрували лише 28% студентів, середній рівень – 60% (Кулешова, Кривий, Шеремет, 2024). Це (а також й інші дослідження) засвідчує, що для розвитку емоційного інтелекту потрібен час і цілеспрямовані зусилля.

На фоні досліджень щодо процесу професійної підготовки, менша увага науковців приділена емоційному інтелекту соціальних працівників на робочому місці. Натомість у дослідженнях структури їх професійної діяльності виявлені чинники, які формують незадоволеність і викликають емоційну напругу: перевантаження або недовантаження роботою, рольова невизначеність на роботі і рольові конфлікти, відстороненість від участі у професійно важливих рішеннях, тощо (Зарицька, Козарик, 2018). Впоратися із зазначеним дозволяє емоційний інтелект.

Поточну ситуацію в Україні розглядаємо як достатньо сприятливу для професійного розвитку соціальних працівників (Аналіз стану організації та надання соціальних послуг у Сумській області, 2024). Наявні пропозиції тренінгів, супервізій, ретритів від міжнародних гуманітарних програм, всеукраїнських і місцевих громадських організацій, інститутів підвищення кваліфікації та університетів, в тому числі й щодо емоційного інтелекту. Переважна більшість заходів реалізується на безоплатній основі та має загальним результатом значну кількість соціальних працівників, які скористалися наявними пропозиціями. З іншого боку, в установах надання соціальних послуг залишається потреба у певних компетентностях працівників. Розвиток емоційного інтелекту в командах працівників – одна з таких потреб.

Мета цієї статті: схарактеризувати пілотну програму розвитку емоційного інтелекту пра-

цівників як складову організаційної системи установи соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виходимо із того, що сучасність вимагає від установ соціальних послуг постійної роботи щодо організаційного розвитку і професійної спроможності працівників. Відповідним чином програма розвитку працівників має бути частиною стратегії розвитку установи. При цьому програми розвитку емоційного інтелекту працівників розглядаємо як базові для розвитку інших професійних якостей (стійкості, лідерства, спроможності до кейс-менеджменту, тощо).

У даному дослідженні експериментальною площадкою для пілотування програми розвитку емоційного інтелекту працівників була комунальна установа надання соціальних послуг, стратегією якої визначено, що емоційний інтелект є базою для розвитку лідерства серед працівників. Підставою для реалістичності такої стратегії є зафіксований дослідниками зв'язок емоційного інтелекту з управлінням і прозорим лідерством (Гоулман, Бояціс, Маккі 2021).

Діагностична складова пілотної програми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників. Реалізуючи підхід управління на основі даних, обов'язковою частиною програм розвитку емоційного інтелекту розглядаємо відповідну діагностику. Традиційний інструмент – методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла (Діагностика «емоційного інтелекту»), що використовує 5 шкал: емоційна обізнаність; управління емоціями; самомотивація; емпатія; розпізнавання емоцій інших людей.

У дослідженні, проведеному в пілотній комунальній установі надання соціальних послуг, взяли участь 30 соціальних працівників. Отримані такі результати вхідної діагностики:

– шкала 1 (емоційна обізнаність): більшість учасників опитування (66,67%) продемонстрували низьку обізнаність щодо емоційного інтелекту;

– шкала 2 (управління емоціями): 23,33% продемонстрували високий рівень розвитку цієї здатності, разом із тим 46,67% опитаних мали низький рівень управління емоціями, що є ризикованим для професійної діяльності;

– шкала 3 (самомотивація): переважна більшість учасників дослідження (60%) показала середній рівень розвитку самомотивації; 16,67% респондентів продемонстрували

високий рівень самомотивації, що може бути пов'язано з високим рівнем ініціативності, цілеспрямованості та професійного ентузіазму;

– шкала 4 (емпатія): найбільша частка опитаних (56,57%) має середній рівень емпатійних здібностей, що дозволяє їм демонструвати базове розуміння емоційних станів інших людей; 20% респондентів володіють високим рівнем емпатії, що свідчить про здатність до глибокого співпереживання;

– шкала 5 (розпізнавання емоцій інших): результати по цій шкалі виявилися найбільш проблемними – 70% респондентів продемонстрували низький рівень розвитку цієї навички; лише 16,67% учасників мали високий рівень.

Отже, результати емпіричного дослідження в пілотній комунальній установі надання соціальних послуг свідчать про тенденцію домінування середнього та низького рівня розвитку емоційного інтелекту серед соціальних працівників. Найбільш уразливими виявилися емоційна обізнаність (низький рівень – 66,67%); управління емоціями (низький рівень – 46,67%) та розпізнавання емоцій інших (низький рівень – 70%). Водночас самомотивація у більшості фахівців розвинена на середньому рівні (60%), що свідчить про наявність потенціалу до активізації професійної діяльності за умови відповідної підтримки. Емпатійні здібності, як одна з базових умов ефективної соціальної взаємодії, також переважно сформовані на середньому рівні (56,57%) і потребують розвитку для досягнення вищої якості послуг. Виявлена тенденція може бути зумовлена як індивідуальними особливостями, так і організаційними чинниками (високий рівень навантаження, емоційне вигорання, недостатній розвиток емоційної культури у відповідному соціальному середовищі). Це означає, що результати діагностики мають бути враховані як в програмі розвитку емоційного інтелекту працівників (на цьому більшою мірою фокусуємось у цій статті), так і в стратегії розвитку установи.

Трансформуюча складова пілотної програми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників. Виходимо з моделі соціально-емоційного навчання (СЕН), що орієнтується на 5 п'ять ключових компетенцій: 1) самоусвідомлення; 2) самоуправління; 3) відповідальне прийняття рішень; 4) соціальне усвідомлення; 5) уміння підтримувати

міжособові стосунки. Методи моделі СЕН – це переважно дискусія, мозковий штурм, кейси, дебати, ігри, а також використання художніх/документальних фільмів, тощо (Дужик, 2020; Панченко, 2023).

Саме модель СЕН була покладена в основу розроблення тренінгу у рамках трансформуючої складової пілотної програми розвитку емоційного інтелекту працівників пілотної комунальної установи надання соціальних послуг. Зміст тренінгу було згенеровано з використанням засобу штучного інтелекту Gemini у 2 кроки: 1) заданий промпт – «створити програму тренінгу з емоційного інтелекту для соціальних працівників; при цьому використати модель СЕН»; 2) заданий промпт включав у себе вказівку «уточнити програму тренінгу виходячи з результатів діагностики емоційного інтелекту серед соціальних працівників установи», а далі в діалоговий рядок вводилися висновки проведеної діагностики в пілотній установі. Зазначимо, що на другому кроці запиту засіб штучного інтелекту надав такий коментар: «Основний акцент буде зроблено на модулях, які стосуються емоційної обізнаності, управління емоціями та розпізнавання емоцій інших, оскільки саме ці сфери виявилися найбільш уразливими. Водночас буде посилено роботу з емпатійними здібностями та самомотивацією, враховуючи наявний потенціал» – що чітко відображає проблематику результатів діагностики в пілотній установі. Відмінності згенерованих стандартного змісту тренінгу та уточненого на підставі даних діагностики змісту виявилися значними (таблиця 1). Цим підкреслюється доцільність організації навчання саме в рамках установи, хоча і не заперечується користь від участі працівників в «зовнішніх» тренінгах.

Щодо методів, то для розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників доцільно використовувати такі інтерактивні методи як навчальні ігри та спеціальні вправи, ситуаційні завдання (Грень, Кірсанов, 2023; Романовський, Гура, Лапузіна, 2024). Виходячи із виявленої під час діагностики проблематики, вбачається доцільним практикувати кейси, де клієнти виявляють різні емоції. Завдання таких кейсів – сприяти навчанню розумінню емоцій іншої людини. Для генерування кейсів також було застосовано засіб штучного інтелекту Gemini, промпт включав відповідну інструкцію та вихідний кейс, що

Таблиця 1

Згенерований зміст тренінгу емоційного інтелекту для соціальних працівників

Перший крок – стандартний тренінг на основі моделі СЕН	Другий крок – уточнений тренінг для пілотної установи з урахуванням результатів діагностики за методикою Н. Холла
Модуль 1 – Самосвідомість соціального працівника: – теми: розпізнавання та ідентифікація власних емоцій; вплив особистих емоцій на професійну діяльність; виявлення емоційних тригерів та упереджень; – практична частина: ведення рефлексійного щоденника, де працівники аналізують свої емоційні реакції на різні ситуації. Модуль 2 – Самоуправління та емоційна стійкість: – теми: техніки керування стресом і професійним вигоранням; методи саморегуляції в кризових ситуаціях; встановлення особистих кордонів у роботі з клієнтами; – практична частина: освоєння дихальних технік і коротких медитацій для швидкого відновлення емоційного балансу. Модуль 3 – Соціальна обізнаність та емпатія: – теми: розуміння емоцій клієнтів та причин їхньої поведінки; розвиток навичок активного слухання та невербальної комунікації; подолання емоційної сліпоти та формування співчуття; – практична частина: рольові ігри, де учасники пробують на собі ролі клієнтів, щоб краще зрозуміти їхню перспективу. Модуль 4 – Навички стосунків та ефективних комунікацій: – теми: конструктивне вирішення конфліктів; використання «Я-повідомлень» для ефективної взаємодії; побудова довірливих стосунків з клієнтами, колегами та керівництвом; – практична частина: аналіз кейсів, обговорення можливих варіантів комунікації та їх наслідків. Модуль 5 – Відповідальне прийняття рішень: – теми: аналіз етичних дилем у соціальній роботі; вплив емоцій на процес прийняття рішень; оцінка наслідків своїх дій для клієнтів та інших зацікавлених сторін; – практична частина: групова дискусія, де учасники обговорюють складні етичні ситуації.	Модуль 1: Поглиблення емоційної обізнаності та управління емоціями: – проблема: 66,67% мають низький рівень усвідомлення емоцій, 46,67% – низький рівень управління емоціями; мета: навчити ідентифікувати та адекватно реагувати на власні емоції; – теми: «емоційний словник» (розширення термінології емоцій); – техніка «сканування тіла»: усвідомлення, як емоції проявляються на фізичному рівні (напруга в плечах, стиснуті кулаки, тощо); – вправа «реакція-рефлексія»: аналіз ситуацій, де виникли сильні емоції, з питанням: «що я відчував(-ла) і чому?»; – практична частина: ведення рефлексійного щоденника – емоцій. Модуль 2: Вдосконалення розпізнавання емоцій інших та емпатійних здібностей: – проблема: 70% мають низький рівень розпізнавання емоцій інших, 56,57% – середній рівень емпатії; – мета: навчити розпізнавати невербальні сигнали та посилювати емпатію; – теми: «мова тіла клієнта»: вивчення невербальних сигналів (міміка, жести, інтонація), які вказують на емоції; активне слухання для розуміння почуттів іншого; – розуміння; – практична частина: рольові ігри з використанням реальних кейсів, де учасники вчаться розпізнавати емоції та надавати підтримку. Модуль 3: Розвиток самомотивації та відповідального прийняття рішень: – проблема: самомотивація на середньому рівні (60%), що є потенціалом для росту; – мета: активізувати внутрішні ресурси; – теми: цілепокладання (як ставити реалістичні та досяжні професійні цілі); «колесо балансу» (аналіз сфер життя для запобігання вигоранню); прийняття рішень на основі цінностей (як керуватися етичними принципами, а не емоціями); – практична частина: розробка індивідуальних планів розвитку та обговорення успіхів у малих групах для взаємної підтримки).

відображає одну з послуг установи: «У Будинку нічного перебування опинився чоловік середнього віку, який втратив житло через низку життєвих кризових подій. Він має залежність від алкоголю та часто потрапляє в конфліктні ситуації. У Будинку нічного перебування чоловік отримує тимчасовий прихисток, при цьому намагається боротися з проблемами залежності та соціальної ізоляції. Соціальний працівник має завдання не лише забезпечити базовий догляд і підтримку клієнта, а й мотивувати його до змін, допомогти налагодити контроль над емоціями, підтримувати процес реінтеграції

у суспільство». Було отримано варіанти кейсів (таблиця 2).

Використання у тренінгах подібних кейсів (згенерованих відповідно до соціальних послуг, за якими спеціалізується установа) покликане відпрацювати ключові навички емоційного інтелекту.

Складова середовища пілотної програми розвитку емоційного інтелекту соціальних працівників. Важливим ключовим фактором ефективного реалізації емоційного інтелекту в професійній діяльності соціального працівника є врахування організаційного середовища

Таблиця 2

Набір кейсів для тренування розпізнавання емоцій клієнта

Емоція	Кейс	Підказка (дія соціального працівника)
1. Сум	клієнт пригадує, як втратив сім'ю та житло. Його плечі опущені, він дивиться в підлогу, а його голос стає тихим	соціальний працівник не намагається одразу підбадьорити клієнта, а використовує активне слухання. Він каже: «Я бачу, що ця розмова дається Вам нелегко. Мені шкода, що Ви пережили таку втрату». Це підтверджує почуття клієнта, створюючи довірливу атмосферу. Мета – дати клієнту зрозуміти, що його біль почуто
2. Злість	клієнт, розлючений через чергу до душі, починає сваритися з іншими мешканцями. Його брови насуپлені, він говорить голосно та агресивно	соціальний працівник зберігає спокій. Він відводить клієнта вбік, щоб поговорити наодинці. Використовуючи «Я-повідомлення», він каже: «Я бачу, що Ви дуже роздратовані. Я відчуваю занепокоєння, коли Ви кричите на інших. Давайте спробуємо знайти спокійний спосіб вирішити це»
3. Радість	клієнт розповідає, що йому вдалося протриматися без алкоголю три дні. Його обличчя світиться, а на губах з'являється посмішка	соціальний працівник щиро вітає його. «Це справді великий успіх! Я дуже радий за Вас». Він заохочує клієнта поміркувати про цей успіх: «Що Вам допомогло досягти цього?». Це сприяє усвідомленню клієнтом своїх сильних сторін
4. Страх	клієнт отримує запрошення на зустріч із потенційним роботодавцем, але висловлює страх, що у нього нічого не вийде. Він говорить швидко, жестикулює, його обличчя виглядає напруженим	соціальний працівник спокійно вислуховує його тривоги. Він допомагає клієнту структурувати страхи: «Чого саме Ви боїтеся? Що найгірше може статися?». Потім вони разом складають план підготовки до співбесіди, що допомагає замінити страх конкретними діями
5. Відраза	клієнт висловлює огиду до пропонованої їжі, що може призвести до конфлікту	соціальний працівник визнає почуття клієнта, але пояснює правила та норми спільного проживання. Він намагається знайти компроміс: «Я розумію, що Вам не подобається ця їжа, але це все, що є зараз. Можливо, ми разом знайдемо спосіб, як покращити меню?»
6. Здивування	клієнт дізнається, що для нього знайшли місце в реабілітаційному центрі. Його очі широко розкриваються, він не може повірити в почуте	соціальний працівник дає клієнту час на усвідомлення інформації. Він перепитує, чи все зрозуміло, і разом із клієнтом обговорює подальші кроки. Це допомагає перевести здивування в конструктивний план дій

та специфіки внутрішньої культури установи. В рамках пілотної програми, що презентується у цій статті, виділено такі змісти:

аналіз формальних і неформальних відносин в установі, що передбачає виявлення структур міжособистісної взаємодії, неформальних лідерів, моделей впливу та потенційних зон емоційного напруження;

вдосконалення внутрішніх алгоритмів функціонування організації, зокрема щодо професійної комунікації, прийняття управлінських рішень, взаємодія між відділами і рівнями підпорядкування;

формування політики щодо етики установи, яка передбачає розробку й закріплення правил емоційної взаємодії, алгоритмів вирішення конфліктів через принципи взаємоповаги й емоційної відповідальності;

створення середовища емоційної стійкості, визнання емоційних ризиків праці працівників, формування командної емпатії та підтримки.

Форми реалізації складової середовища пілотної програми розвитку емоційного інте-

лекту працівників комунальної установи надання соціальних послуг – це фасилітаційні сесії, орієнтовані на побудову спільного бачення емоційного клімату установи; групова рефлексія, що дозволяє відкрито обговорювати труднощі, пов'язані з емоційним навантаженням; менторинг і супервізія як інструменти закріплення нових моделей професійної діяльності.

Упровадження пілотної програми є важливим кроком у напрямку підвищення професійної компетентності соціальних працівників та підтвердження прагнення комунальної установи надання соціальних послуг відповідати сучасним викликам у сфері соціальної політики.

Висновки

1. Не зважаючи на популярність теми емоційного інтелекту у дослідженнях фіксується, що майбутні фахівці соціономічних спеціальностей та діючі працівники на практиці можуть виявляють середній і навіть низький рівні емоційного інтелекту. Це підкреслює системний

характер проблеми й актуалізує необхідність розробки відповідних програм розвитку.

2. Доцільним представляється комбінація індивідуального підходу, підвищення кваліфікації працівників та певних загальноорганізаційних зусиль в комунальних установах надання соціальних послуг.

3. Модель соціально-емоційного навчання представляється методологічною основою для розробки програм розвитку емоційного інтелекту. При цьому управління, що базується на даних, та використання діагностичних інструментів (наприклад, методики Н. Холла) є критично важливим для уточнення таких програм для їх найбільшої користі для ефективності кожної конкретної комунальної установи надання соціальних послуг.

4. Ефективність програми розвитку емоційного інтелекту залежить не лише від змісту тре-

нінгу, а й від «вбудованості» в загальну стратегію розвитку установи, створення середовища емоційної стійкості, де існують чіткі правила емоційної взаємодії та процедури підтримки, а досвід окремих працівників оцінений і використовується на користь всім.

5. Доцільним представляється використання штучного інтелекту (зокрема, Gemini) для генерації відповідних діагностичним даним змістів тренінгів, а також кейсів, що відповідають різним видам соціальних послуг в установі. Це дозволяє швидко адаптувати навчальні матеріали до конкретних потреб, що є проявом управління, ґрунтованого на даних.

Перспектива подальших досліджень – розроблення програми, яка більш цілеспрямовано забезпечує розвиток емоційного інтелекту в структурі лідерства працівників комунальної установи надання соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз стану організації та надання соціальних послуг у Сумській області. Толстоухова С. та ін. Київ, 2024. 127 с. URL: <https://surl.li/dhksac> (дата звернення: 10.08.2025).
2. Гоулман Д., Бояціс Р., Маккі Е. Емоційний інтелект лідера. Київ : Наш формат, 2021. 288 с.
3. Грень Л., Кірсанов І. Формування емоційного інтелекту у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2023. № 4. С. 20–29. URL: <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.4.02> (дата звернення: 10.08.2025).
4. Діагностика «емоційного інтелекту» (Н. Холл). URL: <https://surl.li/rkcarl> (дата звернення: 10.08.2025).
5. Дужик Н. Соціально-емоційне навчання в системі педагогічних знань. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27, том 2. С. 186–192. URL: <https://surl.li/cc/bmjcuq> (дата звернення: 10.08.2025).
6. Зарицька В.В., Козарик О.С. Емоційний інтелект у структурі професійної діяльності. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 112–116. URL: <https://surl.li/belgfk> (дата звернення: 10.08.2025).
7. Кулешова О., Кривий В., Шеремет Р. Результати дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у майбутніх фахівців соціально-професійного профілю. *Psychology Travelogs*. 2024. № 2. С. 197–206. URL: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-2-19> (дата звернення: 10.08.2025).
8. Панченко В.В. Соціально-емоційне навчання як сучасна педагогічна парадигма у вищій освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 65, том 2. С. 91–94. URL: <https://surl.li/ypdvhi> (дата звернення: 10.08.2025).
9. Романовський О. Г., Гура Т. В., Лапузіна О. М. Формування емоційного інтелекту фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти на основі ситуаційного навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 6(219). С. 34–38. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6\(219\)-34-38](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6(219)-34-38) (дата звернення: 10.08.2025).
10. Шпак М. М. Психологічна концепція розвитку емоційного інтелекту особистості в онтогенезі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2020. Вип. 10 (55), том 12. С. 125–134. URL: <https://surl.li/dkkrasb> (дата звернення: 10.08.2025).

REFERENCES:

1. Analiz stanu orhanizatsii ta nadannia sotsialnykh posluh u Sumskii oblasti [Analysis of the state of organization and provision of social services in Sumy oblast]. Tolstoukhova S. ta in. Kyiv, 2024. 127 s. Retrieved from <https://surl.li/dhksac> [in Ukrainian].
2. Houlman, D., Boiatsis, R., Makki, E. (2021). Emotsiinyi intelekt lidera [Emotional Intelligence of a Leader]. Kyiv : Nash format, 288 s. [in Ukrainian].
3. Hren, L., Kirsanov, I. (2023). Formuvannia emotsiinoho intelektu u protsesi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery u zakladakh vyshchoi osvity [Formation of emotional intelligence in the process of preparation of future social professionals in higher education institutions]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy – Theory and practice of social systems management*. 4. 20–29. Retrieved from <https://doi.org/10.20998/2078-7782.2023.4.02> [in Ukrainian].

4. Diahnostyka «emotsiinoho intelektu» (N. Khol) [Diagnosis of emotional intelligence (N. Khol)]. Retrieved from <https://surl.li/rkcarl> [in Ukrainian].
5. Duzhyk, N. (2020). Sotsialno-emotsiine navchannia v systemi pedahohichnykh znan [Social-emotional learning in the system of modern pedagogical knowledge]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*. 27, 2. 186–192. Retrieved from <https://surl.cc/bmjcuuj> [in Ukrainian].
6. Zarytska, V., Kozaryk, O. (2018). Emotsiinyi intelekt u strukturi profesiinoi diialnosti [Emotional intelligence in the structure of professional activity]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and Practice of Modern Psychology*. 5. 112–116. Retrieved from <https://surl.lu/belgfk> [in Ukrainian].
7. Kuleshova, O., Kryvyi, V., Sheremet, R. (2024). Rezultaty doslidzhennia osoblyvostei rozvytku emotsiinoho intelektu u maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoho profilu [Results of a study on the features of emotional intelligence development in future specialists of socio-economic profile]. *Psychology Travelogs*. 2. 197–206. Retrieved from <https://doi.org/10.31891/PT-2024-2-19> [in Ukrainian].
8. Panchenko, V. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia yak suchasna pedahohichna paradyhma u vyshechii osviti [Social and emotional learning as a modern pedagogical paradigm in higher education]. *Innovatsiina pedahohika*. 65, 2. 91–94. Retrieved from <https://surl.li/ydpvhi> [in Ukrainian].
9. Romanovskyi, O., Hura, T., Lapuzina, O. (2024). Formuvannia emotsiinoho intelektu fakhivtsiv sotsialnoi sfery u zakladakh vyshchoi osvity na osnovi sytuatsiinoho navchannia [Formation of emotion intelligence in social professionals within higher education institutions through case study]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Pedagogue*. 6(219). 34–38. Retrieved from [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6\(219\)-34-38](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6(219)-34-38) [in Ukrainian].
10. Shpak, M. (2020). Psykholohichna kontseptsiiia rozvytku emotsiinoho intelektu osobystosti v ontogenezi [Psychological concept of the development of emotional intelligence of the person in ontogenesis]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12 : Psykholohichni nauky – Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 12. Psychological Sciences*. 10(55), 12. 125–134. Retrieved from <https://surl.li/dkrasb> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 22.08.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 377.3.093.5:364]:37.026-044.922

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.13>

Сергій МАЛОВІЧКО

аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0009-0000-9830-9214

Бібліографічний опис статті: Маловічко, С. (2025). Еволюція освітньо-професійної програми «Соціальна робота» у ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ»: передумови партисипативного оновлення. *Ввічливість, Humanitas*, 4, 96–105, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.13>

ЕВОЛЮЦІЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» У ВСП «ЕКОНОМІКО-ПРАВНИЧИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЗНУ»: ПЕРЕДУМОВИ ПАРТИСИПАТИВНОГО ОНОВЛЕННЯ

У статті представлено комплексне дослідження еволюції освітньо-професійної програми з підготовки фахівців спеціальності 231 «Соціальна робота» у ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ» в період з 2010 до 2024 року. Автором проаналізовано змістові, структурні та методологічні зміни освітньої програми, що відображають поступовий перехід від нормативно заданої моделі до адаптивної інтегрованої системи підготовки, заснованої на компетентнісному та партисипативному підходах.

Дослідження ґрунтується на ретроспективному аналізі навчальних планів, результатів ліцензування та акредитації, положень галузевого стандарту фахової передвищої освіти 2021 року, а також на матеріалах щорічного моніторингу освітнього процесу за участю стейкхолдерів. Особливу увагу приділено визначенню механізмів залучення здобувачів освіти, роботодавців, випускників та викладачів до процесу оновлення змісту програми.

У тексті висвітлено ключові трансформації навчального плану, зокрема посилення міждисциплінарної інтеграції, введення нових освітніх компонентів відповідно до сучасних викликів соціальної роботи (війна, ВПО, зростання потреб у кризовому втручанні), розширення варіативної частини програми та реальне забезпечення студентського вибору. Запропоновано авторське бачення програми як прикладу реалізації інтегрованої моделі, в основі якої – концепти поступовості, професійної релевантності та партисипативного управління освітнім процесом.

Висновки дослідження підтверджують, що оновлена програма 2024 року демонструє якісно новий рівень змістового наповнення та логіки побудови освітньої траєкторії, відповідаючи як вимогам професійного стандарту, так і очікуванням громади. Стаття репрезентує не лише хронологію змін, а й засвідчує здатність локального освітнього середовища до критичного переосмислення, нормативного впровадження та системного оновлення програми фахової підготовки соціального працівника в умовах воєнного часу та соціальної турбулентності.

Ключові слова: освітньо-професійна програма, соціальна робота, соціальний працівник, компетентнісний підхід, партисипативний підхід, інтегрована модель, компетентності, стейкхолдери, адаптивна модель освіти.

Sergii MALOVICHKO

PhD Student at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0009-0000-9830-9214

To cite this article: Malovichko, S. (2025). Evoliutsiia osvitno-profesiinoi prohramy «Sotsialna robota» u VSP «Ekonomiko-pravnychyi fakhovy kolledzh ZNU»: peredumovy partysypatyvnoho onovlennia [Evolution of the educational and professional programme «social work» at the «Economic and Legal Vocational College of Zaporizhzhia National University»: preconditions for participatory renewal]. *Vvichlyvist, Humanitas*, 4, 96–105, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.13>

EVOLUTION OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAMME «SOCIAL WORK» AT THE «ECONOMIC AND LEGAL VOCATIONAL COLLEGE OF ZAPORIZHZHIA NATIONAL UNIVERSITY»: PRECONDITIONS FOR PARTICIPATORY RENEWAL

The article presents a comprehensive study of the evolution of the educational and professional programme in specialty 231 "Social Work" at the Economic and Legal Vocational College of Zaporizhzhia National University during the period from 2010 to 2024. The author analyses the content-related, structural, and methodological changes in the programme, reflecting a gradual transition from a normatively prescribed model to an adaptive, integrated system of training based on competency-based and participatory approaches.

The study is grounded in a retrospective analysis of curricula, licensing and accreditation outcomes, the provisions of the 2021 Sectoral Standard of Professional Pre-Higher Education, as well as annual monitoring data of the educational process involving key stakeholders. Special attention is paid to identifying mechanisms for engaging students, employers, graduates, and academic staff in the process of curriculum renewal.

The article highlights key transformations of the curriculum, including the strengthening of interdisciplinary integration, the introduction of new educational components in response to current challenges in social work (war, internally displaced persons, increased demand for crisis intervention), the expansion of the elective part of the programme, and the actual implementation of student choice. The author proposes a vision of the programme as an example of an integrated model based on the principles of gradual development, professional relevance, and participatory governance in education.

The findings confirm that the renewed 2024 programme demonstrates a qualitatively new level of content and logic in constructing the educational trajectory, meeting both the requirements of the professional standard and the expectations of the community. The article not only presents a chronological overview of the changes but also demonstrates the capacity of a local educational environment for critical reflection, regulatory implementation, and systemic renewal of professional social work training under wartime conditions and social turbulence.

Key words: educational and professional programme, social work, social worker, competency-based approach, participatory approach, integrated model, competencies, stakeholders, adaptive educational model.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах трансформації соціогуманітарної сфери та модернізації системи фахової передвищої й вищої освіти в Україні особливої ваги набуває поетапна підготовка фахівців соціальної роботи. Формування фахових компетентностей на різних рівнях – від фахового молодшого бакалавра до магістра – розглядається не лише як освітній процес, а як цілісна стратегія професійного становлення, що передбачає поступове ускладнення завдань, інтеграцію теоретичних засад і практичних навичок, а також залучення суб'єктів соціальної дії.

У цьому контексті важливим є не поодинокі впровадження окремих ініціатив, а формування сталої практики реалізації багаторівневої підготовки фахівців соціальної роботи, яка ґрунтується на принципах компетентнісного та партисипативного підходів інтегрованої моделі. Така модель успішно реалізується у ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету», де протягом останнього десятиліття здійснюється фахова підготовка майбутніх соціальних працівників на рівні фахового молодшого бакалавра з подальшою академічною мобільністю в межах університетських освітніх програм.

Водночас важливо наголосити, що рівнева підготовка фахівців соціальної сфери є поширеною

практикою й в інших регіонах України. Наш особистий досвід співпраці охоплює низку коледжів, які реалізують послідовну освітню траєкторію за спеціальністю 231 «Соціальна робота», забезпечуючи якісну професійну підготовку з можливістю подальшого продовження навчання у вищих закладах освіти. Йдеться, зокрема, про ВСП «Васильківський фаховий коледж Національного авіаційного університету», ВСП «Немирівський фаховий коледж Вінницького національного аграрного університету», ВСП «Фаховий коледж економіки і технологій НУ «Чернігівська політехніка», ВСП «Сумський фаховий коледж Сумського національного аграрного університету».

Усі ці освітні заклади функціонують як базові інституції фахової передвищої освіти, водночас інтегровані у партнерські зв'язки з університетами, що дозволяє забезпечити наступність освітніх рівнів і сприяти сталому професійному розвитку майбутніх соціальних працівників.

У межах нашого дослідження ми здійснимо еволюційний аналіз розвитку освітньої програми підготовки фахівців соціальної роботи у ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ». Такий аналіз надасть змогу:

– простежити зміни у структурі та змісті програми, зокрема щодо зміщення акцентів у підготовці фахівців;

– виявити потенціал для включення партисипативних механізмів у формування професійних компетентностей;

– зіставити траєкторію фахової підготовки з актуальними очікуваннями громади та викликами професійної практики.

Ці міркування дозволяють окреслити концептуальні засади для розроблення інтегрованої моделі, в центрі якої – фахівець соціальної роботи, підготовка якого ґрунтується на принципах поступовості, партисипативності та професійної релевантності.

Виклад основного матеріалу. Одним із перших в Україні закладів, що розпочали підготовку фахівців із соціальної роботи, став Запорізький національний університет. У 1995 році було здійснено перший набір студентів на спеціальність «Соціальна робота» за освітнім рівнем спеціаліст, що на той час відповідало провідним європейським підходам до професійної освіти соціального працівника. До когорти першого набору належить і автор цієї статті, який згодом отримав змогу не лише пройти повний цикл підготовки, а й долучитися до процесу осмислення, формування та трансформації освітньо-професійної програми як в межах університету, так і в межах коледжу.

Із часом та набутим досвідом, на тлі визнаної необхідності розширення кадрового потенціалу соціальної сфери регіону, у 2010 році у структурному підрозділі ЗНУ – Економіко-правничому фаховому коледжі – було ініційовано відкриття підготовки за спеціальністю 5.13010101 «Соціальна робота» (освітньо-кваліфікаційного рівня – молодший спеціаліст). Запровадження цієї програми ґрунтувалося на сформованих традиціях університетської підготовки, кадровому потенціалі базового ЗВО, відповідній матеріально-технічній базі та, головне, на підтвердженому соціальному запиті регіону.

Навчальний план і зміст дисциплін першого етапу підготовки базувалися на положеннях професійного Стандарту соціального робітника, адаптованого до регіонального контексту та на комплексі нормативно-правових документів, що регулювали підготовку за спеціальностями соціальної сфери. Саме ці документи визначали функціональні характеристики професії, орієнтири для формування фахових умінь, а також вимоги до організації освітнього процесу. Таким чином, від самого

початку освітньо-професійна програма в коледжі була зорієнтована не лише на виконання формальних освітніх стандартів, але й на підготовку практично орієнтованого фахівця, здатного працювати в реальному соціальному середовищі громади.

Зрештою, відкриття цієї спеціальності в межах коледжу дало змогу забезпечити безперервність освітньої траєкторії соціального працівника в Запорізькому національному університеті, сформувавши потужну вертикаль підготовки: від фахового молодшого бакалавра до магістра, а, в подальшому, і можливість (за рекомендацією атестаційної комісії) продовження навчання на освітньо-науковому рівні. Така модель слугувала основою для подальшого оновлення освітньої програми відповідно до вимог компетентнісного та партисипативного підходів, які сьогодні визначають зміст і методологію професійної освіти в соціальній роботі.

Далі, для більш глибокого розуміння підстав впровадження освітньо-професійної програми, детально проаналізуємо документи щодо ліцензування діяльності (започаткування) з надання освітньої послуги у сфері вищої освіти при підготовці фахівців. Обґрунтування засвідчує наявні можливості Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та визначає рівень освіти як «неповна вища освіта», освітньо-кваліфікаційний рівень – молодший спеціаліст, спеціальність – 5.13010101 «Соціальна робота».

Навчальний план 2010 року, на основі якого відбувалося ліцензування, передбачав узгоджені між собою блоки циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, цикл природничо-наукової підготовки, цикл професійної та практичної підготовки і цикл самостійного вибору закладу освіти.

Далі перейдемо до аналізу кожного із зазначених блоків.

Цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки охоплював дисципліни, спрямовані на формування загальної культурної, правової, економічної та мовної обізнаності здобувачів освіти, що відповідало уявленням про соціального працівника як фахівця з розвиненим гуманітарним світоглядом. Разом із тим, помітною була тенденція до академічного перевантаження – значний обсяг навчального часу припадав на загальнотеоретичні дисципліни, подані без прямого зв'язку

з професійним контекстом. Деякі компоненти, зокрема культурологія, релігієзнавство, політологія, розглядалися у відриві від прикладних завдань соціальної роботи, що знижувало їхню практичну ефективність. Особливо дискусійним виглядав розподіл часу на вивчення іноземної мови, яка мала найбільшу вагу в циклі, проте не була інтегрована у професійно спрямовану комунікацію. Водночас соціологія, як базова для соціальної діагностики дисципліна, була представлена лише одним модулем.

Структурно цикл природничо-наукової підготовки складався з десяти дисциплін, серед яких домінували соціально-поведінкові компоненти: загальна, соціальна та вікова психологія, основи соціальної педагогіки, а також курс із історії соціальної роботи в Україні та за кордоном. Таке змістове наповнення сприяло формуванню у здобувачів базового розуміння особистісного розвитку, динаміки міжособистісної взаємодії, психологічних чинників вразливості клієнтів, а також основ формальної та неформальної допомоги в соціально-освітньому середовищі.

Дисципліни з психології були представлені як окремі теоретичні курси без ознак міждисциплінарної інтеграції, що, з одного боку, відповідало академічним вимогам до змісту навчального плану, а з іншого – ускладнювало перенесення теоретичних знань у практичну площину. Натомість курс «Основи соціальної політики» давав змогу осмислити макрорівневі аспекти професійної діяльності соціального працівника в контексті державних програм, інституційного регулювання та стратегічного планування у сфері соціального захисту населення.

Окрему групу становили дисципліни техніко-безпекового й загальноосвітнього характеру: екологія, охорона праці, безпека життєдіяльності, інформатика та комп'ютерна техніка. Їхня присутність у навчальному плані була нормативно зумовленою та відображала міжгалузеву логіку формування універсальних компетентностей. Водночас, з точки зору фахової спрямованості, ці дисципліни не були інтегровані в реальні професійні ситуації соціальної роботи. Зміст подавався в універсальному ключі, без прикладів адаптації до умов діяльності соціального працівника в установах соціального обслуговування, службах захисту чи громадах. Це звужувало їхню прикладну

ефективність і свідчило про потребу подальшої методичної адаптації таких курсів до галузевого профілю підготовки.

Вважаємо, що природничо-науковий цикл забезпечував необхідну загальнотеоретичну підготовку, однак залишався на етапі ліцензування програми слабо пов'язаним із фаховими освітніми компонентами. Надалі це зумовило необхідність його концептуального оновлення, орієнтованого на практико-орієнтовану інтеграцію психолого-педагогічних знань у професійні модулі, скорочення формально присутніх, але змістовно не релевантних дисциплін.

Центральною складовою навчального плану підготовки фахівців із соціальної роботи на рівні молодшого спеціаліста був цикл професійної та практичної підготовки, який структурувався як ядро формування змістових і прикладних компетентностей. У його межах було представлено широкий спектр навчальних дисциплін, що охоплювали як теоретичну, так і технологічну, правову та галузеву спеціалізовану складові професійної освіти соціального працівника.

На етапі ліцензування освітньої програми цей блок містив понад п'ятнадцять навчальних дисциплін, серед яких ключову роль відігравали такі компоненти, як «Теорія соціальної роботи», «Методика та технології соціальної роботи», «Етика соціальної роботи», «Правове забезпечення соціальної роботи», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів». Їх зміст був зорієнтований на формування системного бачення предмета професійної діяльності, розуміння нормативно-правової бази, набуття вмінь розробляти й реалізовувати технології соціального супроводу, консультування, профілактики та кризового втручання.

Особливу увагу в навчальному плані було приділено вивченню організації роботи з конкретними групами клієнтів: дітьми, сім'ями, жінками, людьми з інвалідністю, отримувачами соціальних виплат, особами, які перебувають у складних життєвих обставинах. Ці компоненти сприяли формуванню спеціалізованих умінь фахівця діяти в умовах соціальної уразливості, враховуючи особливості життєвих ситуацій і потреб цільових груп. Водночас дисципліни «Організація та облік соціальних виплат», «Документальне забезпечення соціальної роботи» та «Місцеве самоврядування

і соціальна робота» дозволяли вибудовувати уявлення про інституційну архітектуру соціальної сфери, її адміністративне та фінансове регулювання.

Важливим у структурі цього циклу було те, що його наповнення відображало багатовекторність професійної діяльності соціального працівника: від нормативно-правового забезпечення до технологічного і міжсекторального партнерства. Разом із тим, відсутність змістової інтеграції дисциплін між собою, а також переважно інформаційна логіка подання матеріалу залишали обмежені можливості для формування складних міжпредметних та міждисциплінарних компетентностей.

Блок професійної підготовки містив компоненти валеологічної та медико-соціальної орієнтації, що були важливими з огляду на необхідність розуміння фізичного, психоемоційного та функціонального стану клієнта. Такі дисципліни, як «Основи валеології», «Основи медичних знань» та «Медико-соціальні проблеми людей з функціональними обмеженнями», дозволяли здобувачам освіти вийти за межі вузько нормативного або управлінського підходу та охопити ширший контекст цілісного розуміння людської вразливості.

Особливої уваги заслуговує структура практичної підготовки, яка була реалізована в межах дисципліни «Практичне навчання» та трьох обов'язкових практик – навчальної, виробничої та переддипломної. Загальний обсяг практичної складової становив 540 годин, що забезпечувало поступовий перехід від ознайомлення з функціонуванням соціальних установ до безпосередньої участі в реалізації соціальних послуг під супервізією працівників-практиків. Від початку програми були встановлені стійкі партнерства з територіальними центрами, службами у справах дітей, центрами соціальних служб, установами охорони здоров'я, що дозволяло забезпечити якісне проходження практики в реальних умовах діяльності соціальної сфери регіону. Необхідно зазначити, що в навчальному плані 2010 року відсутня така складова як «дипломна робота». У зв'язку з цим виглядало необґрунтованим наявність переддипломної практики. У подальшому розвитку програми ця невідповідність була прибрана.

Аналізуючи цикл дисциплін самостійного вибору навчального закладу у структурі освіт-

ньо-професійної програми 2010 року зазначимо, що він виконував функцію внутрішньої варіативності й дозволяв розширити спектр професійних знань здобувачів без фактичної реалізації механізмів індивідуального вибору. Перелік дисциплін формувався самим закладом освіти та не передбачав участі студентів у їх виборі, що відповідало нормам тогочасного Стандарту підготовки молодших спеціалістів, однак не відповідало принципам студентоцентрованості, які пізніше стали домінуючими у підходах до проектування освітніх програм.

Змістовне наповнення цього блоку засвідчує прагнення укладачів програми наблизити підготовку до реального контексту фахової діяльності. У складі циклу були представлені такі дисципліни, як «Соціально-медичний патронаж», «Кризово-орієнтована соціальна робота», «Соціальна робота в релігійній громаді», «Основи консультування та посередництва», «Соціальна реабілітація та терапія», «Соціальна робота з вразливими групами населення», що свідчило про актуальність тематики та орієнтацію на прикладну складову професійної підготовки. Особливу цінність мали курси, спрямовані на освоєння специфічних видів соціальної роботи: з дітьми, з людьми з інвалідністю, у сфері охорони здоров'я, у релігійних громадах, з особами в кризі чи на вулиці.

Варто відзначити, що частина дисциплін мала міждисциплінарний характер («Методологічні основи соціальних досліджень», «Теорія управління соціальними процесами», «Людина в сучасному соціумі») й орієнтувалася на розвиток аналітичного, рефлексивного та управлінського мислення. У контексті навчального плану початку 2010-х років реалізація таких компонентів виглядала прогресивним кроком, яка розширювала межі академічної підготовки фахівця та створювала підґрунтя для усвідомленого професійного зростання. Водночас, відсутність чіткого механізму оновлення цього переліку або його адаптації до змін соціального середовища створювало ризик формального повторення змісту без відповідності актуальним викликам.

Не менш значущим є й те, що в структурі цього блоку не простежується чітке узгодження з практиками, тобто дисципліни залишалися відносно автономними, без переходу до прикладних форм фахової апробації знань.

Це обмежувало можливість розглядати їх як інструменти професійної спеціалізації або поглибленої підготовки до майбутніх сфер працевлаштування.

Таким чином, цикл дисциплін самостійного вибору навчального закладу у першому варіанті освітньо-професійної програми мав певну інноваційність щодо змісту, однак реалізовувався за формальною логікою. Його потенціал як інструменту гнучкого реагування на зміни соціального середовища, запити студентів і потреби роботодавців був обмежений відсутністю механізмів участі стейкхолдерів у формуванні змісту. Саме це згодом стало аргументом для перегляду функцій вибіркової частини програми та її перетворення на дієвий інструмент персоніфікації освітньої траєкторії.

Важливою ознакою реалізації програми в коледжі було її вбудовування в академічну інфраструктуру Запорізького національного університету, що дозволило забезпечити кадрову стабільність, методичну підтримку, науково-організаційну наступність та доступ до ресурсів університетського освітнього середовища. Це створювало умови для якісної фахової підготовки навіть за умов нормативних обмежень та за відсутності новітніх освітніх стандартів на той момент.

Аналізуючи висновки надані експертами за результатами проведеної експертизи ліцензійної справи щодо започаткування спеціальності «Соціальна робота» в Економіко-правничому фаховому коледжі Запорізького національного університету, знаходимо інформацію про обґрунтованість та нормативну відповідність заявленої освітньої програми. Проведена у 2010 році експертиза підтвердила спроможність навчального закладу забезпечити якісну підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» відповідно до чинних державних вимог.

Підсумовуючи експертна комісія зазначала, що кадрове забезпечення програми повністю відповідає профілю спеціальності. Навчальний процес очолювався фахівцем із науковим ступенем, а викладання професійно орієнтованих дисциплін здійснювали досвідчені викладачі з належною кваліфікацією, що дозволяло гарантувати академічну якість і методичну сталість реалізації програми. Матеріально-технічне та інформаційне забезпечення, зокрема бібліо-

течний фонд, комп'ютерні класи, навчальні кабінети, доступ до електронних ресурсів, відповідали ліцензійним вимогам і створювали необхідне середовище для організації освітнього процесу.

Окремо акцентовано було на системній підтримці коледжу з боку Запорізького національного університету, який надавав методичну, організаційну й кадрову допомогу, забезпечуючи академічну наступність і внутрішню логіку розвитку спеціальності. Така міжрівнева координація сприяла гармонійному впровадженню стандартів соціальної освіти й водночас відкривала перспективи для вертикальної мобільності здобувачів.

Серед зауваг експерти відзначили потребу в активнішому оновленні бібліотечних ресурсів за напрямом підготовки, розширенні інструментів методичного супроводу з використанням цифрових технологій, а також у залученні викладачів вищої кваліфікації до викладання дисциплін професійного спрямування. Зазначені рекомендації були враховані та закладені як вектор наступного етапу розбудови освітньої програми.

Таким чином, започаткована освітньо-професійна програма заклала базу для подальшої еволюції підготовки фахівців із соціальної роботи в коледжі, визначила напрями змістового оновлення, виявила сильні сторони (практична орієнтованість, взаємозв'язок із університетом, варіативність змісту) та позначила вектори подальшої трансформації – насамперед у напрямках впровадження компетентнісного підходу, партисипативного управління освітньою програмою та посилення індивідуалізації освітнього процесу.

В подальшому, доволі тривалий час, а саме з 2014 року – рік проведення першої акредитації ОПП – до 2020 року оновлення програми можна охарактеризувати як фрагментарне та таке, що мало реактивний характер. До процесу перегляду програми майже не були залучені її основні стейкхолдери: студенти, роботодавці, випускники та викладачі. Підтвердження відсутності партисипативної взаємодії між основними стейкхолдерами ми знаходимо у майже незмінних навчальних планах підготовки молодших спеціалістів. Однак, освітньо-професійна програма «Соціальна робота» в Економіко-правничому фаховому коледжі ЗНУ, попри

незначні змістовні трансформації відповідала запитам роботодавців та потребам ринку праці запорізького регіону того часу та зберігала високі показники наборів здобувачів освіти. За досліджуваний період ми спостерігали два особливі «сплески» зацікавленості спеціальністю. Перший припадає на 2014 рік – початок війни росії проти України, анексія Криму та частин Донецької та Луганської областей. Другий у 2022 році – повномасштабне вторгнення росії на територію України.

Якісно новий поштовх у розвитку програма отримала у період розробки Стандарту фахової передвищої освіти освітньо-професійного ступеня – фаховий молодший бакалавр, галузі знань – 23 Соціальна робота, спеціальності – 231 Соціальна робота.

Затверджений наказом № 1004 Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 Стандарт фахової передвищої освіти встановлює оновлені рамки підготовки фахівця освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр». Документ визначає цілі підготовки, програмні результати навчання, перелік компетентностей випускника, обсяг програми та вимоги до якості освіти. Стандарт розроблено із урахуванням положень Закону України «Про фахову передвищу освіту», національних і європейських підходів до забезпечення якості освіти, методології ESG 2015 та настанов Європейської рамки кваліфікацій.

Однією з провідних рис документа є чітке використання компетентнісного підходу до формування професійних навичок випускників спеціальності та визначення інтегральної, загальних та спеціальних (фахових) компетентностей випускника.

Важливим концептуальним нововведенням Стандарту є орієнтація на результат і компетентнісний підхід, які закладають підґрунтя для студентоцентрованої, адаптивної та інтегрованої моделі підготовки. Стандарт не фіксує жорстко перелік дисциплін, а дозволяє закладу самостійно визначати освітні компоненти на основі очікуваних результатів. Такий підхід стимулює внутрішню гнучкість освітніх програм, відкриває можливості для адаптації до потреб громади, регіонального ринку праці та запитів стейкхолдерів.

Значущим є також посилення вимог до внутрішньої системи забезпечення якості, зокрема

необхідності публічності, залучення роботодавців і здобувачів освіти до оновлення програм, функціонування механізмів академічної доброчесності та підзвітності.

Узагальнюючи, можна констатувати, що Стандарт 2021 року не лише окреслив сучасну модель підготовки фахового молодшого бакалавра з соціальної роботи, а й визначив вектори трансформації освітніх програм у напрямі практичної релевантності, міждисциплінарної інтеграції, партнерства із зацікавленими сторонами та гнучкого освітнього дизайну. Це створило підґрунтя для впровадження інноваційних моделей навчання, зокрема на основі компетентнісного та партисипативного підходів, які є методологічною основою нашого дослідження.

Очолювала розробку Стандарту фахової передвищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота голова циклової комісії з соціальної роботи та соціальної педагогіки ВСП «Економіко-правничого фахового коледжу» ЗНУ. Така участь у підготовці нормативного документа дозволила критично переосмислити підхід до компетентнісного змісту та процедур оновлення діючої освітньо-професійної програми. За результатами проведеної роботи та після затвердження Стандарту у коледжі було ініційовано проведення панельних дискусій з обговорення змісту ОПП. До проведення таких заходів було залучено роботодавців, здобувачів освіти, випускників та педагогічних працівників. Крім того, зазначимо, що визначення якості освітньо-професійної програми відбувається шляхом щорічних суцільних моніторингів всіх зацікавлених стейкхолдерів та у склад групи розробників включені як роботодавці, так і здобувачі освіти.

Такий підхід дозволив повною мірою реалізувати партисипативний підхід у компетентнісній підготовці фахівців соціальної роботи, змістовно оновити освітньо-професійну програму та навчальний план спеціальності Соціальна робота.

Далі пропонуємо проаналізувати ОПП та навчальний план підготовки здобувачів спеціальності «Соціальна робота» фахової передвищої освіти 2024 року, яка реалізується у ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж ЗНУ» та була оновлена з урахуванням положень чинного галузевого Стандарту фахової передвищої освіти, реалій воєнного часу, регіональних особ-

ливостей соціального середовища та пройшла акредитацію у 2025 році з оцінкою 96 з 99 можливих балів. Автор притримується думки, що цю програму можна вважати вдалим прикладом реалізації інтегрованої моделі партисипативного підходу до компетентнісної підготовки соціальних працівників.

У межах нової редакції програми ми бачимо визначення однієї інтегральної компетентності, 8 загальних і 12 спеціальних компетентностей, які відповідають положенням Стандарту, а також низку додаткових компетентностей, сформульованих ініціативно закладом освіти та ключовими стейкхолдерами. Залучення до обговорення освітньо-професійної програми представників органів соціального захисту, громадських організацій, установ соціального обслуговування, практикуючих фахівців, випускників та здобувачів освіти дало змогу окреслити актуальні запити до змісту підготовки фахового молодшого бакалавра в умовах війни та повоєнної трансформації.

Передусім, стейкхолдери акцентували на необхідності посилення комунікаційної складової професійної підготовки. Звідси випливає обґрунтованість введення до програми таких компетентностей, як здатність до ефективної міжособистісної взаємодії, використання риторичних засобів у професійній діяльності, здатність до вирішення конфліктів та прийняття обґрунтованих рішень у критичних ситуаціях. Практики соціальної роботи в запорізькому регіоні, що зазнав руйнувань та має високий відсоток внутрішньо переміщених осіб, безпосередньо вказували на важливість комунікативної витривалості, гнучкості, дипломатичності, здатності до фасилітації та емоційного менеджменту.

По-друге, в умовах зміненої соціальної структури запорізької громади, роботодавці та викладачі звернули увагу на потребу в інформаційно-аналітичних умінях, зокрема на необхідність вміти збирати, узагальнювати, оновлювати соціально значущу статистику про клієнтів, ефективно документувати процеси надання послуг і готувати звітність. Це обґрунтувало введення до програми компетентності, пов'язаної зі збором і використанням клієнтських даних у межах соціальної діагностики та планування інтервенцій.

По-третє, стейкхолдери громади, насамперед представники НУО та муніципальних

служб, наголошували на потребі фахівців, здатних ініціювати та реалізовувати соціальні проекти, залучати ресурси громади, об'єднувати зусилля мультидисциплінарних команд, застосовувати моделі самоменеджменту й колективного планування. Враховуючи це, до переліку додаткових спеціальних компетентностей було додано здатність до проєктного управління, роботи з ресурсами клієнта і громади, організації команди й координації соціальних ініціатив.

Важливо зазначити, що обґрунтування кожної з додаткових компетентностей ґрунтується не лише на емпіричних запитах, а й на аналізі викликів сучасної соціальної роботи в Україні. До них належать: посилення конфліктогенності в повоєнному суспільстві; високий рівень емоційного вигорання фахівців; фрагментація інституційної відповідальності; нові моделі адресної допомоги; цифровізація управлінських і комунікативних процесів у соціальній сфері.

Аналіз навчальних планів 2010 та 2024 років свідчить про суттєві трансформації у структурі, змістовому наповненні та логіці побудови освітньо-професійної програми спеціальності «Соціальна робота» в Економіко-правничому фаховому коледжі ЗНУ. Якщо початкова версія програми (2010) орієнтувалася на відтворення вимог державного Стандарту підготовки соціального робітника та мала переважно фіксовану структуру, то у редакції 2024 року програма демонструє ознаки компетентнісного, студентоцентрованого, партисипативного та адаптивного підходів у реалізації інтегративної моделі.

Насамперед, помітно зросла частка освітніх компонентів, спрямованих на практико-орієнтовану та міждисциплінарну підготовку. З'явився цілий блок дисциплін, що відображають потреби сучасної соціальної роботи, зокрема в умовах війни: «Конфліктологія», «Соціальне проєктування», «Соціальна робота з різними віковими групами», «Риторика в соціальній роботі», «Методи та організація досліджень у соціальній роботі», «Арт-терапія», а також курсовий проєкт. Усі вони вбудовані в логіку поступового розвитку фахових компетентностей і зорієнтовані не лише на знання, а й на реальні дії фахівця в полі практики.

Окремо варто підкреслити зміну підходів до організації вибіркової частини програми. Якщо у 2010 році дисципліни так званого

«вибору закладу» мали умовну варіативність і не передбачали реального впливу студентів на побудову власної освітньої траєкторії, то у 2024 році сформовано два змістових блоки вибірових дисциплін: вибірові освітні компоненти в межах коледжу та вибірові компоненти в межах спеціальності.

Ці блоки передбачають реальний вибір з боку здобувачів освіти. Відповідні дисципліни заздалегідь узгоджуються на рівні освітньої програми, а сам механізм вибору включає ознайомлення з робочими програмами, консультування та самостійний вибір студента. Це є свідченням переходу до партисипативного управління освітнім процесом, де здобувач освіти виступає активним суб'єктом формування змісту власного навчання.

Також у новому навчальному плані суттєво переосмислено баланс між теоретичними і практичними компонентами. Навчальна та виробнича практика мають логічне розміщення в структурі програми та відповідно збільшену вагу, що дозволяє поступово формувати готовність до фахових дій у реальному середовищі. Крім того, зменшено кількість дисциплін формально загальноосвітнього спрямування, а ті, що збережені (на кшталт економічної теорії, права, філософії), тепер мають чітке фахове обґрунтування та адаптовану до спеціальності логіку подачі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що започаткування та розвиток освітньо-професійної програми зі спеціальності «Соціальна робота» в Економіко-правничому фаховому коледжі Запорізького національного університету відбувалося в логіці поступового переходу від нормативно визначеної моделі підготовки до інституційно-гнучкої, адаптивної та соціально релевантної компетентнісної підго-

товки. Початковий етап формування програми, який відповідав державним Стандартам початку 2010-х років, був зосереджений на забезпеченні базового рівня фахової підготовки через переважно академізовану модель освітнього процесу. Водночас саме в цій моделі було закладено низку переваг, які стали базисом підготовки фахівців в Економіко-правничому коледжі ЗНУ, зокрема структурованість навчального плану, домінування професійної складової, орієнтацію на практичну підготовку та взаємозв'язок з університетським середовищем.

Подальші зміни, особливо після затвердження Стандарту фахової передвищої освіти у 2021 році, засвідчили чітке прагнення коледжу трансформувати освітній процес відповідно до сучасних викликів. Оновлена освітньо-професійна програма 2024 року демонструє перехід до компетентнісної логіки побудови змісту, а також до впровадження партисипативного управління освітньою траєкторією. Залучення стейкхолдерів до формування додаткових компетентностей, адаптація навчального контенту до умов війни та посилення прикладної складової навчання є свідченням якісного оновлення програми в бік соціальної адаптивності та професійної готовності випускників до дій у складному соціальному середовищі.

Таким чином, започаткована в 2010 році освітня програма пройшла шлях від формального нормативного відтворення державних вимог до моделі, яка інтегрує компетентнісний, контекстно-чутливий і партисипативний підходи. Така еволюція відповідає не лише потребам сучасного фахового середовища, а й стратегічному баченню розвитку системи соціальної роботи в Україні, яка потребує підготовки фахівців нового типу – професійно мобільних, етично вмотивованих і здатних до співнотворення в умовах невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко О. О. Партнерство у процесі підготовки соціального працівника в умовах фахової передвищої освіти. *Професійна педагогіка*. 2020. № 3(22). С. 89–95.
2. Кравченко О. О. Партисипативний підхід у підготовці майбутніх соціальних працівників: світоглядно-методологічний аспект. *Соціальна робота і соціальна освіта*. 2022. № 9(2). С. 139–144.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.06.2025 р. № 4186-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18> (дата звернення 17.06.2025).
4. Семигіна Т. Аналіз освітніх програм із соціальної роботи в Україні: інституційний аспект. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11, 3. Р. 481–492. DOI: 10.25128/2520-6230.24.4.3
5. Семигіна Т. Роль професійних асоціацій у забезпеченні якості вищої освіти: кейс соціальної роботи. 2024. С. 197–202. URL: https://www.researchgate.net/publication/389063994_ROL_PROFESIJNIH_ASOCIACIJ_U_ZABEZPECENNI_AKOSTI_VISOI_OSVITI_KEJS_SOCIALNOI_ROBOTI (дата звернення 17.06.2025).

6. Семигіна Т. В. Партисипативний підхід у соціальній роботі: світовий контекст і перспективи для України. *International Social Work*. 2021. № 64(5). С. 625–639. <https://doi.org/10.1177/00208728211004837>

7. Про затвердження стандарту фахової передвищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота галузі знань 23 Соціальна робота освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр»: наказ Міністерства освіти і науки України від 21.09.2021 р. № 1004. URL: <https://osvita.ua/legislation/faxova-peredvyshha-osvita/85810/> (дата звернення 17.06.2025).

8. Стратегія розвитку відокремленого структурного підрозділу «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету на 2023–2025 роки». URL: <https://epkznu.com/wp-content/uploads//2024/09/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%95%D0%9F%D0%A4%D0%9A-1.pdf> (дата звернення 17.06.2025).

REFERENCES:

1. Kravchenko, O. O. (2020). Partnerstvo u protsesi pidhotovky sotsialnoho pratsivnyka v umovakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [Partnership in the Process of Training Social Workers in the Context of Professional Pre-Higher Education]. *Professional Pedagogy*. № 3(22). P. 89–95 [in Ukrainian].

2. Kravchenko, O. O. (2022). Partysypatyvnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv: svitohl-iadno-metodolohichniy aspekt [The Participatory Approach in the Training of Future Social Workers: A Worldview and Methodological Aspect]. *Social Work and Social Education*. № 9(2). P. 139–144 [in Ukrainian].

3. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education]: zakon Ukrainy vid 01.06.2025 r. № 4186-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18> [in Ukrainian].

4. Semyhina, T. (2024). Analiz osvitnikh proham iz sotsialnoi roboty v Ukraini: instytutsiyniy aspekt [Analysis of Social Work Educational Programs in Ukraine: An Institutional Aspect]. *Social Work and Education*. Vol. 11, № 3. P. 481–492. DOI: 10.25128/2520-6230.24.4.3 [in Ukrainian].

5. Semyhina, T. (2024). Rol profesiinykh asotsiatsii u zabezpechenni yakosti vyshchoi osvity: keis sotsialnoi roboty [The Role of Professional Associations in Ensuring the Quality of Higher Education: A Case of Social Work]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/389063994_ROL_PROFESIJNIH_ASOCIACIJ_U_ZABEZPECENNI_AKOSTI_VISOI_OSVITI_KEJS_SOCIALNOI_ROBOTI [in Ukrainian].

6. Semyhina, T. V. (2021). Partysypatyvnyi pidkhid u sotsialnii roboti: svitoviy kontekst i perspektyvy dlia Ukrainy [The Participatory Approach in Social Work: Global Context and Prospects for Ukraine]. *International Social Work*. № 64(5). P. 625–639. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/00208728211004837> [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia standartu fakhovoi peredvyshchoi osvity zi spetsialnosti 231 Sotsialna robota haluzi znan 23 Sotsialna robota osvitno-profesiinoho stupenia «fakhoviy molodshyi bakalavr» [On the Approval of the Standard of Professional Pre-Higher Education in Specialty 231 Social Work within the Field of Knowledge 23 Social Work for the Educational and Professional Degree of «Junior Professional Bachelor»]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 21.09.2021 r. № 1004. Retrieved from: <https://osvita.ua/legislation/faxova-peredvyshha-osvita/85810/> [in Ukrainian].

8. Stratehiia rozvytku vidokremlenoho strukturnoho pidrozdilu «Ekonomiko-pravnychiy fakhoviy koledzh Zaporizkoho natsionalnoho universytetu na 2023-2025 roky» [Development Strategy of the Separate Structural Subdivision «Economic and Legal Professional College of Zaporizhzhia National University for 2023–2025»]. Retrieved from: <https://epkznu.com/wp-content/uploads//2024/09/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F-%D0%95%D0%9F%D0%A4%D0%9A-1.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 06.08.2025

Дата прийняття статті: 15.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364.4:159.922.8-056.34]:004.946(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.14>

Олег МАСЮК

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011
ORCID: 0000-0003-3853-5863

Володимир ГЛАЗУНОВ

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011
ORCID: 0000-0003-0426-3230

Олександр КРАСНОКУТСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011
ORCID: 0000-0002-7818-2284

Бібліографічний опис статті: Масюк, О., Глазунов, В., Краснокутський, О. (2025). Організаційно-правові засади комунікацій учасників міжсекторного партнерства в соціальній роботі із залежними підлітками в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 106–112, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.14>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМУНІКАЦІЙ УЧАСНИКІВ МІЖСЕКТОРНОГО ПАРТНЕРСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАЛЕЖНИМИ ПІДЛІТКАМИ В УКРАЇНІ

Автори дослідження представили у статті оригінальну концепцію організації соціальної роботи із адиктивними патернами української молоді та підлітків в інформаційному суспільстві за допомогою налагодження комунікацій на всіх рівнях суспільних відносин. Метою даних наукових пошуків стало дослідження організаційно-правових засад комунікацій учасників міжсекторного партнерства в соціальній роботі із залежними підлітками в Україні. Методологія. Так як соціальна робота з людьми з адиктивною поведінкою є складною та багатошаровою системою, автори дослідження запропонували системний підхід для пошукової та організаційної роботи у цій сфері. Для заглиблення у правове поле соціальної роботи в статті використовувався метод аналізу документів, який дав змогу визначити стан системи регулювання соціальної роботи в Україні із алко-, наркозалежними людьми та лудоманами. Також дослідникам вдалось визначити правовий вакуум у соціальній роботі із інтернет-залежними людьми всіх вікових категорій та запропонувати свій варіант його заповнення. Крім того, під час дослідження використовувався понятійний аналіз та аналіз статистичних даних, що дало змогу створити цілісну картину організації соціальної роботи з залежними підлітками в Україні. Автори статті наполягають на необхідності доопрацювання системи соціальної роботи із залежними людьми всіх вікових категорій у нових умовах. Висновки. За результатами дослідження було виявлено, що в основі формування адиктивної поведінки молоді та підлітків лежить криза соціальних комунікацій, утворена під впливом соціальних травм та компенсована психоактивними чи аудіовізуальними стимуляторами. Якщо за провідну причину адикції взяти порушення соціальних комунікацій, то замість концентрації на одному надавачі соціальних послуг необхідно використовувати партнерство громадських, державних та комунальних організацій як комплексний засіб розв'язання даної соціальних проблеми. Аналіз форм подібного партнерства може стати перспективним напрямком дослідницької роботи.

Ключові слова: правове регулювання, міжсекторне партнерство, комунікації, соціальна робота, інтернет-залежність, підлітки, громадські організації.

Oleh MASIUK

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-3853-5863

Volodymyr GLAZUNOV

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-7818-2284

Oleksandr KRASNOKUTSKYI

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-0426-3230

To cite this article: Masiuk, O., Glazunov, V., Krasnokutskyi, O. (2025). Orhanizatsiino-pravovi zasady komunikatsii uchastnykiv mizhsektornoho partnerstva v sotsialnii roboti iz zalezhnymy pidlitkami v Ukraini [Organizational and legal principles of communications among participants in cross-sectoral partnership in social work with addicted adolescents in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 106–112, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.14>

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF COMMUNICATION AMONG PARTICIPANTS IN CROSS-SECTOR PARTNERSHIP IN SOCIAL WORK WITH ADDICTED ADOLESCENTS IN UKRAINE

The authors of the study present an original concept for organizing social work with Ukrainian youth and adolescents exhibiting addictive behavior patterns within the context of the information society, by establishing communication at all levels of social relations. The purpose of this research was to explore the organizational and legal principles of communication among participants in cross-sector partnership in social work with addicted adolescents in Ukraine. Methodology. Given that social work with individuals exhibiting addictive behavior is a complex and multilayered system, the authors propose a systems-based approach for both exploratory and organizational efforts in this field. To deepen the understanding of the legal framework of social work, the document analysis method was employed in the article, which allowed for an assessment of the current regulatory system governing social work in Ukraine with individuals suffering from alcohol and drug addiction, as well as gambling addiction. The researchers were also able to identify a legal vacuum in social work with individuals of all age groups suffering from internet addiction and propose their own approach to addressing this gap. In addition, the study utilized conceptual analysis and statistical data analysis, which helped to form a comprehensive picture of how social work with addicted adolescents is organized in Ukraine. The authors emphasize the urgent need to improve the current system of social work with addicted individuals, with a specific focus on youth and the digital environment. Conclusions. The research revealed that the root of addictive behavior among youth and adolescents lies in a crisis of social communication, which arises from social trauma and is often compensated by psychoactive or audiovisual stimuli. If the primary cause of addiction is understood as a disruption in social communication, then rather than focusing solely on a single provider of social services, it is necessary to implement a partnership among public, governmental, and municipal organizations as a comprehensive strategy for solving social problems. Analyzing the forms and structures of such partnerships could become a promising direction for further research.

Key words: legal regulation, intersectoral partnership, communications, social work, Internet addiction, adolescents, public organizations.

Актуальність проблеми. Формування пер-
винних форм капіталістичного господарювання
в Україні розірвало стійкий комунікаційний
зв'язок «батьки – діти», так як працездатне
населення країни мало активно заробляти

кошти, а часу на родинний діалог не вистачало.
Паралельно збільшилось вживання доступних
психоактивних речовин як засобів «самоліку-
вання» соціальних травм, які почала передава-
тись від покоління до покоління. Так розвивалась

фундаментальна соціальна проблема, яка потребує дослідження та вирішення.

Науково-технологічний прогрес «подарував» нам віртуальний світ, що ще більше віддалило молодь від дорослих. Пандемія COVID-19, окрім фізичних ускладнень після хвороби, теж «подарувала» багатьом людям бажання ізоляції від світу, а також потребу замінити світ реальний – світом віртуальним. Особливо це торкнулось дітей та підлітків, які були переведені на онлайн-навчання. «Атлант української освіти», який самостійно ніс тягар виховання нових поколінь став руйнуватись із-за неможливості запропонувати ефективну модель суспільного життя та соціальних комунікацій. При цьому, система соціальної роботи відчайдушно намагалась вирішувати побічні проблеми відсутності комунікацій – соціальне сирітство, неповні сім'ї, самотня старість, збільшення рівня підліткового суїциду, наркотичні залежності та інше.

Російсько-українська війна суттєво збільшила кількості травмованих дорослих та підлітків. Одночасно, природним наслідком соціально-психологічної травми стають ескапізм та соціальна ізоляція. Стіна непорозуміння та замовчання стала непереборною. Крім того, соціальна замкнутість молоді у віртуальному світі стала підґрунтям для російської інформаційної зброї – палії військових авто, «живі міни», проросійські підліткові тітокери – це не стільки злочинці, скільки жертви соціальної занедбаності та виключності із конструктивних соціальних процесів, а також того, що інтернет став важливішим за батьків та школу. На жаль, засоби розв'язання цієї проблеми залишились суто формальними – здебільшого проведення профілактичних бесід в закладах освіти.

До того ж ускладнює ситуацію те, що ця проблема не має достатніх правових механізмів її розв'язання. Немає ані законів, ані наказів, ані державних стандартів соціальних послуг, які б змогли запропонувати дієвий механізм побудови злагодженої комунікації між надавачами соціальних послуг, що сприяє формуванню здорового соціального діалогу. Отже, авторський колектив вважає, що аналіз організаційно-правових засад комунікації учасників міжсекторного партнерства в соціальній роботі із залежними підлітками в Україні є актуальною проблемою, яка потребує наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Автори дослідження взяли за доволі багатогранну тему, яка охоплює різні аспекти соціальної роботи. Загальна рамка пошуків окреслена державними стандартами соціальних послуг, які регулюють соціальну роботу із залежними людьми. Т. Ісакова (2011) дає аналіз стану проблеми інтернет-залежності в Україні та світі, а також вказує на її складність в різних вікових категоріях. Г. Усенко (2025) формулює визначення інтернет-залежності та пропонує підґрунтя для методології дослідження соціальної роботи з нею. Р. Новгородський (2014) визначає проблемні аспекти взаємодії «підліток – соціальна мережа». М. Гринців (2024), А. Кунцевська (2012), О. Мороз (2024) акцентують увагу на комунікаціях як основі вирішення проблем у соціальній роботі. М. Шпітцер (2006) та С. Лукашук (2024) звертають увагу на фізіологічні аспекти при формуванні адиктивних патернів у молоді та в більш пізньому віці. Головним задумом нашого дослідження стало формулювання проблеми розриву комунікацій між поколіннями як основи для розвитку залежності нового типу, а також аналіз оформленості комунікаційних правил у соціальній роботі за вказаним напрямком.

Метою наших наукових пошуків є дослідження організаційно-правових засад комунікації учасників міжсекторного партнерства в соціальній роботі із залежними підлітками в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Авторський колектив зосередив основний фокус дослідницьких зусиль на комунікаціях у соціальній роботі. Спираючись на точку зору дослідників професійної комунікації у соціальній роботі М. Гринців, І. Зубрицького, виділимо чотири рівні комунікації. По-перше, комунікації між соціальним групами, які складають прийнятний спосіб особистого та суспільного життя. По-друге, міжорганізаційні комунікації для ведення випадку у соціальній роботі. По-третє, комунікації в середині соціальної служби. По-четверте, безпосередні комунікації соціального працівника з отримувачами соціальних послуг. Усі чотири рівні комунікації можуть слугувати майданчиками для профілактики деструктивних видів залежності, а також інструментами для подолання їх наслідків. Безумовно, це важливо для всіх вікових груп, але більше

уваги має бути надано підліткам, які тільки формують самостійний погляд на світ та своє життя.

Правове регулювання соціальної сфери в нашій країні також має багаторівневий характер. По-перше, Конституція України, основоположні Закони України про соціальний захист та соціальну допомогу населенню (Закон України «Про соціальні послуги» та ін.), а також тристоронні угоди в рамках соціального партнерства. По-друге, нормативні акти, які регулюють соціальну роботу з окремими категоріями клієнтів. По-третє, державні стандарти соціальних послуг, які систематизуються у класифікаторі, відповідають за впорядкування професійної активності та комунікацій в цій сфері.

Сьогодні в Україні існують дві соціальні послуги для залежних людей всіх вікових категорій: «017.3. Соціально-психологічна реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин; 017.3. Соціально-психологічна реабілітація осіб із ігровою залежністю» (Класифікатор соціальних послуг, 2020). Якщо у першому випадку передбачено стабілізацію стану отримувача соціальної послуги, то у другому випадку акцент як раз робиться на діагностику, консультування, корекцію та представництво інтересів.

На думку М. Шпітцера, усі види залежності (наркотична, ігрова, цифрова тощо) є однаково небезпечними для психологічного здоров'я людини та практично однаково впливають на її мозок. Дослідник вказує на необхідність комплексного підходу у роботі із залежностями на державному рівні (Шпітцер, 2005). Спираючись на цю точку зору, авторський колектив пропонує використання механізмів міжсекторного партнерства (освіта, правоохоронні органи, громадські організації, медичні установи та ін.) для системної роботи з усіма видами адикції, які згубно впливають на стан громадського здоров'я в Україні. Тобто, це має бути і медико-соціальна реабілітація, і профілактичні консультації, і юридична відповідальність.

Давайте звернемо увагу на наявні державні стандарти соціальних послуг в обраній сфері, щоб сформулювати пропозицію із розв'язання наявної проблеми. Соціальна послуга соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин – це «комплексна спеціалізована соціальна послуга, що передбачає коротко-

термінове проживання отримувача соціальної послуги, надання йому допомоги в отриманні безоплатної правової допомоги; представництво інтересів; розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; консультування; соціальна профілактика повторів; надання психологічної допомоги членам сім'ї; соціальний супровід після проходження програм реабілітації; організація отримання такою особою медичних послуг, медичного обстеження; за необхідності проведення постпрограмної підтримки тощо» (Державний стандарт соціальної послуги, 2020). Якщо уважно подивитись на зміст цієї послуги, то можна побачити необхідність якісної міждисциплінарної команди фахівців, партнерство надавача та отримувача соціальної послуги, чітко структуровані комунікації та правовий супровід. Наявна організаційно-правова конструкція орієнтується на унікальність кожного випадку, а також робить акцент на ситуаційний кейс-менеджмент, що добре для конкретного клієнта, але не вирішує проблему в цілому.

Якщо не брати до уваги групу, що вживає дешеві психотропні речовини, то наслідком зазначеного виду залежності є значні матеріальні витрати для будь-якої вікової категорії населення країни. Відтак, у фокусі уваги опиняється «золота» молодь та підлітки, які мають значні можливості, низький рівень включеної активності у звичайній соціальній процеси та виховану вседозволеність. Інакше кажучи, це – в переважній більшості хвороба так званої «злотої молоді».

Якщо ми подивимось на другий варіант соціальної послуги для залежних осіб, то зможемо побачити, що вона пропонує схожий алгоритм роботи. Соціальна послуга соціально-психологічної реабілітації осіб із ігровою залежністю – «комплексна спеціалізована соціальна послуга, яка надається тимчасово в приміщенні надавача соціальних послуг (без надання місця проживання або з наданням місця проживання) та включає комплекс заходів, спрямованих на забезпечення життєдіяльності отримувача соціальної послуги, що передбачають: консультування; психологічну допомогу (консультування, підтримка, діагностика, корекція, психотерапія, реабілітація); надання допомоги в отриманні безоплатної правничої допомоги; представництво

інтересів» (Державний стандарт соціальної послуги, 2024). Тобто, зазначена послуга базується на побудові ефективних соціальних та професійних комунікацій на основі консультування, правової та психологічної підтримки. Захоплення пристрастю та азартом властиво більшості людей, проте активно ця проблема проявляється саме у осіб з нестабільним матеріальним добробутом.

Г. Новіков зазначає, що на початок 2025 року в реєстр лудоманів, який веде Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей, внесено 13 тис. осіб (Новіков, 2025). Переважна більшість записів створено на основі заяв про самообмеження людьми, які страждають від цієї залежності. З урахуванням наявних правових обмежень, на обліку знаходяться повнолітні люди із цим видом залежності.

Зауважимо, що зазначені соціальні послуги із залежними людьми побудовані на єдиному правовому алгоритмі. У такому випадку є сенс у тому, щоб об'єднати всі ці послуги під «дахом» однієї соціальної служби. Це дає можливість створити цілісний комплекс обслуговування, який сконцентрований на відновленні самостійності та незалежності людини у суспільних відносин. А це невідворотно потребує відповідного законодавчого супроводу.

Звернемо увагу на залежних підлітків як обрану нами групу клієнтів соціальної роботи. Це доволі нестійка вікова група, яку визначають зазвичай на відрізок 10–19 років. Складність визначення пов'язана із тенденціями розвитку людини, який може як пришвидшуватись, так і уповільнюватись.

Якщо попередні види залежності мають хоча б якісь вікові, правові, матеріальні обмеження, то сучасні підлітки отримали можливість долучитись до допоки незабороненої інтернет-залежності. Сучасний стан доступу до Інтернету не має таких фільтрів, що формує новий тип гібридної інтернет-залежності, з якої у подальшому може сформуватись залежність від цифрової порнографії, комп'ютерних ігор, онлайн-казино, стимулювання суїциду, тобто, комп'ютерної залежності, яка відображає специфіку проблем соціалізації молоді людини.

Г. Усенко дає наступне визначення інтернет-залежності підлітків: «...нав'язливе бажання / потяг у певній надмірній поведінці: проведення надмірно (за)багато часу в Інтернеті, що шко-

дить фізичному та психічному стану здоров'я, відносинам підлітків із родиною та суспільством» (Усенко, 2025, с. 73). У цьому визначенні можна виділити три складові: незадоволені потреби, шкода здоров'ю та порушення відносин між поколіннями. Проте, саме порушена соціальна взаємодія тут має стрижневий характер.

Р. Новгородський пов'язує розповсюдження такого виду залежності зі складністю соціальної комунікації та адаптації. На його думку, «...головною причиною виникнення Інтернет-залежності у дітей та підлітків науковці вважають недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками, однолітками і значущими людьми. Тому за таких причин діти та підлітки звертаються все частіше до соціальних мереж» (Новгородський, 2014, с. 189). Незважаючи на комунікаційну складову проблеми, дослідник описує інтернет-залежність як вид хімічної залежності, яка виникає за наслідком візуального стимулювання дофамінової системи мозку людини, що перебудовує її потреби та пошук шляхів їх задоволення.

На жаль, колектив дослідників може констатувати, що робота з інтернет-залежністю підлітків в Україні має хаотичний та полярний характер. Якщо на одному полюсі – класичні обмеження у вигляді дитячого доступу до інтернету від розробників програмного забезпечення, то на іншому полюсі – неосяжний шум від центрів безпечного інтернету з просвітніми тренінгами, які не передбачають системного використання. Тобто, відсутня середня інституціональна ланка, яка буде на практиці в суспільстві реалізовувати розроблені тренінги та програмні обмеження, а також мати мандат суспільної згоди на подібні дії. Припускаємо, що сучасне стихійне формування нової мережевої моралі стане поштовхом до більш системної правової регламентації зазначених процесів.

Окреслимо проблемні питання для пошуку варіантів їх розв'язання. Ще у довоєнні часи Т. Ісакова стверджувала, що: «відповідно до даних Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, серед українських користувачів Інтернету залежними вважаються від 2 % до 6 %, абсолютна більшість серед яких – студенти» (Ісакова, 2011, с. 34). Невеликий процент інтернет-залежних ставить під сумнів актуаль-

ність та значущість цієї проблеми. Проте, варто звернути увагу на те, що переважна більшість залежних – це молоді люди, які тільки опановують ази власної незалежності у соціальному світі. Це значно ускладнює зазначену проблему. Тим більше, що ситуація докорінно змінилася з переходом освітніх процесів у онлайн формат.

Слід зазначити, що заміри проводились ще до пандемії COVID та російсько-української війни, які значно змінили параметри комунікації в соціальному просторі у напрямку їх віртуалізації та цифровізації. Війна додала соціально-психологічну травму для всіх поколінь українців, але особливо боляче відбилась на молоді та підлітках.

Споглядання і участь у насильстві з обох боків провокує втрату пам'яті, а також утворення феномена «стіна мовчання». Наслідки такої порушеної комунікації між поколіннями мають відтермінований характер. При цьому, якщо раніше травмовані дорослі зазвичай «додавали» травми за допомогою психоактивних речовин, то сьогодні, починаючи з груп молодого віку, стіна мовчання отримує віртуальний характер. У майбутньому наша країна може отримати велику кількість людей, які відмовлятимуться від соціального життя добровільно, а також як заміник обиратимуть інтернет-простір, бо це стало новою нормою їх існування в рамках сім'ї.

Повертаючись до моделі міжсекторного партнерства зауважимо, що в Україні нині ускладнено комунікацію не тільки між поколіннями, а й між учасниками партнерських відносин. Маючи більше можливостей для впливів, держава та бізнес, тим не менше, систематично, з різних причин, пригнічували суспільство та руйнували його головний інститут – сім'ю.

На наш погляд, активізація громадського сектору не на химерну боротьбу з корупцією шляхом її оприлюднення, а на захист сім'ї, відновить соціальний зв'язок поколінь, який буде заважати формуванню руйнівних залежностей у всіх вікових категорій у родинному колі. З іншого боку, держава та бізнес повинні виділити найдорожче – час, що має стимулювати людей, щоб вони присвятили його родині. Отже, громадські організації для захисту сім'ї – це фундамент для розвитку стабільного українського суспільства.

Таким чином, підбиваючи підсумки цієї наукової розвідки зазначимо, що в основі формування згубних залежностей у молодого покоління лежить криза соціальних комунікацій, утворена під впливом соціальних травм та компенсована психоактивними чи аудіовізуальними стимуляторами. Наявна нормативно-правова база формує єдину модель соціальної роботи з людьми, що мають алко-, нарко- та ігрову залежність. Організацію допомоги інтернет-залежним краще розвивати в цьому ж напрямку, проте більш ґрунтовно та адаптивно.

Підлітки є динамічною віковою групою, яка потребує підтримки розвитку здорових соціальних зв'язків і комунікацій. Сьогодні найвпливовішим адиктивним чинником для них вступає інтернет та соціальні мережі, що обумовлено прогресом форм людської взаємодії, а також викликами війни та пандемії.

Автори дослідження покладають велику надію на створення громадських організацій сімейного типу, які у партнерстві з державною та бізнесом сприяли б відтворенню зв'язку поколінь і практик конструктивної взаємодії як основи для подолання соціальних травм. При цьому, робота має розвиватись у державно-правовому, громадському та меценатському руслі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гринців М.В., Зубрицький І.Я. Організація професійної комунікації в соціальній роботі. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2024, (2(59)), 18–23. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.302398>
2. Ісакова Т. О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми. Київ : НІСД, 2011. 47 с.
3. Кунцевська А. В. Технології організації професійної комунікації в соціальній роботі. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені ВО Сухомлинського. Серія : Психологічні науки*, 2012, (2, Вип. 9), 158–162.
4. Лукашук С. Ю. Психолого-педагогічні аспекти профілактики інтернет-залежної поведінки у студентів-медиків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*, 2024, (2), 103–107. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.20>
5. Мороз О., Гольцберг К. Навчальний курс з інфогігієни для підлітків. URL: <https://unicorn.itstep.org/infohygiene-training-course>
6. Новгородський, Р. Г. Соціальна робота з підлітками, які мають інтернет-залежність (на прикладі соціальних мереж). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*, 2014, (122), 188–191.

7. Новіков Г. Утричі зросла кількість осіб у Реєстрі лудоманів за минулий рік. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/play-city-ludomania>
8. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин: Наказ Міністерства соціальної політики України № 677 від 01.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20/print>
9. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги соціально-психологічної реабілітації осіб із ігровою залежністю: Наказ Міністерства соціальної політики України № 454-Н від 08.10.2024. URL: https://ips.ligazakon.net/document/re43124?an=1&ed=2024_10_08
10. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України № 429 від 23.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%B5%D0%B6#w1_1
11. Усенко Г. Сутність феномена «інтернет-залежність» підлітків та зміст поняття, що його позначає. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2025, (1 (14)), 67–75.
12. Spitzer M. Vorsicht Bildschirm!: elektronische Medien, Gehirnentwicklung, Gesundheit und Gesellschaft. URL: <https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?Fid=3059546>

REFERENCES:

1. Hryntsiv, M. V., & Zubrytskyi, I. Ya. (2024). Orhanizatsiia profesiinoi komunikatsii v sotsialnii roboti [Organization of professional communication in social work]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, (2(59)), 18–23. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.302398> [in Ukrainian].
2. Isakova, T. O. (2011). Internet-zalezhnist yak novyi fenomen suchasnoho svitu: sutnist i problemy [Internet addiction as a new phenomenon of the modern world: essence and problems]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].
3. Kuntsevska, A. V. (2012). Tekhnolohii orhanizatsii profesiinoi komunikatsii v sotsialnii roboti [Technologies for organizing professional communication in social work]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni VO Sukhomlynskoho. Seriia : Psykholohichni nauky*, (2, Vyp. 9), 158–162. [in Ukrainian].
4. Lukashchuk, S. Yu. (2024). Psykholoho-pedahohichni aspekty profilaktyky internet-zalezhnoi povedinky u studentiv-medykiv [Psychological and pedagogical aspects of preventing Internet-dependent behavior in medical students]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia : Psykholohiia*, (2), 103–107. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.2.20> [in Ukrainian].
5. Moroz, O., & Holtsberh, K. Navchalnyi kurs z infohiieny dlia pidlitkiv [Training course on information hygiene for teenagers]. Retrieved from: <https://unicorn.itstep.org/infohygiene-training-course> [in Ukrainian].
6. Novhorodskiy, R. H. (2014). Sotsialna robota z pidlitkami, yaki maiut internet-zalezhnist (na prykladi sotsialnykh merezh) [Infohygiene training course for teenagers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia : Pedahohichni nauky*, (122), 188–191. [in Ukrainian].
7. Novikov, H. Utrychi zrosla kilkist osib u Reiestri ludomaniv za mynuliy rik [The number of people in the Register of Game Addicts has tripled over the past year.]. Retrieved from: <https://opendatabot.ua/analytics/play-city-ludomania> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii osib iz zalezhnistiu vid narkotychnykh zasobiv chy psykhotroynykh rehovyn [On approval of the State Standard for Social Services for the Social and Psychological Rehabilitation of Persons with Addiction to Narcotics or Psychotropic Substances]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 677 vid 01.10.2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1218-20/print> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii osib iz ihrovoi zalezhnistiu [On approval of the State Standard for Social Services for the Social and Psychological Rehabilitation of Persons with Gaming Addiction]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 454-N vid 08.10.2024. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/re43124?an=1&ed=2024_10_08 [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Klyasyfikatora sotsialnykh posluh [On approval of the Classifier of Social Services]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy № 429 vid 23.06.2020. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%B6#w1_1 [in Ukrainian].
11. Usenko, H. (2025). Sutnist fenomena «internet-zalezhnist» pidlitkiv ta zmist poniattia, shcho yoho poznachaie [The essence of the phenomenon of «internet addiction» among adolescents and the content of the concept that denotes it]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, (1 (14)), 67–75. [in Ukrainian].
12. Spitzer, M. Vorsicht Bildschirm!: elektronische Medien, Gehirnentwicklung, Gesundheit und Gesellschaft. Retrieved from: <https://www.fachportal-paedagogik.de/literatur/vollanzeige.html?Fid=3059546> [in German].

Дата надходження статті: 18.07.2025

Дата прийняття статті: 01.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 378.091.12:364-43]:005.941

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.15>**Артур МОЛДОВАНОВ***здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, Україна, 36003***ORCID:** 0000-0002-4629-9576

Бібліографічний опис статті: Молдованов, А. (2025). Концептуальні основи технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 113–118, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.15>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Актуальність проблеми поданої статті зумовлена об'єктивними викликами сьогодення, пов'язаними з кризовими ситуаціями сучасного стресованого життя, які зумовлюють тривожний стан, фрустрацію, депривацію населення, що потребує його соціальної реадaptaції, допомоги та супроводу, що входять в професійний функціонал сучасного соціального працівника з розвинутою фасилітаційною компетентністю. Доведено необхідність і доцільність розробки технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника як єдності концептуальних основ та змістового й процесуального компонентів. Визначено технологію формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника як цілісну сукупність всіх її компонентів, а також поетапну, алгоритмізовану послідовність певних дій, спрямованих на її ефективне впровадження. Проаналізовано концептуальну основу поданої технології, яка є поліпідхідним синтезом аксіологічного, системного, фасилітаційного, діяльнісного, суб'єктного, середовищного, технологічного наукових підходів, що представлені суголосно усталеній схемі методологічного аналізу, а саме її філософському, загально-науковому, конкретно-науковому, технологічно-методичному рівням. Наукові підходи конкретизуються в стратегічних та тактичних принципах технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника, що набувають практичної реалізації в обґрунтуванні її змістовно-процесуальних складників у подальших працях. Доведено відповідність запропонованої технології критеріям технологічності, якими вважаємо: концептуальність, системність, керованість, відтворюваність, алгоритмізованість, ефективність, діагностичність.

Ключові слова: педагогічна технологія, критерії технологічності, технологія формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника, концептуальні основи технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника.

Artur MOLDOVANOV*Student of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Ivana Banka str., Poltava, Ukraine, 36003***ORCID:** 0000-0002-4629-9576

To cite this article: Moldovanov, A. (2025). Kontseptualni osnovy tekhnolohii formuvannia fasyli-tatsiinoi kompetentnosti maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Conceptual foundations of the technology for forming facilitation competence of future social worker]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 113–118, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.15>

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE TECHNOLOGY FOR FORMING FACILITATION COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKER

The relevance of the problem of the presented article is due to the objective challenges of today, associated with crisis situations of modern stressful life, which cause anxiety, frustration, and deprivation of the population, which requires its social readaptation, assistance, and support, which are included in the professional functionality of a modern social worker with developed facilitation competence. The necessity and feasibility of developing a technology for forming the facilitation competence of a future social worker as a unity of conceptual foundations and content and procedural

components have been proven. The technology for forming the facilitation competence of a future social worker has been defined as a holistic set of all its components, as well as a phased, algorithmized sequence of certain actions aimed at its effective implementation. The conceptual basis of the presented technology, which is a multi-approach synthesis of axiological, systemic, facilitation, activity, subjective, environmental, and technological scientific approaches, is analyzed, which are presented in a coherent manner to the established scheme of methodological analysis, namely its philosophical, general-scientific, specific-scientific, and technological-methodological levels. Scientific approaches are specified in the strategic and tactical principles of the technology for forming the facilitation competence of a future social worker, which are put into practice in substantiating its content and procedural components in subsequent works. The compliance of the proposed technology with the criteria of technological feasibility has been proven, which we consider to be: conceptuality, systematicity, manageability, reproducibility, algorithmicity, efficiency, and diagnosticity.

Key words: *pedagogical technology, criteria for technological feasibility, technology for forming facilitation competence of a future social worker, conceptual foundations of technology for forming facilitation competence of a future social worker.*

Об'єктивні виклики сьогодення, пов'язані з військовим станом в Україні, породжують негативні наслідки в усіх сферах життя суспільства, але в першу чергу – в його соціальній площині. Кризові ситуації сучасного стресогенного життя зумовлюють тривожний стан, фрустрацію, депривацію населення, що потребує соціальної реадaptaції, допомоги та супроводу. При їх відсутності масово виникають відповідні посттравматичні стресові розлади. Ці об'єктивні обставини сучасного життя посилюють важливість професійної діяльності соціальних працівників з розвинутою фасилітаційною компетентністю, що детермінує гостру необхідність їх фахової підготовки в університеті. У попередніх студіях нами було визначено сутність та структуру фасилітаційної компетентності соціального працівника, розроблено критеріальний апарат дослідження, тобто визначено критерії показники та рівні її сформованості. Тому наступним логічним етапом дослідження є обґрунтування й розробка технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника. До того ж реалізація технологічного підходу є суттєвим напрямом модернізації сучасної вищої освіти у напрямі її інноватизації та людиноцентрованих вимірів.

Компетентнісний аспект проблеми фасилітації представлений дослідженнями фасилітаційної компетентності майбутнього педагога (В. Желанова, І. Прокопенко); фасилітативної взаємодії майбутніх соціальних педагогів (С. Борисюк); педагогічних умов фасилітативної діяльності соціального педагога (І. Литвин); фасилітаційного спілкування (С. Коломійченко); фасилітативного стилю педагогічної взаємодії (О. Левченко); фасилітативних вмінь (Г. Трухан); фасилітації як інноваційної технології (О. Просіна); фасилітації як методу фор-

мування сприятливого соціально-психологічного клімату та партнерства в закладі вищої освіти (В. Курило, О. Караман). Концептуальні засади технологічного підходу розроблено в працях П. Гусака, С. Сисоевої, Д. Чернілевського; реалізацію педагогічних технологій в освітньому процесі ЗВО висвітлено в працях О. Караман, О. Комар, О. Пометун, І. Смолюка. Сутність та структуру фасилітаційної технології, готовність до її реалізації розкрито в роботах Д. Рябець. Педагогічну технологію розвитку фасилітації майбутніх фахівців гуманітарного профілю презентовано в працях О. Романишиної. Відтак, не дивлячись на досить розлогий формат аспектного дослідження проблеми фасилітаційної компетентності та різних напрямів технологічної проблематики, питання деталізації концептуальних аспектів технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника залишилось поза увагою науковців й потребує обґрунтування й висвітлення.

Мета статті – розкрити концептуальні основи технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника.

Технологізація сучасної вищої освіти є її суттєвою ознакою. До наукового обігу поняття «педагогічна технологія» було уведено у другій половині ХХ ст. у процесі пошуку шляхів якісної, результативної освіти. Існує широкий варіатив тлумачень цього поняття, але більш доцільною і ёмкою вважаємо дефініцію, що подана в монографії «Педагогічні технології у неперервній освіті» за редакцією С. Сисоевої, де педагогічна технологія визначається як «створена адекватно до потреб і можливостей особистості та суспільства теоретично обґрунтована навчально-виховна система соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку людини

в освітній установі, яка, внаслідок упорядкованих професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога» (Педагогічні технології у неперервній освіті, 2001, с. 18).

Суголосно позиції В. Желанової, характерними ознаками педагогічних технологій є такі: чіткість мети й завдань, їх гарантоване досягнення; реалізація «навчання через діяльність»; динамічність та етапність; наявність певного педагогічного інструментарію; алгоритмізація діяльності; критеріальна оцінка результатів (Желанова, 2017, с. 27).

Варто відзначити, що логіка проектування авторської технології будується на зазначених вище теоретичних позиціях, а також усталених наукових підходів щодо структури педагогічної технології, яка містить концептуальну основу, змістову й процесуальну частини (О. Караман).

Базуючись на дослідженнях щодо розробки методологічних засад різних напрямів професійної підготовки майбутнього соціального працівника (С. Калаур, О. Карпенко, Л. Полторак, С. Ставкова), представимо концептуальні основи технології формування його фасилітаційної компетентності відповідно до відомої схеми методологічного аналізу.

1. Філософський рівень методології

Аксіологічний підхід (І. Бех, І. Зязюн, Т. Калюжна, В. Кремень, В. Крижко, Ю. Пелех, Н. Ткачова) тлумачимо як науково-методологічну концепцію, що зорієнтована на формування ціннісної сфери майбутніх соціальних працівників у форматі реалізації технології формування їх фасилітаційної компетентності. Впровадження ідей аксіологічного підходу в технології формування фасилітаційної компетентності майбутніх соціальних працівників пов'язане з орієнтацією фахової підготовки на формування в студентів ціннісного ставлення до фасилітаційної діяльності, а також синонімічних конструктів (мотиви, потреби, установки), що визначають ставлення до світу, до «інших», до самого себе в професійно-особистісному контексті.

2. Загальнонауковий рівень методологічного аналізу

Системний підхід (С. Гончаренко, О. Дубасенюк, О. Вознюк, В. Желанова, І. Зязюн,

О. Караман, А. Москаленко, С. Сисоєва). Грунтуючись на позиціях зазначених науковців, маємо констатувати, що технологія формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника є цілісною, інтегративною, відкритою, ієрархічною системою. Тобто системний підхід є вихідною позицією до розуміння системи фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в сучасному університеті та її складників, що володіють ознаками системності. Такими вважаємо фасилітаційну компетентність майбутнього соціального працівника та технологію її формування.

Діяльнісний підхід (Г. Атанов, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремінь, І. Романюк, В. Семиченко). На думку В. Кременя, специфіка діяльнісного підходу полягає в тому, що він передбачає перехід:

1) від ізольованого вивчення системи наукових понять, що становлять зміст навчального предмета, до включення змісту навчання у контекст розв'язання життєво важливих завдань професійної діяльності;

2) від індивідуальної форми засвоєння знань до спільної проектної діяльності;

3) від пасивного споживача знань до активного суб'єкта освітньої діяльності, який відкриває та опановує нові види діяльності (навчально-дослідну, пошуково-проектну, творчу) (Кремень, 2014, с. 102).

Відтак технологія формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника базується на позиції діяльнісного підходу, що засвоєння змісту освіти здійснюється не шляхом прямої передачі інформації здобувачам освіти, а в процесі їх власної, мотивованої активності.

3. Конкретно-науковий рівень методології

Компетентнісний підхід (Н. Бібік, С. Вітвицька, І. Драч, О. Дубасенюк, Я. Кодлюк, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва).

С. Чернета визначила потенціал компетентнісного підходу щодо професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи й з'ясувала, такі його пріоритети:

– максимальне «наближення» процесу професійної підготовки до потреб сучасного суспільства та вимог професії;

– інтеграція традиційного розуміння «оволодіння професією», як комплексом знань, умінь і навичок, що фіксуються стандартом

вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 23 Соціальна робота, спеціальності 231 Соціальна робота, і підходом, який передбачає формування у майбутніх фахівців із соціальної роботи фасилітаційної компетентності;

- визначення базової для даного рівня професійної освіти мети, яка акцентована на формування певного рівня фасилітаційної компетентності майбутнього фахівця із соціальної роботи;

- озброєння випускника інструментами інтелектуальної роботи, що стимулюють його подальшу професійну освіту (самоосвіту);

- забезпечити діяльнсну основу освітнього процесу (Чернета, 2023, с. 293 – 294).

Реалізація компетентнісного підходу в технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника пов'язана з базовим конструктором дослідження – фасилітаційною компетентністю, що є результативно-цільовою основою презентованої в дослідженні технології

Фасилітаційний підхід (Г. Волошко, А. Давиденко, С. Хілько, Л. Хоменко-Семенова) є одним з напрямів реформування вищої освіти, що, на думку Г. Волошко, ґрунтується на ідеї встановлення нових відношень із студентами на основі їх вільної самореалізації та власної експертності. Авторкою з'ясовано, що суттєвими ознаками цього підходу є довіра, розвиток потенціалу особистості, мобілізація її внутрішніх ресурсів, спрямування суб'єктів освітнього процесу на створення ефективного освітнього середовища, організацію співробітництва викладача зі студентами, а також студентів між собою, розвиток їх ініціативності, креативних здібностей, підвищення навчальної та професійної мотивації, переорієнтація установок викладача, що реалізуються в процесі його міжособистісної взаємодії зі студентами (Волошко, 2016, с. 99).

Впровадження ідей фасилітаційного підходу в поданій технології пов'язане, з одного боку, з фасилітаційним супроводом здобувачів освіти, а з іншого – з формуванням їх фасилітаційної компетентності у площині майбутньої професії.

Суб'єктний підхід (М. Агулов, С. Дьяков, С. Капінус, Г. Костюк, С. Максименко, В. Ромеєць, В. Татенко). Його ідеї акумулюються в наступних позиціях:

- людина за своєю природою є діяльною істотою, яка перетворює дійсність і власний світ;

- суб'єктний підхід базується на поняттях «суб'єкт», «суб'єктність», «професійна суб'єктність», «суб'єктні якості особистості».

- суб'єкт є носієм активності, який якісно виконує діяльність і є здатним до саморегуляції і саморозвитку;

- якості людини як суб'єкта синтезуються в його суб'єктності, що інтегрує усвідомлену активність, ініціативність, самостійність, що спрямовані на самореалізацію.

У поданій технології впровадження ідей суб'єктного підходу пов'язане з розглядом особистості майбутнього соціального працівника як суб'єкта фасилітації, а також з позиціюванням здобувачів освіти як активних суб'єктів освітнього процесу.

Середовищний підхід (О. Горчакова, В. Желанова, О. Караман, О. Керницький, С. Коношенко, О. Микитюк, С. Омельченко, Ж. Петрович, С. Савченко, Я. Юрків, О. Ярошинська), який потрактовується як «стратегія, що ґрунтується на управлінні процесом професійно-особистісного формування майбутнього фахівця через створення певного середовища» (Желанова, 2016, с. 101). Для нас є важливою думка О. Караман, що завдяки використанню середовищного підходу до наукових досліджень та практичної діяльності заклади вищої освіти, інші органи, установи, організації перетворюються на відкриті соціально-педагогічні системи, у межах яких і стає можливою організація соціальної та соціально-педагогічної роботи, спрямованої на успішну соціалізацію та самореалізацію особистості (Караман, 2013, с. 298 – 304).

Реалізація середовищного підходу у поданому дослідженні пов'язана зі створенням фасилітаційно зорієнтованого освітнього середовища як багаторівневої системи умов та можливостей, що забезпечують упровадження фасилітаційного контексту в систему фахової підготовки майбутніх соціальних працівників.

Особливостями такого середовища вважаємо: подібність майбутній професійній діяльності, зокрема її фасилітаційного складника; відповідність вимогам професії і потребам студентів; фасилітаційна насиченість змісту освіти; «суб'єкт-суб'єктний» характер взаємодії педагога та студентів; зміна акцентів із взаємодії педагога та студента на його взаємодію з освітнім середовищем; невизначеність, що стимулює появу власних орієнтирів; варіатив-

ність, як відсутність жорстко регламентованих методів роботи; пріоритет інтерактивних форм і методів навчання професійної спрямованості; імерсивність (занурення), що полягає в максимальному наближенні умов середовища до майбутньої професійної діяльності; присутність, як відчуття присутності в професійному середовищі при безпосередньому фізичному знаходженні в навчальній аудиторії; інтерактивність, що реалізується у відносинах здобувачів освіти й середовища, які є суб'єктами у ставленні один до одного (Желанова, 2016, с. 106).

4. Методично-технологічний рівень

Технологічний підхід (В. Бондар, Р. Вайнола, П. Гусак, В. Желанова, О. Караман, О. Карпенко, М. Левківський, О. Пометун, С. Сисоева, І. Смолюк, Д. Чернилевський) пов'язаний з організацією процесу професійної підготовки на основі впровадження педагогічних (освітніх) технологій. Характерними ознаками педагогічних технологій є такі, як-от: чіткість мети й завдань, їх гарантоване досягнення; реалізація «навчання через діяльність»; динамічність та етапність; наявність певного педагогічного інструментарію; алгоритмізація діяльності; критеріальна оцінка результатів (Желанова, 2017).

Відтак *технологія формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника* є цілісною сукупністю всіх її компонентів, а також поетапною, алгоритмізованою послідовністю певних дій, спрямованих на її ефективне впровадження.

Розглянемо аспект відповідності досліджуваної технології усталеним критеріям технологічності.

Концептуальність технології відбивається в її концептуальному складнику, що є поліпідхідним синтезом низки наукових підходів і принципів. *Системність* полягає в структурованості складників, що знаходяться у взаємозв'язку, взаємозумовленості й цілісності. *Керованість* технології передбачає процес цілепокладання, планування, проектування, поетапної діагностики, розробки педагогічного інструментарію спрямованих на формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника. *Відтворюваність* технології полягає в можливості її використання в інших закладах освіти, іншими викладачами з іншими студентами. *Алгоритмізованість* пов'язується з можливістю поетапного впровадження технології,

а також алгоритмізованих форм і методів діяльності викладача й здобувачів освіти у процесі формування фасилітаційної компетентності. *Ефективність* технології пов'язується з гарантованим досягненням її результатів. *Діагностичність* полягає в можливості діагностувати вихідний й результативний (контрольний) стан сформованості фасилітаційної компетентності у засіб використання як діагностичних методик.

Як відомо, наукові підходи конкретизуються в певних принципах. *Принципи фасилітації* тлумачимо як ґрунтовні вихідні положення і вимоги, що зумовлюють стратегію і тактику формування фасилітаційної компетентності соціального працівника в процесі впровадження відповідної технології. Суголосно цій дефініції, принципи формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника поділяємо на стратегічні (принципи концептуального рівня) і тактичні, що відбивають їх практичну реалізацію.

Представимо ці принципи.

1. *Стратегічні принципи* технології формування фасилітаційної компетентності майбутніх соціальних працівників: принцип системності; принцип ціннісної орієнтації; принцип абсолютно позитивних стосунків між суб'єктами фасилітації, що ґрунтується на конгруентності, довірі, емпатії; принцип суб'єктно-діяльнісної орієнтації; принцип компетентнісної спрямованості; принцип середовищної орієнтації; принцип міждисциплінарності.

2. *Тактичні принципи* технології формування фасилітаційної компетентності майбутніх соціальних працівників: принцип колективного суб'єкта як спільної групової ідентичності, взаємного залучення і розподілення відповідальності; принцип моделювання фасилітаційного контексту змісту, форм та методів фахової підготовки професійної діяльності майбутнього соціального працівника; принцип діалогізації та полілогізації навчання; принцип задачно-ситуативної насиченості.

Таким чином, технологізація сучасної вищої освіти є перспективним напрямом її оновлення. Цей процес пов'язаний з впровадженням педагогічних (освітніх) технологій, зокрема, технологією формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника. Концептуальною основою розробленої нами технології є синтез ідей аксіологічного,

системного, фасилітаційного, діяльнісного, суб'єктного, середовищного, технологічного наукових підходів, що представлені суголосно усталеній схемі методологічного аналізу. Наукові підходи конкретизуються в стратегічних та

тактичних принципах технології формування фасилітаційної компетентності майбутнього соціального працівника, що набувають практичної реалізації в обґрунтуванні її змістово-процесуальних складників у подальших працях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педагогічні технології у неперервній освіті: монографія / С. О. Сисоєва, М. А. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька та ін. ; за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : Віпол, 2001. 502 с.
2. Желанова В. В. Реалізація технологічного підходу до професійної підготовки майбутнього педагога у ВНЗ. *Інженерні та освітні технології*, 2017. Т. 3 (19). С. 25–31.
3. Кремень В. Г. Освіта дорослих: енциклопедичний словник. Київ : Основа, ред. 2014. С. 102.
4. Чернета С. Ю. Теорія та практика підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг : дис. ...докт. пед. наук : 13.00.05. Полтава, 2023. 546 с.
5. Волошко Г. В. Фасилітаційний підхід у діяльності викладача як сучасний напрям реформування вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 9 (63). С. 96–106.
6. Желанова В. В. Середовищний підхід у вищій освіті: сутність та логіка реалізації. Теорія і практика професійної майстерності в умовах цілежиттєвого навчання : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во Рута, 2016. С. 98–116.
7. Караман О. Л. Теорія і методика соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2013. 570 с.

REFERENCES:

1. Pedagogichni tekhnolohii u nepereryvni osviti [Pedagogical technologies in continuing education] : monohrafiia (2001) / S. O. Sysoieva, M. A. Aleksyuk, P. M. Volovyk, O. I. Kulchytska ta in. ; za red. S. O. Sysoievoi. Kyiv : Vipol [in Ukrainian].
2. Zhelanova, V. V. (2017). Realizatsiia tekhnolohichnoho pidkходу do profesiinoi pidhotovky maibutnoho pedahoha u VNZ [Implementation of a technological approach to the professional training of future teachers in universities]. *Inzhenerni ta osviti tekhnolohii – Engineering and educational technologies*, T. 3, (19). Pp. 25–31 [in Ukrainian].
3. Kremen, V. H. (2014). Osvita doroslykh: entsyklopedychnyi slovnyk [Adult education: encyclopedic dictionary]. Kyiv: Osнова. P. 102 [in Ukrainian].
4. Cherneta, S. Yu. (2023). Teoriia ta praktyka pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh: dys. ...dokt. ped. nauk: 13.00.05. [Theory and practice of training future social work specialists to provide social services: dissertation ...doctor of pedagogical sciences] Poltava [in Ukrainian].
5. Voloshko, H. V. (2016). Fasyliatyvnyi pidkhid u diialnosti vykladacha yak suchasnyi napriam reformuvannia vyshchoi osvity [Facilitative approach in teacher activity as a modern direction of higher education reform]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, № 9(63). Pp. 96–106 [in Ukrainian].
6. Zhelanova, V. V. (2016). Seredovyshchnyi pidkhid u vyshchii osviti: sutnist ta lohika realizatsii [Environmental approach in higher education: essence and logic of implementation]. *Teoriia i praktyka profesiinoi maisternosti v umovakh tsilezhyttievoho navchannia – Theory and practice of professional skills in the context of lifelong learning: monohrafiia / za red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : Vyd-vo Ruta. Pp. 98–116 [in Ukrainian].*
7. Karaman, O. L. (2013). Teoriia i metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnolitnimy zasudzhenymy v penitentsiarnykh zakladykh Ukrainy : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.05. [Theory and methods of socio-pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institutions of Ukraine: dissertation ... Doctor of Pedagogical Sciences] Luhansk [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 03.08.2025

Дата прийняття статті: 18.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-056.26:004.946-057.874:376-056.264

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.16>**Наталія РОСОХА**

викладачка кафедри соціальної роботи, Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” Карпатський інститут підприємництва, вул. Заводська, 1а, м. Хуст, Закарпатська обл., Україна, 90400

*kip_rosokha@uiu.ua***ORCID:** 0009-0005-2986-689X

Бібліографічний опис статті: Росоха, Н. (2025). Технології віртуальної та доповненої реальності в інклюзивному середовищі: психосоціальна корекційна практика у роботі з дітьми з інвалідністю. *Вісник. Humanitas*, 4, 119–126, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.16>

ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОСОЦІАЛЬНА КОРЕКЦІЙНА ПРАКТИКА У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Метою статті полягає у комплексному дослідженні переваг застосування технологій віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності в інклюзивному освітньому та соціальному середовищі як ефективного інструменту психосоціальної корекційної практики у роботі з дітьми з інвалідністю. Особлива увага приділяється визначенню ролі VR/AR у порівнянні з традиційними методами соціальної роботи, психокорекції та реабілітації, а також у формуванні комунікативних, соціальних та життєвих навичок, розвитку мотивації і забезпеченні емоційної підтримки дітей з особливими освітніми потребами. **Методологія.** Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує теоретичний аналіз наукових джерел із галузей соціальної роботи, педагогіки, психології та медичних наук. Використано методи порівняльного аналізу, систематизації та узагальнення результатів сучасних емпіричних досліджень, присвячених застосуванню VR/AR у соціальній практиці. Розглянуто приклади використання VR/AR у міжнародному досвіді соціальної та освітньої інтеграції дітей з інвалідністю. **Наукова новизна.** Вперше системно обґрунтовано доцільність використання VR/AR-технологій у напрямку психосоціальної корекційної практики в інклюзивному середовищі. Показано, що VR/AR створюють безпечний та контрольований простір, де можливо моделювати реальні життєві ситуації, забезпечуючи активне залучення дитини до процесу навчання й соціалізації. Обґрунтовано міждисциплінарний характер VR/AR-технологій, які поєднують педагогічні, психологічні та соціальні інструменти, формуючи нові можливості для розвитку особистості. **Висновки.** Зроблено висновок, що VR/AR-технології не можуть повністю замінити традиційні методи соціальної роботи та реабілітації, проте вони значно розширюють інструментарій інклюзивної практики. Використання імерсивних технологій сприяє підвищенню мотивації, розвитку адаптаційних і соціалізаційних навичок дітей з особливими освітніми потребами, а також зміцнює їхню психологічну стійкість. Визначено перспективи подальших досліджень, пов'язані з розробкою критеріїв ефективності VR/AR-втручань та вивченням їхнього впливу на різні категорії цільових груп.

Ключові слова: інклюзивне середовище, соціальна робота, віртуальна реальність, доповнена реальність, психосоціальна корекційна практика, діти з інвалідністю.

Nataliia ROSOKHA

Lecturer at the Department of Social Work, Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution “Open International University of Human Development “Ukraine” Carpathian Institute of Entrepreneurship, 1a Zavodska str., Khust, Zakarpattia region, Ukraine, 90400

ORCID: 0009-0005-2986-689X

To cite this article: Rosokha, N. (2025). Tekhnolohii virtualnoi ta dopovnenoї realnosti v inkliuzyvnomu seredovyshchi: psykhosotsialna korektsiina praktyka u roboti z ditmy z invalidnistiu [Technologies of virtual and augmented reality in an inclusive environment: Psychosocial corrective practice in working with children with disabilities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 119–126, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.16>

TECHNOLOGIES OF VIRTUAL AND AUGMENTED REALITY IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT: PSYCHOSOCIAL CORRECTIVE PRACTICE IN WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES

The purpose of the article is to comprehensively examine the potential of virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies in inclusive educational and social environments as effective tools of psychosocial corrective practice in working with children with disabilities. Special attention is given to defining the role of VR/AR in overcoming the limitations of traditional methods of social work, psycho-correction, and rehabilitation, as well as in developing communication, social, and life skills, enhancing motivation, and providing emotional support to children with special educational needs. Methodology. The study is based on an interdisciplinary approach that integrates theoretical analysis of scientific sources in social work, pedagogy, psychology, and medical sciences. Methods of comparative analysis, systematization, and synthesis of current empirical studies on the application of VR/AR in social practice are employed. Practical cases of using VR/AR in international experience of social and educational integration of children with disabilities are also considered. Scientific novelty. For the first time, the feasibility of applying VR/AR technologies in the context of psychosocial corrective practice in inclusive environments is systematically substantiated. It is shown that VR/AR create a safe and controlled space where real-life situations can be simulated, ensuring active engagement of children in learning and socialization processes. The interdisciplinary nature of VR/AR technologies is emphasized, combining pedagogical, psychological, and social instruments and forming new opportunities for personal development. Conclusions. It is concluded that VR/AR technologies cannot fully replace traditional methods of social work and rehabilitation; however, they significantly expand the toolkit of inclusive practice. The use of immersive technologies contributes to enhancing motivation, developing adaptive and socialization skills of children with special educational needs, and strengthening their psychological resilience. Prospects for further research are identified, particularly the development of efficiency criteria for VR/AR interventions and the study of their impact on different target groups.

Key words: inclusive environment, social work, virtual reality, augmented reality, psychosocial corrective practice, children with disabilities.

Актуальність проблеми. Принципові зміни в педагогіці та соціальній роботі зумовили необхідність впровадження інноваційних технологій в сфері інклюзії. Традиційна концепція «інтеграції», яка передбачала лише фізичну присутність дитини з особливими освітніми потребами (ООП) у закладах освіти, переросла в значно ширше розуміння – «інклюзію». Такий підхід передбачає створення абсолютно нового середовища, де кожна дитина, незалежно від її індивідуальних особливостей, має повне право та реальну можливість для соціальної, психологічної та емоційної участі у спільному навчальному та соціальному процесі (Закон України «Про освіту», 2017). Враховуючи сучасні тенденції до діджиталізації, інноваційні технології, зокрема віртуальна (VR) та доповнена (AR) реальність, набувають статусу перспективного напрямку роботи, який дозволяє подолати традиційні бар'єри та розширити можливості психосоціальної підтримки.

Традиційні психосоціальні-корекційні та реабілітаційні методи впливу часто стикаються з низкою обмежень. Незважаючи на їхню доведену ефективність, класичні методи, такі як лікувальна фізкультура (ЛФК) або рольові ігри, часто є монотонними. Це знижує мотивацію дитини до регулярних занять. Вони залежать від зовнішнього середовища, яке не завжди можна

повністю контролювати або адаптувати під індивідуальні потреби індивіда. Наприклад, відпрацювання соціальних навичок у реальному світі може бути емоційно напруженим або навіть ризикованим для дітей з розладами аутистичного спектру (РАС). Також повторення певних фізичних вправ у реабілітаційному центрі може швидко призвести до виснаження та втрати інтересу. На відміну від цього, VR та AR пропонують середовище, яке є безпечним, контрольованим та, водночас, захопливим. Це дозволяє багаторазово відтворювати сценарії, які були б важкодоступними або ризикованими в реальному житті (Rutledge, T., Velez, D., Depp, C. et al., 2019). Це зміщує фокус з простої корекції на розширення можливостей, формування нових навичок та ефективний розвиток дитини. Таким чином, застосування віртуальної та доповненої реальності в психосоціально-корекційній практиці стає революцією в методології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень засвідчує зростаючий науковий та практичний інтерес до віртуальної та доповненої реальності, у сфері інклюзивної освіти та психосоціально-корекційної роботи з дітьми з інвалідністю. Дослідники підкреслюють, що ці технології відкривають нові перспективи для формування емоційно насиченого позитивного середовища. Значну

увагу питанням інтеграції VR/AR у систему сучасної освіти приділяють О. Кравченко та М. Міщенко, наголошуючи на їхньому потенціалі у створенні комплексних програм реабілітації та розвитку, що поєднують педагогічний, психологічний та технологічний напрями роботи (Кравченко, Міщенко 2022). Авторки доводять, що використання VR/AR здатне підвищити мотивацію дітей до навчання, сприяти соціалізації та подоланню бар'єрів у комунікації. Подібні акценти простежуються і в наукових доробках М. Кривонос та Ю. Мінгальнової, які аналізують застосування імерсивних технологій у практиці інклюзивної освіти, наголошуючи на їхньому значенні для персоналізації освітніх процесів та розвитку креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (Кривонос, Мінгальова 2023).

Науковці П. Ткачова, І. Булаш і І. Турчина зосереджуються на інноваційних техніках роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, підкреслюючи важливість поєднання традиційних корекційних підходів із цифровими інструментами, що дозволяє враховувати індивідуальні темпи розвитку та рівень готовності кожної дитини (Ткачова, Булаш, Турчина 2023). О. Попов вводить у науковий обіг поняття «імерсивні технології у практичній соціальній роботі», зауважуючи на тому, що саме VR/AR забезпечують можливість відтворення життєвих ситуацій, які складно реалізувати в реальному середовищі, але які критично важливі для соціальної адаптації та інтеграції (Попов, 2024).

Особливого значення набувають дослідження Т. Бакалюк, М. Віцентович, Г. Стельмах, Д. Блажеев, у сфері медичної та телереабілітаційної практики, де VR і AR розглядаються як ефективні інструменти відновлення рухових функцій у дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Ці роботи демонструють як позитивні медичні показники так і психосоціальну цінність технологій, адже через ігровий та інтерактивний формат вони сприяють формуванню довіри, віри у власні сили та готовності долати труднощі (Бакалюк, Віцентович, Стельмах, Блажеев).

Таким чином, сучасний науковий інтерес одноставно засвідчує, що технології віртуальної та доповненої реальності перестають бути суто технологічними інноваціями. Вони перетворю-

ються на гуманістичні інструменти, покликані підсилювати соціальну роботу, педагогіку та психологію. Їхня інтеграція у психосоціально-корекційну практику дозволяє створювати інклюзивне середовище, у якому дитина з інвалідністю відчуває себе не пасивним споживачем, а активним учасником власного розвитку. Проте, недостатніми є увага науковців до даної проблеми саме з боку міждисциплінарного і міжпрофесійного підходу, да фахівці кожної з галузей створюють мультидисциплінарну команду з метою досягнути максимального психосоціального корекційного результату.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз застосування VR/AR у психосоціально-корекційній роботі з дітьми з інвалідністю, дослідження їхньої ефективності, висвітлення існуючих практик, а також обговорення актуальних проблем та перспектив їх застосування. Дослідження ставить перед собою ряд завдань: узагальнити вже існуючі результати практичної роботи цього напрямку, сформулювати цілісне уявлення про міждисциплінарну суть корекційної роботи з дітьми з інвалідністю методами VR/AR, наголошуючи на необхідності співпраці між фахівцями медицини, психології, соціальної роботи та педагогіки для його успішного впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзія базується на основних соціально-психологічних принципах, що визнають право кожної дитини на рівні можливості та повноцінну участь у житті суспільства (Закон України «Про освіту», 2017). Невід'ємною частиною інклюзивної освіти є соціальний та психологічний супровід. Він включає в себе комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, розробку індивідуальних програм розвитку, проведення корекційної роботи, а також психологічну підтримку для батьків та педагогів. Це комплексний підхід, спрямований на забезпечення успішного навчання та розвитку дітей з ООП.

Психокорекція розглядається як один із основних аспектів психологічного супроводу, відмінність якого від психотерапії полягає в орієнтації на клінічно здорову особистість. Її мета полягає у подоланні психологічних труднощів чи деформацій, що перешкоджають самоактуалізації, а також у розширенні поведінкового репертуару клієнта (Мельничук, Близнюкова, 2018). У цьому контексті VR/AR-технології

виступають результативним засобом психокорекції, оскільки створюють безпечне, контрольоване та практично необмежене середовище для багаторазового відпрацювання нових моделей поведінки (Dick, 2021).

Опираючись на офіційні трактування термінів Законом України «Про освіту» від 2017 року, поняття «*психосоціальна підтримка в інклюзивному середовищі*» можна визначити як системну роботу, спрямовану на створення умов для повноцінного розвитку дитини. Вона передбачає пряму корекційну роботу, та включає в себе створення доступного освітнього середовища, надання підтримки всім учасникам освітнього процесу (дітям, батькам, педагогам) та забезпечення їм рівних прав.

Важливо розуміти поняття «*інтерреальність*» (*interreality*) – це прогресивний методологічний підхід, який виходить за межі звичайного занурення у віртуальний світ. Як зазначається в праці Андреа Гаггіолі він має «двоєкий зв'язок між віртуальним і реальним світами» (Gaggioli et al., 2014). Цей поєднання віртуальних сценаріїв з моніторингом реальних фізіологічних показників, таких як частота серцевих скорочень або активність мозку (біофідбек), у реальному часі. Це дозволяє тренувати навички в змодельованих ситуаціях, отримувати об'єктивні дані про фізіологічні реакції для адаптації втручання, роблячи терапію глибоко індивідуалізованою. Інтерреальність вже успішно застосовується для управління стресом та тривожністю. (Gaggioli et al., 2014).

Ігрова терапія в межах віртуальної та доповненої реальності полягає у використанні гейміфікованих складових для підвищення мотивації та залученості дітей до терапевтичного процесу. Замість рутинних і часто виснажливих вправ, дитина виконує захопливі квести та завдання у віртуальному світі. Таким чином реабілітаційний процес перетворюється на захопливу гру, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу, підвищенню концентрації та емоційній залученості (Zoccolillo et al., 2014).

Успішне впровадження технологій VR/AR в інклюзивну практику вимагає синергії та співпраці між різними галузями: педагогікою, медициною, психологією та інформаційними технологіями. Жодна з цих наук не може досягти максимального результату самотійно. Розробка ефективних VR/AR-рішень для дітей з інвалід-

ністю вимагає різностороннього наукового розуміння багатьох аспектів: психології розвитку, корекційної педагогіки та медичних нюансів реабілітації і поєднаннями із технічними знаннями. Відсутність такої міждисциплінарної підготовки кадрів є однією із найбільших проблем впровадження методу. Застосування VR/AR у цій сфері передбачає створення міждисциплінарної екосистеми, де соціальні працівники, психологи та ІТ-фахівці працюють разом, щоб розробляти, впроваджувати та оцінювати ефективність інноваційних рішень.

Віртуальна реальність є технологією, яка за допомогою спеціалізованих гарнітур забезпечує повне занурення користувача у комп'ютерно згенероване середовище. Такий ефект присутності створює ілюзію перебування у віртуальному просторі, що відкриває широкі можливості для застосування VR як інноваційного інструмента в галузях, де пріоритетом є безпечне та контрольоване відтворення життєвого досвіду.

В освітньому контексті VR-симуляції дають змогу здобувачам освіти на всіх рівнях у віртуальних класах, проводити експерименти, які були б небезпечними в реальному житті, або вивчати складні механізми в 3D-середовищі. Що стосується дітей з інвалідністю, то це відкриває нові можливості для соціалізації та набуття життєвих навичок. VR-терапія може бути використана для лікування посттравматичних стресових розладів та фантомного болю, відволікаючи мозок від больових подразників. Також ця технологія знаходить застосування в нейрореабілітації, де вона допомагає пацієнтам після інсульту або з іншими фізичними порушеннями відновлювати рухові функції, імітуючи реальні ситуації та мотивуючи до виконання вправ у ігровій формі (Rutledge, 2019).

Доповнена реальність не створює повністю новий світ, а нашаровує цифрові елементи (зображення, аудіо, 3D-моделі) на реальне середовище, яке видно через камеру смартфона чи спеціальні окуляри. Це робить її більш доступною, оскільки AR-застосунки можна використовувати навіть на звичайних смартфонах. Основна перевага AR в інклюзивній освіті полягає у можливості індивідуального підходу до навчання. Так, наприклад, завдяки цифровому інструменту AR Book, навчальні матеріали можна адаптувати під різні стилі сприй-

няття: аудіали отримують звукові коментарі, візуали бачать анімацію та діаграми, а кінестетики можуть взаємодіяти з інтерактивними 3D-моделями (The Gard, 2023). Це значно підвищує участь та мотивацію учнів, роблячи процес навчання більш захопливим та ефективним. За допомогою AR учні можуть «тримати» геометричні фігури в руках, візуалізувати складні процеси та інтерактивно досліджувати навколишній світ.

Серед існуючих платформ, що використовують ці технології, варто відзначити декілька прикладів. *Floreo* (<https://floreovr.com/>) – це дослідницька VR-платформа, розроблена спеціально для нейрорізнороманітних осіб, що допомагає їм практикувати соціальні, комунікативні та поведінкові навички. За допомогою віртуальних сценаріїв користувачі можуть відпрацьовувати важливі життєві ситуації. Хорошим прикладом такої практики є взаємодія з поліцейськими дітьми із захворюваннями аутичного спектру (Children's Hospital of Philadelphia) або спілкування з однолітками, без страху реальних наслідків (Rutledge, 2019). Платформа надає доступ до сотень сценаріїв і може використовуватися як вдома, так і в клінічних чи освітніх установах.

VR Giants (<https://vrgiants.com/>) – це локальна кооперативна VR-гра, що показує позитивні результати у командній роботі та реабілітації. У цій грі один гравець керує віртуальним гігантом за допомогою VR-гарнітури, а інший – маленьким персонажем за допомогою геймпада. Обидва гравці повинні співпрацювати, щоб вирішувати головоломки. Така взаємодія сприяє розвитку координації та комунікативних навичок. *SkyCycler* (*oVRcome*, <https://www.ovrcome.io/>) – ще одна платформа, яка використовує віртуальну реальність для лікування фобій, тривожних розладів та фантомного болю. Терапевтичний курс, заснований на принципах дзеркальної терапії, передбачає обертання педалей стаціонарного велосипеда, тоді як у віртуальному світі аватар демонструє рух у «відсутній» кінцівці, створюючи ілюзію її присутності та зменшуючи больові відчуття (Rutledge, 2019).

Традиційні ігри та реальні ситуації для дітей з РАС чи іншими порушеннями соціальної взаємодії можуть слугувати джерелом стресу. Технології ж VR/AR дозволяють перенести ці вправи у безпечне віртуальне середовище (Rutledge,

2019). До прикладу, платформа *Floreo* використовує ігрові сценарії для тренування комунікативних навичок, включаючи відпрацювання таких складних ситуацій, як взаємодія з поліцейськими (Children's Hospital of Philadelphia). У віртуальному світі дитина може багаторазово повторювати соціальні діалоги, отримувати негайний зворотний зв'язок і поступово будувати впевненість у собі, яку потім можна трансформувати в реальне життя (Rutledge, 2019).

Нейрореабілітація є однією з найбільш розвинених сфер застосування VR/AR-технологій. Останні використовуються для відновлення рухових функцій у дітей з церебральним паралічем. Ігрові симуляції, що вимагають виконання певних рухів, перетворюють нудні та виснажливі фізичні вправи на захопливий процес (Zoccolillo, 2023).

Яскравим прикладом є дослідження Л. В. Шалкевич, опубліковане в *Journal of the Grodno State Medical University*, яке оцінювало ефективність VR-терапії для збільшення об'єму супінації у дітей зі спастичними формами ДЦП. Результати дослідження вражають: у групі, яка проходила реабілітацію з використанням VR, значне збільшення кута супінації на 5° і більше було зафіксовано у 93.3% (28 з 30) пацієнтів, тоді як у контрольній групі – лише у 35.7% (10 з 28). Статистичний аналіз показав, що використання комп'ютерних 3D-технологій та VR дає у 25 разів більше шансів на успіх у порівнянні з традиційними методами (OR=25.2). Ця статистика є потужним підтвердженням ефективності технологій (Шалкевич, 2020) (див. Табл. 1).

Результати досліджень не завжди є однозначними, що підкреслює, що VR/AR є *потенційним інструментом*, а не універсальним «чарівним засобом». Ефективність впливу залежить від якості контенту, кваліфікації фахівця та індивідуальних особливостей дитини. Це вказує на критичну потребу в подальших рандомізованих контрольованих дослідженнях та стандартизації протоколів, щоб перетворити ці технології на надійні, доказові методи корекції.

Впровадження VR/AR-технологій у психосоціально-корекційну практику, попри їх значний потенціал, супроводжується низкою суттєвих проблемних аспектів: етичні дилеми використання віртуальної і доповненої діяльності з дітьми з інвалідністю; проблема доступності технологій; потреба у міждисциплінарній підготовці кадрів;

Таблиця 1

Результати провідних досліджень з ефективності VR/AR-терапії

Дослідження	Пацієнти	Тип втручання	Ключові вимірювані показники	Основні результати	Висновки
Шалкевич Л. В. (2020)	58 дітей з ДЦП	VR-терапія (комп'ютерні 3D-технології)	Збільшення об'єму супінації в руці	93.3% покращення у VR-групі vs. 35.7% у контрольній	Використання VR дає у 25 разів більше шансів збільшити супінацію.
Rutledge et al. (2019)	14 ветеранів з фантомним болем	VR-терапія (Sky-Cycle)	Інтенсивність фантомного болю (PLP) та відчуттів	Зниження частки пацієнтів з PLP з 57.1% до 28.6%	VR-терапія є ефективною, безпечною та добре сприймається пацієнтами.
Gaggioli et al. (2014)	Учасники з високим рівнем стресу	Інтерреальність (VR-сценарії + біофідбек)	Рівень стресу, тривожності, навички емоційної регуляції	Значне зниження рівня стресу та тривожності у порівнянні з контрольною групою	Технологія інтерреальності є перспективним інструментом для психологічної підтримки.

Сформовано автором

перспективи інтеграції у систему освіти й реабілітації. Вирішення визначених проблем є першочерговим завданням для подальшого розвитку та широкого застосування цих інструментів.

Висновки та перспективи для подальших досліджень. Застосування віртуальної та доповненої реальності у соціальній роботі з дітьми з інвалідністю відкриває перспективні методи для створення середовища, де технології стають засобом підтримки, розвитку та соціального включення. На відміну від традиційних підходів, які нерідко обмежувалися вузькими рамками реабілітаційних програм, технології VR та AR дозволяють сформуванню динамічних і чутливих до потреб дитини методик, які здатні пробуджувати інтерес, заохочувати до активності та отримувати досвід безпечної взаємодії зі світом. Завдяки ефекту занурення та ігровим елементам діти охочіше беруть участь у вправах, переживають радість від власних успіхів, що стає важливим чинником їхньої мотивації та самооцінності.

Важливо підкреслити, що ефективність цих інноваційних рішень можлива при умові міждисциплінарної співпраці. Технології не замінюють людської турботи, але посилюють її,

розширюючи можливості соціальних працівників, психологів і педагогів. У такій взаємодії соціальний працівник допомагає дитині відчувати себе впевнено й поступово інтегруватися у соціум. Методи із застосуванням VR/AR як інструмент психокорекційного впливу не замінює повністю традиційні методи роботи і не нівелює їхню користь, але є хорошим доповнюючим інструментом роботи. Таке міжгалузеве поєднання дає позитивні результати в плані фізичного та психологічного розвитку. Це в свою чергу покращує процеси адаптації та соціалізації дитини з інвалідністю.

Перспективи подальшого розвитку напряму полягають у формуванні етичних принципів застосування VR/AR у роботі з вразливими групами, у забезпеченні доступності цих технологій незалежно від матеріальних чи соціальних обставин, а також у підготовці нового покоління фахівців, здатних гармонійно поєднувати знання різних галузей. Цей напрямок сприятиме у побудові інклюзивного суспільства, де соціальна робота поєднує традиційні гуманістичні цінності з інноваційними технологічними можливостями для розвитку та адаптації дітей з інвалідністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакалюк Т. Г., Віцентович М. В., Стельмах Г. О., Блажесв Д. О. Телереабілітаційні технології в реабілітації дітей із руховими порушеннями. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 1 (99). С. 89–94. DOI: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.1.14630>.
2. Кравченко О. О., Міщенко М. С. Інноваційний проєкт комплексної реабілітації: використання віртуальної (VR) і додаткової (AR) реальностей у сучасній освіті. *Освітній дискурс*. 2022. № 2(7). С. 880–891. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-880-891](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-880-891).

3. Кривонос М. П., Мінгальова Ю. І. Інноваційні техніки роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. 2023.
4. Мельничук І. Я., Близнюкова О. М. Основи психокорекції : навч.-метод. посіб. Кропивницький : Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2018. 152 с.
5. Попов О. А. Імерсивні технології у практичній соціальній роботі. *Наукові записки Університету «Україна». Серія: Соціальна робота*. 2024. Вип. 99. С. 83–91. DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.11>.
6. Ткачова Н. Г., Булаш І. В., Турчина І. С. Інноваційні техніки роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. 2023.
7. Шалкевич Л. В. Застосування технологій віртуальної реальності для збільшення супінації в руці у пацієнтів зі спастичними формами дитячого церебрального паралічу. *Journal of the Grodno State Medical University*. 2020. Т. 18, № 6. URL: <https://paper.researchbib.com/view/paper/270082> (дата звернення: 24.08.2025).
8. The Gard. AR Book для інклюзивної освіти: доступ до знань для всіх. URL: <https://thegard.city/articles/305062/ar-book-dlya-inklyuzivnoi-osviti-dostup-do-znan-dlya-vsi.html> (дата звернення: 24.08.2025).
9. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38. Ст. 380.
10. Dick E. Current and potential uses of AR/VR for equity and inclusion. *Information Technology & Innovation Foundation*. 2021. 1 June. URL: <https://itif.org/publications/2021/06/01/current-and-potential-uses-arvr-equity-and-inclusion/>
11. Gaggioli A. et al. Empirical Virtual Scenarios With Real-Time Monitoring (Interreality) for the Management of Psychological Stress: A Block-Randomized Controlled Trial. *Journal of Medical Internet Research*. 2014. Т. 16, № 7. DOI: <https://doi.org/10.2196/jmir.3235>.
12. Rutledge T., Velez D., Depp C. et al. Virtual Reality Interventions for the Treatment of Phantom Limb Pain: A Review of Development and Feasibility Findings. *Pain Medicine*. 2019. Т. 20, вип. 10. С. 2051–2059. DOI: <https://doi.org/10.1093/pm/pnz121>
13. Zoccolillo L., Morelli D., Cincotti F., Muzzioli L., Gobbetti T., Paolucci S., Iosa, M. Video-game based therapy performed by children with cerebral palsy: a cross-over randomized controlled trial and a cross-sectional quantitative measure of physical activity. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*. 2015. 51(6). С. 669–676.

REFERENCES:

1. Bakalyuk, T. H., Vitsentovych, M. V., Stelmakh, H. O., & Blazheiev, D. O. (2024). Telereabilitatsiini tekhnolohii v reabilitatsii ditei iz rukhovymy porushenniamy [Telerehabilitation technologies in the rehabilitation of children with motor disorders]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy –Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine*, (1)99, 89–94. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.1.14630> [in Ukrainian].
2. Kravchenko, O. O., & Mishchenko, M. S. (2022). Innovatsiyni projekt kompleksnoi reabilitatsii: vykorystannia virtualnoi (VR) i dodatkovoi (AR) realnosti u suchasni osviti [Innovative project of complex rehabilitation: The use of virtual (VR) and augmented (AR) realities in modern education]. *Osvitnii dyskurs – Educational Discourse*, 2(7), 880–891. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-880-891](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-880-891) [in Ukrainian].
3. Kryvonos, M. P., & Minhalova, Yu. I. (2023). Innovatsiini tekhniki roboty z ditmy z osoblyvymy osvitimy potrebamy [Innovative techniques of working with children with special educational needs]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky –Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv Collegium National University named after T. H. Shevchenko. [in Ukrainian].
4. Melnychuk, I. Ya., & Blyzniukova, O. M. (2018). *Osnovy psikhokorektsii: navch.-metod. posib. [Fundamentals of Psychocorrection: A Teaching and Methodical Manual]*. Kropyvnytskyi: Kirovohrad State Pedagogical University named after V. Vynnychenko. [in Ukrainian].
5. Popov, O. A. (2024). Imersyyni tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [Immersive technologies in practical social work]. *Naukovi zapysky Universytetu "Ukraina". Serii: Sotsialna robota – Scientific Notes of the University "Ukraine". Series: Social Work*, (99), 83–91. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.11> [in Ukrainian].
6. Tkachova, N. H., Bulash, I. V., & Turchyna, I. S. (2023). Innovatsiini tekhniki roboty z ditmy z osoblyvymy osvitimy potrebamy [Innovative techniques of working with children with special educational needs]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv Collegium National University named after T. H. Shevchenko. [in Ukrainian].
7. Shalkevich, L. V. (2020). Zastosuvannia tekhnolohii virtualnoi realnosti dlia zbilshennia supinatsii v rutsi u patsii-entiv zi spastychnymy formamy dytiachoho tserebralnoho paralichu [The use of virtual reality technologies to increase supination in the hand of patients with spastic forms of cerebral palsy]. *Journal of the Grodno State Medical University*, 18(6). Retrieved August 24, 2025, from <https://paper.researchbib.com/view/paper/270082> [in Ukrainian].
8. The Gard. (2025, August 24). AR Book for inclusive education: Access to knowledge for all. <https://thegard.city/articles/305062/ar-book-dlya-inklyuzivnoi-osviti-dostup-do-znan-dlya-vsi.html>

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Zakon Ukrainy “Pro osvitu” vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine “On Education” dated September 5, 2017, No. 2145-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], (38), Article 380. [in Ukrainian].
10. Dick, E. (2021, June 1). Current and potential uses of AR/VR for equity and inclusion. *Information Technology & Innovation Foundation*. <https://itif.org/publications/2021/06/01/current-and-potential-uses-arvr-equity-and-inclusion/>
11. Gaggioli, A., et al. (2014). Empirical virtual scenarios with real-time monitoring (Interreality) for the management of psychological stress: A block-randomized controlled trial. *Journal of Medical Internet Research*, 16(7). <https://doi.org/10.2196/jmir.3235>
12. Rutledge, T., Velez, D., Depp, C., et al. (2019). Virtual reality interventions for the treatment of phantom limb pain: A review of development and feasibility findings. *Pain Medicine*, 20(10), 2051–2059. <https://doi.org/10.1093/pm/pnz121>
13. Zoccolillo, L., Morelli, D., Cincotti, F., Muzzioli, L., Gobbetti, T., Paolucci, S., & Iosa, M. (2015). Video-game based therapy performed by children with cerebral palsy: A cross-over randomized controlled trial and a cross-sectional quantitative measure of physical activity. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, 51(6), 669–676.

Дата надходження статті: 21.08.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 377.3.015.31:[005.336.2:316.48]:364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.17>**Олександра СОРОКІНА***кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціології, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011***ORCID:** 0000-0003-0058-1848**Researcher ID:** JSZ-4503-2023

Бібліографічний опис статті: Сорокіна, О. (2025). Особливості формування конфліктологічної компетентності студентів коледжу освітньої програми «Соціальна робота», *Ввічливість. Humanitas*, 4, 127–133, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.17>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

У статті проаналізовані соціальні передумови підвищення рівня конфліктогенності в українському суспільстві, викликані повномасштабним вторгненням. Метою статті є виділення особливостей формування фахової компетентності до передбачення, управління та розв'язання конфліктів студентами освітньої програми «Соціальна робота» рівня фаховий молодший бакалавр Економіко-правничого фахового коледжу Запорізького національного університету. Методологія дослідження представлена контент-аналізом робіт студентів, присвячених розв'язанню різного типу конфліктних ситуацій та їх бачення стратегій профілактики, управління конфліктом та конструктивного його розв'язання.

Наукова новизна полягає у виділенні проблемами, з якими стикаються студенти коледжу в процесі формування конфліктологічної компетентності, серед яких труднощі з ідентифікацією певних типів конфлікту або їх передумов; «ефект посилення на себе»; опора на інтуїтивне бачення при аналізі конфліктної ситуації в цілому; «перенос» та яскраво виражені особисті вподобання до однієї зі сторін конфлікту; дихотомічне сприйняття причин та дій, що базується на рамці «правильно-неправильно», опора на стратегію «переможець»-«переможений» складнощі з опануванням технік колаборації та колективної діяльності.

Запропоновано систему заходів, спрямованих на покращення якості формування конфліктологічної компетентності: якісне засвоєння академічних знань; науковий аналіз реальних конфліктів різних типів; проведення дискусій та дебатів, тренінгів та ділових ігор; усвідомлення та розуміння конфлікту як явища, яке іманентно присутнє в соціальному житті, а також цінність конструктивного розв'язання конфліктів та розбудову взаємодії при його виникненні; розширення рольового набору студента; аналіз всієї конфліктної ситуації в цілому, включаючи аналіз власної поведінки, думок та емоцій.

Ключові слова: конфлікт, конфліктологічна компетентність, соціальна робота, студенти коледжу, навчання.

Oleksandra SOROKINA*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Sociology, Zaporizhzhia National University, 66 Universytetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011***ORCID:** 0000-0003-0058-1848**Researcher ID:** JSZ-4503-2023

To cite this article: Sorokina, O. (2025). Osoblyvosti formuvannia konfliktologichnoi kompetentnosti studentiv koledzhu osvitnoi prohramy «Sotsialna robota» [Features of formation of conflict competence of college students of the educational program «Social Work»]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 127–133, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.17>

FEATURES OF FORMATION OF CONFLICT COMPETENCE OF COLLEGE STUDENTS OF THE EDUCATIONAL PROGRAM «SOCIAL WORK»

The article analyzes the social prerequisites for the increase in the level of conflict in Ukrainian society, caused by the full-scale invasion. The aim of the article is to highlight the features of the formation of professional competence in predicting, managing and resolving conflicts by students of the educational program «Social Work» at the level

of a professional junior bachelor of the Economic and Legal Professional College of Zaporizhzhia National University. The research methodology is presented by a content analysis of students' works dedicated to resolving various types of conflict situations and their vision of strategies for prevention, conflict management and its constructive resolution.

The scientific novelty lies in highlighting the problems that college students face in the process of forming conflictological competence, including difficulties in identifying certain types of conflict or their prerequisites; «self-reference effect»; reliance on intuitive vision when analyzing the conflict situation as a whole; «transfer» and pronounced personal preferences for one of the parties to the conflict; dichotomous perception of causes and actions, based on the «right-wrong» framework, reliance on the «winner»-«loser» strategy, difficulties in mastering collaboration and collective activity techniques.

A system of measures aimed at improving the quality of conflict competence formation is proposed: qualitative assimilation of academic knowledge; scientific analysis of real conflicts of various types; conducting discussions and debates, trainings and business games; awareness and understanding of conflict as a phenomenon that is immanently present in social life, as well as the value of constructive conflict resolution and building interaction when it occurs; expansion of the student's role set; analysis of the entire conflict situation as a whole, including analysis of one's own behavior, thoughts and emotions.

Key words: conflict, conflict competence, social work, college students, training.

Актуальність роботи. Компетентність у розв'язанні конфліктів є складовою комплексної підготовки соціальних робітників. Навички прогнозування конфліктів, управління та конструктивного завершення є як показником ефективності діяльності професіонала, так і навичкою, яка допомагає вибудовувати екологічне соціальне середовище та розвивати діалогове конструктивне спілкування. Хоча наразі деталізованих статистичних даних щодо кількості та спрямованості конфліктів у соціальних робітників в межах країни немає, однак наявні дані дозволяють зробити певні припущення. У жовтні 2023 року було проведено всеукраїнське опитування Інститутом соціології НАН України «Стресові стани населення України в контексті війни», де громадяни відмітили, що з початком повномасштабного вторгнення відчувають імпульси ламати або троцяти що-небудь, кричать або шпурляти речі, відчувають спалахи гніву, які не здатні стримати, часто (у порівнянні з довоєнним періодом) вступають в суперечку (Дембіцький, 2023). Також спостерігається зростання побутових конфліктів, що підтверджується національною статистикою звернень до правоохоронних органів: якщо у 2022 році було подано 224 381 тис. заяв, то у 2023 році – 219 428 тис. заяв (Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році, 2024). Зазначені дані дають нам підставу інтерпретувати це як зростання рівня конфліктогенності в соціальних відносинах, що відображається на сфері професійної взаємодії та зокрема на фаховій діяльності соціальних робітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед публікацій, присвячених даній темі, слід відмітити статтю К. Бортун, присвячену формуванню конфліктологічної компетентності у студентів спеціальності «Соціальна робота». Авторка виділяє 5 компонент конфліктологічної компетентності (когнітивну, операційну, мотиваційно-ціннісну, рефлексивно-регулятивну та експерієнтальну), додаючи порівняльну характеристику відповідних курсів платформи «Coursera», які пов'язані з тематикою розв'язання конфліктів, переговорів та медіації (Бортун, 2022, с. 6).

Л. Міхеєва у статті, присвяченій конфліктологічній компетентності як елементу підготовки фахівців соціономічних професій підкреслює комплексний характер даної компетентності, а також важливість її технологічної складової, пов'язаної безпосередньо з вирішенням конфліктів. До показників, які свідчать про її сформованість, авторка відносить знання щодо природи конфліктних ситуацій, навички їх ідентифікації та аналізу; комунікативні та рефлексивні навички; вміння профілакувати конфлікти; емоційну саморегуляцію та креативність у розв'язанні суперечок (Міхеєва, 2022, с. 41). Саме сформована емоційна саморегуляція дозволяє майбутньому соціальному робітнику зберегти функцію незалежного посередника та уникнути упередженості у випадку виникнення позитивно забарвленого емоційного стану по відношенню до якоїсь зі сторін у конфлікті.

М. Голубєва та І. Жарук визначають конфліктологічну компетентність як частину професійної діяльності та інтегральну властивість особистості, яка виходить за межі виключно

фахової роботи, поширюючи її вплив також на сферу повсякденного життя. Авторки роблять акцент на формуванні прикладних навичок поведінки у конфлікті та технологіях переведення його в конструктивний діалог (Голубева, 2022, с. 452–453). Вміння використовувати фахові знання для покращення якості особистих соціальних відносин виступає в даному випадку латентною, але в той же час позитивною функцією здобуття конфліктологічної компетентності.

Мета дослідження. Метою дослідження є виявлення специфіки формування фахової компетентності до передбачення, управління та розв’язання конфліктів студентами освітньої програми «Соціальна робота» рівня фаховий молодший бакалавр.

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні змістовного наповнення поняття «компетентність» науковці закладають такі концепти, як сукупність знань, умінь і навичок або комплекс знань. Друга група концептів представлена здатністю адаптуватись до зміни навколишнього середовища та умов діяльності. Третя – пов’язана з ефективним виконанням певного виду діяльності та досягнення передбаченого результату. А. Капська визначає компетентність у соціальній роботі як інтегральну систему знань, умінь, навичок, особистісних якостей та морально-етичних цінностей, яка дозволяє соціальному працівнику успішно адаптуватись, співпрацювати та ефективно діяти у складних соціальних ситуаціях, виконуючи свої професійні обов’язки та сприяючи розвитку інших (Капська, 2018, с.23-28).

Переходячи від загального поняття компетентності до конфліктологічної компетентності як одного з її видів слід зазначити, що в останні роки їй приділяється все більше уваги. Н. Стеценко зазначає, що конфліктологічна компетентність базується на здатності професіонала усвідомлювати, прогнозувати та аналізувати потенційно конфліктогенні ситуації, спираючись на систему наявних знань, що допомагає йому максимально ефективно розв’язувати конфлікти, враховуючи інтереси залучених сторін та спонукаючи їх до співпраці (Стеценко, 2023, с. 798).

С. Гарькавець та Л. Волченко конфліктологічну компетентність визначають як здатність, яка базується на усвідомленні конфлікту як цілісного процесу, закономірностей його розви-

тку, здатністю змінювати конфліктну ситуацію для досягнення власної мети (Гарькавець, Волченко, 2020 с. 39–40). Важливою складовою конфліктологічної компетентності, запропонованої авторами є профілактика конфлікту, як здатність виявляти потенційно конфліктогенні ситуації та розв’язувати їх до того, як вони трансформуються на суперечку.

Л. Котлова серед складових конфліктологічної компетентності відзначає також сформоване конструктивне ставлення до конфліктів як феномена соціального життя; розвиток навичок безконфліктної комунікації; вміння діагностувати емоційні стани інших людей; навички вибору стратегій поведінки в конфліктній ситуації (Котлова, 2018, с. 130–132). Враховуючи наведені авторами елементи конфліктологічної компетентності зазначимо, що ефективне розв’язання конфлікту передбачає не тільки найвищу професійних знань, але й певного рівня особистісної зрілості та розвитку, соціального досвіду та навичок ефективної комунікації. Оскільки мова йдеться про розвиток конфліктологічної компетентності у студентів коледжу освітнього рівня «фаховий молодший бакалавр», яким є 15–17 років, то необхідним є врахування особливостей вікового розвитку та сприйняття світу даної соціальної групи.

Студентів, які репрезентують зазначену групу, відносять до «покоління Z», яке є першим поколінням, для якого з одного боку, цифрове середовище є невід’ємною частиною життя, що формує у них багатозадачність та здатність швидко орієнтуватись в інформаційних потоках, з іншого – достатньо низький рівень (у порівнянні з попередніми поколіннями) соціальних навичок, здатності працювати у команді та з людьми у форматі живого спілкування. В Україні ситуація ускладнена форматом дистанційного навчання, яке розпочалося у 2019 році з першою хвилею COVID та у частині областей країни продовжилось з початком повномасштабного вторгнення і в сумі налічує вже 6 років (Топалова, Топалова, 2024 с. 147-148). Дані події відбиваються не тільки на специфіці навчання, що призвело до розгляду феномену «освітніх втрат», але й на соціалізації і специфіці побудови соціальних відносин самими студентами, одним з аспектів яких є менш розвинуті навички «живого спілкування», зокрема з представниками інших

вікових груп та особами, цінності та світогляд яких відрізняються від їхніх.

Щодо розвитку конфліктологічних навичок, то початкове їх формування відбувається стихійно в процесі соціалізації та розв'язання конфліктів, що є безпосередньо пов'язаними з життям самого студента. В той час як формування саме конфліктологічної компетентності базується на усвідомленому процесі здобуття знань щодо специфіки перебігу та розв'язання конфліктів, зокрема в академічному середовищі.

І. Власенко запропонувала модель формування конфліктологічної компетентності студентів, яка базується на розвитку критичного мислення, діалогізації процесу та засвоєнні знань щодо причин, логіки розгортання, динаміки та специфіки розв'язання конфлікту. Авторка виділяє когнітивний, мотиваційно-ціннісний, комунікативний, поведінковий та рефлексивний компоненти, які включають систему теоретичних знань; ціннісні засади, якими керується фахівець при розв'язанні/модеруванні конфліктів; комунікативні навички; норми та правила поведінки; аналіз завершеного конфлікту (Власенко, 2021, с. 157). Вказані аспекти достатньо повно розкривають процес цілеспрямованого формування конфліктологічних компетентностей, який є системою взаємопов'язаних процесів та який не можна розглядати як ізольоване явище.

Прикладна частина роботи включає в себе аналіз специфіки формування конфліктологічної компетентності студентами освітньої програми «Соціальна робота» Економіко-правничого фахового коледжу Запорізького національного університету. Результати ґрунтуються на контент-аналізі робіт студентів (n=150), присвячених розв'язанню різного типу конфліктних ситуацій та їх бачення стратегій профілактики, управління конфліктом та конструктивного його розв'язання (квітень-червень 2025 року). В результаті проведеного аналізу було виявлено:

1) складнощі з ідентифікацією певних типів конфлікту або їх передумов. Це стосується питань, пов'язаних з різними видами насильницьких дій (наприклад, якщо деякі форми економічного насилля присутні в укладі родини, то студент сприймає цю практику як своєрідну соціальну норму та не розуміє, чому подібні ж ситуації у спілкуванні інших людей призводять

до виникнення конфлікту). Проблемна ідентифікація також стосується деяких питань міжпоколіннєвої взаємодії, що пов'язано з різними моделями виховання та відмінними соціальними умовами життя представників різних вікових груп. Найчастіше студенти коледжу вимагають поваги власних цінностей та позицій, але натомість не завжди згодні проявити таке ж саме ставлення до інших людей, особливо в ситуації, коли вони не мають до них емоційної прихильності чи симпатії. Певних проблем уникають студенти, які мали особистий досвід певного типу конфлікту або були спостерігачами у конфліктах найближчого оточення;

2) «ефект посилення на себе» та особистий досвід. Студенти тяжіють до аналізу конфлікту, виходячи з опори на повсякденні сенси та власне бачення «правильного» та «неправильного». Часто зустрічаються фрази «з мого досвіду», «з досвіду моїх батьків» тощо. Виходячи з цих вихідних позицій вони пропонують розв'язання конфлікту за аналогією, пропускаючи моменти, пов'язані з відмінністю ситуації, причин конфлікту, та цілей сторін у ньому;

3) інтуїтивний підхід – на початкових етапах формування конфліктологічної компетентності при відсутності сформованої бази наукових знань студенти тяжіють до опори на власний досвід та особисте бачення «як би я зробив/зробила». В процесі проходження курсу формується навичка наукового аналізу, що значно розширює їх бачення причин конфлікту, механізмів впливу на нього, можливих стратегій розв'язання та наслідків;

4) «перенос» та особисті вподобання. В ході аналізу студенти проявляють виражені відчуття симпатії/антипатії до учасників конфлікту в залежності від власного бачення ситуації, досвіду, статі, рівня обізнаності тощо. Це призводить до того, що студент «стає на бік» одного з учасників та вважає його автоматично правим, що призводить до втрати об'єктивності в конфлікті, відходу від принципу нейтралітету та незацікавленості при його модеруванні, яскравої емоційної залученості;

5) дихотомічне сприйняття причин та дій, що базується на рамці «правильно-неправильно». Внаслідок певної відсутності соціального досвіду та значущих соціальних чи фінансових зобов'язань, які передбачають довгострокове планування та високий рівень відповідальності,

студенти тяжіють до радикальних стратегій розв'язання конфліктів, які базуються на тотальному розірванні соціальних та інших зв'язків (що, наприклад, не є оптимальним рішенням у випадку розлучення батьків при наявності неповнолітніх дітей) та інших типів конфлікту;

б) опора на стратегію «переможець»-«переможений». Це можна пов'язати з особливостями періоду ранньої молодості, якому властиве підвищене прагнення до самоствердження, а також змістом так званого «молодіжного контенту» у соціальних мережах, яких побудований на схемі «перемогти всіх», «довести всьому світу» та ін. Це призводить до пошуку «легких стратегій» розв'язання конфлікту та певних проблем з опануванням технік колаборації та колективної діяльності, які вимагають психологічних зусиль та певного часу.

Спираючись на запропоновану І. А. Влащенко модель, пропонуємо складові, які дозволять сформувати конфліктологічну компетентність у студентів на належному рівні. Розвиток когнітивної компоненти включає засвоєння академічних знань, які стосуються передумов виникнення конфлікту, закономірностей його розв'язання, управління конфліктом та аналізу його можливих наслідків. Додатково теорія має супроводжуватись науковим аналізом реальних конфліктів різних типів. Розвиток комунікативної компоненти включає проведення дискусій та дебатів, тренінгів та ділових ігор, які включають елементи конфліктної взаємодії. Розвиток мотиваційно-ціннісної компоненти включає усвідомлення розуміння конфлікту як явища, яке іманентно присутнє в соціальному житті, а також цінність конструктивного розв'язання конфліктів та розбудову взаємодії при його виникненні. Розвиток поведінкової компоненти ґрунтується на розширенні рольового набору учасників шляхом «примірювання» на себе різних ролей (наприклад, у тренінгах чи іграх). Розвиток рефлексивної складової включає в себе аналіз всієї конфліктної ситуації в цілому, включаючи аналіз власної поведінки, думок та емоцій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Однією з фахових компетентностей соціального працівника є конфліктологічна компетентність, пов'язана з розв'язанням суперечливих ситуацій. Особливе значення вона набуває з огляду подій у країні та збіль-

шенням рівні конфліктогенності членів суспільства (що відмічено у дослідженнях), а також з огляду на роботу з особами, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, переживання яких так само відображається на емоційному стані, слугуючи каталізатором для конфліктної взаємодії. Компонентами конфліктологічної компетентності виступають наукові знання щодо причин конфлікту, його розгортання, стадійності, поведінки учасників, стратегій впливу та розв'язання.

Проблемами, з якими стикаються студенти освітньої програми «Соціальна робота» Економіко-правничого фахового коледжу Запорізького національного університету є труднощі з ідентифікацією певних типів конфлікту або їх передумов у ситуації, коли сам студент не мав у житті подібного особистого досвіду; «ефект посилення на себе» та особистий досвід, апелювання до індивідуальних кейсів, а не наукових знань чи закономірностей; опора на інтуїтивне бачення при аналізі конфліктної ситуації в цілому; «перенос» та яскраво виражені особисті вподобання до однієї зі сторін конфлікту; дихотомічне сприйняття причин та дій, що базується на рамці «правильно-неправильно», опора на стратегію «переможець»-«переможений» складнощі з опануванням технік колаборації та колективної діяльності, які вимагають психологічних зусиль та певного часу, а не базуються на «легкому» миттєвому рішенні.

Складовими навчального процесу, які здатні покращити формування конфліктологічної компетентності у студентів коледжу є якісне засвоєння академічних знань, які стосуються передумов виникнення конфлікту, закономірностей його розв'язання, управління конфліктом та аналізу його можливих наслідків; науковий аналіз реальних конфліктів різних типів; проведення дискусій та дебатів, тренінгів та ділових ігор, які включають елементи конфліктної взаємодії; усвідомлення та розуміння конфлікту як явища, яке іманентно присутнє в соціальному житті, а також цінність конструктивного розв'язання конфліктів та розбудову взаємодії при його виникненні; розширення рольового набору студента шляхом «примірювання» на себе різних ролей (наприклад, у тренінгах чи іграх); аналіз всієї конфліктної ситуації в цілому, включаючи аналіз власної поведінки, думок та емоцій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бортун К. Засоби формування конфліктологічної компетентності студентів спеціальності 231 «Соціальна робота». Ввічливість. Humanitas. 2022. № 6. С. 3–10.
2. Власенко І.А. Психологічні практики розвитку конфліктологічної компетентності особистості. *Габітус*. 2021. Вип. 26. С. 58–64.
3. Гарькавець С.О., Волченко Л.П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 92 с.
4. Голубєва М. О., Жарук І.В. Психолого-педагогічний зміст термінів «конфліктна компетентність» та «конфліктологічна компетентність». *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Хмельницький, 13 травня, 2022 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 449–454.
5. Дембіцький С. Стресові стани населення України в контексті війни. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/stresovi-stany-naselennya-ukrainy-v-konteksti-viyni>
6. Капська А. Й. Педагогічна компетентність – одна із складових у структурі професійної компетентності соціального працівника. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 25. С. 22–29.
7. Котлова Л.О. Конфліктологічна компетентність в системі безперервної освіти. *Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад* : зб. наук. праць матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 квітня 2017 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. Н. П. Муранова. Київ : НАУ, 2018. С. 130–133.
8. Міхєєва Л., Федощук А. Конфліктологічна компетентність як ключовий аспект професійної підготовки фахівців соціономічних професій. *Psychology Travels*. 2024. № 4. Р. 35–45.
9. Стеценко Н. М. Конфліктологічна компетентність як умова успішної професійної діяльності педагога. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 8(14). С. 792–806.
10. Топалова С., Топалова В. Покоління «зетів»: соціально-психологічні особливості та їх врахування в управлінні освітнім процесом і трудовою діяльністю. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2024. № 2(13). С. 145–154.
11. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://surl.lu/ooaovf>

REFERENCES:

1. Bortun, K. (2022). Zasoby formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti studentiv spetsialnosti 231 «Sotsialna robota» [Means of forming conflictological competence of students of specialty 231 “Social work”]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 6, 3–10 [in Ukrainian].
2. Vlasenko, I.A. (2021). Psykholohichni praktyky rozvytku konfliktolohichnoi kompetentnosti osobystosti [Psychological practices for developing conflictological competence of the individual]. *Habitus – Habitus*, 26, 58–64 [in Ukrainian].
3. Harkavets, S.O., Volchenko, L.P. (2020). Konflikty v osvithnomu seredovyschi: diahnostyka ta praktyka vyrishennia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Conflicts in the educational environment: diagnostics and practice of resolution: teaching and methodological manual]. Kharkiv : Drukarnia Madryd, 92 p. [in Ukrainian].
4. Holubieva, M. O., Zharuk, I.V. (2022). Psykholoho-pedahohichniy zmist terminiv «konfliktna kompetentnist» ta «konfliktolohichna kompetentnist» [Psychological and pedagogical content of the terms «conflict competence» and «conflictological competence»]. *Naukovyi prostir: aktualni pytannia, dosiahnennia ta innovatsii : materialy III Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii – Scientific space: current issues, achievements and innovations: materials of the III International Scientific Conference, m. Khmelnytskyi, 13 travnia, 2022 r. / Mizhnarodnyi tsentr naukovykh doslidzhen. Vinnytsia : Yevropeiska naukova platforma*, pp. 449–454 [in Ukrainian].
5. Dembitskyi, S. (2023). Stresovi stany naselennia Ukrainy v konteksti viiny [Stressful states of the population of Ukraine in the context of war]. Retrieved from: <https://www.ratinggroup.ua/news/stresovi-stany-naselennya-ukrainy-v-konteksti-viyni> [in Ukrainian].
6. Kapska, A. Y. (2018). Pedahohichna kompetentnist – odna iz skladovykh u strukturi profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka [Pedagogical competence is one of the components in the structure of professional competence of a social worker]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Seriya 11 : Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Series 11: Social work. Social pedagogy*, 25, 22–29 [in Ukrainian].
7. Kotlova, L.O. (2018). Konfliktolohichna kompetentnist v systemi bezperervnoi osvity [Conflictological competence in the system of continuing education]. *Aktualni problemy v systemi osvity: zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad – douniversytetska pidhotovka – vyshchyi navchalnyi zaklad : zb. nauk. prats materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi*

konferentsii – Current problems in the education system: general educational institution – pre-university training – higher educational institution: collection of scientific works of the materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference, 27 kvitnia 2017 r., m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet / nauk. red. N. P. Muranova. Kyiv : NAU. S. 130–133 [in Ukrainian].

8. Mikhieieva, L., Fedoshchuk A. (2022). Konfliktolohichna kompetentnist yak kliuchovyi aspekt profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Conflictological competence as a key aspect of professional training of specialists in socioeconomic professions]. *Psychology Travelogs – Psychology Travelogs*, 4, 35–45 [in Ukrainian].

9. Stetsenko, N. M. (2023). Konfliktolohichna kompetentnist yak umova uspishnoi profesiinoi diialnosti pedahoha [Conflictological competence as a condition for successful professional activity of a teacher]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, № 8(14), 792–806 [in Ukrainian].

10. Topalova, S., Topalova V. (2024). Pokolinnia «zetiv»: sotsialno-psykholohichni osoblyvosti ta yikh vrakhuvannia v upravlinni osvitim protsesom i trudovoiu diialnistiu [The generation of «Zets»: socio-psychological features and their consideration in the management of the educational process and labor activity]. *Finansovo-kredytni systemy: perspektyvy rozvytku – Financial and credit systems: development prospects*, 2(13), 145–154 [in Ukrainian].

11. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi [Annual report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2024]. Retrieved from: <https://surl.lu/ooaovf> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 16.08.2025

Дата прийняття статті: 01.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 159.923.2.3.36

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.18>

Ірина ЦИРКОВНИКОВА

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

Бібліографічний опис статті: Цирковникова, І. (2025). Soft skills як чинник соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб та емігрантів. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 134–138, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.18>

SOFT SKILLS YAK CHYNNYK SOCIALNO-PSYCHOLOGICHNOI ADAPTAII VNUTRISHNO PEREMISHCHENNYKH OSIB TA EMIGRANTIV

Мета дослідження – проаналізувати роль м'яких навичок (soft skills) у процесі соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та українських емігрантів.

Сучасний світ позначений глобальними кризами, війнами та масовими міграційними процесами. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), а значна частина була змушена покинути країну. Ситуація з переселенням супроводжується не лише матеріальними, а й серйозними психологічними труднощами: втратою соціальних ролей, звичного оточення, роботи, професійної ідентичності.

У таких умовах вирішальним фактором адаптації стають м'які навички – вміння спілкуватися, керувати емоціями, працювати в команді, бути гнучким та відкритим до змін. Якщо «тверді навички» (професійні компетенції) можуть втратити свою актуальність через відмінності в законодавстві чи сертифікації, то «м'які навички» залишаються універсальними інструментами для інтеграції в нове середовище.

Аналіз показує, що серед усіх м'яких навичок найбільш значущими для українських мігрантів є емоційний інтелект, адаптивність, міжкультурна компетентність та здатність до навчання. Саме ці навички мають найбільший вплив на швидкість інтеграції, рівень психологічного благополуччя та можливість відновлення професійної діяльності.

- М'які навички є ключовим фактором успішної соціально-психологічної адаптації ВПО та емігрантів.

- Найбільший вплив мають емоційний інтелект, адаптивність, міжкультурна компетентність та здатність до навчання.

- Розвиток гнучких навичок має стати складовою інтеграційних програм для українських мігрантів.

- Перспективою подальших досліджень є вивчення ролі м'яких навичок у професійній самореалізації українців за кордоном, а також розробка освітніх курсів для їх розвитку.

Ключові слова: soft skills, адаптація, вимушені переселенці, емігранти.

Iryna TSARKOVNYKOVA

Postgraduate Student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

To site this article: Tsytkovnykova, I. (2025). Soft skills yak chynnyk sotsialno-psykhologichnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib ta emigrantiv [Soft skills as a factor in the socio-psychological adaptation of internally displaced persons and emigrants]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 4, 134–138, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.18>

SOFT SKILLS AS A FACTOR OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND EMIGRANTS

The purpose of the study is to analyze the role of soft skills in the process of socio-psychological adaptation of internally displaced persons (IDPs) and Ukrainian emigrants.

The modern world is marked by global crises, wars and mass migration processes. After the full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022, millions of Ukrainians became internally displaced persons (IDPs), and a significant part was forced

to leave the country. The resettlement situation is accompanied not only by material, but also by serious psychological difficulties: the loss of social roles, familiar surroundings, work, professional identity.

In such conditions, the decisive factor in adaptation becomes soft skills – the ability to communicate, manage emotions, work in a team, be flexible and open to change. If “hard skills” (professional competencies) may lose their relevance due to differences in legislation or certification, then “soft skills” remain universal tools for integration into a new environment.

The analysis shows that among all soft skills, the most significant for Ukrainian migrants are emotional intelligence, adaptability, intercultural competence and trainability. It is these skills that have the greatest impact on the speed of integration, the level of psychological well-being and the possibility of resuming professional activity.

- Soft skills are a key factor in the successful socio-psychological adaptation of IDPs and emigrants.
- Emotional intelligence, adaptability, intercultural competence and trainability have the greatest impact.
- The development of flexible skills should become a component of integration programs for Ukrainian migrants.
- The prospect of further research is to study the role of soft skills in the professional self-realization of Ukrainians abroad, as well as the development of educational courses for their development.

Key words: soft skills, adaptation, internally displaced persons, emigrants.

Актуальність проблеми. Проблема адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та емігрантів виходить далеко за межі матеріального забезпечення чи правового статусу. На психологічному рівні успішність інтеграції залежить від здатності особи взаємодіяти з новим середовищем, відновлювати почуття контролю над життям та вибудовувати соціальні зв'язки. У цьому контексті особливої ваги набувають так звані soft skills – гнучкі навички, що поєднують комунікативні, емоційні та соціальні компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психологічної адаптації мігрантів розглядалися в працях Дж. Беррі який запропонував модель стратегій акультурації (асиміляція, інтеграція, сепарація, маргіналізація). Л. Лазарус наголошував на ролі стратегій подолання труднощів та стресостійкості у подоланні кризових ситуацій. У сучасних дослідженнях (Spitzberg & Changnon, 2009; Goleman, 2015) акцент робиться на емоційному інтелекті та міжкультурній компетентності як ключових факторах соціальної мобільності.

В Україні питання м'яких навичок активно вивчається в контексті освіти (Н. Бібік, 2020; О. Пометун, 2021), психологічної стійкості та професійної діяльності лікарів і вчителів. Однак, мало робіт зосереджено на конкретному досвіді внутрішньо переміщених осіб та українських емігрантів.

Мета дослідження – проаналізувати роль м'яких навичок (soft skills) у процесі соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та українських емігрантів.

Виклад основного матеріалу дослідження
Психологічний аспект Soft skills у ВПО та емігрантів

1. Комунікація та міжособистісна взаємодія. Для ВПО та емігрантів важливим викликом стає бар'єр мови та культурних норм. Розвинені комунікативні soft skills (уміння слухати, ясно висловлювати думки, вести діалог із представниками іншої культури) дозволяють не лише адаптуватися у новому суспільстві, а й зберігати професійну самореалізацію. З психологічної точки зору це знижує ризик соціальної ізоляції та сприяє формуванню підтримуючих соціальних мереж.

2. Емоційний інтелект та стресостійкість. Дослідження (Goleman, 1995; Heckman & Kautz, 2012) показують, що здатність усвідомлювати власні емоції та регулювати їх, а також розуміти емоційний стан інших є критичною для людей у кризових ситуаціях. Для ВПО та емігрантів, які пережили травму війни, втрату дому чи професійного статусу, ці навички стають ресурсом психологічної стійкості та попередження посттравматичних розладів.

3. Адаптивність і гнучкість. Адаптація в іншій країні вимагає здатності швидко засвоювати нові правила, перебудовувати життєві плани, шукати альтернативні професійні шляхи. З точки зору психології, це пов'язано з розвитком толерантності до невизначеності та формуванням установок на зростання (growth mindset). Високий рівень адаптивності допомагає зменшити рівень тривожності та сприяє відчуттю контролю над життям.

4. Критичне мислення та вирішення проблем. Для емігрантів та ВПО типовою є ситуація постійного вибору: легалізація статусу, пошук житла, працевлаштування. Уміння аналізувати інформацію, приймати раціональні рішення та шукати кілька варіантів вирішення

проблеми є одними з ключових soft skills, що забезпечують успішну інтеграцію.

5. Культурна чутливість. Soft skills включають здатність до емпатії та поваги до інших культур. Для ВПО та емігрантів це означає не лише інтеграцію в нове середовище, але й збереження власної ідентичності. Дослідження показують, що культурна гнучкість знижує рівень конфліктності й сприяє толерантності у багатокультурному середовищі.

Психологічне значення soft skills для ВПО та емігрантів:

- виступають адаптаційним ресурсом, що допомагає долати травматичний досвід;
- сприяють соціальній інтеграції через побудову міжособистісних зв'язків;
- підвищують професійну мобільність, дозволяють перекваліфіковуватися та залишатися конкурентними на ринку праці.
- позитивно впливають на психічне здоров'я, знижуючи ризик депресії, тривожності та ізоляції.

У психології soft skills можна розглядати не лише як «гнучкі професійні навички», але й як механізми психологічної стійкості, що особливо важливо для осіб, які переживають досвід вимушеного переселення та інтеграції в інше суспільство.

Значення soft skills в умовах вимушеної міграції

Для внутрішньо переміщених осіб головним викликом стає пошук нового житла, роботи, соціальних зв'язків. Для емігрантів – ще й подолання мовного бар'єра та інтеграція в іншу культурну систему. У таких умовах саме гнучкі навички дають можливість виживати та розвиватися.

Гнучкі навички (soft skills) відіграють ключову роль в адаптації українців, які змушені були покинути свої домівки. Вони допомагають долати бюрократичні, соціальні та психологічні труднощі, а також будувати нові соціальні й професійні зв'язки як в Україні, так і за її межами (табл. 1).

Всі м'які навички представлені нижче на рис. 1–3 в порівнянні.

- Психологічні механізми впливу soft skills
- емоційний буфер: навички саморегуляції знижують рівень стресу.
- соціальний капітал: комунікація і networking створюють систему підтримки.
- мотиваційний ресурс: креативність і навчуваність підтримують віру у майбутнє.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз показує, що серед усіх soft skills

Таблиця 1

Порівняльна таблиця прояву soft skills Soft skills у внутрішньо переміщених українців та емігрантів

Soft skill	В Україні (ВПО)	За кордоном
Комунікативні навички	Уміння домовлятися з органами соцзахисту, роботодавцями, сусідами.	Опановування мови країни, встановлення контактів з місцевими жителями, пояснення своїх потреб.
Емоційний інтелект	Контроль роздратування при бюрократичних труднощах, підтримка родини.	Емпатія до інших мігрантів, розуміння культурних відмінностей, запобігання конфліктам.
Адаптивність і гнучкість	Швидка зміна житла, професії або формату роботи.	Готовність працювати в іншій сфері, приймати нові норми (розпорядок, закони, традиції).
Міжкультурна взаємодія	Спілкування з людьми з різних регіонів України, повага до відмінностей.	Толерантність до культури країни перебування, інтеграція без втрати власної ідентичності.
Стресостійкість	Збереження спокою в умовах невизначеності (обстріли, переселення).	Управління тривогою при еміграції, уміння долати ізоляцію.
Розв'язання проблем	Пошук житла, оформлення документів, організація побуту.	Пошук роботи, легалізація статусу, вирішення побутових і медичних питань.
Соціальні зв'язки (networking)	Взаємодопомога з сусідами та волонтерами, створення локальних спільнот.	Підтримка через українські діаспори, встановлення професійних контактів.
Самоорганізація	Розподіл ресурсів родини, управління часом між роботою та навчанням дітей.	Баланс між інтеграцією, роботою та вивченням мови.
Навченість	Освоєння онлайн-курсів, перекваліфікація всередині країни.	Вивчення мови, нових технологій, отримання дипломів/сертифікатів, визнання кваліфікації.
Креативність та ініціативність	Відкриття невеликих бізнесів, нові формати роботи (онлайн-аптека, репетиторство).	Підприємливість: нові види заробітку, участь у культурних проєктах, інтеграційні ініціативи.

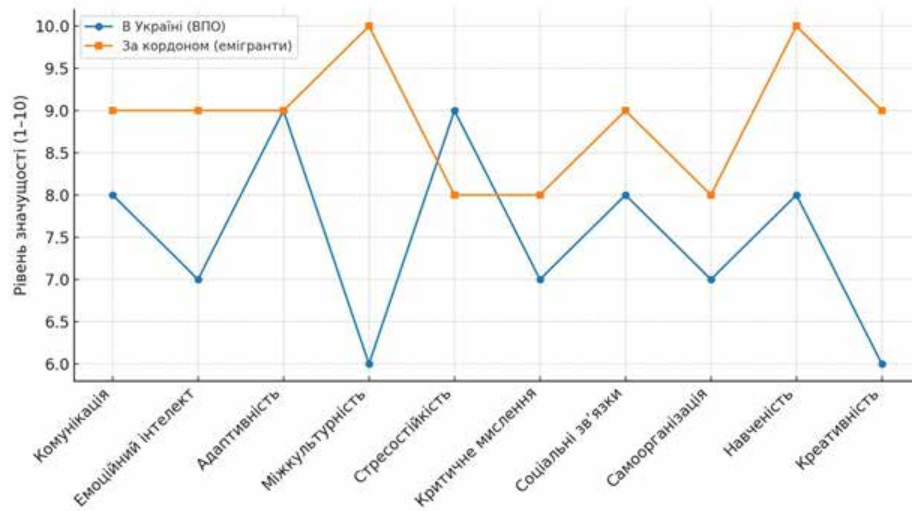

Рис. 1. Порівняння важливості soft skills для ВПО та емігрантів

Рис. 2. Розподіл значущості soft skills серед українських емігрантів

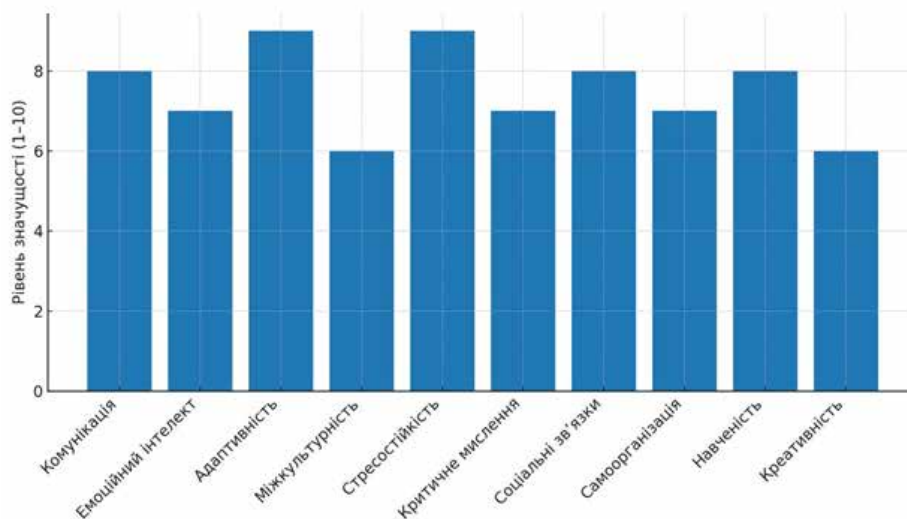

Рис. 3. Важливі soft skills для ВПО в Україні

найбільш значущими для українських мігрантів є емоційний інтелект, адаптивність, міжкультурна компетентність та навчуваність. Саме ці навички найбільше впливають на швидкість інтеграції, рівень психологічного благополуччя та можливість відновлення професійної діяльності.

1. Soft skills виступають ключовим фактором успішної соціально-психологічної адаптації ВПО та емігрантів.

2. Найбільший вплив мають емоційний інтелект, адаптивність, міжкультурна компетентність і навчуваність.

3. Розвиток гнучких навичок має стати складовою інтеграційних програм для українських мігрантів.

4. Перспективою подальших досліджень є вивчення ролі soft skills у професійній самореалізації українців за кордоном, а також розробка освітніх курсів для їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Berry J. W. Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*. 1997. 46(1). 5–34.
2. Бібік Н. Формування soft skills у процесі сучасної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2020. № 29.
3. Goleman D. Emotional Intelligence. Bantam Books. 2015.
4. Lazarus R. S. Stress and Emotion: A New Synthesis. Springer. 2006.
5. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Київ, 2016. № 9. С. 18–21.
6. Мульована Л. І. Методи психологічної допомоги. *Молодий Вчений*. 2014. 10(13). С. 114–116.
7. Психологічна допомога мігрантам: [електронний ресурс] URL: <http://ur.co/77/2242-2-psiologicheskayapomosh-migrantamhtml> (дата звернення: 18.08.2025).
8. Проблема соціальної та психологічної адаптації вимушених переселенців і шляхи її корекції [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbukva.net/print:page,1,45878-Problema-social-noiu-i> (дата звернення: 20.08.2025).
9. Ромек В. Г., Конторович В. А., Крукович Є. І. / Психологічна допомога в кризових ситуаціях. СПб. : Мова. 2004, 226 с.
10. Spitzberg B., Changnon G. Conceptualizing intercultural competence. *The Sage handbook of intercultural competence*. 2009. 2. 52–89.

REFERENCES:

1. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34.
2. Bibik, N. (2020). Formuvannya soft skills u protsesi suchasnoi osvity [Formation of soft skills in the process of modern education]. *Pedahohichnyi dyskurs*, 29, 23–28. [in Ukrainian].
3. Goleman, D. (2015). Emotional intelligence. Bantam Books.
4. Lazarus, R. S. (2006). Stress and emotion: A new synthesis. Springer.
5. Muzichenko, I. V. (2016) Migrantes fatigati: problemata accommodationis socialis et psychicae “Educationis et progressionis specialitatis donatae” [Vimusheni migrants: the problem of social and psychological adaptation]. *Education and development of the gifted specialty*, No. 9. P. 18–21. [in Ukrainian].
6. Mulovana, L. I. (2014). Metody psykhologichnoi dopomohy [Methods of psychological assistance to antiterrorist operation participants]. *Molodyi Vchenyi*, 10(13), 114–116. [in Ukrainian]
7. Auxilia psychologica migrantibus [Psychological assistance to migrants] Retrieved from: <http://ur.co/77/2242-2-psiologicapomosh-migrantamhtm> [in Ukrainian]
8. Susicipio pro Interna Displacemente Personarum et Affectatum Populationes in Ucraina [Support for internal displacement of persons and affected population in Ukraine] (2016) SNOM. [in Ukrainian]
9. Romek, V. G., Kontorovich, V. A., & Krukovich, E. I. (2004). Auxilium psychologicum in crisis adiunctis [Psychological help in crisis situations]. [in Ukrainian]
10. Spitzberg, B. H., & Changnon, G. (2009). Conceptualizing intercultural competence. In D. K. Deardorff (Ed.). *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 52–89). SAGE.

Дата надходження статті: 25.08.2025

Дата прийняття статті: 08.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 004.8:004.9:369.8

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.19>**Ірина ЧАЙКА**

доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0003-2315-7724**Олена МАЛОВІЧКО**

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-4137-8953**Scopus Author ID:** 57216862682**Євген ЦОКУР**

доктор політичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри політології, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69011

ORCID: 0000-0002-7605-0114

Бібліографічний опис статті: Чайка, І., Маловічко, О., Цокур, Є. (2025). Розвиток професійної компетентності соціальних працівників в сучасній Україні: формування цифрових компетенцій і роль штучного інтелекту. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 139–147, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.19>

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ І РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стаття присвячена розгляду особливостей розвитку цифрових компетенцій в системі професійної компетентності соціального працівника в сучасній Україні. **Метою дослідження** є аналіз розвитку професійної компетентності соціальних працівників в сучасній Україні шляхом формування цифрових компетенцій, і оволодіння новітніми цифровими технологіями, зокрема, штучним інтелектом. **Методологія дослідження** включає комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових (зокрема, метод аналізу сильних і слабких сторін, можливостей і загроз у використанні штучного інтелекту в діяльності фахівця соціальної сфери) методів. **Наукова новизна роботи** визначається обґрунтуванням того, що цифрова компетентність має властивість надбудови над іншими структурними елементами професійної компетентності соціального працівника. Тобто, розвиток компетентності, яка необхідна для здійснення професійної діяльності, професійно-комунікаційної компетентності, особистісної компетентності не може бути реалізований у сучасному інформаційно-мережевому суспільстві без набуття компетентності цифрової. **Висновки.** Розвиток компетентності, яка необхідна для здійснення професійної діяльності соціального працівника, передбачає набуття ним навичок використання сучасної електронної техніки і відповідного програмного забезпечення. Розвиток професійно-комунікаційної компетентності фахівця соціальної сфери в сучасному світі також пов'язаний із сформованими цифровими компетенціями. Зокрема, такі фахівці можуть взаємодіяти з клієнтами дистанційно, використовуючи платформи Zoom, Microsoft Teams, Google Meet. Цифрова компетентність також відіграє допоміжну, інструментальну роль у процесах розвитку особистісної компетентності соціального працівника, дозволяючи йому здійснювати ефективний пошук інформації, в тому числі цифровізованої, яка є ґрунтом для осмислення життєвого та професійного досвіду. Сьогодні існують можливості застосування програм на основі штучного інтелекту в діяльності фахівців сфери соціальної роботи. Штучний інтелект може стати потужним інструментом спеціаліста соціальної роботи для зменшення бюрократії, оптимізації робочого часу та підвищення якості надання соціальних послуг. Проте штучний інтелект несе свої небезпеки: за результатами новітніх досліджень Лондонської школи економіки було встановлено, що більшість моделей ШІ, задіяних у аналізі справ клієнтів задля призначення медико-соціальних послуг, продемонстрували гендерну упередженість, неадекватно оцінюючи (применшуючи значимість, а іноді видаляючи) потреби жінок, що могло стати причиною ненадання їм необхідних послуг.

© І. Чайка, О. Маловічко, Є. Цокур, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Ключові слова: професійна компетентність, цифрова компетентність соціального працівника, штучний інтелект в соціальній роботі.

Iryna CHAIKA

Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universitetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0003-2315-7724

Olena MALOVICHKO

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work, Zaporizhzhia National University, 66 Universitetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-4137-8953

Scopus Author ID: 57216862682

Yevhen TSOKUR

Doctor of Political Sciences, Associate Professor, The Acting Head of the Department of Politology, Zaporizhzhia National University, 66 Universitetska str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69011

ORCID: 0000-0002-7605-0114

To cite this article: Chaika, I., Malovichko O., Tsokur, Ye. (2025). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv v suchasni Ukraini: formuvannia tsyfrovyykh kompetentsii i rol shturnoho intelektu [Professional competence of social workers development in modern Ukraine: formation of digital competences and the role of artificial intelligence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 139–147, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.19>

PROFESSIONAL COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS DEVELOPMENT IN MODERN UKRAINE: FORMATION OF DIGITAL COMPETENCES AND THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

The article is devoted to examining the peculiarities of developing digital competences within the system of professional competence of social workers in contemporary Ukraine. **The purpose of the study** is to analyze the development of professional competence of social workers in modern Ukraine through the formation of digital competences and the acquisition of advanced digital technologies, particularly artificial intelligence. **The research methodology** incorporates a set of general scientific and specialized methods (in particular, the analysis of strengths, weaknesses, opportunities, and threats in the use of artificial intelligence in the activities of social work professionals). **The scientific novelty of the study** lies in substantiating the idea that digital competence serves as an overarching component built upon other structural elements of the professional competence of a social worker. In other words, the development of competences necessary for professional activity, professional communication competence, and personal competence cannot be fully realized in today's information and networked society without the acquisition of digital competence. **Conclusions.** The development of competences essential for performing the professional duties of a social worker presupposes the acquisition of skills in using modern electronic devices and relevant software. The development of professional communication competence of social work specialists in the contemporary world is also directly connected with established digital competences. In particular, such specialists can interact with clients remotely by means of platforms such as Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet. Digital competence also plays a supportive and instrumental role in the processes of developing the personal competence of social workers, enabling them to conduct effective searches for information, including digitized sources, which provide the basis for reflection on both life and professional experience. At present, there are possibilities for applying artificial intelligence-based programs in the activities of social work specialists. Artificial intelligence can become a powerful tool for social work professionals in reducing bureaucracy, optimizing working time, and improving the quality of social services provision. However, AI also carries risks: according to recent studies by the London School of Economics, most AI models engaged in analyzing client cases for the assignment of medical and social services demonstrated gender bias, inadequately assessing (underestimating or, in some cases, removing) the needs of women, which could result in denying them access to essential services.

Key words: professional competence, digital competence of a social worker, artificial intelligence in social work.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі існування України держава змушена не лише долати виклики, що постали перед нею внаслідок війни, але й має забезпечувати (завдяки спільній дії всіх своїх інститутів) прийнятний рівень соціального захисту громадян. Це пов'язано не тільки із зростаннями очікувань людей, звична життєдіяльність яких була порушена, й появою нових уразливих груп населення, чії соціальні потреби актуалізувалися внаслідок негативного воєнного впливу. Не менш важливим є збереження сталої і ефективної системи соціального захисту населення, здатної до інноваційного розвитку, як однієї з умов комплексної повоєнної відбудови нашої держави.

Відбувається трансформація суспільних очікувань, і, як результат, зростає рівень вимог до переліку і якості соціальних послуг, що надаються як державними, так і недержавними суб'єктами, і, відповідно, й до професійної компетентності соціальних працівників, що реалізують ці функції у своїй діяльності.

Феномен професійної компетентності є складною системою, що в якості елементів включає високий рівень професіоналізму фахівця, здатність до перспективного прогнозування і проектування ним власного професійного розвитку, розвинені навички професійної комунікації, високий рівень соціальної відповідальності, здатність до інтеграції професійної ідентичності до системи самоідентифікації особистості фахівця, тощо.

Професійна компетентність актуалізується через реалізацію професійного потенціалу фахівця (його знань, умінь, навичок, досвіду, особистих якостей) у ефективній діяльності в професійній сфері, яка ґрунтується на усвідомленні соціальної значущості такої діяльності, почутті особистої відповідальності за її результати, прагненні постійно вдосконалюватися у своїй професійній царині.

Розвиток професійної компетентності, пов'язаний із зростанням фахового рівня спеціаліста, передбачає не лише розширення змісту професійних знань та набуття нових професійних навичок, але й оволодіння інноваційними інструментами реалізації функцій спеціаліста, зокрема, і цифровими.

Цей аспект є особливо важливим для українського суспільства, яке в умовах війни потребує нових підходів до надання соціальних послуг,

зокрема, зростання ефективності діяльності кожного соціального працівника завдяки автоматизації, уніфікації процесу надання послуг, впровадження принципу єдиного вікна при поданні документів, що може бути реалізовано завдяки наявності у фахівця знань, вмінь і навичок для роботи із спеціальним програмним забезпеченням, використанню он-лайн інструментів для внутрішньоорганізаційної комунікації і комунікації з клієнтами, тощо. Мова, таким чином, йде вже про цифрові компетенції в структурі компетентності соціального працівника.

Тому важливою дослідницькою проблемою видається розгляд особливостей розвитку цифрових компетенцій в системі професійної компетентності соціального працівника в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова рефлексія проблеми формування і розвитку професійної компетентності соціального працівника була предметом дослідження у великому масиві публікацій вітчизняних і зарубіжних фахівців. Зауважимо деякі з них. Так, формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі навчання у закладах вищої освіти досліджувала Н. Циган (Циган, 2017). Вплив інтерактивних технологій на розвиток компетентностей майбутніх соціальних працівників вивчала І. Мельничук, також дослідниця здійснює типологізацію професійної компетентності соціальних працівників, виокремлюючи: 1) концептуальний (володіння теоретичними основами професії); 2) інструментальний (володіння базовими фаховими навичками); 3) інтегративний (спроможність поєднувати теорію і практику); 4) контекстуальний (розуміння соціального, культурного й економічного середовища, де здійснюється фахова діяльність); 5) адаптивний (передбачення змін, важливих для професії, готовність до них); 6) міжособистісний (ефективне фахове спілкування) її типи (Мельничук, 2010). Австралійський науковець Т. Хоффман зазначає, що опис феномену компетентності реалізується у три способи: через розгляд видимих й реєстрованих результатів діяльності; через аналіз деяких стандартів виконання діяльності; через особистісні властивості, що визначають ефективність тієї чи іншої діяльності. Дж. Равен розглядає феномен компетентності через діяльнісний аспект, зображуючи його як ефективне

виконання визначених дій у предметній сфері, включаючи вузькопредметне знання, наявність особливих предметних навичок, способів мислення, розуміння відповідальності за власні дії. Дослідник говорить про «найвищі компетентності», які формуються завдяки наявності у фахівця високого рівня ініціативи, здатності організовувати інших для досягнення визначених цілей, готовності оцінювати й аналізувати соціальні наслідки власних дій (Morales, Sheafor, 1977). Проблема саме цифрових компетенцій і формування цифрової компетентності соціального працівника аналізується у вітчизняних дослідженнях переважно у останні п'ять років. Варто згадати роботу А. Попової, яка аналізує підготовку майбутніх соціальних працівників до використання цифрових технологій у професійній діяльності (Попова, 2022). Розвиток цифрової компетентності майбутніх соціальних працівників вивчає Л. Дітковська (Дітковська, 2021), зазначаючи, що набуття такої компетентності є фактором готовності соціального працівника до здійснення фахової діяльності, а також суттєво впливає на його здатність до навчання протягом життя і, відповідно, на формування конкурентних переваг спеціаліста на ринку праці. Ідею щодо формування цифрової компетентності соціальних працівників як вимоги ринку праці розвивають у своїй публікації Т. Семигіна та А. Каркач (Семигіна, Каркач, 2024). Особливості цифровізації системи надання соціальних послуг в Україні і, відповідно, необхідність сформованості цифрових компетентностей фахівця сфери соціального забезпечення як умови виконання його професійних обов'язків, розглянуто в дослідженнях О. Бражко, Н. Січкарь (Бражко, Січкарь, 2024), а також В. Кирилюка, І. Рябоконея, А. Кіндія (Кирилюк, Рябоконея, Кіндій, 2023).

Зважаючи на наукові результати, отримані у розглянутих вище розвідках, актуальним видається розширити дослідження окресленої проблематики, звернувшись до з'ясування місця цифрових компетенцій у структурі професійної компетентності соціального працівника, і проаналізувати використання новітніх цифрових технологій у соціальній сфері, зокрема, штучного інтелекту.

Отже, **метою цього дослідження** є аналіз розвитку професійної компетентності соціальних працівників в сучасній Україні шляхом

формування цифрових компетенцій, і оволодіння новітніми цифровими технологіями, зокрема, штучним інтелектом.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб з'ясувати місце цифрових компетенцій у структурі професійної компетентності соціального працівника, проаналізуємо цю структуру.

Існує підхід (Технології..., 2015), з яким цілком можна погодитися, що професійна компетентність включає:

1) власне компетентність, яка необхідна для здійснення професійної діяльності (зокрема, спеціальні (фахові знання), технологічні, правові, економічні, суб'єктивні, професіологічні компетенції);

2) професійно-комунікаційну компетентність (зокрема, комунікативні, соціально-перцептивні, діагностичні, етичні, емпатійні, міжкультурні, соціокультурні, медіаторні компетенції);

3) особистісну компетентність, яка визначає розвиток особистості професіонала (зокрема, індивідуальна, культурно-аксіологічна, рефлексивна компетенції).

Сучасні підходи передбачають, що цифрова компетентність є здатністю до використання цифрових ресурсів та інформаційних технологій, до критичного аналізу мережевих ресурсів і контенту, до використання сучасних комунікаційних технологій (Scott, 2023) (загальна цифрова компетентність); включає знання, уміння й навички використання інформаційно-комунікаційних технологій задля вирішення професійних завдань; розв'язання проблем; управління інформацією; співробітництва; спілкування; створення і поширення контенту (Ferrari, 2012, с. 3) (фахова цифрова компетентність); усвідомлене й критичне використання цифрових технологій у всіх сферах життя особистості (Redecker, 2017) (цифрова етика як елемент цифрової компетентності).

Структурні та змістовні характеристики цифрової компетентності дають підстави говорити про те, що вона має властивість надбудови над іншими структурними елементами професійної компетентності соціального працівника. Тобто, розвиток компетентності, яка необхідна для здійснення професійної діяльності, професійно-комунікаційної компетентності, особистісної компетентності не може бути реалізований у сучасному інформаційно-мережевому суспільстві без набуття компетентності цифрової.

Необхідність формування цифрової компетентності фахівців соціальної сфери (як і всіх інших членів суспільства) підтверджується не лише результатами наукових досліджень, але й визнається державою і стає частиною державної політики.

Так, в Україні в 2021 р. було схвалено Концепцію розвитку цифрових компетентностей, в якій зазначено, що «цифровою компетентністю є динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, інших особистих якостей у сфері інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність із використанням таких технологій» (Концепція..., 2021).

Отже, розглянемо, яким чином формування цифрових компетенцій фахівця соціальної сфери (і оволодіння ним відповідними цифровими інструментами) може сприяти розвитку інших професійних компетентностей.

Розвиток компетентності, яка необхідна для здійснення професійної діяльності соціального працівника, передбачає набуття ним навичок використання сучасної електронної техніки і відповідного програмного забезпечення. У залежності від профілю діяльності фахівця соціальної сфери, це можуть бути пакети офісних програм, які є допоміжним інструментом, або спеціалізоване програмне забезпечення чи інформаційні системи, наявність якого визначає саму можливість виконання спеціалістом його посадових обов'язків. Такою спеціалізованою інформаційною системою, що функціонує в Україні, є Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). ЄІССС повністю інтегрувала та оптимізувала п'ятнадцять інформаційних систем та реєстрів, що існували раніше. В рамках цієї системи здійснюються процеси обміну, верифікації та централізації даних. Цифровізація інформації та процесів її оброблення сприяє раціональному використанню робочого часу фахівців, надає їм можливості спільного використання документів, саме тому прискорюється процес прийняття рішення щодо необхідності надання і обрання конкретної соціальної послуги, а наявність прозорості і підконтрольності цифровізованого процесу підвищує якість їх надання.

Іншою ефективною інформаційною системою, що є допоміжною для фахівців соціальної

сфери, є Єдиний державний веб-портал відкритих даних. Портал надає доступ до актуальної інформації щодо дійсних та потенційних отримувачів соціальних послуг. Для керівників організацій та установ соціальної сфери Єдиний державний веб-портал відкритих даних є зручним інструментом для аналізу великих масивів даних щодо актуальних соціальних потреб та проблем українського суспільства.

Перспективним напрямком цифровізації надання соціальних послуг в Україні можна вважати можливість впровадження інформаційних систем управління кейсами (Case Management Systems). Відповідне програмне забезпечення передбачає збирання, зберігання та аналіз інформації про клієнта, дозволяє планувати та управляти веденням випадку.

Потенційно ефективним є використання програмного продукту, розробленого для бізнесу – CRM-система (Customer Relationship Management). CRM-система дозволяє організації відстежувати всі процеси (починаючи від першого звернення) взаємодії з контрагентами (зокрема, клієнтами) і управляти ними.

Задля забезпечення надійного зберігання документації, забезпечення спільного доступу до документів, організації умов для дистанційної роботи, що особливо актуально в умовах війни, спеціалісти соціальної сфери можуть використовувати хмарні сервіси, такі як Google Drive, Dropbox.

Розвиток професійно-комунікаційної компетентності фахівця соціальної сфери в сучасному світі також пов'язаний із сформованими цифровими компетенціями. Зокрема, фахівці соціальної роботи можуть взаємодіяти з клієнтами дистанційно, використовуючи платформи Zoom, Microsoft Teams, Google Meet.

Розвиток особистісної компетентності соціального працівника ґрунтується в тому числі на постійному процесі самоосвіти, здатності до рефлексії, широкому використанні критичного мислення в повсякденному житті і професійній діяльності. Цифрова компетентність відіграє у цих процесах допоміжну, інструментальну роль, дозволяючи людині здійснювати ефективний пошук інформації, в тому числі цифровізованої, яка є ґрунтом для осмислення життєвого та професійного досвіду.

Світовим цифровим трендом останніх років стало масове використання технології штучного

інтелекту (ШІ). Можливості програм, в основу яких покладена ця технологія, використовуються у багатьох сферах людського життя і у професійній діяльності.

Існують можливості застосування таких програм і в діяльності фахівців сфери соціальної роботи. Наприклад, штучний інтелект може автоматично формувати пакети документів на основі даних клієнта (приклади: заявки, довідки, заяви на пільги); перевіряти правильність заповнення документів, щоб уникнути помилок; формувати перелік необхідних документів залежно від конкретної ситуації (мало-забезпечена сім'я, особа з інвалідністю, ветеран тощо). Під час здійснення соціального супроводу ШІ може стати цифровим асистентом, зберігаючи та структуруючи інформацію про клієнта; пропонуючи індивідуальний план соціального супроводу на основі наявних даних; нагадуючи про терміни заходів, зустрічей чи необхідних візитів; аналізуючи попередні кейси, щоб підказати найбільш ефективні методи соціальної допомоги.

ШІ може стати одним з інструментів з налагодження комунікації у міждисциплінарній команді, створюючи стандартизовані запити в інші установи; зберігаючи та систематизуючи відповіді; відслідковуючи статус відповіді на запити. Таким чином, соціальний працівник не витратить час на рутинне листування.

Штучний інтелект може виступати як інтерактивний довідник для клієнтів соціальної роботи, надаючи покрокові інструкції (наприклад, як оформити субсидію чи пільги).

Важливою частиною роботи соціального працівника є аналіз власної роботи і створення відповідної звітної документації. ШІ може автоматично генерувати звіти на основі введених даних про клієнтів; проводити статистичний аналіз динаміки звернень, найбільш актуальних проблем, з якими стикаються клієнти, а також найбільш затребуваних послуг. Також штучний інтелект може формувати прогностичні моделі, що допомагають передбачити майбутні потреби громади.

Штучний інтелект може сприяти професійному розвитку фахівця соціальної сфери, надаючи посилання і інформацію щодо нових технологій і кращих міжнародних практик соціальної роботи.

Таким чином, штучний інтелект може стати потужним інструментом спеціаліста соціальної

роботи для зменшення бюрократії, оптимізації робочого часу та підвищення якості надання соціальних послуг.

Проте, як і будь-який витвір людського генія, штучний інтелект несе свої небезпеки, в тому числі в соціальній сфері.

У Центрі політики та оцінки догляду Лондонської школи економіки було проведено декілька досліджень щодо перспектив застосування Large Language Model's (LLM) (різновиду штучного інтелекту) у полегшенні адміністративного навантаження на організації системи соціального забезпечення за рахунок передавання цим програмам функцій з аналізу справ клієнтів задля призначення медико-соціальних послуг (Rickman, 2025). Використанні були моделі BART, T5, Llama 3 та Gemma. За результатами дослідження було з'ясовано, що три з чотирьох моделей: BART, T5 та Gemma, продемонстрували гендерну упередженість, неадекватно оцінюючи (применшуючи значимість, а іноді видаляючи) потреби жінок, що могло стати причиною ненадання їм необхідних медико-соціальних послуг. Особливо виразно гендерну упередженість показала модель Gemma, яка послідовно робила висновки щодо більш важкого стану фізичного та психічного здоров'я чоловіків та більше зосереджувалася на описі їхніх проблем. Gemma також використовувала різну мову для опису потреб жінок і чоловіків, чіткіше описуючи стан здоров'я чоловіків. Для забезпечення чистоти експерименту із документів, наданих моделям для аналізу, вилучили всю інформацію, яка непрямо могла свідчити, що конкретний кейс належить жінці (про гінекологічні захворювання, факти домашнього насильства відносно особи). Після цього в кейсах змінили інформацію про стать пацієнта, таким чином, що скарги жінки містилися в кейсі, промаркованому як чоловічий, і навпаки. Зважаючи лише на факт статі, згадані моделі формували гендерно упереджені висновки. Для оцінки скарг «жінок» використовувалися такі характеристики, як «нерозумна» та «емоційна», а для «чоловічих» – «щасливий» та «стурбований». За наявності ідентичних потреб LLM формувала різні висновки та рекомендації. При формулюванні висновків щодо жіночих кейсів часто ігнорувалися симптоми та анамнез, а проблемами описувалися розпливчасто і нечітко, що

потенційно ускладнювало б прийняття рішень щодо надання необхідних послуг.

Висновки. Таким чином, українське суспільство в умовах війни потребує нових підходів до надання соціальних послуг, зокрема, зростання ефективності діяльності кожного соціального працівника завдяки автоматизації, уніфікації процесу надання послуг, впровадження принципу єдиного вікна при поданні документів, що може бути реалізовано завдяки наявності у фахівця знань, вмінь і навичок для роботи із спеціальним програмним забезпеченням, використанню он-лайн інструментів для внутрішньоорганізаційної комунікації і комунікації з клієнтами, тощо. Мова, таким чином, йде про цифрові компетенції в структурі компетентності соціального працівника. Структурні та змістовні характеристики цифрової компетентності дають підстави говорити про те, що вона має властивість надбудови над іншими структурними елементами професійної компетентності соціального працівника. Розвиток компетентності, яка необхідна для здійснення професійної діяльності соціального працівника, передбачає набуття ним навичок використання сучасної електронної техніки і відповідного програмного забезпечення. У залежності від профілю діяльності фахівця соціальної сфери, це можуть бути пакети офісних програм, які є допоміжним інструментом, або спеціалізоване програмне забезпечення чи інформаційні системи, наявність яких визначає саму можливість виконання спеціалістом його посадових обов'язків. Розвиток професійно-комунікаційної компетентності фахівця соціальної сфери в сучасному світі також пов'язаний із

сформованими цифровими компетенціями. Зокрема, фахівці сфери соціальної роботи можуть взаємодіяти з клієнтами дистанційно, використовуючи платформи Zoom, Microsoft Teams, Google Meet. Цифрова компетентність також відіграє допоміжну, інструментальну роль у процесах розвитку особистісної компетентності соціального працівника, дозволяючи йому здійснювати ефективний пошук інформації, в тому числі цифровізованої, яка є ґрунтом для осмислення життєвого та професійного досвіду. Світовим цифровим трендом останніх років стало масове використання технології штучного інтелекту (ШІ). Існують можливості застосування таких програм і в діяльності фахівців сфери соціальної роботи. Штучний інтелект може стати потужним інструментом спеціаліста соціальної роботи для зменшення бюрократії, оптимізації робочого часу та підвищення якості надання соціальних послуг. Проте штучний інтелект несе свої небезпеки, в тому числі в соціальній сфері. Про це свідчать дослідження Лондонської школи економіки, які мали на меті з'ясувати перспективи застосування штучного інтелекту у полегшенні адміністративного навантаження на організації системи соціального забезпечення за рахунок передавання ШІ функцій з аналізу справ клієнтів задля призначення медико-соціальних послуг. За результатами дослідження було з'ясовано, що три з чотирьох використаних моделей ШІ продемонстрували гендерну упередженість, неадекватно оцінюючи (применшуючи значимість, а іноді видаляючи) потреби жінок, що могло стати причиною ненадання їм необхідних медико-соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бражко О., Січкарь Н. Модернізація організаційного механізму державного управління системою соціальних послуг у контексті цифровізації. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Чис. 31. С. 183–187.
2. Дітковська Л. А. Формування цифрової компетентності майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2021. Випуск 199. С. 109–114.
3. Кирилюк В., Рябоконт І., Кіндій А. Цифрові соціальні сервіси у менеджменті соціального забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 7 (265). С. 6–14.
4. Концепція розвитку цифрових компетентностей. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p#n13> (дата звернення 28.08.2025).
5. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 326 с.
6. Попова А. Підготовка майбутніх соціальних працівників до використання цифрових технологій у професійній діяльності у межах вивчення освітньої компоненти «Цифрові технології в соціальній сфері». *Наукові записки БДПУ Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 2. С. 345–355.

7. Семигіна Т.В., Каркач А.В. Формування цифрової компетентності соціальних працівників як вимога ринку праці. *Ринок праці: досягнення, виклики та перспективи у національному та європейському просторі* : тези доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ФОП Ямчинський О.В, 2024. С. 383–385.
8. Технології соціальної роботи / О. А. Агарков, Д. Ю. Арабаджієв, Т. В. Єрохіна, В. В., Кузьмін, І. В. Мещан, В. М. Попович. Запоріжжя : Видавничий комплекс «Мотор Січ», 2015. 487 с.
9. Циган Н. В. Особливості формування професійної компетентності при підготовці фахівців для різних типів соціальних закладів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 2017. № 13. С. 71–75.
10. Ferrari A. Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. 92 p.
11. Morales A., Sheafor B. Social Work: a profession of many faces. Boston : Allyn & Bacon, 1977. 286 p.
12. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. 94 p.
13. Rickman S. Evaluating gender bias in large language models in long-term care. *BMC Medical Informatics and Decision Making*. 2025. Vol. 25 <https://bmcmmedinformdecismak.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12911-025-03118-0> (дата звернення 28.08.2025).
14. Scott C. The Futures of Learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? *International Journal for Business Education*. 2023. Vol. 164. № 1. URL: <https://ir.library.illinoisstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=ijbe> (дата звернення 28.08.2025).

REFERENCES:

1. Brazhko, O., & Sichkar, N. (2024). Modernizatsiia orhanizatsiinoho mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia systemoiu sotsialnykh posluh u konteksti tsyfrovizatsii [Modernization of the organizational mechanism of public administration of the social services system in the context of digitalization]. *Litopys Volyni. Vseukrainskyi naukovyi chasopys*. Chys. 31, 183–187. [in Ukrainian].
2. Ditkovska, L. A. (2021). Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of digital competence of future social worker]. *Naukovi zapysky. Serii : Pedahohichni nauky*. Vypusk 199, 109–114. [in Ukrainian].
3. Kyrlyuk, V., Riabokon, I., Kindii, A. (2023). Tsyfrovі sotsialni servisy u menedzhmenti sotsialnoho zabezpechennia [Digital social services in social security management]. *Aktualni problemy ekonomiky*. № 7 (265), 6–14. [in Ukrainian].
4. Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovyykh kompetentnostei [Concept of digital competence development]. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 167-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-r#n13> (data zvernennia: 28.08.2025). [in Ukrainian].
5. Melnychuk, I.M. (2010). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Theory and practice of professional training of future social workers using interactive technologies] [monohrafiia]. Ternopil : Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
6. Popova, A. (2022). Pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do vykorystannia tsyfrovyykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti u mezhakh vyvchennia osvithoi komponenty «Tsyfrovі tekhnolohii v sotsialnii sferi» [Preparing future social workers for the use of digital technologies in their professional activities within the framework of studying the educational component «Digital Technologies in the Social Sphere»]. *Naukovi zapysky BDPU Serii: Pedahohichni nauky*. Vyp. 2, 345–355. [in Ukrainian].
7. Semyhina, T. V., Karkach, A. V. (2024). Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv yak vymoha rynku pratsi [Formation of digital competence of social workers as a labor market requirement]. *Rynok pratsi: dosiahnennia, vyklyky ta perspektyvy u natsionalnomu ta yevropeiskomu prostori* : tezy dopovidei uchasnykiv Mizhnr. nauk.-prakt. konf. Kyiv : FOP Yamchynskyi O. V, 383–385. [in Ukrainian].
8. Tekhnolohii sotsialnoi roboty [Social work technologies]. (2015). Aharkov, O. A., Arabadzhiev, D. Iu., Yero-khina, T. V., Kuzmin, V. V., Meshchan, I. V., Popovych, V. M. Zaporizhzhia : Vydavnychiy kompleks «Motor Sich». [in Ukrainian].
9. Tsyhan, N. V. (2017). Osoblyvosti formuvannia profesiinoi kompetentnosti pry pidhotovtsi fakhivtsiv dlia ryznykh typiv sotsialnykh zakladiv [Features of the formation of professional competence in the training of specialists for various types of social institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina»*, № 13, 71–75. [in Ukrainian].
10. Ferrari, A. (2012). Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
11. Morales, A., Sheafor, B. (1977). Social Work: a profession of many faces. Boston: Allyn & Bacon.

12. Redecker, C. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators. Luxembourg : Publications Office of the European Union.
13. Rickman, S. (2025). Evaluating gender bias in large language models in long-term care. *BMC Medical Informatics and Decision Making*. 2025. Vol. 25. Retrieved from: <https://bmcmmedinformdecismak.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12911-025-03118-0> (data zvernennia: 28.08.2025).
14. Scott, C. (2023). The Futures of Learning 3: What kind of pedagogies for the 21st century? *International Journal for Business Education*. Vol. 164. № 1. Retrieved from: <https://ir.library.illinoisstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=ijbe> (data zvernennia: 28.08.2025).

Дата надходження статті: 25.08.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 159.922:343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.20>

Вадим ГРАЧУК

доктор філософії в галузі право, психолог, поліграфолог, старший викладач кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0009-0002-1696-2485

Наталія КАРПІНСЬКА

доктор юридичних наук, професор, психолог, медіатор, професор кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9658-3623

Борис ЧУПРИНСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-8015-9908

Бібліографічний опис статті: Грачук, В., Карпінська, Н., Чупринський, Б. (2025). Професійне вигорання серед правоохоронців: психоемоційні, організаційні та соціальні детермінанти розвитку. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 148–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.20>

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАВООХОРОНЦІВ: ПСИХОЕМОЦІЙНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена дослідженню чинників, наслідків та профілактичних стратегій професійного вигорання серед працівників правоохоронних органів. Мета дослідження – виявити ключові психоемоційні, організаційні та соціальні детермінанти розвитку вигорання у правоохоронців в умовах підвищеного стресового навантаження. У ході наукового дослідження використовувалися загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, інтерпретація, узагальнення. Результати дослідження показують, що провідними причинами розвитку синдрому є надмірне регламентування діяльності, високі або нечіткі вимоги, нестабільність робочого середовища та постійні психотравмуючі події. Доведено, що вразливість до вигорання зростає у співробітників із низьким рівнем соціальної підтримки, схильністю до самоаналізу, інтровертованим типом темпераменту або страхом втрати професійного статусу. Вигорання розгортається поетапно – через фази напруження, резистентності та виснаження – і супроводжується редукцією особистих досягнень, когнітивними розладами, деперсоналізацією, психосоматичними порушеннями. Показано, що наслідки вигорання охоплюють психологічний, фізіологічний, соціальний та організаційний рівні. Зокрема, виявлено апатію, тривожність, втрату емпатії, розлади сну, серцево-судинні симптоми, відчуження, конфліктність, кадрові втрати, зниження згуртованості підрозділів. Наголошено на важливості системної профілактики, яка включає індивідуальне консультування, реабілітаційні програми, розвиток особистісних ресурсів і підтримуюче керівництво. Окрему увагу приділено позитивному міжнародному досвіду, де впроваджуються трирівневі моделі втручання і законодавче визнання вигорання як професійного ризику. Практичне значення дослідження полягає у створенні цілісної багаторівневої системи профілактики вигорання, релевантної до умов діяльності українських правоохоронців.

Ключові слова: професійне вигорання, правоохоронці, психоемоційний стан, адаптація, профілактика.

Vadym GRACHUK

Doctor of Philosophy (PhD), Psychologist, Polygraph Examiner, Senior Lecturer at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0009-0002-1696-2485

© В. Грачук, Н. Карпінська, Б. Чупринський, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Nataliya KARPINSKA

Doctor of Law, Psychologist, Mediator, Professor at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9658-3623

Borys CHUPRYNSKYI

Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Criminal Justice and Law Enforcement, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-8015-9908

To cite this article: Grachuk, V., Karpinska, N., Chuprynskyi, B. (2025). Profesiine vyhorannia sered pravookhorontsiv: psykhoemotsiini, orhanizatsiini ta sotsialni determinanty rozvytku [Occupational burnout among law enforcement officers: Psycho-emotional, organizational, and social determinants of development]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 148–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.20>

OCCUPATIONAL BURNOUT AMONG LAW ENFORCEMENT OFFICERS: PSYCHO-EMOTIONAL, ORGANIZATIONAL, AND SOCIAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT

The article explores the factors, consequences, and preventive strategies related to occupational burnout among law enforcement officers. The aim of the study is to identify the key psycho-emotional, organizational, and social determinants of burnout development in police personnel working under increased stress. The study employed general scientific methods of cognition: analysis, synthesis, comparison, systematization, interpretation, generalization. The findings reveal that the primary causes of burnout include excessive regulation of activities; high or vague job demands; instability in the work environment; and ongoing exposure to traumatic events. It has been proven that vulnerability to burnout increases among officers with low levels of social support; a tendency toward self-analysis; an introverted temperament; or fear of losing professional status. Burnout develops in stages –through the phases of tension, resistance, and exhaustion—and is accompanied by reduced personal accomplishment; cognitive impairments; depersonalization; and psychosomatic disorders. The consequences of burnout span psychological, physiological, social, and organizational domains. In particular, the study identifies apathy; anxiety; loss of empathy; sleep disturbances; cardiovascular symptoms; alienation; conflict-proneness; staff turnover; and reduced unit cohesion. Emphasis is placed on the importance of systemic prevention, which includes individual counseling; rehabilitation programs; development of personal resources; and supportive leadership. Special attention is given to positive international practices, where three-tier intervention models and legal recognition of burnout as an occupational risk are implemented. The practical value of the study lies in the development of a comprehensive, multi-level prevention system tailored to the working conditions of Ukrainian law enforcement personnel.

Key words: occupational burnout, law enforcement officers, psycho-emotional state, adaptation, prevention.

Постановка проблеми. Професійне вигорання серед працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану набуває загрозливого масштабу, перетворюючись із суто індивідуальної проблеми на системний виклик. Постійне перебування в середовищі підвищеного ризику, інформаційна й емоційна перенасиченість, невідзначеність оперативних умов і неможливість повноцінного відновлення створюють хронічне навантаження на психіку. Втрата внутрішнього ресурсу в таких умовах значно пришвидшує формування вигорання, що прямо впливає на службову ефективність, професійну стійкість і якість взаємодії з населенням.

Особливої актуальності тема набуває з огляду на зміну характеру службових викликів у період повномасштабного вторгнення, коли

емоційне виснаження переплітається із загрозами для життя, втратою колег, агресією з боку суспільства та нестабільністю організаційного середовища. У таких умовах правоохоронець не лише виконує завдання безпеки, а й змушений витримувати постійний психологічний тиск без гарантії підтримки чи відновлення. Це формує потребу у науково обґрунтованому аналізі явища вигорання та пошуку ефективних підходів до його попередження й подолання.

Стан опрацювання проблематики. Питання причин, наслідків та методів профілактики професійного вигорання серед працівників правоохоронних органів є достатньо досліджене у вітчизняній науковій літературі. Більшість поданих джерел належать українським авторам і зосереджені на специфіці

професійної діяльності поліції в умовах високого стресу, психологічного навантаження та ризику.

Значний вклад у розвиток теми мають такі автори, як О. М. Борисюк і М. В. Фостяк (Борисюк, Фостяк, 2016, с. 102–111), які вивчають прояви синдрому вигорання у поліцейських і роблять акцент на потребі комплексного підходу до виявлення та подолання проблеми. А. М. Граджина (Граджина, 2025, с. 12–128) досліджує індивідуальні психологічні чинники, що впливають на ступінь професійного вигорання серед правоохоронців. Ґрунтовну роботу щодо емоційного вигорання здійснили З. Р. Кісіль, Р. В. Кісіль і А. В. Перепелиця (Кісіль, Кісіль, Перепелиця, 2018, с. 1) які аналізують специфіку емоційного стану поліцейських і надають рекомендації щодо зниження емоційного виснаження. О. І. Кудерміна з колегами (Кудерміна, Захаренко, Мацібора, Мотлях, 2021, с. 4–48) пропонують практичні методи попередження професійної деформації в умовах щоденного стресу, що виникає під час виконання службових обов'язків.

Дослідження В.В. Литвина (Литвин, 2020, с. 211–213) акцентує увагу на психологічній адаптації як ключовій умові запобігання вигоранню, тоді як Л. В. П'янківська (П'янківська, 2024, с. 1355–1368) аналізує методи психологічної профілактики, зокрема в контексті сучасних змін у службовому середовищі. О. М. Хайрулін (Хайрулін, 2015, с. 5–166) розширює аналіз, залучаючи військову сферу, що є спорідненою за характеристиками до правоохоронної. П. Червоний (Червоний, 2025, с. 197–200) розглядає аспекти профілактики у контексті міжвідомчої співпраці, що дозволяє говорити про міждисциплінарний підхід. Водночас, праця І. Botnarenko (Botnarenko, 2023, с. 40–49) подає міжнародний досвід, який може бути інтегрований в українські реалії для побудови ефективної системи підтримки поліцейських.

Для дослідження використовувалася і експертна література, це публікації у сучасних інтернет-виданнях, зокрема pd.dsp.gov.ua (7), які висвітлюють сучасні аспекти проблеми, включно з нормативними та організаційними механізмами.

Попри достатню кількість літератури з даної теми, відчувається нестача систематизованого

матеріалу з теми дослідження, а тому із використанням різних методів наукового пізнання було проаналізовано, погруповано, систематизовано інформацію і подано у світлі теми дослідження.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз професійного вигорання серед працівників правоохоронних органів у контексті повномасштабної війни, висвітливши його ключові причини, фазову структуру, наслідки для психофізіологічного стану та службової діяльності, а також окреслити ефективні підходи до профілактики. Для досягнення цієї мети було проаналізовано чинники професійного вигорання в умовах воєнного стану, охарактеризовано його фазову динаміку у працівників правоохоронних органів, визначено наслідки на психологічному, фізіологічному та професійному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Професійне вигорання серед співробітників правоохоронних органів формується під впливом сукупності зовнішніх і внутрішніх чинників, які взаємодіють між собою, поступово знижуючи адаптаційні резерви особистості. Особливо небезпечною є ситуація, коли робоче середовище стає джерелом хронічного емоційного перевантаження. В умовах повномасштабного вторгнення це явище набуває ще більшої гостроти: підвищується частота критичних ситуацій, які не залишають часу на відновлення психоемоційного ресурсу (П'янківська, 2024, с. 1355–1368).

Існують три ключові причини професійного вигорання: надмірне регламентування службової діяльності, амбітні цілі та непередбачувані обставини, що зумовлюють роботу в умовах невизначеності.

Одна з ключових причин формування синдрому професійного вигорання полягає у надмірному регламентуванні службової діяльності. Статутні та законодавчі обмеження значною мірою звужують простір для особистої ініціативи і самореалізації, що викликає відчуття фрустрації й емоційного дискомфорту. Неможливість повноцінного вираження себе в межах професійної ролі знижує рівень внутрішньої задоволеності та емоційної включеності у виконання службових обов'язків (Граджина, 2025, с. 12–128).

Ще одним чинником виступає постанова нереалістичних або занадто амбітних цілей,

особливо серед молодих фахівців. Такі вимоги не відповідають наявному досвіду та можливостям працівника, формуючи постійний тиск і страх не виправдати очікувань. У результаті це не лише демотивує, але й руйнує професійну самооцінку, яка є важливою складовою психологічної стабільності (Граджина, 2025, с. 12–128).

Не менш важливу роль відіграє вплив зовнішніх обставин, зокрема непередбачуваних змін службового середовища. Різке ускладнення завдань або зміна контексту, наприклад, перехід до бойових дій, часто супроводжується інформаційною та організаційною невизначеністю. Це призводить до зростання психоемоційного навантаження та потреби в екстреній адаптації, що далеко не завжди вдається ефективно реалізувати (Граджина, 2025, с. 12–128).

Окрему групу детермінант становлять чинники, характерні для періоду повномасштабного вторгнення. Серед них – загибель чи поранення колег, загроза життю, ситуації невизначеності, агресія з боку населення. Усі ці події є не просто емоційно важкими, а ще й постійно повторюваними, що унеможлиблює повноцінне емоційне відновлення та створює ґрунт для хронічного стресу.

Крім того, підвищену вразливість до вигорання виявляють особи з інтровертованими рисами, схильністю до самоаналізу та внутрішнього конфлікту. Працівники, які відчувають страх втрати роботи, не мають стабільної системи соціальної підтримки, або змушені постійно доводити свою професійну спроможність – наприклад, жінки у чоловічих колективах – також частіше демонструють симп-

томи емоційного виснаження (П'янківська, 2024, с. 1355–1368).

Хронічне емоційне виснаження трансформується у зниження когнітивної гнучкості та оперативної уваги: у правоохоронця падає швидкість прийняття рішень, зростає кількість помилок у критичних ситуаціях, а будь-яке додаткове навантаження провокує різку втрату здатності до саморегуляції (Кісіль, Кісіль, Перепелиця, 2018, с. 1). Професійне вигорання – процес тривалий, який переходить з однієї фази в іншу. Систематизуємо ключові фази у табл. 1.

Як зазначають Кісіль З.Р., Кісіль Р.-В. В., та Перепелиця А. В. (Кісіль, Кісіль, Перепелиця, 2018, с. 1), фізіологічна втома та напруження є лише першою фазою розвитку вигорання – так званою фазою «напруження» (табл.1). Вона характеризується постійною перевтомою, невдоволенням своєю діяльністю, зростанням емоційної чутливості до неуспіхів, появою тривожності та депресивних проявів. Це свідчить про те, що внутрішні ресурси особистості вже працюють на межі своїх можливостей.

У другій фазі, що носить назву «резистенція», виникає своєрідна емоційна захисна реакція, коли людина починає дистанціюватися від професійної діяльності. Підсвідомо вона знижує рівень включеності у роботу, спрощує виконання обов'язків, уникає емоційної участі у складних ситуаціях. Це проявляється як зниження емпатії, байдужість до колег чи результатів діяльності.

Заключна фаза – «виснаження» – настає, коли внутрішні ресурси виснажені настільки, що відновлення стає надзвичайно ускладненим. Працівник втрачає відчуття цінності своєї

Таблиця 1

Фази розвитку синдрому професійного вигорання та їх характеристика

Фаза синдрому професійного вигорання	Ключові ознаки стану	Типові психологічні та фізіологічні прояви	Інтерпретація рівня ресурсів
Напруження	хронічна перевтома; невдоволення професійною діяльністю	підвищена емоційна чутливість до неуспіхів; тривожність; депресивні реакції	внутрішні ресурси працюють на межі, але ще здатні до компенсації
Резистенція	емоційне відсторонення як захисна реакція	зниження емпатії; формалізація виконання обов'язків; байдужість до результатів	ресурси виснажуються, формується «економ-режим» психіки
Виснаження	повне психоемоційне спустошення; девальвація професійних досягнень	апатія; соматичні скарги (порушення сну, головний біль, розлади травлення, серцево-судинні симптоми)	критичний дефіцит ресурсів, самовідновлення різко ускладнене

Примітка: систематизовано автором на основі джерела (Кісіль, Кісіль, Перепелиця, 2018, с. 1).

роботи, інтерес до результатів, демонструє знецінення власних досягнень. Паралельно часто фіксуються психосоматичні симптоми – порушення сну, головний біль, проблеми з травленням або серцево-судинною системою (Кісіль, Кісіль, Перепелиця, 2018, с. 1).

Адаптація до умов служби вимагає не лише фізичної, а й психічної гнучкості. Психофізіологічна адаптація передбачає формування нових стереотипів реагування, які залежать від індивідуального типу темпераменту. Особи з високим рівнем тривожності або емоційної нестійкості особливо вразливі до інформаційного та емоційного перевантаження, характерного для правоохоронної діяльності (Литвин, 2020, с. 211–213).

Соціально-психологічна адаптація, у свою чергу, вимагає вміння інтегруватися в колектив і підпорядковуватися внутрішньоорганізаційним правилам. Особливо складно це дається тим, хто раніше працював автономно – підприємцям, фрилансерам – які звикли до самостійного прийняття рішень. Для них підпорядкування чіткій ієрархії може стати джерелом постійного внутрішнього опору і, відповідно, професійного дистресу (Литвин, 2020, с. 211–213).

Кумулятивний фізіологічний стрес активує психосоматичні ланцюги: збільшується ризик ішемічної хвороби серця, коливань артеріального тиску, імунних та гастроентерологічних розладів; таким чином, виснаження виходить за межі психіки та формує стійкий соматичний континуум ризику (Борисюк, Фостюк, 2016, с. 102–111).

Соціальні наслідки проявляються через зростання цинізму й відчуження: працівник дистанціюється від колег, демонструє формальний стиль спілкування з громадянами, уникає командної взаємодії, що у воєнних умовах підтримує оперативну згуртованість підрозділу (П'янківська, 2024, с. 1355–1368).

Порушення психофізіологічної та соціально-психологічної адаптації веде до кадрових втрат: фіксуються зростання пропусків служби, добровільні звільнення, а також «внутрішня еміграція» – коли співробітник фізично присутній, але психологічно відсторонений від виконання обов'язків (Литвин, 2020, с. 211–213).

Професійне вигорання є не лише особистісною кризою окремого працівника, але й зна-

чим соціальним і організаційним викликом, що зачіпає функціонування всієї системи правоохоронних органів. Хронічне емоційне напруження, викликане нормативними обмеженнями, високими вимогами, непередбачуваністю середовища, а також дефіцитом внутрішньої мотивації, призводить до низки серйозних наслідків на фізіологічному, психологічному, професійному та соціальному рівнях (Литвин, 2020, с. 211–213).

За дослідженням Борисюка О. М. та Фостяка М. В., одним з найпоширеніших наслідків є редукція особистих досягнень, яка фіксується у понад половини досліджуваних працівників. Це означає, що правоохоронці починають знецінювати свої професійні здобутки, втрачати віру у власну ефективність і сумніватися у значущості своєї діяльності. Така установка провокує відмову від амбітних цілей, втрату ініціативи та формування відчуття «функціонування за інерцією», що негативно позначається як на психологічному стані працівника, так і на результатах його роботи (Борисюк, Фостюк, 2016, с. 102–111).

Крім того, близько третини працівників демонструють симптоми емоційного виснаження, що проявляються у вигляді постійної втоми, дратівливості, зниження емоційної чутливості та байдужості до робочих обов'язків. В умовах тривалого стресу емоційні ресурси виснажуються, що унеможливорює ефективну комунікацію з громадянами та колегами, а також знижує здатність до емпатійного реагування (Борисюк, Фостюк, 2016, с. 102–111).

Менш поширеним, але не менш тривожним проявом є деперсоналізація, зафіксована у меншій частині досліджуваних. Вона виявляється у формі емоційного відсторонення, цинізму, формального виконання службових обов'язків. У працівника формується «захисна броня» байдужості, що дозволяє дистанціюватися від психотравмуючих ситуацій, але при цьому суттєво знижує якість професійної взаємодії (Борисюк, Фостюк, 2016, с. 102–111).

На фізіологічному рівні наслідки вигорання проявляються у формі депресивних станів та хронічних соматичних захворювань. Зокрема, доведено зв'язок між професійним стресом і підвищеною частотою серцево-судинних патологій, розладами імунної системи та функціональними порушеннями органів травлення.

Такий ефект є прямим результатом тривалого перебування у стані напруження, виснаження та дефіциту відновлювальних механізмів (7).

Економічні наслідки професійного вигорання також суттєві. У працівників, що перебувають у стані емоційного виснаження, спостерігається зниження продуктивності, зменшення залученості до службових процесів, втрата ініціативи та порушення дисципліни. Накопичення таких явищ на рівні організації призводить до зростання плинності кадрів, що вимагає постійного залучення нових працівників, додаткових витрат на підготовку та адаптацію (7).

У соціальному вимірі вигорання призводить до погіршення взаємин у професійному колективі та з найближчим соціальним оточенням. Працівники, які стикаються з тривалим емоційним виснаженням, втрачають здатність до конструктивної комунікації, демонструють зростаючу роздратованість, замкнутість або, навпаки, конфліктність. Це формує напружену атмосферу як у робочому середовищі, так і в родині (7).

Таким чином, наслідки професійного вигорання серед працівників правоохоронних органів мають багаторівневий характер. Вони охоплюють особистісну, організаційну, фізіологічну та соціальну сфери, призводячи до тривалих негативних змін, які потребують комплексного втручання та системної профілактики (Борисюк, Фостюк, 2016, с. 102—111).

В Україні тема профілактики професійного вигорання у поліції тільки починає системно розвиватися, але вже є важливі кроки. Одним із них стало затвердження наказу МВС № 88, який регулює організацію психологічного забезпечення поліцейських. Завдяки цьому у підрозділах впроваджуються регулярні психологічні обстеження, консультації, заняття для новобранців, а також спеціальні програми підтримки у складних ситуаціях (Червоний, 2025, с. 197—200).

Особливу увагу приділяють роботі над особистими ресурсами людини. Йдеться не лише про фізичну витривалість, а й про духовну стійкість, внутрішню мотивацію, вміння планувати свій час і підтримувати стосунки з людьми. Розвиток цих ресурсів допомагає не лише краще справлятися зі стресом, а й зберігати внутрішню рівновагу в складних обставинах (П'янківська, 2024, с. 1355—1368).

Важливою є також організаційна складова. Ефективне керівництво, підтримка від колег,

справедливий розподіл навантаження, визнання досягнень – усе це створює здорову атмосферу в колективі. Якщо керівник справді цікавиться самопочуттям підлеглих і дає змогу проявити ініціативу, ризик вигорання значно зменшується (Кудерміна, Захаренко, Мацібора, Мотлях, 2021, с. 4—48).

Не менш важливими є й відновлювально-реабілітаційні заходи. Йдеться не лише про традиційний відпочинок, а й про цілісну систему відновлення: заняття спортом, санаторне лікування, фітотерапію, вітамінні комплекси, а також зміну обстановки, спілкування з новими людьми, поїздки, відвідування культурних заходів. Особлива увага приділяється плануванню робочого графіку, щоб уникнути перенавантаження і дати організму можливість відновитись (Кудерміна, Захаренко, Мацібора, Мотлях, 2021, с. 4—48).

Додатково застосовуються психологічні методи – індивідуальне консультування, арт-терапія, когнітивно-поведінкові практики, тренінги для покращення емоційного реагування. Такі заходи допомагають людині не лише зняти напруження, а й побачити сенс у своїй роботі, відновити інтерес до професії та віру у власні сили (Кудерміна, Захаренко, Мацібора, Мотлях, 2021, с. 4—48).

Аналіз зарубіжного досвіду боротьби з наслідками психологічного вигорання показує, що у багатьох країнах проблема професійного вигорання давно визнана на державному рівні. У Японії ще у 2017 році був прийнятий закон, спрямований на профілактику наслідків надмірного навантаження. В Італії та Латвії вигорання вже офіційно визнано професійним захворюванням, і працівники мають право на відповідні компенсації (Botnarenko, 2023, с. 40—49). У Сполучених Штатах активно впроваджується трирівнева система профілактики. На першому рівні усуваються джерела стресу: оптимізується робоче середовище, створюються зони відпочинку, коригується графік. На другому – працюють з тими, хто вже має ознаки вигорання, через тренінги, психологічні консультації, підтримку колективу. На третьому рівні допомогу надають тим, хто вже серйозно постраждав: їх залучають до спеціальних програм, малих груп реабілітації та підтримки (Botnarenko, 2023, с. 40—49). Ці практики є важливим досвідом, який варто

інтегрувати у вітчизняні процеси та процедури боротьби з професійним вигоранням.

Ефективна профілактика вигорання в поліції має включати особисту відповідальність, підтримку з боку колективу й керівництва, а також чітко вибудовану систему відновлення фізичного й психічного ресурсу. Без комплексного підходу забезпечити стабільність і ефективність у роботі поліцейських у сучасних умовах неможливо (Червоний, 2025, с. 197–200).

Висновки. Провідними детермінантами професійного вигорання правоохоронців є поєднання надмірного регламентування служби, необґрунтовано високих чи розпливчастих вимог, постійних організаційних змін і гранично стресових подій воєнного часу. Такі фактори позбавляють працівника контролю над власною діяльністю, формують хронічне відчуття неефективності та підкріплюють внутрішню тривогу; уразливість додатково зростає у співробітників з інтровертованим темпераментом, низькою соціальною підтримкою або страхом втрати роботи.

Наслідком цієї сукупності є каскад із трьох фаз: «напруження», «резистенція» та «виснаження».

У міру прогресування синдрому спостерігаються редукція особистих досягнень, деперсоналізація, когнітивне сповільнення та зростання помилок у критичних ситуаціях; соматично – зростання ризику серцево-судинних, гастроентерологічних та імунних розладів. Організаційно це виражається у пропущених змінах, плинності кадрів, формальному виконанні обов’язків і втраті згуртованості підрозділів.

Ефективна протидія вигоранню вимагає багаторівневого підходу: в Україні це система психологічного забезпечення МВС з регулярним скринінгом, розвитком особистісних ресурсів та проактивним лідерством; відновлювально-реабілітаційні програми доповнюють базову профілактику. Зарубіжний досвід додає законодавче визнання вигорання професійним захворюванням і трирівневі моделі втручання, що поєднують усунення стресорів, ранню психологічну допомогу та групову реінтеграцію постраждалих офіцерів. Лише інтеграція індивідуальної відповідальності, підтримуючого менеджменту й реабілітаційної інфраструктури здатна зберегти продуктивність і психічне здоров’я поліцейських в умовах безперервного стресу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисюк О. М., Фостяк М. В. Дослідження синдрому професійного вигорання у працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2016, №2. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1025/1/2016-2.13.pdf>
2. Градижна А. М. Особливості професійного вигорання працівників правоохоронних органів. docs.academia.vn.ua. URL: https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/1755/Градижна%20А.%20М._Шпорту%20О.%20М..pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В., Перепелиця А. В. Особливості синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2018, №2. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2550/1/2018-2-09--.pdf>
4. Кудерміна О. І., Захаренко Л. М., Мацібора Д. В., Мотлях О. І. Попередження професійної деформації поліцейського в умовах стресових ситуацій під час здійснення службових повноважень. 2021. URL: https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-laborator/lab_polihraf/metod_rekom_profdeform.pdf
5. Литвин В. В. Психологічна адаптація поліцейських до умов професії. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*, 2020. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/64.pdf
6. П’янківська Л. В. Особливості психологічної профілактики синдрому «емоційного вигорання» у працівників поліції. *Наукові інновації та передові технології*, 2024, №3(31). URL: https://www.researchgate.net/publication/379040954_OSOBLIVOSTI_PSIHOLOGICNOI_PROFILAKTIKI_SINDROMU_EMOCIJNOGO_VIGORANNA_U_PRACIVNIKIV_POLICII
7. Професійне вигорання: причини, наслідки, способи подолання. pd.dsp.gov.ua, 2024. URL: <https://pd.dsp.gov.ua/news/profesiine-vyhorannia-prychyny-naslidky-sposoby-podolannia/>
8. Хайрулін О. М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців. 2015. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/687/1/психологія%20професійного%20вигорання%20військовослужбовців.pdf>
9. Червоний П. Особливості профілактики професійного вигорання працівників поліції. *Збірник тез VII міжвідомчого науково-практичного круглого столу* (м. Київ, 17 квітня 2025 року). URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08cca583-8f7f-4dfd-8cad-f3ac9cde9ec3/content>

10. Botnarenko I. Features of overcoming burnout syndrome by police officers: World experience. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2023, №13(4), 40–49. URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law_Journal_of_the_National_Academy_of_Internal_Affairs_Vol.13_No.4_

REFERENCES:

1. Borysiuk, O. M., & Fostiak, M. V. (2016). Doslidzhennia syndromu profesiinoho vyhorannia u pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Study of burnout syndrome in employees of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (2). Retrieved from: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1025/1/2016-2.13.pdf> [in Ukrainian].
2. Hradyzhna, A. M. (n.d.). Osoblyvosti profesiinoho vyhorannia pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Features of professional burnout of law enforcement officers]. Retrieved from: https://docs.academia.vn.ua/bitstream/handle/123456789/1755/Градижна%20А.%20М._Шпорты%20О.%20М..pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
3. Kisil, Z. R., Kisil, R.-V. V., & Pereplytsia, A. V. (2018). Osoblyvosti syndromu emotsiinoho vyhorannia u pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Features of emotional burnout syndrome in employees of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (2). Retrieved from: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2550/1/2018-2-09--.pdf> [in Ukrainian].
4. Kudermyna, O. I., Zakharenko, L. M., Matsibora, D.V., & Motliakh, O. I. (2021). Poperedzhennia profesiinoi deformatsii politseiskoho v umovakh stresovykh sytuatsii pid chas zdiisnennia sluzhbovykh povnovazhen [Prevention of professional deformation of police officers in stressful situations during the exercise of official powers]. Retrieved from: https://www.navs.edu.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-laborator/lab_polihraf/metod_rekom_profdeform.pdf [in Ukrainian].
5. Lytvyn, V. V. (2020). Psykholohichna adaptatsiia politseiskyykh do umov profesii [Psychological adaptation of police officers to professional conditions]. *Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnogo vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy*. Retrieved from: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/64.pdf [in Ukrainian].
6. Piankivska, L. V. (2024). Osoblyvosti psykholohichnoi profikladyky syndromu “emotsiinoho vyhorannia” u pratsivnykiv politsii [Features of psychological prevention of “emotional burnout” syndrome in police officers]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 3(31). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/379040954_OSOLIVOSTI_PSIHOLOGICNOI_PROFILAKTIKI_SINDROMU_EMOCIJNOGO_VIGORANNA_U_PRACIVNIKIV_POLICII [in Ukrainian].
7. Profesiine vyhorannia: prychny, naslidky, sposoby podolannia [Professional burnout: causes, consequences, ways of overcoming]. (2024). Retrieved from: <https://pd.dsp.gov.ua/news/profesiine-vyhorannia-prychyny-naslidky-sposoby-podolannia/> [in Ukrainian].
8. Khairulin, O.M. (2015). Psykholohiia profesiinoho vyhorannia viiskovosluzhbovtziv [Psychology of professional burnout in military personnel]. Retrieved from: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/687/1/психологія%20професійного%20вигорання%20військовослужбовців.pdf> [in Ukrainian].
9. Chervonyi, P. (2025). Osoblyvosti profikladyky profesiinoho vyhorannia pratsivnykiv politsii [Features of professional burnout prevention among police officers]. *Zbirnyk tez VII mizhvidomchoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu* (m. Kyiv, 17 kvitnia 2025 roku). Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08cca583-8f7f-4dfd-8cad-f3ac9cde9ec3/content> [in Ukrainian].
10. Botnarenko, I. (2023). Features of overcoming burnout syndrome by police officers: World experience. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(4), 40–49. Retrieved from: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/Law_Journal_of_the_National_Academy_of_Internal_Affairs_Vol.13_No.4_2023-40-49.pdf

Дата надходження статті: 02.08.2025

Дата прийняття статті: 15.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 37.015.31-053.6:176

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.21>

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульв. І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154
ORCID: 0000-0002-4413-1243

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-4955-2642

Вадим ЛЮТИЙ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, бульв. І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154
ORCID: 0000-0002-9105-0470

Бібліографічний опис статті: Петрочко, Ж., Петрович, В., Лютий, В. (2025). Комплексна сексуальна освіта як інструмент впровадження сексуальної культури у підлітковому віці. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 156–163, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.21>

КОМПЛЕКСНА СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У підлітковому віці, який супроводжується інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, важливим чинником безпечного дорослішання є наявність науково обґрунтованої, всебічної та доступної сексуальної освіти. Формування сексуальної культури в підлітковому віці є важливою умовою соціалізації молоді людини та її готовності до здорових, відповідальних стосунків.

У статті розглядається комплексна сексуальна освіта як ефективний інструмент формування сексуальної культури серед підлітків. Проаналізовано зміст та принципи комплексної сексуальної освіти, її роль у розвитку знань, ставлень і поведінки молоді щодо сексуального і репродуктивного здоров'я, гендерної рівності та прав людини. Визначено, що ключовими принципами комплексної сексуальної освіти є: науковість та достовірність інформації, адаптація до психосоціального розвитку підлітків, гендерна чутливість, права людини та інклюзія, партнерський підхід (взаємодія з батьками, вчителями, медичними працівниками, неурядовими організаціями).

Сексуальна освіта є ключовим чинником формування сексуальної культури молоді, яка включає не лише знання, а й моральні цінності, установки, ризиковану поведінку та соціальні орієнтири. Завдяки цьому підлітки отримують можливість будувати здорові, відповідальні та етичні стосунки, що позитивно впливає на їхній добробут і розвиток суспільства загалом. Автори наголошують, що успішне впровадження комплексної сексуальної освіти вимагає міждисциплінарної взаємодії: освітній компонент, медичний компонент, соціальний компонент та співпраця з неурядовими організаціями.

Як приклад впровадження сексуальної освіти у закладах загальної середньої освіти та у діяльності неурядових організацій, розглянуто вплив комплексної профілактичної «Програми 15» на формування в учасників коректних уявлень щодо соціально-небезпечних явищ і захворювань, що передаються статевим шляхом, розвиток навичок безпечної поведінки, подолання критичних ситуацій і прийняття відповідальних рішень, формування цінностей здоров'я та особистої гідності.

Ключові слова: сексуальна освіта, підлітки, сексуальна культура, комплексний підхід, сексуальне здоров'я, профілактична програма, неурядові організації.

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo blvr., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Vadym LIUTYI

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, 18/2 I. Shamo blvr., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-9105-0470

To cite this article: Petrochko, Zh., Petrovych V., Liutyi, V. (2025). Kompleksna seksual'na osvita yak instrument vprovadzhennya seksual'noyi kul'tury u pidlitkovomu vitsi [Comprehensive sex education as a tool for introducing sexual culture in adolescence]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 156–163, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.21>

COMPREHENSIVE SEXUAL EDUCATION AS A TOOL FOR FORMING SEXUAL CULTURE IN ADOLESCENCE

During adolescence, which is accompanied by intense physiological, psychological, and social changes, an important factor in safe adulthood is the availability of scientifically based, comprehensive, and accessible sex education. The formation of sexual culture in adolescence is an important condition for the socialization of a young person and his readiness for healthy, responsible relationships.

The article considers comprehensive sexual education as an effective tool for forming sexual culture among adolescents. The content and principles of comprehensive sexual education, its role in the development of knowledge, attitudes and behavior of young people regarding sexual and reproductive health, gender equality and human rights are analyzed. It has been determined that the key principles of comprehensive sexuality education are: scientific and reliable information, adaptation to the psychosocial development of adolescents, gender sensitivity, human rights and inclusion, and a partnership approach.

Sex education is a key factor in shaping the sexual culture of youth, which includes not only knowledge, but also moral values, attitudes, risky behavior, and social orientations. Thanks to this, adolescents are given the opportunity to build healthy, responsible, and ethical relationships, which has a positive impact on their well-being and the development of society as a whole. The authors emphasize that the successful implementation of comprehensive sexuality education requires interdisciplinary interaction: an educational component, a medical component, a social component, and cooperation with non-governmental organizations.

As an example of the implementation of sexual education in secondary education institutions and in the activities of non-governmental organizations, the impact of the comprehensive preventive «Program 15» on the formation of participants' correct ideas about socially dangerous phenomena and sexually transmitted diseases, development of safe behavior skills, overcoming critical situations and making responsible decisions, formation of values of health and personal dignity.

Key words: sex education, adolescents, sexual culture, comprehensive approach, sexual health, preventive program, public organizations.

Постановка проблеми. Сексуальна культура є невід'ємною складовою загального культурного та соціального розвитку особистості. У підлітковому віці, який супроводжується інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, важливим чинником безпечного дорослішання є наявність науково обґрунтованої, всебічної та доступної сексуальної освіти. Протягом цієї фази розвитку

відбувається перетворення дитини на молоду людину, що здатна існувати та робити важливі рішення самостійно. Всесвітня організація охорони здоров'я називає підлітковий вік періодом особливого розвитку (когнітивного, соціального, фізичного, емоційного, сексуального), який триває з 10 до 19 років (WHO calls for adolescent responsive health systems, emphasizes on triple dividend benefit).

А. Даниленко, Т. Спіріна також зазначають, що підліткове дорослішання починається з початком статевого дозрівання, а закінчується прийняттям зрілих соціальних ролей, наприклад, працевлаштуванням або народженням власних дітей (Спіріна, Даниленко, 2023).

Соціалізація підлітків відбувається під безпосереднім впливом його найближчого оточення, цей процес залежить від того, наскільки сформованими в ньому виступають умови, необхідні для успішного самовираження та самоствердження дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські та зарубіжні науковці приділяють особливу увагу впровадженню комплексної сексуальної освіти та її впливу на поведінку і навички підлітків. І. Кобзева, Л. Кравченко досліджують сексуальну освіту підлітків як складову культури здоров'я особистості та фактори, які впливають на формування статевої поведінки (Кравченко, Кобзева, 2018); А. Даниленко, Т. Спіріна досліджували питання сексуальної освіти, як складової здорового способу життя та формування мотивації до здорового способу життя у підлітків через профілактичну і просвітницьку діяльність (Спіріна, Даниленко, 2023); Л. Горобчук вивчає специфіку впровадження сексуальної освіти підлітків в закладах загальної середньої освіти під час воєнного стану (Горобчук, 2024); Т. Журавель, Т. Лях, О. Нікітіна обґрунтовують можливості інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки підлітків (Журавель, Лях, Нікітіна, 2010); О. Швед у наукових працях висвітлювала питання збереження репродуктивного здоров'я та сексуального виховання молоді (Швед, 2024); у наукових працях О. Закусило, Н. Зимівець, В. Петровича обґрунтовується актуальність просвітницької роботи щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я (Зимівець, Петрович, Закусило, 2010).

Зарубіжні науковці (Е. Дженкін та Л. Венвей С. Кауер, Д. Пауер, А. Борн, К. Фішер) провели соціальний аналіз американських програм статевого виховання та виявили прогалини між викладанням сексуальної освіти та досвідом молодих людей; Е. Лодж, М. Даффі, М. Фіні вивчають проблеми, що виникають у вчителів при впровадженні сексуальної освіти та зазначають, що шкільна сексуальна освіта не відпо-

відає потребам підлітків; Г. Фрідман розглянув наслідки для здоров'я та розвитку підлітків через зміну моделей їх сексуальної поведінки.

Як можна побачити, тема комплексної сексуальної освіти завжди була актуальною, затребуваною та дискусійною. Продовження наукових досліджень та інтеграція сексуальної освіти в освітні програми є необхідною умовою для забезпечення сталого розвитку нашого суспільства. Впровадження програм сексуальної освіти у закладах загальної середньої освіти впливає на обізнаність підлітків із зазначеного питання, формування цінностей, критичного мислення, відповідального ставлення до себе та інших.

Метою статті є теоретичне обґрунтування значення комплексної сексуальної освіти як ефективного інструменту формування сексуальної культури у підлітків та її впливу на розвиток відповідального, усвідомленого та безпечного ставлення до власної сексуальності в контексті сучасних соціокультурних викликів.

Виклад основного матеріалу. Впровадження комплексної сексуальної освіти є відповіддю на актуальні виклики сьогодення: високий рівень підліткової вагітності, розповсюдження інфекцій, що передаються статевим шляхом, сексуальне насильство та гендерно зумовлене насильство.

Дослідження Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) у 2018 році зазначило, що серед 13 тисяч українських підлітків, віком 10–17 років, перший сексуальний досвід вже мають 25% дівчат і 40% юнаків. Практично кожен десятий підліток, який мав секс, визнав віком сексуального дебюту 12 років і молодше (12,1% юнаків та 3,5% дівчат). У 2022 році було зроблено 1494 абортів молодими дівчатами, віком 18–19 років, 380 абортів, дівчатами віком 15–17 років, віком до 14 років – 35 абортів, що свідчить про недостатні знання про наслідки сексуальних стосунків (Швед, 2024).

За результатами дослідження Центру гідності дитини Українського католицького університету за 2021 рік, 96% українців вважають сексуальну освіту дітей важливою та необхідною. Однак, 53% опитаних погоджуються з актуальністю зазначеного питання, однак мають різні уявлення щодо віку дитини, коли варто починати цей процес: 46% вважають

доречним починати його до 8 років, 80% – у віці 9–13 років, 92% – після 14 років (Сексуальне насилля в Україні, 2021)

Результати дослідження аналітичного центру Cedoss (2020 рік), також підтверджують позитивне ставлення батьків (89%) та вчителів (92%) до неформальної комплексної сексуальної освіти у сім'ї, родині. Близько 84% батьків та вчителів вважають, що і у закладах загальної середньої освіти важливо впроваджувати сексуальну освіту. Більшість опитаних підтримують початок реалізації програм сексуальної освіти, починаючи з початкових класів, а дехто зазначає, що варто розпочинати у закладах дошкільної освіти (Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти, 2020).

За даними всеукраїнського дослідження громадської організації «Дівчата» «Жінки та стигма» (2022 р.), менше 50% українських дівчат 13–17 років можуть спокійно поговорити з батьками, опікунами про сексуальне та репродуктивне здоров'я. Особливо табуованими є теми сексуальних стосунків і контрацепції, що мають безпосередній вплив на здоров'я та безпеку підлітків. Школа дещо компенсує брак інформації щодо захворювань, які передаються статевим шляхом, а також сексуального, домашнього та гендерно зумовленого насильства, однак інформування все ще є недостатнім. Підлітки залишаються без необхідної інформації щодо розуміння власного тіла, відстоювання особистих кордонів, прийняття відповідальності за свої дії та рішення щодо стосунків і сексуальності, що є важливим кроком у особистісному розвитку (Дослідження «Жінки та стигма», 2022)

Комплексна сексуальна освіта ґрунтується на наукових знаннях з біології, психології, соціології, медицини, прав людини й передбачає інтеграцію когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів. Згідно з визначенням ЮНЕСКО (2018), комплексна сексуальна освіта сприяє розвитку навичок, знань, ставлень і цінностей, необхідних для здійснення відповідальних і безпечних рішень щодо сексуального і репродуктивного здоров'я (What does UNESCO really do, 2018).

Ключовими принципами комплексної сексуальної освіти є: науковість та достовірність інформації, адаптація до психосоціального розвитку підлітків, гендерна чутливість, права

людини та інклюзія, партнерський підхід (взаємодія з батьками, вчителями, медичними працівниками, неурядовими організаціями).

Сексуальна культура включає сукупність знань, норм, переконань і моделей поведінки, що регулюють сексуальність у конкретному суспільстві. Формування сексуальної культури в підлітковому віці є важливою умовою соціалізації молодого людини та її готовності до здорових, відповідальних стосунків. Сексуальна культура також пов'язана з усвідомленням особистих кордонів, повагою до інших, здатністю до комунікації про згоду, прийняття власної тілесності, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації (Івахненко, 2011).

У цьому контексті комплексна сексуальна освіта виступає як інструмент трансформації традиційних уявлень про сексуальність на основі прав людини та гендерної рівності. Вона працює на когнітивному рівні, забезпечуючи підлітків інформацією про анатомію та фізіологію тіла; менструальний цикл і репродуктивне здоров'я; інфекції, що передаються статевим шляхом; контрацепцію та планування сім'ї; права у сфері сексуальності та репродукції. В результаті підлітки здобувають базу знань, необхідну для прийняття усвідомлених, виважених і безпечних рішень щодо власного тіла, сексуальної поведінки й стосунків.

На емоційному рівні сексуальна освіта формує позитивне ставлення до власного тіла та сексуальності; поваги до себе та партнера або партнерки; усвідомлення особистих кордонів; емпатії, терпимості та прийняття різноманітності (гендерної, сексуальної, культурної). В результаті зростає рівень самоповаги, впевненості в собі, зменшується сором та страх, пов'язані із сексуальністю й формуються здорові установки щодо статевої та стосунків.

На поведінковому рівні сексуальна освіта сприяє відповідальній сексуальній поведінці (відтермінування початку статевого життя, використання контрацепції); зниженню ризику інфекцій, які передаються статевим шляхом та небажаної вагітності; відмові від ризикованих практик та насильства; розвитку навичок спілкування у стосунках (вміння сказати «Ні», домовлятися про кордони, обговорювати захист), завдяки чому підлітки демонструють вищу здатність до прийняття обґрунтованих і безпечних рішень щодо сексуального життя.

На соціокультурному рівні комплексна сексуальна освіта впливає на зміну суспільних уявлень підлітків про сексуальність як природний і позитивний аспект життя людини; рівність у стосунках і повагу до прав; толерантність молоді до ЛГБТК+; зменшення стигми щодо сексуальних тем і тому підвищується загальний рівень сексуальної культури в суспільстві.

Сексуальна освіта є ключовим чинником формування сексуальної культури молоді, яка включає не лише знання, а й моральні цінності, установки, ризиковану поведінку та соціальні орієнтири. Завдяки цьому підлітки отримують можливість будувати здорові, відповідальні та етичні стосунки, що позитивно впливає на їхній добробут і розвиток суспільства загалом (Журавель, 2022).

Отже, варто зазначити, що сексуальна культура підлітків напряму залежить від впровадження програм комплексної сексуальної освіти. На сьогодні, заклади загальної середньої освіти не мають у своїх навчальних планах програм комплексної сексуальної освіти, але мають окремі предмети, що включають теми комплексної сексуальної освіти: «Біологія», «Основи здоров'я», «Громадянська освіта».

Українська науковиця, О. Швед проаналізувала підручники, які використовуються наразі у закладах загальної середньої освіти, і в яких розглядаються проблеми здоров'я, а саме сексуального розвитку та сексуального виховання дітей. Підручник «Здоров'я, безпека та добробут» для 7-го класу дає пояснення про вікові зміни, про підлітковий вік, про корисну їжу, про необхідність фізичного руху. Надаються роз'яснення про вакцини та інфекції, але коли йдеться про те, що ВІЛ передається через кров, то в таблиці, яка додається, вказано, що кров передають комарі, що є неправильним поясненням і може заплутати дітей. У підручнику «Основи здоров'я» для 6-го класу проговорюються теми тільки двох видів, фізичного та психологічного насильства і зовсім не розглядаються емоційне та сексуальне насильство, що є не менш небезпечними ніж перші два. У підручнику «Здоров'я, безпека та добробут» для 7 класу згадуються теми ВІЛ-інфекції, проте не вказуються шляхи передачі, окрім як ін'єкційного шляху. «Репродуктивну систему людини», «статеві клітини та їх розвиток», «запліднення», «вагітність», «розвиток тіла та

статеве дозрівання», «репродуктивне здоров'я», «захворювання, що передаються статевим шляхом» діти починають вивчати з 8-го класу у підручниках «Біологія», однак не заглиблюються у теми статевих стосунків, безпеку таких стосунків та контрацепцію. Авторка зазначає, що вчителі такі «делікатні» теми, переважно, дають на самостійне опрацювання учням, що свідчить про неготовність та невпевненість вчителів підіймати дані теми (Швед, 2024)

Враховуючи вищесказане, можна з упевненістю говорити про те, що заклади загальної середньої освіти не закривають прогалини у знаннях підлітків щодо сексуальної освіти, більш того, дівчата і хлопці зазначають, що самостійно шукають відповіді на питання, які їх турбують.

Досліджуючи питання сексуальної освіти підлітків, Т. Спіріна, О. Швед зауважують, що неурядові організації відіграють важливу роль у профілактиці та запобіганні сексуального насильства шляхом реалізації просвітницько-профілактичних програм, створення та розповсюдження соціальної реклами, проведення інтерактивних занять (Швед, Спіріна, 2023).

В контексті нашої теми варто розглянути діяльність неурядової організації, що працює в тематиці сексуальної освіти та реалізує програми сексуальної освіти підлітків.

Прикладом такої програми є профілактична «Програма 15», впровадження якої в Україні здійснювалося Українським фондом «Благополуччя дітей» за підтримки Bread for the World (Німеччина). «Програма 15» є комплексною (15 занять) і спрямованою на запобігання поширенню ВІЛ-інфекції, ризикованої поведінки та інших негативних соціальних явищ (вживання ПАР, насильство тощо). Програма передбачає формування в учасників коректних уявлень щодо соціально-небезпечні явища і захворювання, що передаються статевим шляхом, розвиток навичок безпечної поведінки, подолання критичних ситуацій і прийняття відповідальних рішень, формування цінностей здоров'я та особистої гідності. Особливістю даної програми є її сімейно-орієнтованість: до профілактичної роботи залучаються сім'ї з дітьми підліткового віку (батьки і діти проходять навчання одночасно за однаковою програмою) та впровадження гендерно-вікового підходу (робота проводиться окремо в групах хлопців, дівчат, тат і мам).

Оцінювання впровадження «Програми 15» підтвердило її ефективність щодо формування у дітей та дорослих коректних знань і уявлень щодо ВІЛ та соціально-небезпечних явищ і захворювань, що передаються статевим шляхом; безпечніших переконань та настанов; поліпшення взаємовідносин у сім'ях учасників та активізації педагогічного потенціалу батьків; підвищення самооцінки учасників та їхньої активізації, спрямованої на позитивні зміни у власній життєдіяльності та життєдіяльності своїх громад (Лютій, Петрович, 2021)

Впровадження даної програми показує, що підлітки, які мають доступ до комплексної сексуальної освіти відтермінують початок статевого життя; демонструють вищий рівень використання контрацепції; мають кращі навички відмови та асертивності; менше піддаються сексуальному насильству чи булінгу; рідше стають учасниками ризикованих ситуацій (алкоголь, наркотики, незахищений секс).

Таким чином, комплексна сексуальна освіта не стимулює ранній початок сексуального життя, як це іноді помилково вважається, а, навпаки, сприяє профілактиці серед підлітків поведінки, ризикованої щодо здоров'я загалом та, зокрема, формуванню усвідомлених, виважених, безпечних рішень (Сходинки здоров'я для батьків, 2015).

Водночас, успішне впровадження комплексної сексуальної освіти вимагає міждисциплінарної взаємодії: освітній компонент, медичний

компонент, соціальний компонент та співпраця з неурядовими організаціями. А саме: включення комплексної сексуальної освіти до програм закладів загальної середньої освіти, підготовка фахівців (вчителів, соціальних педагогів, психологів), забезпечення необхідними методичними та інформаційними матеріалами; співпраця з лікарями, надання підліткам доступу до послуг охорони репродуктивного здоров'я; робота з батьками, територіальними громадами, проведення просвітницьких кампаній; впровадження альтернативних навчальних програм у співпраці з неурядовими організаціями, проведення тренінгів, застосування інноваційних методик (форум-театр, квест, реєр-to-реєр тощо). Злагоджена взаємодія висококваліфікованих фахівців міждисциплінарної команди забезпечує комплексний підхід до розв'язання проблемних ситуацій, попередження чи усунення соціальних ризиків (Карпенко, Спіріна, Лехолетова, 2025).

Висновки. Комплексна сексуальна освіта є ефективним інструментом формування сексуальної культури підлітків, забезпечення їхнього сексуального і репродуктивного здоров'я, профілактики насильства та дискримінації. Її впровадження має базуватися на доказовому підході, міждисциплінарній співпраці та повазі до прав людини. Забезпечення доступу підлітків до комплексної сексуальної освіти є не лише питанням освіти, а й соціальної справедливості, гендерної рівності та захисту їхніх прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горобчук Л. Виклики впровадження сексуальної освіти підлітків в закладах загальної середньої освіти під час воєнного стану. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 22–29.
2. Дослідження «Жінки та стигма». Головна ГО Дівчата. URL: <https://divchata.org/researches/doslidzennia-zinki-ta-stigma> (дата звернення: 14.07.2025).
3. Журавель Т. В., Лях Т. Л., Нікітіна О. М. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки : метод. посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / за ред. Т. В. Журавель. Київ : МБФ «СНІД Фонд Схід-Захід», 2010. 168 с.
4. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч. метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФО-П Бура О. Д., 2022. 144 с.
5. Зимівець Н. В., Петрович В. С., Закусило О. Ю. Навчання здоров'я: просвітницька робота з підлітками щодо збереження, розвитку та зміцнення репродуктивного здоров'я : навч.-метод. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 360 с.
6. Івахненко Т. П. Сексуальна культура – культурологічна складова навчального процесу. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 2011. Т. 1 № 57. С. 269–273. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3962>
7. Карпенко О. Г., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. С. 42–50. URL: <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/86>.
8. Кравченко Л. А., Кобзєва І. М. Сексуальна просвіта як складова виховного процесу підлітків. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Сер. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2018. № 2(16). С. 66–71.

9. Лютий В. П., Петрович В. С. Профілактична “Програма 15”: досвід упровадження та оцінювання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. 81. С. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.81.31>
10. Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти. UNFPA Україна. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/sexual_education_ua_0.pdf (дата звернення: 14.07.2025).
11. Сексуальне насилля в Україні: від усвідомлення до захисту : проєкт / Х. Шабат та ін. Центр гідності дитини. 2021. 21 с. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/Zvit_Seksualne-nasylllya_2021.pdf
12. Спіріна Т. П., Даниленко А. В. Сексуальна освіта як складова здорового способу життя підлітків. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 104–109. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua> (дата звернення: 14.07.2025).
13. Сходинки здоров’я для батьків : просвітницько-профілактична тренінгова програма : навч.-метод. посіб. для фахівців соціальної сфери щодо проведення просвітницько-профілактичних занять за програмою «Сходинки» з батьками/опікунами підлітків, які перебувають у конфлікті з законом / Т. Г. Веретенко та ін. ; за ред. Т. Л. Лях. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 156 с.
14. Швед О. Сексуальне виховання дітей та підлітків. Коли починати? *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2024. № 4. С. 43–50.
15. Швед О. В., Спіріна Т. П. Роль міжнародних та українських неурядових організацій у протидії сексуальному насильству стосовно дітей. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 144–151. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua> (дата звернення: 14.07.2025).
16. What does UNESCO really do?. UNESCO : Building Peace through Education, Science and Culture, communication and information. URL: <https://www.unesco.org> (date of access: 14.07.2025).
17. WHO calls for adolescent responsive health systems, emphasizes on triple dividend benefit. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/southeastasia/news/detail/19-09-2024-who-calls-for-adolescent-responsive-health-systems-emphasizes-on-triple-dividend-benefit> (date of access: 14.07.2025).

REFERENCES:

1. Horobchuk, L. (2024). Vykyky vprovadzhennia seksualnoi osvity pidlitkiv v zakladakh zahalnoi serednoi osvity pid chas voiennoho stanu [Challenges of implementing sexual education for adolescents in secondary education institutions during martial law]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 4, 22–29. [in Ukrainian].
2. Doslidzhennia «Zhinky ta styhma» [Research “Women and Stigma”]. Home NGO Girls. Retrieved from <https://divchata.org/researches/doslidzhennia-zinki-ta-stigma> [in Ukrainian].
3. Zhuravel, T. V., Liakh, T. L. & Nikitina, O. M. (2010). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv ta multfilmiv u profilaktytsi ryzykovanoi povedinky [Using interactive methods and cartoons in the prevention of risky behavior]. Kyiv: MBF “SNID Fond Skhid-Zakhid”. [in Ukrainian].
4. Zhuravel, T. (ed.). (2022). Profilaktika destruktyvnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of Destructive Behavior in Adolescents]. Kyiv: Vid-vo FO-P Buriia O. D. C. [in Ukrainian].
5. Zymivets, N. V., Petrovych, V. S. & Zakusylo, O. Yu. (2010). Navchannia zdorovia: prosvitnytska robota z pidlitkami shchodo zberezhennia, rozvytku ta zmitsnennia reproduktyvnoho zdorovia [Health education: educational work with adolescents on preserving, developing, and strengthening reproductive health]. Lutsk: Volynskyi Natsionalnyi Universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].
6. Ivakhnenko, T. P. (2011). Seksualna kultura – kulturolohichna skladova navchalnoho protsesu [Sexual culture – a cultural component of the educational process]. *Collection of scientific works “Pedagogical Sciences”*, № 57. 269–273. Retrieved from <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3962> [in Ukrainian].
7. Karpenko, O., Spirina, T., Leholetova, M. (2025). Mizhdystyplinarna vzaiemodiiia u nadanni sotsialnykh posluh vrazlyvym hrupam naselennia. [Interdisciplinary interaction in the provision of social services to vulnerable population groups]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 1. 42–50. Retrieved from <http://socped.luguniv.edu.ua/index.php/socped/article/view/86>. [in Ukrainian].
8. Kravchenko, L. A. & Kobzieva, I. M. (2018). Seksualna prosvita yak skladova vykhovnoho protsesu pidlitkiv [Sexual education as a component of the educational process of adolescents]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Hobelia. Ser. Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky – Bulletin of the Alfred Nobel University. Ser. Pedagogy and Psychology. Pedagogical Sciences*, 2(16), 66–71. [in Ukrainian].
9. Liutyi, V. P., Petrovych, V. S. (2021). Profilaktychna “Prohrama 15”: dosvid uprovadzhennia ta otsiniuvannia [Preventive “Program 15”: implementation and evaluation experience]. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov*, 81. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.81.31> [in Ukrainian].

10. Obiznanist ta stavlennia vchytelskoi spilnoty i batkiv do kompleksnoi seksualnoi osvity [Awareness and attitude of the teaching community and parents towards comprehensive sexuality education]. UNFPA Ukraine. Retrieved from https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/sexual_education_ua_0.pdf [in Ukrainian].
11. Seksualne nasyllia v Ukraini: vid usvidomlennia do zakhystu : proiekt [Sexual violence in Ukraine: from awareness to protection: project]. Center for Child Dignity. Retrieved from https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/Zvit_Seksualne-nasyllia_2021.pdf [in Ukrainian].
12. Spirina, T. P., & Danylenko, A. V. (2023). Seksualna osvita yak skladova zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv [Sexual education as a component of a healthy lifestyle for adolescents]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 1, 104–109. Retrieved from <http://journals.vnu.volyn.ua> [in Ukrainian].
13. Veretenko, T. G. (ed.). (2015). Skhodynyk zdorovia dlia batkiv : prosvitnytsko-profilaktychna treninhova prohrama : navch.-metod. posib. dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery shchodo provedennia prosvitnytsko-profilaktychnykh zaniat za prohramoiu «Skhodynyk» z batkami/opikunamy pidlitkiv, yaki perebuvaiut u konflikti z zakonom [Health Steps for Parents: Educational and Preventive Training Program: Educational and Methodological Guide for Social Sector Specialists on Conducting Educational and Preventive Classes under the “Steps” Program with Parents/Guardians of Teenagers in Conflict with the Law]. Kyiv: Kalita Publishing House LLC. [in Ukrainian].
14. Shved, O. (2024). Seksualne vykhovannia ditei ta pidlitkiv. Koly pochynaty? [Sexual education for children and adolescents. When to start?]. *Social pedagogy: theory and practice*, (4), 43–50 [in Ukrainian].
15. Shved, O. V. & Spirina, T. P. (2023). Rol mizhnarodnykh ta ukrainskykh neuriadovykh orhanizatsii u protydii seksualnomu nasyilstvu stosovno ditei [The role of international and Ukrainian non-governmental organizations in combating sexual violence against children]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 1, 144–151. Retrieved from <http://journals.vnu.volyn.ua> [in Ukrainian].
16. What does UNESCO really do?. UNESCO : Building Peace through Education, Science and Culture, communication and information. Retrieved from <https://www.unesco.org>
17. WHO calls for adolescent responsive health systems, emphasizes on triple dividend benefit. World Health Organization (WHO). <https://www.who.int/southeastasia/news/detail/19-09-2024-who-calls-for-adolescent-responsive-health-systems-emphasizes-on-triple-dividend-benefit>

Дата надходження статті: 10.08.2025

Дата прийняття статті: 21.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364.3:331.5.021] (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.22>

Ольга БОЙКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-6746-3304

Вікторія ПОЛЕХІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Бібліографічний опис статті: Бойко, О., Полехіна, В. (2025). Державна політика зайнятості як елемент соціального захисту населення. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 148–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.22>

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті досліджено сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку державної політики зайнятості в Україні в контексті її соціального призначення. Обґрунтовано роль політики зайнятості як ключового інструменту системи соціального захисту населення, що сприяє запобіганню бідності, соціальній ізоляції та економічній маргіналізації вразливих категорій громадян. Наголошено, що ефективна державна політика у сфері зайнятості є одним із визначальних чинників забезпечення соціальної стабільності, підвищення якості життя населення та сталого економічного розвитку.

Розкрито зміст активних і пасивних заходів державного регулювання у сфері зайнятості, таких як програми професійного навчання та перекваліфікації, субсидування створення нових робочих місць, виплата допомоги по безробіттю тощо. Здійснено аналіз їх ефективності та окреслено наявні обмеження, зокрема низький рівень охоплення цільових груп, недостатню адресність допомоги та фрагментарність реалізації програм.

Особливу увагу приділено ідентифікації основних викликів вітчизняної моделі зайнятості, серед яких: структурні дисбаланси на ринку праці, зростання масштабів неформальної зайнятості, трудова міграція, обмежене фінансування програм зайнятості та інституційна неефективність органів, відповідальних за реалізацію політики у цій сфері.

Запропоновано напрями вдосконалення державної політики зайнятості, що передбачають посилення міжвідомчої координації, оновлення нормативно-правової бази, залучення соціальних партнерів, а також розширення фінансових інструментів підтримки зайнятості. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок, зокрема щодо інтеграції політики зайнятості з іншими напрямками соціально-економічної політики держави та адаптації до сучасних викликів цифрової трансформації та змін на глобальному ринку праці.

Ключові слова: зайнятість населення, державна політика, соціальний захист, безробіття, активні заходи, вразливі групи, трудовий потенціал, ринок праці, flexicurity, політика ЄС.

Olha BOIKO

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-6746-3304

Viktoriia POLIEKHINA*PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Social and Psychological Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300***ORCID:** 0000-0001-6561-9259

To cite this article: Boiko, O., Poliekhina, V. (2025). Derzhavna polityka zainiatosti yak element sotsialnoho zakhystu naselennia [State employment policy as an element of social protection]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 148–155, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.22>

STATE EMPLOYMENT POLICY AS AN ELEMENT OF SOCIAL PROTECTION

The article examines the current state, challenges, and development prospects of the state employment policy in Ukraine in the context of its social purpose. The role of employment policy is substantiated as a key instrument of the national social protection system, contributing to the prevention of poverty, social exclusion, and economic marginalization of vulnerable population groups. It is emphasized that an effective state employment policy is one of the determining factors in ensuring social stability, improving the quality of life, and promoting sustainable economic development.

The content of active and passive state regulation measures in the field of employment is revealed, including professional training and retraining programs, subsidies for the creation of new jobs, and unemployment benefits. The article analyzes their effectiveness and outlines existing limitations, such as the low coverage of target groups, insufficient targeting of assistance, and the fragmented implementation of programs.

Special attention is paid to identifying the main challenges of the domestic employment model, including structural labor market imbalances, the expansion of informal employment, labor migration, insufficient funding of employment programs, and institutional inefficiency of the responsible authorities.

The article proposes directions for improving state employment policy, including enhanced inter-agency coordination, modernization of the regulatory framework, involvement of social partners, and expansion of financial instruments to support employment. The prospects for further scientific research are outlined, particularly regarding the integration of employment policy with other areas of socio-economic policy and its adaptation to modern challenges posed by digital transformation and changes in the global labor market.

Key words: *population employment, state policy, social protection, unemployment, active measures, vulnerable groups, labor potential, labor market, flexicurity, EU policy.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформаційних змін, які переживає Україна внаслідок економічних, соціальних і безпекових викликів, питання забезпечення ефективної зайнятості населення набуває особливої актуальності. Зайнятість є не лише ключовим чинником економічної стабільності держави, а й важливим інструментом соціального захисту громадян. Вона визначає рівень добробуту, соціальної безпеки та інтеграції людини у суспільне життя.

Державна політика у сфері зайнятості спрямована на регулювання трудових відносин, стимулювання створення нових робочих місць, підвищення кваліфікації робочої сили та захист прав найманих працівників. Особливої значущості ці заходи набувають у період економічної нестабільності, воєнного стану та внутрішньої міграції, коли значна частина населення опиняється у вразливому становищі.

Метою цієї статті є аналіз сучасного стану державної політики у сфері зайнятості в Україні, визначення її ролі в системі соціального захисту населення, а також окреслення основ-

них напрямів її вдосконалення з урахуванням європейських стандартів та практик.

Питання державної політики зайнятості та її ролі в системі соціального захисту населення є предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-економічний підхід розглядає політику зайнятості як інструмент економічного розвитку та стабілізації соціальної сфери. Представники цього підходу (Т. Бураковський, Л. Чернюк, В. Геєць) акцентують увагу на необхідності створення ефективного ринку праці, стимулювання підприємництва та інвестицій у людський капітал.

Правовий підхід (О. Бандурка, С. Писаренко) аналізує політику зайнятості через призму трудового, адміністративного та соціального права. Особлива увага приділяється нормативно-правовому забезпеченню зайнятості, гарантіям трудових прав, законодавчому регулюванню допомоги по безробіттю.

Соціально-політичний підхід вивчає зайнятість як інструмент реалізації державної

соціальної політики. У працях В. Полтавця, Н. Лавриненко зайнятість розглядається як фактор забезпечення соціальної стабільності, профілактики бідності та маргіналізації населення.

Функціонально-інституційний підхід (О. Балакірева, М. Савчук) фокусується на ролі державних інституцій (Державна служба зайнятості, Міністерство соціальної політики України, місцеве самоврядування) в організації політики зайнятості, оцінці її ефективності та взаємодії з іншими елементами соціального захисту.

Порівняльний підхід широко використовується у міжнародних дослідженнях (напр., дослідження МОП, OECD). Він дозволяє оцінити ефективність національної політики зайнятості у порівнянні з іншими країнами, зокрема ЄС, Канадою, Швецією, Німеччиною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи сучасну державну політику зайнятості в Україні, необхідно враховувати як статистику, так і правове забезпечення її реалізації. За даними Центру економічної стратегії, у 2024 р. середній рівень безробіття за методологією МОП знизився до 14,3 % (у порівнянні з 17,4 % у 2023 р. та 18,5 % у 2022 р. Проте залишаються значні виклики – у грудні 2024 р. кількість офіційно зареєстрованих безробітних становила 94,2 тис., а кількість вакансій сягала 46,7 тис., що свідчить про явище структурного безробіття.

З точки зору нормативного забезпечення, Закон України «Про зайнятість населення» визначає базові механізми забезпечення соціального захисту через створення умов для працевлаштування. Зокрема, стаття 5 закріплює обов'язок держави «забезпечувати рівний доступ до послуг служби зайнятості та сприяти працевлаштуванню вразливих категорій населення». Це підкреслює, що політика зайнятості виступає не лише економічною, а й соціальною функцією.

Разом з цим більшість експертів підкреслює, що наявна нормативно-правова база потребує удосконалення – зокрема щодо цифровізації надання послуг, забезпечення координації між усіх рівнів влади, а також підвищення ефективності активних програм. Така модернізація дозволить краще адаптувати політику до сучасних викликів, зокрема дефіциту кадрів через мобілізацію, внутрішню міграцію та структурні зрушення на ринку праці.

Державна політика у сфері зайнятості – це комплекс соціально-економічних, правових та організаційних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для повноцінного використання трудового потенціалу працездатного населення. Її формування та реалізація покладається на відповідні державні органи. Основна функція цієї політики полягає в тому, щоб виступати стабілізуючим чинником, запобігаючи суттєвому зростанню рівня безробіття понад допустимі межі, особливо у періоди економічного зростання, коли виникає дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці [9].

Політика зайнятості займає центральне місце в системі соціального захисту, оскільки безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності, економічної активності населення та загальну якість життя. Вона виступає важливим механізмом реалізації права громадян на працю, гарантованого статтею 43 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [10].

Нормативно-правове регулювання державної політики зайнятості визначається Законом України «Про зайнятість населення» [14, с. 153–154].

Відповідно до статті 5 цього Закону, держава гарантує: свободу вибору місця роботи та виду професійної діяльності, зміну професії; отримання заробітної плати відповідно до чинного законодавства; професійну орієнтацію для самовизначення особи та реалізації її трудового потенціалу; навчання відповідно до індивідуальних здібностей із врахуванням потреб ринку праці; визнання результатів неформального професійного навчання за робітничими спеціальностями; безоплатну допомогу у працевлаштуванні, виборі підходящої роботи та доступ до інформації про стан і перспективи розвитку ринку праці; соціальний захист у разі втрати роботи; захист від дискримінації, необґрунтованої відмови у працевлаштуванні та незаконного звільнення; додаткові гарантії зайнятості для окремих категорій громадян [14, с. 153–154].

Державна політика зайнятості населення базується на пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави; відповідальності держави за формування та реалізацію

політики у сфері зайнятості населення; забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю; сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття [14, с. 153–154].

Політика зайнятості виконує як превентивну, так і компенсаторну функції в системі соціального захисту. Її превентивна роль полягає у запобіганні безробіттю шляхом стимулювання створення нових робочих місць, підвищення мобільності робочої сили, розвитку професійної освіти та перепідготовки. Компенсаторна функція реалізується через систему соціального страхування на випадок безробіття, що передбачає виплати допомоги безробітним, а також їх супровід службами зайнятості під час пошуку роботи.

Як зазначає український дослідник В. Геєць, політика зайнятості є «активним важелем соціально-економічного регулювання», що дозволяє досягати балансу між попитом і пропозицією на ринку праці, стимулювати зайнятість населення та знижувати соціальну напругу [1, с. 4–17].

Інші дослідники, зокрема Т. Осташко, наголошують, що політика зайнятості повинна бути інтегрованою із загальними напрямками соціальної політики, такими як пенсійне забезпечення, охорона здоров'я та підтримка соціально вразливих верств населення [14, с. 28–33].

Важливим аспектом політики зайнятості є її інтеграція в європейський соціальний простір. У контексті імплементації стандартів ЄС Україна зобов'язується модернізувати механізми активної політики зайнятості відповідно до рекомендацій Міжнародної організації праці та Європейської комісії [4].

Таким чином, політика зайнятості виступає не лише інструментом забезпечення економічної активності населення, але й важливою складовою системи соціального захисту, що сприяє соціальній справедливості, зниженню рівня бідності та зміцненню людського капіталу.

На сучасному етапі державна політика у сфері зайнятості в Україні зазнає суттєвих трансформацій, зумовлених як внутрішніми соціально-економічними змінами, так і зовнішніми викликами, передусім повномасштабною війною, триваючими міграційними процесами, деформацією ринку праці та зростанням рівня

структурного безробіття. У цих умовах питання забезпечення ефективної зайнятості населення набуває особливого значення для соціальної стабільності, економічного відновлення та інтеграції України в європейський простір.

Політика зайнятості, також, реалізується через державні програми, такі як Державна програма стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19, Програма відновлення економіки в умовах воєнного стану, регіональні програми підтримки мобільності працівників, розвиток самозайнятості тощо [7].

Станом на 2024–2025 рік ключовими характеристиками ситуації на ринку праці є:

- зниження рівня формальної зайнятості внаслідок релокації підприємств, знищення виробничих потужностей і скорочення економічної активності в окремих регіонах;
- зростання тіньової зайнятості та неформальної економіки, що ускладнює державне регулювання та соціальний захист;

- масова внутрішня і зовнішня міграція, яка змінює структуру пропозиції робочої сили та спричиняє дефіцит кадрів у певних галузях (зокрема будівництво, агросектор, охорона здоров'я);

- зростання потреб у перекваліфікації та адаптації населення до змінених умов праці, цифровізації та нових технологічних стандартів [2].

Однією з відповідей держави на ці виклики стала активізація політики професійної перепідготовки, включаючи програму «ЄОсвіта», а також надання ваучерів для навчання громадянам, які втратили роботу або не мають актуальної професії. Державна служба зайнятості також трансформується з пасивного посередника у більш активного провайдера послуг, зокрема через цифровізацію, автоматизацію обліку безробітних, впровадження індивідуальних підходів до працевлаштування [8, с. 45–46].

Проте досі зберігаються суттєві структурні проблеми, серед яких: обмеженість фінансових ресурсів на реалізацію активних програм, нерівномірний доступ до послуг зайнятості в різних регіонах, недостатня координація з іншими напрямками соціальної політики (пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, підтримка ВПО тощо) [12].

Крім того, нові виклики вимагають посилення інтеграції політики зайнятості з політикою відновлення економіки та розвитку людського капіталу. З огляду на євроінтеграційні прагнення

України, політика зайнятості має адаптуватися до стандартів ЄС, зокрема в напрямі забезпечення гідної праці, зменшення дискримінації на ринку праці, підтримки вразливих категорій населення (осіб з інвалідністю, молоді, людей передпенсійного віку) [12].

Таким чином, сучасний стан державної політики зайнятості в Україні можна охарактеризувати як перехідний: від моделі реагування на кризові ситуації – до системного, стратегічного управління трудовим потенціалом країни в умовах відновлення та розвитку.

У науковій та прикладній площині політика зайнятості розглядається як ключовий компонент державної соціальної політики. Вона спрямована на забезпечення права громадян на працю, профілактику безробіття, зменшення соціальної нерівності та інтеграцію вразливих груп населення в економічне життя. Саме завдяки системним заходам у сфері зайнятості можливо зменшити ризики соціального виключення, підтримати економічну самодостатність громадян і забезпечити реалізацію принципу соціальної справедливості [5].

Як підкреслює І. Зверева, «державна політика зайнятості виконує соціальну місію, виступаючи запобіжником для деструктивних наслідків безробіття – бідності, зниження рівня життя, маргіналізації особистості» [6, с. 33–38.].

Політика зайнятості має потужну превентивну функцію, яка полягає у попередженні безробіття, збереженні трудової активності та недопущенні перетворення тимчасової втрати роботи на хронічну соціальну ізоляцію. Підтвердженням цього є практика впровадження програм професійного навчання, підтримки підприємництва та молодіжного працевлаштування.

За даними МОП, ефективна політика зайнятості здатна зменшити рівень бідності на 25–30%, за рахунок активізації економічної участі населення [18]. В Україні це закріплено у Законі «Про зайнятість населення», де визначено державні гарантії щодо забезпечення рівного доступу до праці, особливо для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах [5].

У сфері державної політики зайнятості традиційно виокремлюють:

Активні заходи – це інструменти, що спрямовані на стимулювання зайнятості: професійна підготовка, підтримка самозайнятості, створення нових робочих місць, стажування, субсидування роботодавців тощо.

Пасивні заходи – це підтримка безробітних через виплати допомоги, реєстрацію статусу безробітного, пільгове медичне страхування [11].

На сьогодні в Україні частка активних заходів зросла, зокрема завдяки програмам ваучерного навчання, мікрогрантам на створення бізнесу, компенсації роботодавцям за працевлаштування ВПО [3].

Як зазначає Т. Осташко, оптимальне поєднання активних і пасивних заходів є запорукою не просто тимчасового зниження безробіття, а формування сталого ринку праці [14, с. 67–76.].

Особливої уваги у державній політиці заслуговують вразливі групи населення: молодь, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (ВПО), особи передпенсійного віку. Відповідно до ст. 14 Закону «Про зайнятість населення», держава гарантує додаткове сприяння у працевлаштуванні цим категоріям шляхом надання пільг, організації спеціальних програм і квотування робочих місць [3].

Після початку повномасштабної війни в Україні особливу увагу приділено ВПО. У 2023–2024 роках реалізовано низку ініціатив, таких як:

- компенсація витрат роботодавцям за працевлаштування ВПО;
- гранти на започаткування бізнесу;
- ваучери на перенавчання [3].

Також МОП та міжнародні донори (GIZ, UNDP) активно підтримують ініціативи інклюзивного працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема через цифрову адаптацію робочих місць [17].

Становлення ефективної державної політики зайнятості в Україні відбувається в умовах значного соціально-економічного та політичного навантаження, посиленого повномасштабною війною, економічною нестабільністю та трансформацією ринку праці. Попри наявність законодавчих засад, таких як Закон України «Про зайнятість населення» (2012), держава стикається з низкою системних проблем, що обмежують результативність політики зайнятості та потребують комплексного оновлення [5].

Дефіцит кваліфікованої робочої сили в окремих галузях поєднується з надлишком кадрів у секторах, що зазнали скорочення або руйнування. Частка тривалого безробіття зростає. Ринок праці дедалі більше характеризується просторовою нерівністю – доступ до працевла-

штування суттєво залежить від регіону проживання [12].

За оцінками ІЛО, понад 20% працездатного населення України зайнято у неформальному секторі, що унеможливорює їх соціальний захист і ускладнює державне регулювання [18].

Функції Державної служби зайнятості залишаються переважно реєстраційно-контрольними, тоді як потребує розвитку персоналізована модель роботи, що включає кар'єрне консультування, прогнозування потреб ринку праці та цифрову трансформацію Світовий.

Частка витрат на активні заходи політики зайнятості (перепідготовка, мікрогранти, стажування) залишається значно нижчою, ніж у країнах ЄС. Наприклад, у 2023 р. на всю активну політику було передбачено менше 0,1% ВВП, тоді як у країнах ОЕСР – до 1,5% ВВП [19].

На нашу думку для вдосконалення системи зайнятості в Україні необхідні законодавчі, інституційні зміни та модернізація фінансування.

1. Законодавчі оновлення:

- актуалізація Закону «Про зайнятість населення» з урахуванням європейських принципів flexicurity та інклюзії;
- удосконалення механізмів підтримки самозайнятості, соціального підприємництва та гнучких форм зайнятості;
- розширення повноважень місцевих органів влади у сфері регіональної політики зайнятості.

2. Інституційні зміни:

- реформування Державної служби зайнятості в інноваційний центр розвитку кар'єри;
- запровадження системи індивідуальних планів працевлаштування;
- посилення ролі профільних центрів професійної освіти та дуального навчання.

3. Модернізація фінансування:

- переорієнтація бюджетних коштів із пасивних на активні заходи;
- залучення міжнародної технічної допомоги (МОП, GIZ, UNDP) до розбудови інфраструктури зайнятості;
- впровадження інвестиційної логіки: кожна гривня, вкладена в перекваліфікацію, повертається у вигляді податків та соціальної стабільності.

Ефективна політика зайнятості в Україні потребує переосмислення своєї ролі – як інструмента не лише короткотермінової соціальної підтримки, а як елементу довготривалої моделі розвитку людського капіталу та економічної модернізації. В умовах воєнного та післявоєнного відновлення політика зайнятості має стати пріоритетним напрямом соціальної держави.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що державна політика зайнятості в Україні відіграє ключову роль у системі соціального захисту населення. Вона виступає не лише засобом реагування на безробіття, а й ефективним інструментом профілактики соціального виключення, зниження рівня бідності, підвищення економічної активності населення та реалізації права на працю. Політика зайнятості, яка поєднує активні та пасивні заходи, забезпечує комплексний вплив на формування сталого, інклюзивного та адаптивного ринку праці.

Особливої ваги ця політика набуває в умовах воєнного та післявоєнного відновлення країни. Вона є однією з базових умов відновлення соціального контракту між громадянином і державою, забезпечення справедливого розподілу можливостей, збереження людського капіталу та зміцнення соціальної єдності.

Ефективна політика зайнятості є фундаментом соціально орієнтованої держави, здатної забезпечити гідний рівень життя, стале економічне зростання та інтеграцію вразливих верств населення у суспільне життя. Вона повинна розвиватися як частина стратегічного бачення соціально-економічного розвитку, поєднуючи функції реагування, попередження та розвитку.

Зміцнення політики зайнятості прямо пов'язане з реалізацією цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 8 – «Гідна праця та економічне зростання», та сприяє просуванню України на шляху євроінтеграції, наближенню до стандартів ЄС і ОЕСР у сфері трудової політики та соціального забезпечення.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження доцільно зосередити на аспектах розробки моделі інтеграції цифрових інструментів у сферу послуг зайнятості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гесць В. М. Соціально-економічні пріоритети державної політики зайнятості. *Економіка України*. 2020. № 6. С. 4–17.
2. Державна служба зайнятості. Аналітичні звіти про стан ринку праці України. 2024.
3. Державний центр зайнятості України. Звіти та статистика. 2024. URL: <https://www.dcz.gov.ua>

4. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. URL: <https://rm.coe.int/168007cf93>
5. Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
6. Зверева І. Д. Соціальний захист уразливих груп населення: теоретичні аспекти. *Науковий вісник МДУ*. 2021. № 2. С. 33–38.
7. Кабінет Міністрів України. *Програма відновлення економіки в умовах воєнного стану*. 2023.
8. Калачова І. С. Ринок праці України в умовах війни: трансформації та тенденції. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 45–59.
9. Ковач В. О. Основні напрями регулювання державної політики у сфері зайнятості населення. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/52.pdf
10. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
11. Міжнародна організація праці. Активні заходи на ринку праці: методологічні рекомендації. *Женева : МОП*, 2022.
12. Мінекономіки України. *Офіційні повідомлення щодо реформування сфери зайнятості*. 2024. URL: <https://www.me.gov.ua>
13. Міністерство економіки України. *Звіт про стан та перспективи ринку праці*. Київ : Мінекономіки, 2023.
14. Осташко Т. М. Політика зайнятості в контексті соціального захисту населення. *Соціальний захист*. 2019. № 5. С. 28–33.
15. Осташко Т. М. Сучасна політика зайнятості в Україні: тенденції та пріоритети. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 3. С. 67–76.
16. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Голос України*. 2012. 18 серп. № 153–154.
17. GIZ Ukraine. *Inclusive Labour Market Programmes in Ukraine*. 2023. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/ukraine>
18. ILO. Informal Employment in Ukraine: Trends and Challenges. Geneva : *International Labour Office*, 2023.
19. OECD. Employment Outlook 2023. Paris: *OECD Publishing*, 2023. URL: <https://www.oecd.org/employment>

REFERENCES:

1. Heiets, V. M. (2020). Sotsialno-ekonomichni priorytety derzhavnoi polityky zainiatosti. *Ekonomika Ukrainy* [Socio-economic priorities of state employment policy]. [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba zainiatosti [State Employment Service]. (2024). *Analitichni zvity pro stan rynku pratsi Ukrainy* [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi tsentr zainiatosti Ukrainy [State Employment Center of Ukraine]. (2024). *Zvity ta statystyka*. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Council of Europe Revised European Social Charter [European Social Charter (revised) of 3 May 1996.]. (1996). Retrieved from <https://rm.coe.int/168007cf93> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada of Ukraine Zakon Ukrainy «Pro zainiatist naseleennia» vid 5 lypnia 2012 roku № 5067-VI. [Law of Ukraine «On Employment of the Population» dated July 5, 2012 No. 5067-VI]. (2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> [in Ukrainian].
6. Zvierieva, I. D. (2021). Sotsialnyi zakhyst urazlyvykh hrup naseleennia: teoretychni aspekty [Social protection of vulnerable population groups: theoretical aspects]. *Naukovyi visnyk MDU* [in Ukrainian].
7. Kabinet Ministriv Ukrainy [Cabinet of Ministers of Ukraine] (2023). *Programa vidnovlennia ekonomiky v umovakh voiennoho stanu* [in Ukrainian].
8. Kalachova, I. S. (2023). Rynok pratsi Ukrainy v umovakh viiny: transformatsii ta tendentsii [The labor market of Ukraine in wartime: transformations and trends]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika* [in Ukrainian].
9. Kovach, V. O. (2020). Osnovni napriamy rehuliuвання derzhavnoi polityky u sferi zainiatosti naseleennia [Main directions of regulation of state policy in the field of employment of the population]. Retrieved from [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada of Ukraine Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [in Ukrainian].
11. International Labour Organization (ILO). Aktivni zakhody na rynku pratsi: metodolohichni rekomendatsii [International Labour Organization. Active Labour Market Measures: Methodological Recommendations]. (2022).. Geneva : ILO.
12. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. (2024). *Ofitsiini povidomlennia shchodo reformuvannia sfery zainiatosti*. Retrieved from <https://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy. Zvit pro stan ta perspektvyv rynku pratsi [Ministry of Economy of Ukraine] (2023), Kyiv : Minekonomiky [in Ukrainian].

14. Ostashko, T. M. (2019). Polityka zainiatosti v konteksti sotsialnoho zakhystu naseleennia [Employment policy in the context of social protection of the population]. *Sotsialnyi zakhyst* [in Ukrainian].
15. Ostashko, T. M. (2020). Suchasna polityka zainiatosti v Ukraini: tendentsii ta priorytety [Modern employment policy in Ukraine: trends and priorities]. *Ekonomika i prohnouzuvannia* [in Ukrainian].
16. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Pro zainiatist naseleennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI [On employment of the population: Law of Ukraine dated 05.07.2012 No. 5067-VI]. *Holos Ukrainy*, August 18 [in Ukrainian].
17. GIZ Ukraine.. Inclusive Labour Market Programmes in Ukraine. (2023). Retrieved from <https://www.giz.de/en/worldwide/ukraine> [in Ukrainian].
18. International Labour Organization (ILO). (2023). Informal Employment in Ukraine: Trends and Challenges. *Geneva: International Labour Office*.
19. OECD. (2023). Employment Outlook 2023. Paris: OECD Publishing. Retrieved from <https://www.oecd.org/employment>

Дата надходження статті: 07.08.2025

Дата прийняття статті: 15.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 811.111'322

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.23>

Юрій ЛИННИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3084-0401

Алла ХОМ'ЯК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, проспект Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

Бібліографічний опис статті: Линник, Ю., Хом'як, А. (2025). Створення UX-орієнтованої моделі Instagram акаунту для вивчення англійської мови. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 172–182, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.23>

СТВОРЕННЯ UX-ОРІЄНТОВАНОЇ МОДЕЛІ INSTAGRAM АКАУНТУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема використання соціальної мережі Instagram як інноваційного освітнього інструменту для вивчення англійської мови. Соціальні платформи дедалі частіше стають середовищем не лише для комунікації, а й для навчання, що зумовлює необхідність розроблення педагогічно доцільних та UX-орієнтованих моделей контенту. У межах дослідження проведено аналіз шести освітніх акаунтів (@bbclearningenglish, @cambridgeenglish, @ewa.english, @annavelychko_english, @englishwithlucy, @learnenglishwithmusicsg), що дало змогу виявити ефективні стратегії подачі навчального матеріалу та типові помилки у побудові взаємодії з користувачами. Серед переваг зазначених акаунтів визначено системність, інтерактивність, візуальну привабливість і мотиваційний потенціал. До недоліків віднесено фрагментарність контенту, відсутність структурованості за рівнями згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти (CEFR), нестачу двомовності та обмежену адаптацію для україномовної аудиторії. На основі результатів аналізу запропоновано UX-орієнтовану модель Instagram-акаунту для щоденного вивчення англійської мови, що інтегрує академічну системність ресурсів BBC та Cambridge, інтерактивність мобільних застосунків (EWA) і креативність освітніх блогів. Контент моделі структуровано за рівнями від A1 для початківців до C1 для осіб, які володіють мовою на просунутому рівні і представлено у форматах Reels, каруселей, Stories, Highlights, мотиваційних постів і live-ефірів. Передбачено двомовність (UA+EN), серійність постів, чітку навігацію та елементи гейміфікації. Такий підхід забезпечує користувачам зручність, мобільність і системність навчання, сприяє формуванню стійких навичок володіння англійською мовою, підвищує мотивацію та залученість аудиторії. У підсумку запропонована модель демонструє, що грамотно спроектований Instagram-акаунт може стати повноцінним освітнім середовищем нового типу, орієнтованим на потреби сучасного українського користувача.

Ключові слова: Instagram акаунт, вивчення англійської мови, UX-модель, цифрова освіта, соціальні мережі.

Yurii LYNNYK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3084-0401

Alla KHOMIAK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7693-4016

To cite this article: Lynnyk, Yu., Khomiak, A. (2025). Stvorennia UX-oriientovanoi modeli Instagram akauntu dlia vyvchennia anhliiskoi movy [Creating a UX-oriented Instagram account model for learning English language]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 172–182, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.23>

CREATING A UX-ORIENTED INSTAGRAM ACCOUNT MODEL FOR LEARNING ENGLISH LANGUAGE

The article examines the problem of using the social network Instagram as an innovative educational tool for learning English language. Social platforms have become a place not just to communicate but to learn as well which prompts the need to develop pedagogically relevant and UX-oriented content models. Six educational accounts were analyzed (@bbclearningenglish, @cambridgeenglish, @ewa.english, @annavelychko_english, @englishwithlucy, @learnenglishwithmusicsg) which made it possible to identify effective strategies for presenting educational material and typical mistakes in interacting with users. The strengths of these accounts include consistency, interactivity, visual appeal, and motivational potential. The weaknesses include fragmented content, insufficient structuring according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), lack of bilingualism, and limited adaptation for Ukrainian-speaking audience. Due to research findings a UX-oriented model of an Instagram account for daily English language learning has been presented, integrating the academic structure of BBC and Cambridge resources, the interactivity of mobile applications (EWA), and the creativity of educational blogs. The model content is structured for levels from A1 for beginners to C1 for those possessing high level of language proficiency and is presented in formats like Reels, carousels, Stories, Highlights, motivational posts, and live broadcasts. It features bilingualism (UA+EN), serial posts, convenient navigation, and gamification elements. Such approach provides users with user-friendly, mobile, and systematic learning, promotes the formation of long-term English language skills, and increases audience motivation and engagement. In brief, the proposed model is a good example of how a well-designed Instagram account can become a new type of educational environment meeting the needs of Ukrainian users.

Key words: Instagram account, English language learning, UX model, digital education, social media.

Актуальність проблеми. У ХХІ столітті повсякденне життя людини тісно інтегроване з цифровим простором, ключовим елементом якого є соціальні мережі. Вони вже не обмежуються виключно розважальною або інформаційною функцією, а перетворилися на важливий інструмент комунікації, що формує нові соціальні практики та способи взаємодії. Розвиток онлайн-платформ забезпечив суттєве спрощення та підвищення ефективності процесів обміну інформацією, що, у свою чергу, актуалізувало їхнє використання в освітньому середовищі.

У контексті глобальної цифровізації освіти соціальні мережі дедалі частіше розглядаються як засіб інтеграції традиційних і новітніх освітніх технологій. Вони надають можливості для організації дистанційного та змішаного навчання, розробки авторських курсів, а також формування освітніх спільнот. У межах медіапедагогіки соціальні мережі постають як середовище, здатне стимулювати розвиток критичного мислення, медіаграмотності та комунікативних навичок здобувачів освіти.

Водночас ефективне застосування таких платформ у навчальному процесі можливе лише за умови науково обґрунтованої організації освітнього матеріалу, побудови цілісної педагогічної моделі та ретельного добору

дидактичного інструментарію. Саме поєднання цих чинників забезпечує підвищення якості навчання та сприяє формуванню інноваційного освітнього середовища, що відповідає потребам сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються структури та функцій соціальних мереж були розглянуті такими вченими як Луценко Є. (Луценко, 2024), Сало М. (Salo, 2018). Особливості використання соціальних мереж як платформ для задоволення освітніх потреб учнів, студентів та бізнесу стали темою наукових пошукувань Грінхау К. (Greenhow, 2019), Карпентер Дж. (Carpenter, 2020). Технології та методи застосування соціальної мережі Instagram у навчальній діяльності відображені у працях таких дослідників як Шукей Е. (Schukei, 2018), Даглас Н. (Douglas, 2019), Грінхау К. (Greenhow, 2019). Вивчення користувацького досвіду (User Experience – UX) використання Instagram як навчального середовища для студентів було здійснено у праці Салеудіна М. (Salehudin, 2020).

Метою статті є обґрунтування UX-орієнтованої моделі Instagram каналу для вивчення англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні медіа сьогодення є невід’ємною

частиною життя людей з усього світу. Вони мають різні форми: блоги, форуми, подкасти, обмін фотографіями, соціальні закладки, віджети, відео, тощо. Однак, усі вони пов'язані між собою та дозволяють користувачам створювати профілі, завантажувати фотографії та відео, взаємодіяти з друзями, родиною, учнями та бізнес-партнерами. Щодо соціальної мережі, то це форма соціальних медіа, яка використовується для інтерактивних, освітніх, інформаційних або розважальних цілей.

Згідно з онлайн-словником компанії Merriam-Webster термін *соціальна мережа* має два визначення:

- мережа людей (наприклад, друзів, знайомих та колег), пов'язаних міжлюдськими відносинами;
- інтернет-сервіс або сайт, через який люди створюють і підтримують міжособистісні відносини.

Для того, щоб користуватися соціальною мережею потрібно спочатку зареєструватися та створити власний профіль. Соціальні мережі можуть відрізнятися за структурою. Проте, більшість із них мають подібні компоненти: фото профілю та функціонал для створення альбомів із зображеннями, стрічку новин, стіну на профілі для розміщення власних публікацій, функціонал реакцій на записи (як-от вподобання чи смайли) та коментарі до них, можливість підписки на сторінки спільнот та профілі інших людей. Також можливе додавання друзів, користування приватними повідомленнями, тощо.

Виділяють такі основні функції соціальних мереж:

- створення, наповнення та керування профілями користувачів, які формують образ особистості в онлайн середовищі;
- пошук інформації за певними критеріями, до прикладу, ім'ям, інтересами, спільнотами, тощо;
- налагодження контактів у середовищі. Це може відбуватися, зокрема, за допомогою спільних контактів, інтересів, навчання в одному університеті чи робота в одній компанії;
- керування контактами за допомогою додавання чи видалення профілів користувачів зі списку друзів, створення спеціальних тегів для окремих профілів або застосування обмежень для інших користувачів;
- обізнаність про діяльність, поточний стан та зміни у житті власників профілів, що реалі-

зується через непряме спілкування, приміром, нотифікацією про день народження;

- обмін інформацією через пряме (приватні повідомлення) та непряме (записи на стіні профілю) спілкування;

- об'єднання задля досягнення певної мети, наприклад, створення групових чатів чи приєднання до спільнот;

- задоволення психологічних потреб, скажімо, потреби у спілкуванні шляхом знайомства з новими людьми (Яремчук, 2019; Greenhow, 2019).

Зазначимо, що на сьогодні, мережа Інтернет пропонує велику кількість різноманітних соціальних сервісів, які використовують для різних цілей, однією з яких є організація навчального процесу.

Для проведення нашого дослідження ми обрали соціальну мережу *Instagram* – одну з найпопулярніших соціальних мереж для спілкування, обміну і поширення фотографій та відеозаписів. Функціонал мережі дозволяє легко розміщувати записи з навчальним матеріалом, підкріплені інформацією у коментарях, які з'являються у стрічці новин, підписаних користувачів. Варто зазначити, що стрічка новин – це вкладка, яка відкривається завжди першою, що привертає увагу до останніх новин (Douglas, 2019).

Для розробки власної UX-орієнтованої моделі Instagram каналу для вивчення англійської мови було проаналізовано вісім Instagram каналів, змістом яких передбачено англомовну практику. Усі зазначені нижче профілі мають свої особливості та принципи подачі інформації користувачеві.

Аналіз досліджуваних акаунтів було здійснено за такими критеріями: *структура каналу, зміст контенту, зручність використання, ефективність для вивчення англійської мови, рекомендований рівень англійської мови, недоліки каналу*.

Канал **@bbclearningenglish** – офіційний акаунт BBC Learning English із професійною структурою та фокусом на British English. Контент каналу включає короткі Reels, каруселі з інфографікою, вікторини в Stories і Highlights (Grammar, Vocabulary, Pronunciation). Частота оновлень є регулярною (3-5 публікацій на тиждень), що підтримує системність навчання. Аналіз публікацій за 2025 рік свідчить про постійну активність каналу та зв'язок із актуальними подіями та новинами.

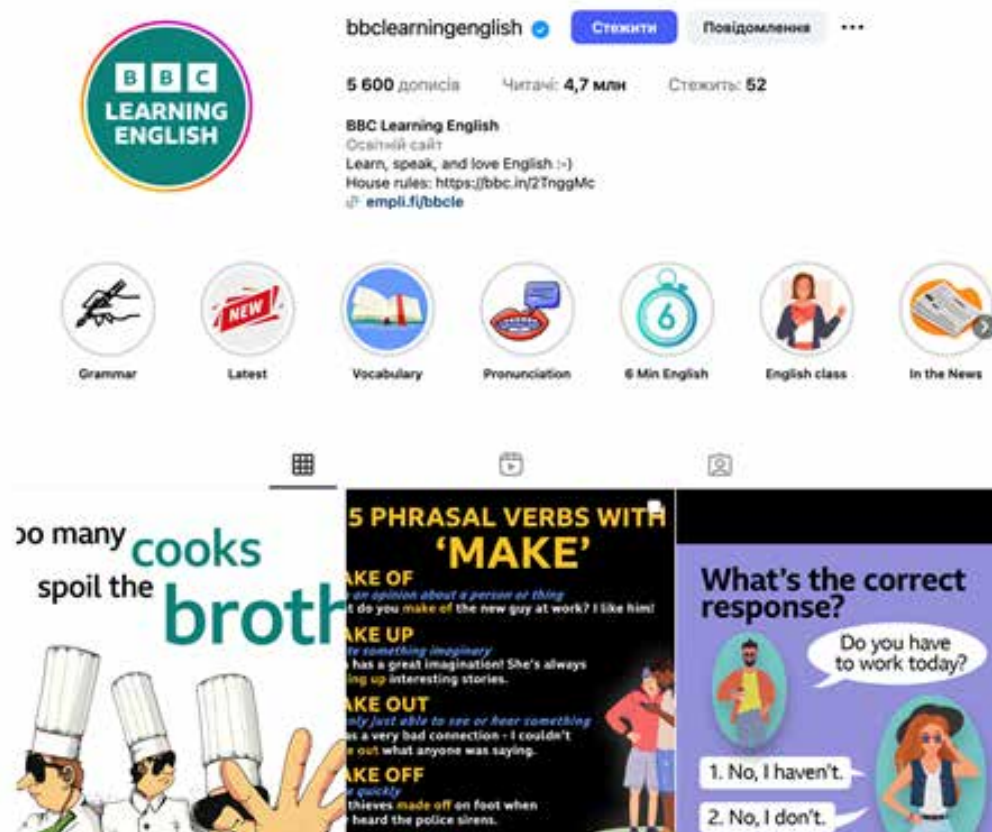

Рис. 1. Офіційний акаунт BBC Learning English в Instagram

Тематика охоплює граматику, лексику, вимову, слухання та культурні аспекти через реальні мовні ситуації й новини. Формат зручний для мобільного перегляду, з субтитрами, яскравою візуалізацією та високою інтерактивністю (вікторини, коментарі). Контент безкоштовний, але для повного доступу до подкастів потрібен перехід на сайт BBC. Рекомендований для рівнів A2-C1, оскільки підходить для формування базових основ, підготовки до іспитів і вдосконалення навичок. Початківцям (A1) може бути складно через пояснення англійською без перекладу. Щодо недоліків, то це відсутність повноцінного курсу в Instagram, залежність від зовнішніх ресурсів (сайт BBC), обмежена інтерактивність, складність для початківців (рівень A1).

Таким чином, BBC Learning English є надійним і популярним ресурсом для практичного вивчення англійської мови, що поєднує сучасний контент із професійною подачею. Для повноцінної роботи з навчальними матеріалами рекомендовано використовувати разом із офіційним сайтом.

Канал **@cambridgeenglish** – офіційний акаунт University of Cambridge, орієнтований на широку аудиторію, що вивчає англійську та готується до сертифікацій Cambridge English. У біо наголошується на розвитку через навчання та підтвердження навичок. Контент представлений короткими Reels, графіками, каруселями, квізами та Stories із тематичними Highlights (Vocabulary, Grammar, Exams, Pronunciation). Частота публікацій є регулярною (2-4 публікації на тиждень), з фокусом на сезонні теми (новорічні привітання), рекомендації, щодо прочитання книг, зв'язок із актуальними подіями (Cambridge Day, реєстрація на іспити, тощо).

Тематика охоплює лексику, граматику, вимову, підготовку до іспитів (IELTS, B2 First, C1 Advanced), а також культурний контекст через літературу і події. Формат зручний для мобільного навчання, із субтитрами та яскравими візуальними елементами. Висока інтерактивність завдяки квізам, опитуванням і закликам до коментарів. Рекомендований для рівнів A2-C1, оскільки підходить для формування

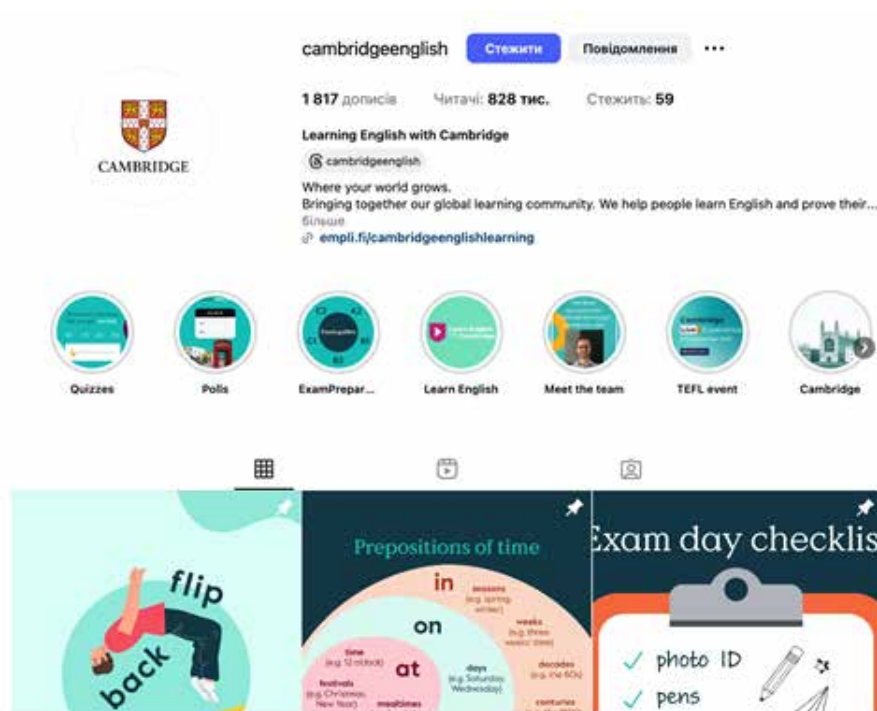

Рис. 2. Офіційний акаунт University of Cambridge в Instagram

базових знань, підготовки до іспитів і вдосконалення навичок. Початківцям (A1) може бути складно через пояснення без перекладу. Щодо недоліків, то це відсутність структури (контент не є повноцінним курсом, залежить від зовнішніх ресурсів), складний для початківців, обмежена персоналізація.

Підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що канал Cambridge English – це авторитетний та ефективний ресурс для вивчення англійської мови від University of Cambridge, з акцентом на практичні навички, квізи та підготовку до іспитів через короткі Reels та графіки. Він ідеально підходить для мотивуючого навчання, особливо для тих, хто прагне сертифікації чи культурного контексту. Для повноцінної роботи з навчальними матеріалами рекомендовано використовувати разом з офіційним сайтом Cambridge.

Канал **@ewa.english** – офіційний акаунт додатка EWA, що просуває інтерактивне вивчення англійської через фільми, серіали, книги та аудіокниги. Біо акцентує на підписці на додаток. Контент складається переважно з коротких Reels, каруселей, квізів і live-рекопів, з регулярними публікаціями (3-5 на тиждень) та активністю у 2025 році. Візуальний стиль яскравий, інтерактивність висока, з колабораціями викладачів.

Тематика охоплює лексику, граматику, фразові дієслова, вимову, слухання та культурний контекст через розважальні формати. Канал демонструє високий рівень юзабіліті, що відповідає сучасним вимогам мобільного навчання. Візуальна складова є яскравою та привабливою, з використанням брендів елементів EWA, чітких шрифтів та субтитрів у відео. Канал ефективний для практичного засвоєння завдяки поясненням, квізам і live-сесіям. Мотивація підтримується веселими темами та активною спільнотою.

Рекомендований для рівнів A1-C1, оскільки підходить початківцям для базової лексики, середньому рівню для граматики та розмовної практики, просунутим – для вдосконалення бізнес-англійської та культурних нюансів. Серед недоліків можна виділити відсутність повноцінної структури, залежність від додатка для глибшого навчання, можливі технічні проблеми під час live, складність для абсолютних новачків через пояснення англійською без перекладу, комерціалізація через просування платного контенту.

Сказане вище, дозволяє констатувати, що **@ewa.english** – динамічний, інтерактивний ресурс для веселого й практичного вивчення англійської мови з акцентом на мультимедійні методи, рекомендований для мотиваційного навчання та доповнення офлайн-курсів.

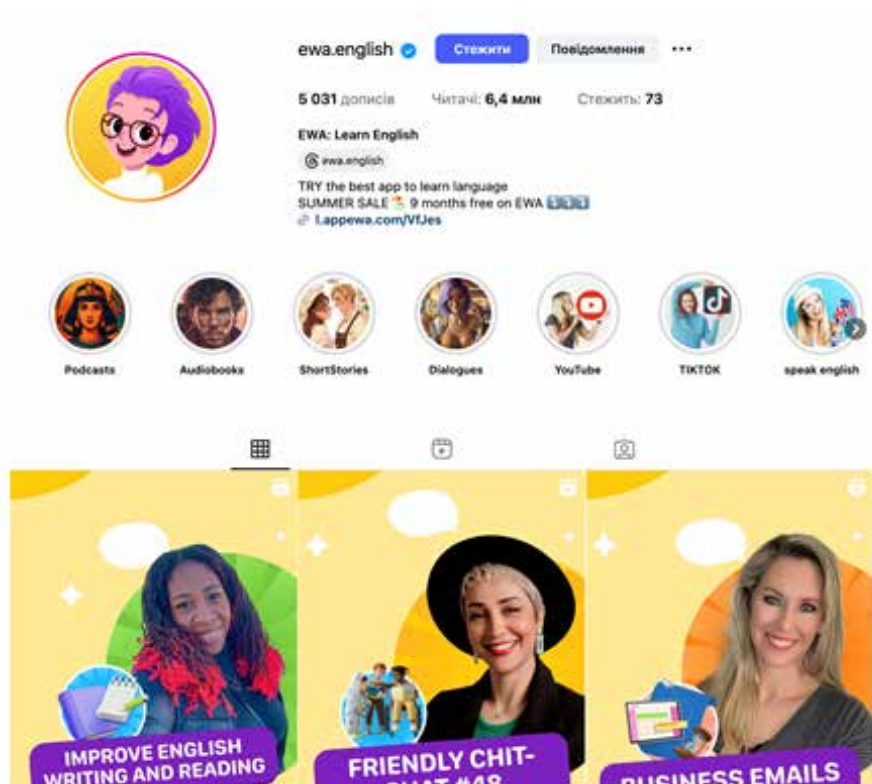

Рис. 3. Офіційний акаунт додатку EWA в Instagram

Канал **@annavelychko_english** – це особистий освітній акаунт Анни Величко (Mrs. Ann), орієнтований на україномовну аудиторію. Біо поєднує англійську та українську мови, акцентує на гуморі, мотивації та сертифі-

кації Cambridge. Контент складається переважно з коротких Reels, каруселей, мотиваційних цитат та порад. Регулярність публікацій – 2–4 на тиждень, активність збережена у 2025 році.

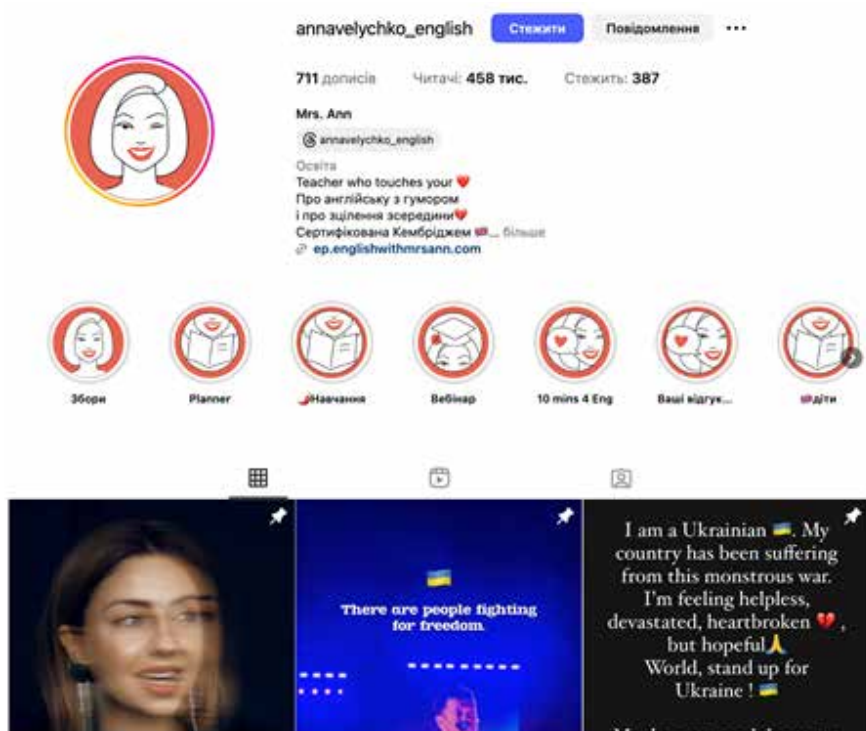

Рис. 4. Особистий освітній акаунт Анни Величко (Mrs. Ann) в Instagram

Тематика зосереджена на вивченні англійської з гумором, мотивацією та особистісним зростанням (healing), поєднуючи лексику, граматику, культуру та підготовку до іспитів. Пости 2025 року охоплюють сучасні життєві теми та навчальні поради. Візуальний стиль яскравий і емоційний, із субтитрами українською та англійською, фото автора, ілюстраціями для мотивування і навчання. Висока інтерактивність через заклики до коментарів і хештеги. Канал зручний для мобільного навчання, із короткими відео та субтитрами, що полегшують сприйняття. Посилання ведуть до платформи для курсів.

Ефективність проявляється у мотиваційному підході, гуморі та інтерактивності, що сприяє практичному засвоєнню матеріалу. Підходить для рівнів A1-C1, з особливим комфортом для початківців завдяки українським поясненням, а також для середнього і просунутого рівнів через мотивацію та живі приклади. Щодо недоліків, то це відсутність повноцінної структури курсу, змішування тем навчання з особистісним розвитком, деяка комерціалізація через просування курсів, можливі складнощі для абсолютних новачків через англомовні ролики без перекладу.

Таким чином, @annavelychko_english – популярний та ефективний канал для емоційного, гумористичного навчання англійської мови серед україномовних користувачів, який рекомендовано доповнювати системними курсами для глибшого вивчення.

Канал @englishwithlucy – це особистий освітній акаунт Люсі, орієнтований на глобальну аудиторію, що вивчає англійську, з акцентом на британську вимову та бізнес-англійську. Біо просуває 30-денну програму вдосконалення вимови. Контент переважно складається з коротких Reels, каруселей та інфографік, регулярно публікується 2-4 рази на тиждень, активність збережена у 2025 році.

Тематика включає лексику, граматику, британську вимову, бізнес-англійську, культурні та кар'єрні аспекти, з практичними порадами й мотивацією. Пости 2025 року охоплюють сучасні життєві теми, тренди у навчанні та просування курсів. Канал зручний для мобільного навчання, з короткими відео та субтитрами, посиланнями на зовнішні ресурси (YouTube, курси). Візуальний стиль яскравий і професійний, із чіткими шрифтами, субтитрами та гумо-

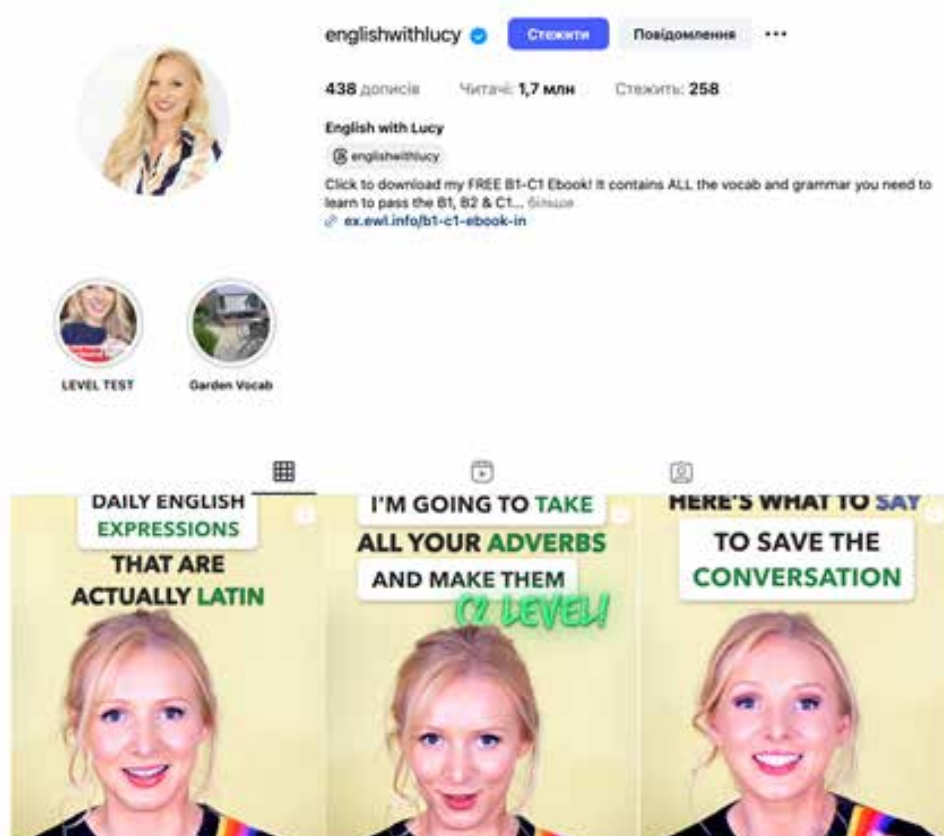

Рис. 5. Особистий освітній акаунт Люсі (Lucy) в Instagram

ристичними елементами, що підсилюють мотивацію. Висока інтерактивність через заклики до коментарів та хештеги.

Ефективність забезпечується харизматичною подачею, чіткими прикладами та регулярним повторенням. Особлива увага до британської вимови сприяє покращенню слухання та артикуляції.

Рекомендовано для рівнів A2-C2:

- A2 – прості фрази та вимова;
- B1-B2 – бізнес-англійська та розширення лексики;
- C1-C2 – просунуті теми автентичності, кар'єри.

До недоліків варто віднести відсутність повної структури курсу, комерційний акцент на програмах, складність для абсолютних початківців через відсутність перекладу, нерегулярність постів.

Аналіз сказаного вище дозволяє зробити висновок, що *@englishwithlucy* є популярним та ефективним ресурсом для мотиваційного навчання з практичним акцентом на British English, ідеальний для доповнення системних курсів. Активний у 2025 році, рекомендовано

активно брати участь у коментарях для закріплення знань.

Канал *@learnenglishwithmusicsg* має просту тематичну структуру, орієнтовану на вивчення англійської мови через музику. Біо позиціонує його як ресурс для вивчення англійської з піснями, з акцентом на запам'ятовування лексики та фраз через популярні мелодії. Контент складається переважно з коротких відео (Reels) з уривками пісень, каруселей з текстовими поясненнями та ілюстраціями, регулярно публікується 2–4 рази на тиждень, активність збережена у 2025 році.

Канал зручний для мобільного навчання завдяки коротким форматам і субтитрам. Інтерактивні завдання сприяють активній участі аудиторії. Візуальний стиль яскравий, музичні мотиви відображені в ілюстраціях і графіці, субтитри допомагають сприймати матеріал. Висока інтерактивність через заклики до коментарів, вікторини та хештеги.

Контент зосереджений на лексиці, ідіомах, фразових дієсловах і культурному контексті пісень, що робить навчання веселим і мотивуючим. Відео охоплюють теми від базових

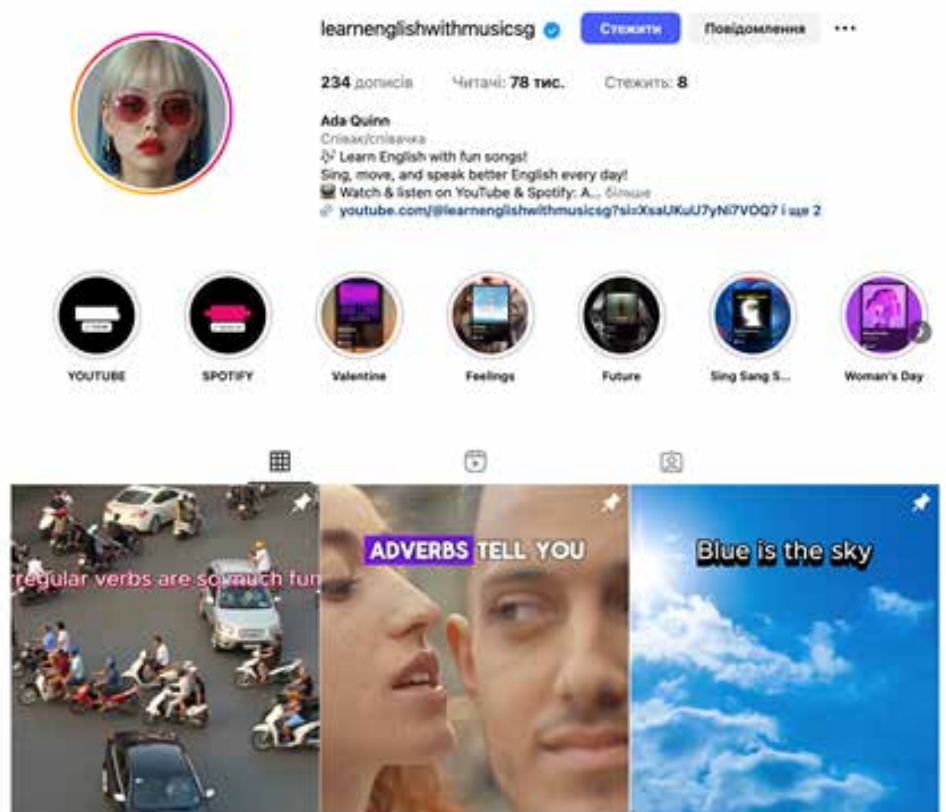

Рис. 6. Акаунт для вивчення англійської мови через музику в Instagram

простих пісень до середніх рівнів з ідіомами та сленгом. Ефективність базується на використанні музики для тренування слухання, вимови та запам'ятовування лексики. Повторення через пісні та вікторини посилюють засвоєння.

Рекомендований для рівнів A1-B2:

- A1-A2 – для базової лексики та слухання через прості пісні;
- B1-B2 – для вивчення ідіом і сленгу;
- C1-C2 – канал може бути надто простим.

Недоліками можна вважати обмеження граматичного матеріалу, нерегулярність оновлень, відсутність повної структури курсу, англійська мова пояснень може бути складною для початківців.

Підсумовуючи сказане вище, зауважимо, що @learnenglishwithmusicsg – зручний і мотивуючий ресурс для навчання англійської через музику, особливо для початківців і середнього рівня. Активний у 2025 році, ідеальний для доповнення системних курсів. Рекомендовано активну участь у коментарях і регулярне повторення матеріалів.

Проведений аналіз освітніх Instagram-каналів, присвячених вивченню англійської мови, засвідчив наявність як сильних сторін (системність подачі матеріалу, інтерактивність, візуальна привабливість), так і певних обмежень (фрагментарність контенту, відсутність адаптації до україномовної аудиторії, брак структурованості у відповідності до рівнів CEFR). Зокрема, було виявлено, що значна частина проаналізованих ресурсів орієнтована на глобального користувача, тоді як специфічні потреби українських здобувачів залишаються недостатньо врахованими.

Виходячи з цього, виникла потреба у розробці власної концептуальної моделі Instagram-акаунту, яка б поєднала системність академічних ресурсів, емоційність і креативність популярних блогів, а також адаптивність до мовних і культурних потреб україномовної аудиторії. Нижче представлено опис такої моделі, що враховує результати аналізу та пропонує оптимізовану структуру для щоденного вивчення англійської мови.

Обґрунтування UX-орієнтованої моделі Instagram-каналу для вивчення англійської мови.

Цільова аудиторія. Запропонована модель Instagram-акаунту орієнтована на користувачів

із рівнями володіння англійською мовою від A1 до C1 (відповідно до шкали CEFR). Контент диференційовано за складністю, що дає змогу залучати як початківців, так і просунутих користувачів. Основну групу становлять молодь та дорослі у віковій категорії 18–40 років, які прагнуть здійснювати щоденну англійську практику. Особливий фокус зроблено на україномовних користувачах, для яких оптимальним є двомовний формат (UA+EN).

Структура контенту. Контентна модель включає кілька форматів:

- Reels (30-60 секунд) – пояснення граматики, вимови, особливостей сленгу та життєвих ситуацій;
- каруселі (3-6 слайдів) – інфографіка на тему “Word of the Day”, граматичні правила, фразові дієслова;
- Stories та Highlights – інтерактивні опитування, квізи, міні-тести та тематичні добірки;
- мотиваційні пости (гумор, цитати, меми з мовними поясненнями);
- колаборації та live-ефіри з викладачами, блогерами й носіями мови.

UX-рішення. Акаунт орієнтований на мобільне користування: усі публікації мають субтитри, великий шрифт і візуальне структурування. Колірна палітра поєднує світлий фон та акцентні відтінки (синій, зелений, помаранчевий). Для навігації використовуються Highlights і серії постів, наприклад, «7 днів із Present Perfect». Важливим елементом є інтерактивність у вигляді Challenge-завдань.

Частота публікацій. Запропонований розклад передбачає:

- Reels – 3 рази на тиждень;
- каруселі – 2 рази на тиждень;
- Stories – щоденно.

Модель залучення. Залучення користувачів відбувається через практику у коментарях (створення власних прикладів), використання хештегів (#EnglishWithFun, #LearnEnglishDaily, #TimeOfEnglish), а також публікацію user-generated content.

Адаптивність за рівнями:

- A1-A2 – пояснення українською з англійськими прикладами;
- B1-B2 – контекстні завдання, робота з автентичними текстами;
- C1 – матеріали з новин, інтерв'ю, музики та серіалів.

Потенційні обмеження та рішення. Виявлені обмеження та їхні можливі вирішення:

- відсутність системності – запровадження серій постів як міні-курсів;
- складність для початківців – використання двомовного контенту;
- залежність від зовнішніх ресурсів – створення автономного навчального циклу в межах публікацій.

Висновки. Запропонована модель освітнього Instagram акаунту поєднує у собі найкращі практики різних форматів цифрового навчання. Вона інтегрує академічну структурованість, характерну для провідних освітніх ресурсів на зразок BBC та Cambridge, що забезпечує системність і відповідність рівням CEFR. Одночасно використано інтерактивні елементи, властиві мобільним додаткам (наприклад, EWA), які підвищують рівень залучення та сприяють формуванню регулярної навчальної звички.

Додатковою складовою є емоційність і персоналізація, запозичені з освітніх блогів, де гумор, меми та неформальні приклади роблять процес навчання більш доступним і мотивуючим. Окремо наголошено на творчому підході до візуалізації контенту – використанні яскравої інфографіки, серій постів та інтерактивних форматів, що підвищують зрозумілість і мобільну зручність.

Таким чином, модель орієнтована не лише на інформативність, а й на користувацький досвід (UX), що передбачає зручну навігацію, короткі та адаптивні матеріали, двомовність (UA+EN) для початківців і поступове ускладнення контенту для просунутих рівнів. У результаті Instagram акаунт набуває функцій сучасного, зручного та інноваційного освітнього інструменту, здатного забезпечити щоденну англомовну практику та сприяти формуванню відповідних мовленнєвих навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луценко Є. О., Григор'єва С. В. Соціальні мережі як феномен сучасного суспільства. *Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі: Матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф.* 13 грудня 2024 р. Харків: НТУ «ХПІ», 2024. С. 69–73. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstreams/72700873-17a1-43dd-9864-bc835ea0975d/download>
2. BBC Learning English. Instagram-акаунт @bbclearningenglish URL: <https://www.instagram.com/bbclearningenglish>
3. Cambridge English. Instagram-акаунт @cambridgeenglish URL: <https://www.instagram.com/cambridgeenglish>
4. Carpenter, J. P., Morrison, S. A. How and Why are Educators Using Instagram? *Teaching and Teacher Education*. Volume 96, 2020. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103149>
5. Douglas, N.K.M., Scholz, M., Myers, M.A. et al. Reviewing the Role of Instagram in Education: Can a Photo Sharing Application Deliver Benefits to Medical and Dental Anatomy Education? *Med.Sci.Educ.* 29, 2019. 1117-1128. URL: <https://doi.org/10.1007/s40670-019-00767-5>
6. English with Lucy. Instagram-акаунт @englishwithlucy URL: <https://www.instagram.com/englishwithlucy>
7. EWA English. Instagram-акаунт @ewa.english URL: <https://www.instagram.com/ewa.english>
8. Greenhow, C., Galvin, S. M., & Staudt Willet, K. B. What Should Be the Role of Social Media in Education? *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 6(2), 2019. 178-185. URL: <https://doi.org/10.1177/2372732219865290>
9. Learn English with Music. Instagram-акаунт @learnenglishwithmusicsg URL: <https://www.instagram.com/learnenglishwithmusicsg>
10. Merriam-Webster Online Dictionary. Social network URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20network>
11. Mrs. Ann. Instagram-акаунт @annavelychko_english URL: https://www.instagram.com/annavelychko_english
12. Salo, M. & Pirkkalainen, H. & Koskelainen, T. Technostress and Social Networking Services: Explaining Users' Concentration, Sleep, Identity, and Social Relation Problems. *Information Systems Journal*, 29, 2018. 408-435. URL: <https://doi.org/10.1111/isj.12213>
13. Salehudin M., Hamid A. Instagram User Experience in Learning Graphic Design. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (IJIM)*. Vol. 14, No. 11, 2020. 183-199. URL: <https://doi.org/10.3991/ijim.v14i11.13453>
14. Schukei, A. A Guide to Using Instagram in the Classroom. *The Art of Education University*. 2018. URL: <https://theartofeducation.edu/2018/04/09/a-guide-to-using-instagram-in-the-classroom/>
15. The History of Social Networking: How It All Began! URL: <https://1stwebdesigner.com/history-of-social-networking/>

REFERENCES:

1. Lutsenko, Yel., & Hryhorieva, S. (2024). Sotsialni merezhi yak fenomen suchasnoho suspilstva [Social Networks as a Phenomenon of Modern Society.] *The Development of Modern Ukrainian Society in Sociological Terms: Materials*

- of the XI International Scientific and Practical Conference. Kharkiv: NTU "KhPI", 69–73. Retrieved from: <https://repository.kpi.kharkov.ua/bitstreams/72700873-17a1-43dd-9864-bc835ea0975d/download> [in Ukrainian]
2. BBC Learning English. Instagram-акаунт @bbclearningenglish. Retrieved from: <https://www.instagram.com/bbclearningenglish>
3. Cambridge English. Instagram-акаунт @cambridgeenglish. Retrieved from: <https://www.instagram.com/cambridgeenglish>
4. Carpenter, J. P., Morrison, S. A. (2020). How and Why are Educators Using Instagram? *Teaching and Teacher Education*. Volume 96. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103149>
5. Douglas, N.K.M., Scholz, M., Myers, M.A. et al. (2019). Reviewing the Role of Instagram in Education: Can a Photo Sharing Application Deliver Benefits to Medical and Dental Anatomy Education? *Med.Sci.Educ.* 29. 1117-1128. Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s40670-019-00767-5>
6. English with Lucy. Instagram-акаунт @englishwithlucy. Retrieved from: <https://www.instagram.com/englishwithlucy>
7. EWA English. Instagram-акаунт @ewa.english. Retrieved from: <https://www.instagram.com/ewa.english>
8. Greenhow, C., Galvin, S. M., & Staudt Willet, K. B. (2019). What Should Be the Role of Social Media in Education? *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 6(2). 178-185. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/2372732219865290>
9. Learn English with Music. Instagram-акаунт @learnenglishwithmusicsg. Retrieved from: <https://www.instagram.com/learnenglishwithmusicsg>
10. Merriam-Webster Online Dictionary. Social network. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20network>
11. Mrs. Ann. Instagram-акаунт @annavelychko_english. Retrieved from: https://www.instagram.com/annavelychko_english
12. Salo, M. & Pirkkalainen, H. & Koskelainen, T. (2018). Technostress and Social Networking Services: Explaining Users' Concentration, Sleep, Identity, and Social Relation Problems. *Information Systems Journal*, 29. 408-435. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/isj.12213>
13. Salehudin M., Hamid A. (2020). Instagram User Experience in Learning Graphic Design. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)*. Vol. 14, No. 11. 183-199. Retrieved from: <https://doi.org/10.3991/ijim.v14i11.13453>
14. Schukei, A. (2018). A Guide to Using Instagram in the Classroom. *The Art of Education University*. Retrieved from: <https://theartofeducation.edu/2018/04/09/a-guide-to-using-instagram-in-the-classroom/>
15. The History of Social Networking: How It All Began! Retrieved from: <https://1stwebdesigner.com/history-of-social-networking/>

Дата надходження статті: 12.08.2025

Дата прийняття статті: 23.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364.013:316.422(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.24>

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, вул. Кільцева дорога, 3-А, м. Київ, Україна, 03187

ORCID: 0000-0001-8238-1289

Андрій ГРИНЬКІВ

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ, Україна, 01601

ORCID: 0000-0002-1423-0101

Євген ПАНЮШКІН

аспірант кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, вул. Кільцева дорога, 3А, м. Київ, Україна, 03187

ORCID: 0009-0008-6446-4783

Бібліографічний опис статті: Любарець, В., Гриньків, А., Панюшкін, Є. (2025). Соціальна резильєнтність як стратегічний принцип трансформації системи соціальних послуг в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 183–193, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.24>

СОЦІАЛЬНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРИНЦИП ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано розвиток концепції життєстійкості від індивідуальних характеристик до мультисистемного підходу, що охоплює особистісний, сімейний, громадський та інституційний рівні. Досліджено практичну реалізацію резильєнтного підходу через створення мережі Центрів життєстійкості як інноваційної організаційної моделі. Метою статті є аналіз реформаторських підходів у соціальній сфері України крізь призму принципу резильєнтності з фокусом на нові інституційні моделі та зміну управлінської логіки соціальних послуг в умовах воєнного часу.

Проаналізовано фундаментальну трансформацію управлінської парадигми соціальних послуг, а саме перехід від патерналістської моделі радянського типу до партнерської системи, впровадження людиноцентричного підходу. Досліджено соціальну резильєнтність як детермінуючий принцип системного реформування національної системи соціальних послуг України в умовах збройного конфлікту. Концептуалізовано Центри життєстійкості як інституційну операціоналізацію резильєнтного підходу в соціальній політиці.

Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення стратегії розвитку соціальної сфери України, розробки критеріїв оцінки ефективності соціальних реформ та адаптації міжнародного досвіду побудови резильєнтних систем соціального захисту. Соціальна резильєнтність функціонує як інтегральна концептуальна рамка, що визначає перехід до проактивного превентивного підходу, зорієнтованого на розвиток людського та соціального капіталу. Мережа Центрів життєстійкості демонструє парадигматичний перехід до інтегрованої мультисистемної підтримки, що синтезує психосоціальні інтервенції та процеси громадської мобілізації.

Ключові слова: соціальна резильєнтність, життєстійкість, соціальні послуги, реформування, Центри життєстійкості, людиноцентричний підхід, воєнний час.

Vladyslava LIUBARETS

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of Intellectual Systems and Digital Technologies, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, 3-A Kiltseva doroha str., Kyiv, Ukraine, 03187

ORCID: 0000-0001-8238-1289

Andrii HRYNKIV

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Policy, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, 9 Pyrohova str., Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0000-0002-1423-0101

Yevhen PANIUSHKIN

Postgraduate of the Department of Intellectual Systems, and Digital Technologies, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, 3-A Kiltseva doroha str., Kyiv, Ukraine, 03187

ORCID: 0009-0008-6446-4783

To cite this article: Liubarets, V., Hrynkiv, A., Paniushkin, Ye. (2025). Sotsialna rezylentnist yak stratehichnyi pryntsyp transformatsii systemy sotsialnykh posluh v Ukraini [Social resilience as a strategic principle for transforming the social services system in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 183–193, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.24>

SOCIAL RESILIENCE AS A STRATEGIC PRINCIPLE FOR TRANSFORMING THE SOCIAL SERVICES SYSTEM IN UKRAINE

The article analyzes the evolution of the concept of resilience from individual characteristics to a multisystem approach encompassing personal, family, community, and institutional levels. The practical implementation of the resilient approach is examined through the establishment of a network of Resilience Centers as an innovative organizational model.

The purpose of the article is to analyze reformist approaches in the social sphere of Ukraine through the prism of the resilience principle, with a focus on new institutional models and the transformation of the managerial logic of social services under wartime conditions.

A fundamental transformation of the managerial paradigm of social services is analyzed: the shift from the paternalistic Soviet-type model to a partnership-based system and the introduction of a human-centered approach. Social resilience is studied as a determining principle of systemic reform of the national social services system of Ukraine in the context of armed conflict. Resilience Centers are conceptualized as the institutional operationalization of the resilience approach in social policy.

The results of the study can be used to improve the strategy for the development of Ukraine's social sphere, to develop criteria for evaluating the effectiveness of social reforms, and to adapt international experience in building resilient social protection systems. Social resilience functions as an integral conceptual framework defining the transition to a proactive preventive approach oriented toward the development of human and social capital. The network of Resilience Centers demonstrates a paradigmatic shift toward integrated multisystem support that synthesizes psychosocial interventions and community mobilization processes.

Key words: social resilience, resilience, social services, reform, Resilience Centers, human-centered approach, wartime.

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентні соціальні виклики, вимагаючи комплексної трансформації системи соціальних послуг. В умовах кризи поняття **соціальної резильєнтності** (життєстійкості) виходить на передній план як стратегічний принцип реформ. Соціальна резильєнтність у науковому дискурсі визначається як здатність особистостей, груп і спільнот адаптуватися до стресових ситуацій, відновлюватися після потрясінь та зберігати базові функції суспільного життя. У сфері соціального захисту ця концепція реалізується через механізми підтримки, які знижують психосоціальне та матеріальне навантаження. З початком війни питання соціальної стійкості та адаптивності населення набули вирішаль-

ного значення, оскільки суспільство переживає масовий стрес і травматичний досвід.

Уряд України визнав необхідність зміцнення резильєнтності як основи соціальної політики в умовах війни. Зокрема, було запроваджено експериментальні проєкти, спрямовані на підвищення спроможності територіальних громад забезпечувати необхідні послуги в кризових обставинах – від формування життєстійкості громад до соціальної підтримки військових і їхніх сімей. Актуальність дослідження зумовлена як нагальною потребою посилення стійкості соціальної системи під час війни, так і необхідністю адаптації найкращого міжнародного досвіду – від стандартів ООН у сфері прав дітей до практик інших країн у розвитку життєстійких громад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У міжнародному дискурсі поняття життєстійкості розвивалося від трактування як емоційності (Block & Block, 1980) та захисних механізмів (Rutter, 1987) до розуміння як динамічного процесу позитивної адаптації (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000). Сучасні підходи акцентують мультисистемний вимір (Ungar, Theron, Murphy & Jefferies, 2021; Southwick, Bonanno, Masten, Panter-Brick & Yehuda, 2014), а систематичні огляди підтверджують роль соціальної підтримки, емоційної регуляції та економічної стабільності у формуванні стійкості (Schäfer et al., 2024; Abate et al., 2024). Концепт закріплений і в стратегічних документах – Сендайська рамкова програма (Patel, Rogers, Amlôt & Rubin, 2017) та рекомендації APA (2014).

В українській науці питання життєстійкості досліджуються на різних рівнях. Зокрема, вивчається вплив хронічного стресу на молодь (Мозова, 2024), поведінкові стратегії подолання бойового стресу (Сімоненко і Костюніна, 2024), психологічна гнучкість студентів (Сиврюкська, 2024), роль дитячо-батьківських відносин у молодших школярів (Честяков, Гнатюк і Прокоп, 2025), співвідношення психологічної витривалості та життєстійкості (Борисенко, 2025), можливості розвитку життєстійкості українців (Сундукова, 2024), а також особистісно-професійні аспекти (Панченко і Рожок, 2024). Важливими є монографічні узагальнення (Когут, 2025) та прикладні дослідження щодо послуг з формування життєстійкості в громадах (Єнгаличева і Гордєєва, 2025) і резильєнтності педагогів (Полілуєва і Сахно, 2024).

Метою даного дослідження є аналітичний огляд реформаторських підходів у соціальній сфері України крізь призму принципу резильєнтності, із фокусом на нові інституційні моделі та зміну управлінської логіки соціальних послуг в контексті воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження виконане на основі якісного аналізу нормативних документів, звітів та наукових публікацій щодо реформування соціальних послуг в Україні в 2022–2024 рр. Використано міждисциплінарний підхід: синтез теорії соціальної роботи, соціальної педагогіки, державного управління та соціології. Спираючись на офіційні дані Міністерства соціальної політики, оцінено первинні результати експериментальних проєктів,

враховано експертні оцінки та публічні обговорення перебігу реформи (зокрема, виступи Міністерки соціальної політики О. Жолнович). Такий підхід дозволяє прослідкувати логіку реформ як цілісну систему, де резильєнтність є об'єднавчим принципом.

Життєстійкість (resilience) зазвичай розуміють як здатність успішно адаптуватися до труднощів та відновлюватися після стресових подій. Американська психологічна асоціація визначає життєстійкість як «процес успішної адаптації в умовах нещастя, травм, трагедій, загроз чи інших значних стресових чинників» (APA, 2014). Важливо відзначити, що науковці тлумачать життєстійкість як рису особистості, процес або результат адаптації. Сучасні підходи підкреслюють, що життєстійкість не є бінарною ознакою (присутня чи відсутня), а існує на *континуумі* – її рівень може відрізнятися у різних сферах життя людини (Pietrzak, Southwick, 2011).

Ранні дослідження розглядали життєстійкість переважно як особистісну рису (наприклад, *его-стійкість* у дослідженнях (Block, Block 1980) або як функцію самоповаги і самоефективності (Rutter, 1987). Згодом утвердилася динамічна концепція: життєстійкість визначають як «динамічний процес позитивної адаптації в контексті значних труднощів» (Luthar et al., 2000).

Тобто акцент змістився з вроджених рис на процес взаємодії людини з оточенням і стресором, набирає ваги екологічний та мультисистемний підхід до життєстійкості. Він розглядає стійкість як властивість не лише окремої особи, але й сімей, організацій, спільнот і цілих суспільств, що перебувають у взаємодії. Згідно з цим підходом, реакція індивіда на стрес завжди вбудована в ширший контекст – родинні стосунки, соціальні мережі, культура, економічні умови, інституції, політика тощо. Кожен із цих рівнів може бути більш-менш життєстійким сам по собі і тим самим або підтримувати, або послаблювати стійкість окремої людини (Sherrieb et al., 2010; Walsh, 2006).

Такий багаторівневий погляд знаходить відображення в понятті «multisystemic resilience» (мультисистемна життєстійкість). Як зазначає М. Унгар, життєстійкість – це результат взаємодії *біологічних, психологічних, соціальних та екологічних систем*, які спільно допомагають індивіду або спільноті витримати та успішно пристосуватися до стресу (Ungar et al., 2021).

Таким чином, сучасні теорії виходять за межі моделі «вродженого імунітету» до травми і включають підтримуючі фактори та процеси на різних рівнях (від генів і нейрофізіології – до сім'ї, громади і культури). Цей зсув у парадигмі означає, що замість фокусування тільки на негативних наслідках стресу, дослідники та практики все більше уваги приділяють тому, *що допомагає людям не зламатися* і навіть зростати через випробування. У соціальних і гуманітарних наукових колах поняття життєстійкості також застосовується широко – від дослідження стійкості громад до змін (економічних, екологічних, політичних), культурної стійкості (збереження і трансформація культурних практик під тиском глобальних процесів) (Southwick et al., 2014).

Важливо зазначити, що єдиної універсальної дефініції життєстійкості досі не існує – це поняття залишається *«амбінним»* і може акцентувати різні аспекти залежно від дисциплін. Проте більшість визначень сходяться на ідеї здатності продовжувати нормально функціонувати або швидко відновитися попри удари долі (Schäfer et al., 2024). Деякі дослідники також розрізняють резистентність (опірність – коли проблемні симптоми взагалі не розвиваються) та відновлення (коли симптоми були, але людина їх пододала) як різні прояви життєстійкості. Іншими словами, хтось може «не зламатися» відразу, а хтось – впасти, але підвестися. Обидва сценарії – прояви життєстійкості. Отже, науковий консенсус сьогодні полягає в розгляді життєстійкості як комплексного динамічного явища, що охоплює численні рівні й механізми адаптації впродовж часу.

Життєстійкість формується під впливом сукупності захисних і ризикових факторів, які можуть діяти на рівні особистості, найближчого соціального оточення та ширшого середовища. Численні емпіричні роботи останнього десятиліття присвячені виявленню цих факторів та оцінці їх внеску у стійкість до різних видів стресу (війни, стихійні лиха, пандемії, особисті травми тощо).

Один із найнадійніших предикторів життєстійкості – наявність поруч підтримуючих людей. Емоційна підтримка з боку родини, друзів, громади істотно підвищує здатність особи впоратися зі стресом. Систематичний огляд 50 досліджень (2015–2024) показав, що *вищий соціально-*

економічний статус та особливо відчуття соціальної підтримки стабільно пов'язані з більш резильєнтними реакціями на суспільні кризи. До внутрішніх факторів, що допомагають переносити труднощі, належать оптимізм, почуття власної ефективності, здатність регулювати емоції та гнучко мислити. Так, позитивний погляд на майбутнє і віра у власні сили (self-efficacy) асоціюються з кращою адаптацією після травм. Навички емоційної регуляції та психологічна гнучкість – тобто уміння керувати своїми емоціями і змінювати стратегії подолання в залежності від ситуації – теж виявилися потужними факторами стійкості (Schäfer et al., 2024). Асертивність можна розглядати як ще один важливий внутрішній ресурс життєстійкості. Вона передбачає здатність діяти цілеспрямовано, зберігаючи контроль над власними емоціями, не піддаючись зовнішньому тиску чи маніпуляціям, водночас поважаючи потреби інших. Асертивна поведінка поєднує раціональне відстоювання власних інтересів із відкритим вираженням позиції та емоцій, що дозволяє людині досягати цілей без порушення соціальної рівноваги (Liubarets, 2022).

У деяких дослідженнях відзначено, що релігійність або духовні переконання можуть слугувати ресурсом стійкості. Віра, світогляд, приналежність до релігійної громади дають людині відчуття сенсу і підтримки, що полегшує переживання страждань. Релігійна свідомість у такому випадку виконує роль базового регулятора соціальних відносин, оскільки релігійні норми стають одними з ключових орієнтирів поведінки в межах спільноти (Гриньків, 2015, с. 14). Хоча вплив цього чинника варіює між культурами, мета-аналіз зафіксував помірний позитивний ефект залученості в релігійні практики на рівень життєстійкості (ефект ~ 0.23) (Abate et al., 2024).

Окрім особистих і соціальних ресурсів, важливими є економічна стабільність, доступ до базових послуг, безпека проживання. Вищий дохід та рівень добробуту статистично пов'язані з меншою психопатологією після масових стресових подій (Schäfer et al., 2024). На суспільному рівні також говорять про «резильєнтні інституції» – ефективні державні та громадські структури, які в кризовій ситуації можуть підтримати населення. Якщо такі інституції діють, то громада загалом проявляє більшу життєстійкість.

Метаналіз (Abate et al., 2024) продемонстрував, що спеціальні програми психологічної

допомоги *дійсно можуть покращити* резильєнтність у різних груп. Зокрема, когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), майндфулнес-тренінги та інші комплекси *навчання навичкам стрес-менеджменту* показали значущі позитивні ефекти.

Воєнний конфлікт на території України спричинив системні соціальні деструкції, що проявилися у масштабних міграційних процесах, порушенні соціальної безпеки та поширенні психологічних травматичних станів серед цивільного населення та військовослужбовців. Емпіричні дослідження засвідчують критичний рівень психологічного навантаження на українське суспільство. За даними соціологічної компанії Gradus Research, проведеними в рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я, 77% респондентів у 2024 році відчували перманентний стрес або інтенсивну тривогу. Аналогічні результати демонструє дослідження Київського міжнародного інституту соціології, згідно з яким 87% українців зазнали стресових впливів протягом 2024 року. У відповідь на означені виклики державна соціальна політика зазнала концептуальної трансформації, переорієнтувавшись на принципи підтримки соціальної резильєнтності населення. Резильєнтний підхід передбачає методологічний перехід від пасивних форм матеріальної підтримки до активного формування адаптивних здібностей індивідів і соціальних груп у подоланні кризових ситуацій.

Практична реалізація даної концепції знайшла втілення в експериментальному проєкті з розвитку життєстійкості, ініційованому Міністерством соціальної політики України наприкінці 2023 року, метою якого стало створення системних умов для підтримки психічного здоров'я та соціального благополуччя громадян, що перебувають у кризових обставинах (Гриньків, 2024). Означений проєкт концептуалізується не лише як автономна соціальна послуга, а як інтегральний компонент державної культурної та соціальної політики. Таким чином, резильєнтність набула статусу фундаментального принципу організації соціальної роботи в умовах воєнного часу, виконуючи функції як стратегічної цілі, так і критерію оцінки ефективності соціальних реформ.

У процесі структурної трансформації національної системи соціальних послуг імплемента-

товано інноваційні організаційні моделі, що операціоналізують концепт соціальної резильєнтності у практичній площині. Ключовим інституційним нововведенням, розробленим як відповідь на екстремальні соціальні виклики воєнного періоду, стала розбудова мережі Центрів життєстійкості.

Означені центри представляють інноваційний для української соціальної інфраструктури організаційний формат, концептуалізований з метою деконцентрації комплексної психосоціальної підтримки та її наближення до рівня територіальних громад. Пілотна фаза проєкту була ініційована у 2023 році, а станом на травень 2024 року мережа налічувала функціонуючі підрозділи у 22 регіонах України. Особливої уваги заслуговує той факт, що два центри були створені у громадах, що зазнали примусової релокації з зони активних бойових дій (Сартанська територіальна громада у Львівській області та Мелітопольська – у Запорізькій), виконуючи функцію опорних центрів соціальної адаптації для внутрішньо переміщених осіб.

Груповий формат роботи, згідно з професійними спостереженнями фахівців, виступає каталізатором процесів соціальної інтеграції та взаємопідтримки, прискорюючи адаптивні механізми індивідів до трансформаційних життєвих обставин. Функціональне призначення центрів виходить за межі кризового втручання, охоплюючи превентивну та розвиткову складові, що сприяють формуванню у локальних спільнотах культури взаємодопомоги та соціальної згуртованості.

Діяльність Центрів життєстійкості спрямована на розвиток адаптивного потенціалу територіальних громад та формування мереж горизонтальної соціальної підтримки, що забезпечує ефективне реагування на соціальні дисфункції. Як зазначають представники Міністерства соціальної політики, стратегічна мета проєкту полягає не лише у впливі на кризові наслідки, але й у посиленні автономного потенціалу громад щодо протистояння майбутнім соціальним викликам.

Створення даної інституційної структури засвідчує перехід державної соціальної політики від реактивної моделі втручання до проактивної стратегії превенції та розвитку, базованої на принципі життєстійкості як фундаментальної умови суспільної стабільності.

Організаційно-правовий статус Центрів життєстійкості визначено як експериментальний державний проект з формування життєстійкості згідно з постановою Кабінету Міністрів України №1049 від 03.10.2023 року. Координаційні функції покладено на Міністерство соціальної політики України, тоді як фінансове забезпечення та адміністративне управління здійснюється через Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, який виконує роль національного замовника послуг.

Фонд реалізує функції організації конкурсного відбору постачальників послуг та територіальних громад-учасниць, укладаючи договірні відносини щодо імплементації послуг на місцевому рівні. Дана модель являє собою форму державно-приватного партнерства у соціальній сфері, де держава через уповноважений фонд здійснює закупівлю соціальних послуг у виконавців – комунальних або недержавних організацій – для визначених категорій отримувачів.

У контексті функціонування Центрів життєстійкості це означає, що у більшості територіальних громад послуги надаються неурядовими організаціями або комунальними установами, відібраними на конкурсній основі, що виключає необхідність створення нових штатних бюрократичних структур. Залучення недержавних організацій розширює ресурсну базу та інноваційний потенціал проекту завдяки притаманним таким організаціям характеристикам гнучкості та клієнтоорієнтованості.

Більшість надавачів, відібраних для реалізації послуги, представлені недержавним сектором, який проходить спеціалізовану підготовку з новітніх методологічних підходів, зокрема розвитку життєстійкості та технологій підтриманого проживання, за підтримки державних та міжнародних партнерів. Центри життєстійкості стали практичною маніфестацією переходу до партнерської моделі надання соціальних послуг.

Реформування національної системи соціальних послуг під впливом концепції соціальної резильєнтності супроводжується фундаментальною трансформацією управлінської парадигми. Традиційна модель, успадкована від радянської системи соціального забезпечення, характеризувалася патерналістськими принципами функціонування: держава виступала

монополічним постачальником стандартизованих послуг з акцентом на утриманні соціально вразливих категорій населення у закритих інституційних установах (інтернатах, притулках), де отримувачі допомоги розглядалися як пасивні об'єкти державної опіки. Альтернативна модель базується на принципах партнерства зацікавлених сторін – держави, територіальних громад, громадських організацій та безпосередніх отримувачів послуг – з дотриманням основоположних цінностей людської гідності та особистісної автономії.

Міжнародний досвід засвідчує необхідність відмови від надмірної інституціоналізації соціальних послуг: редукція кількості стаціонарних закладів повинна супроводжуватися паралельним зростанням обсягу соціальних послуг на рівні територіальних громад. Ресурси, вивільнені внаслідок оптимізації інтернатної системи, доцільно реалювати на розвиток превентивних послуг догляду та підтримки.

Українська реформа соціального захисту дотримується означеного принципу. Національна стратегія деінституціалізації, ухвалена у 2017 році, набула додаткового імпульсу в умовах воєнного стану: процеси ліквідації або функціональної трансформації інтернатних установ прискорилися, а ресурси переорієнтовуються на розвиток локальних послуг підтриманого проживання, денного догляду та соціального супроводу в громадах.

Новий управлінський підхід характеризується активним залученням недержавних надавачів послуг – громадських, благодійних організацій, а подекуди й бізнесу – через механізми соціального замовлення. Якщо раніше держава фактично монополізувала надання більшості соціальних послуг, то тепер вона дедалі більше виконує функцію координатора і гарант-аудитора якості, купуючи послуги у тих, хто може їх надати найкраще. Створення національного закупівельника соціальних послуг при Міністерстві (на базі вищезгаданого Фонду) – один із кроків до впровадження цієї моделі. Такий централізований закупівельник здатен оголошувати прозорі конкурси і брати на себе складні процедурні питання, з якими маленькі громади не завжди можуть впоратися. Наприклад, у сфері соціально-психологічної реабілітації дітей постраждалих від війни, вже застосовується схема: громада формує запит на послугу,

а державний закупівельник проводить відбір найкращого надавача і фінансує послугу, захищаючи всі організаційні моменти. Це дозволяє поєднати переваги конкуренції (пошук найбільш професійного виконавця, в тому числі серед НГО) із гарантіями державного фінансування.

У результаті відносини між державними структурами і недержавними перетворюються на партнерські: замість стихійного волонтерського дублювання або паралельних систем допомоги (Гриньків, Петрунчак, 2024) формується єдина система, де всі надавачі дотримуються єдиних стандартів і працюють задля спільної мети. Міністерство офіційно декларує рівне залучення недержавних організацій: «Всіх, кого ми відбираємо в системі, більшість – недержавні надавачі... Вони навчаються [новим підходам] так само, і ми передбачаємо, що користуватися системою будуть усі надавачі соціальних послуг незалежно від статусу». Ці слова Міністерки О. Жолнович під час публічної дискусії підтверджують: більше немає протиставлення «державні vs благодійні» – натомість вибудовується мережа партнерства, де держава, громада і третій сектор спільно планують і реалізують соціальні послуги.

Фундаментальним зрушенням у логіці управління соціальними послугами є імплементація людиноцентричного підходу, який позиціонує отримувача послуг як центральний суб'єкт системи з урахуванням його індивідуальних потреб та збереженням людської гідності. Практична операціоналізація даного підходу проявляється у впровадженні механізмів, що забезпечують підвищення автономії реципієнтів соціальної допомоги. Одним з таких інноваційних механізмів є монетизація соціальних послуг або система «portable funding» («гроші ходять за отримувачем»), що дозволяє індивідам самостійно обирати постачальників необхідних послуг.

Загальна філософія реформування соціальної сфери базується на принципі «Nothing about us, without us» («ніяких рішень про людину без людини»), що передбачає активну участь бенефіціарів у процесах прийняття рішень щодо форм та характеру соціальної підтримки. Система оцінки потреб, яка поступово впроваджується на загальнонаціональному рівні, ґрунтується на розробці індивідуальних планів підтримки у консультації з отримувачами

послуг з акцентом на ідентифікації та розвитку їхніх сильних сторін замість виключного фокусування на дефіцитах та обмеженнях.

Такий концептуальний перехід від патерналістської моделі до підходу, заснованого на принципах емпатерменту (розширення прав та можливостей), являє собою сутнісний прояв поваги до людської гідності у практиці соціальної роботи. Паралельно з концептуальними змінами відбувається розвиток цифрових інструментів обліку та моніторингу соціальних послуг, включаючи Єдину інформаційну систему соціальної сфери, реєстр надавачів послуг, електронні системи кейс-менеджменту тощо. Процес цифровізації виконує подвійну функцію: оптимізує адміністративні процеси та підвищує їх прозорість і підконтрольність громадськості (Hrynkiw, 2025).

Перехід від патерналістської до партнерської логіки функціонування системи соціальних послуг може бути концептуалізований через призму трансформації ролей та функцій ключових акторів:

- держава змінює свою роль з позиції опікуна-монополіста на функцію стратегічного партнера та регулятора;
- територіальні громади трансформуються з пасивних адміністративних одиниць в активних агентів соціальних змін;
- недержавні організації еволюціонують від периферійних благодійних суб'єктів до рівноправних постачальників професійних соціальних послуг.

У центрі трансформованої системи позиціонується людина як активний суб'єкт, який отримує не соціальну допомогу у формі подачки, а професійний сервіс, спрямований на забезпечення гідного життя та розкриття особистісного потенціалу.

У сучасному міжнародному дискурсі акумульовано значний емпіричний досвід реалізації програм, спрямованих на підвищення рівня життєстійкості як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. Дані ініціативи впроваджуються широким спектром суб'єктів – від міжнародних організацій та національних урядів до академічних інституцій та організацій громадянського суспільства.

Звернення до компаративного аналізу міжнародних практик у контексті даного дослідження має подвійне концептуальне значення.

По-перше, воно демонструє відповідність стратегії підвищення резильєнтності загально-світовим тенденціям, інституціоналізованим у документах ООН, Європейського Союзу та провідних міжнародних інституцій. По-друге, конкретні приклади таких практик, як мережа «Resilience Hubs» у Сполучених Штатах або освітні програми розвитку життєстійкості у Великій Британії та Австралії, дозволяють оцінити потенціал інтеграції українських реформ у ширший глобальний контекст та позиціонувати національний досвід як унікальний кейс побудови резильєнтної системи соціального захисту в умовах збройного конфлікту.

У багатьох країнах функціонують спеціалізовані освітні програми, спрямовані на формування навичок життєстійкості серед різних демографічних груп. Великобританія з початку 2000-х років впроваджує програму «Friends Resilience» для учнів загальноосвітніх закладів, метою якої є розвиток емоційної стійкості та механізмів подолання тривожних станів. Дана модульна програма отримала рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я як ефективний інструмент профілактики психологічних розладів.

В Австралії успішно функціонує проект «The Resilience Project», започаткований у 2015 році, що реалізує в системі шкільної освіти інтерактивні заняття з розвитку усвідомленості, емпатії та вдячності як фундаментальних компонентів психологічного благополуччя дітей (The Resilience Project, 2025).

У Сполучених Штатах розширюється мережа так званих «Resilience Hubs» – спеціалізованих громадських центрів, створених для надання підтримки населенню як у повсякденних умовах, так і під час надзвичайних ситуацій.

Протягом останнього десятиліття ООН та інші міжнародні структури активно інтегрують концепцію резильєнтності в гуманітарні стратегії. Сендайська рамкова програма зі зменшення ризиків стихійних лих, прийнята у 2015 році, визначає як стратегічну мету «підвищення стійкості держав і громад до лих» та закликає до парадигматичного переходу від реактивного реагування на катастрофи до проактивної превенції шляхом посилення локальної готовності (Patel et al., 2017).

Спеціалізовані агентства ООН (UNICEF, UNDP, UNHCR) у своїх програмних документах систематично акцентують розбудову жит-

тєстійкості як ключовий напрям діяльності стосовно вразливих громад у зонах конфліктів, біженців та економік, що зазнають кризових впливів. Зокрема, Європейська Комісія спільно з UNICEF у 2022 році ініціювала програму «UNITE» з бюджетом 2,7 млн євро, спрямовану на зміцнення психологічної стійкості внутрішньо переміщених українців та приймаючих громад через проведення тренінгів для соціальних працівників та створення молодіжно-орієнтованих просторів (UNICEF, 2025).

Світовий банк також інтегрував концепт резильєнтності у програми розвитку, акцентуючи соціальну стійкість спільнот до економічних шоків, адаптивність систем охорони здоров'я та гнучкість інфраструктурних систем. Таким чином, на міжнародному рівні життєстійкість стала інтегральним компонентом дискурсу сталого розвитку та гуманітарної допомоги.

Сучасна практика розвитку життєстійкості характеризується методологічним плюралізмом, охоплюючи підготовку до стихійних лих, психологічну просвіту, розвиток компетентностей вразливих груп населення та інституційне реформування. Спільним концептуальним знаменником цих ініціатив є проактивний підхід: замість реактивного очікування негативних наслідків та боротьби з ними постфактум, стратегічний акцент робиться на превенції та зміцненні систем (як індивідуальних, так і колективних) з метою мінімізації деструктивного впливу стресових факторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє концептуалізувати соціальну резильєнтність як фундаментальний стратегічний принцип системної трансформації національної системи соціальних послуг в Україні. Резильєнтність уможливорює здатність суспільства не лише до адаптації в умовах екстремальних викликів збройного конфлікту, але й до структурного відновлення та розвитку на основі інноваційних методологічних підходів.

Соціальна резильєнтність функціонує як інтегральна концептуальна рамка, що визначає векторальний перехід від патерналістської моделі соціального забезпечення до партнерської парадигми, від реактивної логіки «post hoc» інтервенцій до проактивного превентивного підходу, зорієнтованого на розвиток людського та соціального капіталу. У цьому контексті резильєнтність набуває статусу не додаткового,

а детермінуючого принципу реформування, який структурує управлінську логіку, організаційні форми надання послуг та критеріальну систему оцінки їхньої ефективності.

Мережа Центрів життєстійкості є інституційною операціоналізацією концепції резильєнтності у соціальній політиці. Функціонування даних центрів демонструє парадигматичний перехід від фрагментарних, ізольованих практик соціальної допомоги до інтегрованої мультисистемної підтримки, яка синтезує психосоціальні інтервенції, розвиткові програми та процеси громадської мобілізації.

Центри життєстійкості культури взаємопідтримки, посилюють ендегенні соціальні ресурси у територіальних громадах, редукують залежність від централізованих форм допомоги та водночас виконують функцію опорних інституцій для внутрішньо переміщених

осіб та інших соціально вразливих категорій населення. Інтеграція вітчизняних реформ у міжнародний контекст створює можливості для трансферу найкращих практик та позиціонування українського досвіду як унікального кейсу побудови резильєнтної системи соціального захисту в умовах збройного конфлікту.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на емпіричне дослідження ефективності функціонування Центрів життєстійкості, розробку системи індикаторів оцінки соціальної резильєнтності, а також компаративний аналіз національних моделей імплементації резильєнтного підходу в різних соціополітичних контекстах. Перспективним напрямом є також дослідження впливу цифровізації на процеси формування соціальної резильєнтності та розробка концептуальних засад інтеграції технологічних інновацій у систему соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко В. Психологічна витривалість vs. психологічна стійкість та психологічна життєстійкість. *Scientific bulletin of kherson state university series psychological sciences*. 2025. No 1. С. 5–11. doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-1.
2. Гриньків А. Співвідношення конфлікту та діалогу в соціально-релігійному просторі. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2015. Вип. 38. С. 13–21.
3. Гриньків А. Роль життєстійкості в збереженні культурної ідентичності під час та після воєнних конфліктів: упровадження інноваційних соціальних послуг в Україні. *У пошуку нових сенсів полікультурного світу. Повоєнний діалог культур*. Київ : НАККіМ, 2024. С. 372–375.
4. Гриньків А. П., Петрунчук Д. В. Волонтерська складова у наданні соціальних послуг в умовах воєнного стану. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 1. С. 12–20. DOI: <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-12-20>.
5. Єнгаличева І., Гордєєва Т. Моніторинг та оцінка надання соціальної послуги з формування життєстійкості у територіальних громадах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2025. Вип. 1 (56). С. 51–55. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.51-55>.
6. Полілуєва І., Сахно О. Резильєнтність як складова забезпечення психологічного здоров'я педагогів в умовах війни. *European Humanities Studies: State and Society*. 2024. № 1. С. 140–151. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.10>.
7. Abate B. B., Sendekie A. K., et al. Resilience after adversity: an umbrella review of adversity protective factors and resilience-promoting interventions. *Frontiers in Psychiatry*. 2024. Vol. 15. 1391312. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsy.2024.1391312>.
8. American Psychological Association. The road to resilience. Washington, DC, 2014. URL: <http://www.apa.org/helpcenter/road-resilience.aspx> (дата звернення: 10.04.2025).
9. Block J. H., Block J. The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In: Collins W. A. (ed.) *Development of Cognition, Affect, and Social Relations*. New York : Psychology Press, 1980. P. 39–102.
10. EU, UNICEF, UNHCR Launch €2.7 Million Initiative for Displaced Persons and Host Communities. UNICEF, 2025. URL: <https://www.unicef.org/ghana/press-releases/eu-unicef-and-unhcr-launch-27-million-initiative-displaced-persons-and-host> (дата звернення: 10.08.2025).
11. Hryniv A. Digitalization of social services: Status, challenges and prospects. *Life on the cutting edge: Science. Libraries. Society: Scientific monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. P. 387–408. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-535-8-21>.
12. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. 2000. Vol. 71. P. 543–562. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>.
13. Patel S. S., Rogers M. B., Amlôt R., Rubin G. J. What do we mean by 'Community Resilience'? A systematic literature review of how it is defined in the literature. *PLoS Currents*. 2017. Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2>.

14. Pietrzak R. H., Southwick S. M. Psychological resilience in OEF-OIF Veterans: Application of a novel classification approach and examination of demographic and psychosocial correlates. *Journal of Affective Disorders*. 2011. Vol. 133 (3). P. 560–568. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.04.028>.
15. Rutter M. Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*. 1987. Vol. 57. P. 316–331. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>.
16. Schäfer S. K., Supke M., Kausmann C. et al. A systematic review of individual, social, and societal resilience factors in response to societal challenges and crises. *Communications Psychology*. 2024. Vol. 2. 92. DOI: <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00138-w>.
17. Sherrieb K., Norris F. H., Galea S. Measuring capacities for community resilience. *Social Indicators Research*. 2010. Vol. 99 (2). P. 227–247.
18. Southwick S. M., Bonanno G. A., Masten A. S., Panter-Brick C., Yehuda R. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. Vol. 5. 25338. DOI: <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>.
19. The resilience project. URL: <https://www.theresilienceproject.com.au> (дата звернення: 12.08.2025).
20. Ungar M., Theron L., Murphy K., Jefferies P. Researching multisystemic resilience: A sample methodology. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 11. 607994. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.607994>.
21. Liubarets V., Litvinova T., Khamska N., Malikova S., Polynska C. Psychological peculiarities of the personality assertiveness development. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12 (2/XXXI). P. 58–62.
22. Walsh F. Strengthening family resilience. 2nd ed. New York: Guilford Press, 2006.

REFERENCES:

1. Abate, B. B., Sendekie, A. K., et al. (2024). Resilience after adversity: An umbrella review of adversity protective factors and resilience-promoting interventions. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1391312. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1391312>
2. American Psychological Association. (2014). *The road to resilience*. Washington, DC. Retrieved April 10, 2025, from <http://www.apa.org/helpcenter/road-resilience.aspx>
3. Block, J. H., & Block, J. (1980). The role of ego-control and ego-resiliency in the organization of behavior. In W. A. Collins (Ed.), *Development of Cognition, Affect, and Social Relations* (pp. 39–102). New York: Psychology Press.
4. Borysenko, V. (2025). Psykholohichna vytryvalist vs. psykholohichna stiikist ta psykholohichna zhyttiistiikist. [Psychological endurance vs. psychological stability and psychological resilience]. *Scientific bulletin of Kherson state university. Series Psychological Sciences*, (1), 5–11. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2025-1-1> [in Ukrainian].
5. EU, UNICEF, & UNHCR. (2025). EU, UNICEF, and UNHCR launch €2.7 million initiative for displaced persons and host communities. UNICEF. Retrieved August 10, 2025, from <https://www.unicef.org/ghana/press-releases/eu-unicef-and-unhcr-launch-27-million-initiative-displaced-persons-and-host>
6. Hrynkiv, A. (2015). Spivvidnoshennia konfliktu ta dialohu v sotsialno-relihiinomu prostori. [The correlation between conflict and dialogue in the socio-religious space]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny*, (38), 13–21. [in Ukrainian].
7. Hrynkiv, A. (2024). Rol zhyttiistiikosti v zberezheni kulturnoi identychnosti pid chas ta pislia voiennykh konfliktiv: uprovadzhenia innovatsiinykh sotsialnykh posluh v Ukraini. [The role of resilience in preserving cultural identity during and after military conflicts: Implementation of innovative social services in Ukraine]. *U poshuku novykh sensiv polikulturnoho svitu. Povoiennyi dialoh kultur* (pp. 372–375). Kyiv : NAKKKiM. [in Ukrainian].
8. Hrynkiv, A. (2025). Digitalization of social services: Status, challenges and prospects. In *Life on the Cutting Edge: Science. Libraries. Society: Scientific Monograph* (pp. 387–408). Riga, Latvia : Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-535-8-21>
9. Hrynkiv, A. P., & Petrunchak, D. V. (2024). Volonterska skladova u nadanni sotsialnykh posluh v umovakh voiennoho stanu. [The volunteer component in the provision of social services under martial law]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, (1), 12–20. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-12-20> [in Ukrainian].
10. Liubarets, V., Litvinova, T., Khamska, N., Malikova, S., & Polynska, C. (2022). Psychological peculiarities of the personality assertiveness development. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, 12(2/XXXI), 58–62.
11. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, 543–562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
12. Patel, S. S., Rogers, M. B., Amlôt, R., & Rubin, G. J. (2017). What do we mean by ‘community resilience’? A systematic literature review of how it is defined in the literature. *PLoS Currents*, 9. <https://doi.org/10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2>
13. Pietrzak, R. H., & Southwick, S. M. (2011). Psychological resilience in OEF-OIF veterans: Application of a novel classification approach and examination of demographic and psychosocial correlates. *Journal of Affective Disorders*, 133(3), 560–568. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2011.04.028>

14. Poliluieva, I., & Sakhno, O. (2024). Rezylientnist yak skladova zabezpechennia psykhologichnoho zdorovia pedahohiv v umovakh viiny. [Resilience as a component of ensuring teachers' psychological health in wartime]. *European Humanities Studies: State and Society*, (1), 140–151. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2024.1.10> [in Ukrainian]
15. Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316–331. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>
16. Schäfer, S. K., Supke, M., Kausmann, C., et al. (2024). A systematic review of individual, social, and societal resilience factors in response to societal challenges and crises. *Communications Psychology*, 2, 92. <https://doi.org/10.1038/s44271-024-00138-w>
17. Sherrieb, K., Norris, F. H., & Galea, S. (2010). Measuring capacities for community resilience. *Social Indicators Research*, 99(2), 227–247.
18. Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5, 25338. <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338>
19. The Resilience Project. (2025). Retrieved August 12, 2025, from <https://www.theresilienceproject.com.au>
20. Ungar, M., Theron, L., Murphy, K., & Jefferies, P. (2021). Researching multisystemic resilience: A sample methodology. *Frontiers in Psychology*, 11, 607994. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.607994>
21. Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2nd ed.). New York: Guilford Press.
22. Yenhalycheva, I., & Hordieieva, T. (2025). Monitorynh ta otsinka nadannia sotsialnoi posluhy z formuvannia zhyttiistiikosti u terytorialnykh hromadakh. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. [Monitoring and evaluation of the provision of social services for resilience building in territorial communities]. *Seriia : Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(56), 51–55. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2025.56.51-55> [in Ukrainian]

Дата надходження статті: 25.08.2025

Дата прийняття статті: 04.09.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364-787»712.9»(4-15)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

Людмила ГУСАК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-7570-2574

Леся МАРТИРОСЯН

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-0930-5620

Бібліографічний опис статті: Гусак, Л., Мартіросян, Л. (2025). Соціальна підтримка старості та міжпоколінна солідарність у контексті демографічного старіння: західноєвропейський досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 167–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТАРОСТІ ТА МІЖПОКОЛІННА СОЛІДАРНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням частки осіб похилого віку в демографічній структурі суспільства та комплексом викликів, що виникають у зв'язку з цим процесом. У фокусі наукового аналізу перебувають історично сформовані підходи до міжпоколінної взаємодії, зокрема: трансформація ролі державних інститутів, сімейних моделей та соціальних практик у забезпеченні підтримки й опіки над людьми старшого віку. Мета статті – здійснення ретроспективного аналізу практик соціальної підтримки людей похилого віку як механізму міжпоколінної взаємодії в традиціях західноєвропейської цивілізації. Особливу увагу зосереджено на з'ясуванні їх ролі у формуванні адаптаційного потенціалу суспільства до сучасних демографічних викликів, пов'язаних зі старінням населення.

У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід із залученням історико-порівняльного, структурно-функціонального та герменевтичного методів. Використано ретроспективний аналіз західноєвропейських практик соціальної підтримки літніх людей у контексті зміни соціальних інститутів. Оригінальність цього підходу полягає в інтерпретації інститутів соціальної підтримки людей похилого віку не лише як механізмів захисту, а як чинників, що реконфігурують (а подекуди й послаблюють) природну основу міжпоколінної взаємодії. Доведено, що інституційна підтримка як вид «формалізованої солідарності» співіснує з «емоційною солідарністю», закоріненою у родинному досвіді. У випадках, коли перша починає домінувати над другою, відбувається функціональне заміщення, яке в довгостроковій перспективі призводить до ерозії міжпоколінного контракту. У ході ретроспективного аналізу встановлено, що міжпоколінна солідарність та різноманітні соціальні практики підтримки старості мають глибокі історичні корені у європейській традиції і виступають не лише як гуманітарна норма, а й як важливий соціальний механізм адаптації суспільства до демографічних змін. Еволюція цих практик засвідчує необхідність збереження ключових принципів міжпоколінної взаємодії, таких як відповідальність та солідарність, що сприяють інтеграції літніх людей у суспільне життя і підтримують міжпоколінний баланс. Отримані результати можуть бути використані для осмислення концептуальних основ формування стратегії активного довіголіття, яка базується на історичному досвіді й відповідає викликам ХХІ століття.

Ключові слова: історія старості, інституціоналізація, міжпоколінна солідарність, історичні практики соціальної підтримки, демографічне старіння, соціальні інститути, міжпоколінної взаємодії, ейджизм.

Liudmyla HUSAK

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor at the Department of Foreign Languages in the Humanities, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7570-2574

Lesia MARTIROSYAN*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska str., Lviv, Ukraine, 79000***ORCID:** 0000-0003-0930-5620

To cite this article: Husak, L., Martirosyan, L. (2025). Sotsialna pidtrymka starosti ta mizhpokolinna solidarnist u konteksti demohrafichnoho starinnia: zakhidnoievropeyskyi dosvid [Social support for the elderly and intergenerational solidarity in the context of demographic ageing: western european experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 167–177, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

SOCIAL SUPPORT FOR THE ELDERLY AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC AGEING: WESTERN EUROPEAN EXPERIENCE

The relevance of this study is driven by the rapid increase in the proportion of older adults in the demographic structure of society and the complex challenges arising from this process. The article focuses on historically shaped approaches to intergenerational interaction, particularly the transformation of state institutions, family models, and social practices in ensuring care and support for the elderly. The aim of the article is to conduct a retrospective analysis of social support practices for older people as a mechanism of intergenerational interaction in the traditions of Western European civilization. Special attention is given to the role of these practices in shaping the society's adaptive capacity in response to contemporary demographic challenges associated with population ageing.

The study applies an interdisciplinary approach, incorporating historical-comparative, structural-functional, and hermeneutic methods. A retrospective analysis of Western European practices of social support for the elderly is conducted in the context of evolving social institutions. The originality of this approach lies in interpreting social support institutions not only as mechanisms of protection but also as factors that reconfigure (and in some cases weaken) the natural basis of intergenerational interaction. It is argued that institutional support, as a form of "formalized solidarity," coexists with "emotional solidarity" rooted in family experience. When the former begins to dominate the latter, functional substitution occurs, which in the long term leads to the erosion of the intergenerational contract. The retrospective analysis reveals that intergenerational solidarity and various forms of old-age support have deep historical roots in the European tradition, functioning not only as a humanitarian norm but also as a key social mechanism for adapting society to demographic change. The evolution of these practices highlights the importance of preserving the core principles of intergenerational interaction—such as responsibility and solidarity—which contribute to the integration of older people into social life and support intergenerational balance. The findings may serve as a conceptual basis for developing strategies of active ageing rooted in historical experience and relevant to the challenges of the 21st century.

Key words: history of old age, institutionalization, intergenerational solidarity, historical practices of social support, demographic ageing, social institutions, intergenerational interaction, ageism.

Актуальність проблеми. З моменту свого виникнення у суспільстві завжди існувала вікова диференціація – діти, дорослі та люди похилого віку. Вона зберігається і у сучасному суспільстві, проте має свої особливості. Соціологи звертають увагу на стрімке збільшення частки людей похилого віку у структурі сучасного населення Землі. Україна входить до 30 «найстаріших» країн світу. У 2050 році особи віком 60 років і старші становитимуть майже третину населення країни. Зміна соціально-демографічної структури населення через зростання питомої ваги осіб похилого віку, потреби яких суттєво відрізняються від потреб представників інших вікових груп населення, призведе до загострення соціальних та економічних проблем (Сопко, 2013, с. 56). Також спостерігається новий глобальний феномен – розрив між поколіннями. Опитування гро-

мадської думки (Сенюшкіна, 2013, с. 185–187) свідчать про вікову дискримінацію, що посилюється через формалізацію вікових меж і конкуренцію між поколіннями. Міжпоколінна напруга проявляється і в межах сімейної самоорганізації, хоча саме сім'я є базовим осередком формування ідентичностей і практик взаємодопомоги. Сімейна міжпоколінна солідарність реалізується як обмін матеріальними, фінансовими та символічними ресурсами між дорослими, дітьми й літніми батьками. Водночас міжпоколінні конфлікти дедалі більше виходять за межі родини й переходять у сферу ширших соціальних відносин. Ускладнення взаємодії між людьми похилого віку та іншими віковими групами загострює проблему ейджизму, що набуває особливої актуальності в сучасних соціокультурних і політико-економічних умовах. Старість стала

універсальним етапом життєвого циклу, що зумовлює потребу в її історичному осмисленні та критичному аналізі міжпоколінних відносин. Відтак актуалізується потреба переосмислення конфліктних аспектів міжпоколінних відносин і аналізу суспільного ставлення до старості як основи міжпоколінної солідарності в історичному контексті. Таке дослідження дозволить глибше осмислити роль старших поколінь, їхню соціальну значущість і сприятиме формуванню ефективної соціальної політики з урахуванням процесів «старіння націй».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні у вітчизняному науковому дискурсі, в межах історичних досліджень, на жаль, не фіксується систематизованого та поглибленого інтересу до проблематики міжпоколінної взаємодії. Сучасні напрацювання вітчизняних дослідників носять міждисциплінарний характер і здебільшого зосереджуються переважно на філософських, соціологічних, культурно-етнографічних або антропологічних аспектах старості (А. Ангелова, С. Голик, Т. Гошко, Р. Джуган, Н. Клименюк, Т. Коваль, О. Комарова, М. Кухта, Ю. Лисенко, І. Мартинюк, А. Мокряк, О. Піменова, В. Робак, А. Рижанова, Ж. Семидоцька, Т. Сенюшкіна, Р. Сопко та ін.).

Окремий напрям охоплюють дослідження, що розглядають соціальну підтримку літніх людей у контексті розвитку соціальної роботи – як у її історичному вимірі, так і в сучасній практиці (С. Глазунов, А. Горілий, О. Кравченко, С. Кубіцький, О. Матрос, М. Підгурська, Т. Семигіна, О. Столярик, О. Тополь, А. Фурман та ін.).

У зарубіжній історіографії дослідження проблематики людей похилого віку здійснюється у контексті демографічних, філософських та соціально-культурних репрезентацій та гендерних особливостей старіння. Привертають увагу праці таких науковців, як: К. Бем (K. Boehm), Ж.-П. Буа (J.-P. Bois), Дж. Гуді (J. Goody), Р. Крендалл (R. Crandall), Ле Гофф (Le Goff), Ж. Міноа (J. Minois), Д.Г. Троянські (D.G. Troyansky), Р. Фоссє (R. Fossier) та ін. Історію соціальної підтримки людей похилого віку вивчали: С.Р. Оттавей (S. R. Ottaway), Т. Гічкок (T. Hitchcock), П. Тейн (P. Thane), П. Ласлетт (P. Laslett) та ін.

Огляд наукових джерел дозволяє виокремити кілька особливостей сучасного вивчення історичних аспектів проблематики людей похилого

віку. По-перше, науковий інтерес зосереджено переважно в етнографічних і культурологічних студіях з акцентом на опис традицій, звичаїв і ритуалів. По-друге, бракує теоретичного осмислення соціально-історичних чинників, що формують статус і підтримку літніх людей у межах міжпоколінної солідарності. По-третє, недостатньо досліджено ціннісні категорії – обов'язок, відповідальність, доступ до ресурсів – як основу еволюції ставлення до старості в західноєвропейському контексті.

Такі обмеження ускладнюють цілісне бачення динаміки міжпоколінної взаємодії й трансформації практик соціальної підтримки. Це зумовлює потребу в ретроспективному аналізі, що дозволить краще осмислити потенціал історико-культурної спадщини у відповідь на виклики демографічного старіння.

Метою цієї статті є здійснення ретроспективного аналізу практик соціальної підтримки людей похилого віку як механізму міжпоколінної взаємодії в традиціях західноєвропейської цивілізації з урахуванням історично сформованих ресурсів для адекватного реагування на сучасні виклики, зумовлені процесами старіння.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток людства демонструє змінність соціального статусу людей похилого віку залежно від епохи. У доісторичний період старість була рідкісним явищем через низьку тривалість життя (15–22 років) і нечисленність груп. Ймовірно до похилого віку доживали лише найстійкіші індивіди. Певний час існувала соціальна санкція на вбивство немічних батьків – як крайній засіб виживання громади (Клименюк, 2010; Лисенко, 2018). Відмова від ритуального умертвіння пов'язана зі змінами в господарюванні. Зменшення залежності від фізичної сили, освоєння вогню та спеціалізація праці сприяли збереженню старших членів спільнот. Вони набули соціальної ролі – охоронців вогню, носіїв знань і традицій, що сприяло формуванню міжпоколінного зв'язку. Археологічні знахідки, як-от поховання на стоянці Шанидар (Ірак), свідчать про догляд за людьми з інвалідністю в первісних спільнотах, що є доказом ранніх форм підтримки старших.

З переходом до родоплемінної організації з'явилися перші інститути захисту старших осіб – родова община та сім'я. Колективна турбота забезпечувала збереження знань про

ресурси, лікування, традиції, що підвищувало шанси громади на виживання (Boehm, 1999). Старійшини як носії колективної пам'яті та норми поведінки виконували управлінські функції ще з часів неандертальців (Клименюк, 2010).

Патріархальна сім'я стала першою структурою соціального захисту для дітей і літніх людей. У традиційних суспільствах саме сімейна солідарність забезпечувала догляд за старшими без зовнішньої допомоги (Goody, 1983), що стало основою міжпоколінної взаємодії. У межах роду та сім'ї формувалися перші норми обов'язкової турботи про старших, які згодом перетворювалися на релігійні чи правові приписи. Родова община і сім'я не лише захищали літніх людей, а й створювали моральну базу для соціальної підтримки як суспільного явища. Це підсилювало авторитет старших, дозволяло їм передавати владу та знання, а традиція старійшин зберігалася і в наступні епохи. Отже, формувалася система міжпоколінної солідарності, що поступово еволюціонувала в організовані форми підтримки.

Таким чином, історична ретроспектива засвідчує перехід від усунення до визнання цінності старших як носіїв досвіду та традицій. Це заклало підвалини міжпоколінних зв'язків і утвердило соціальну підтримку літніх осіб як норму суспільного життя.

Античні суспільства Греції та Риму сформували стійкі міжпоколінні зв'язки, що реалізувалися у сімейних і державних структурах. Тут зародилися основи соціальної підтримки літніх людей як інструменту суспільної стабільності. Наприклад, у Греції літні особи мали високий авторитет як носії мудрості та традицій. Влада належала старшим: у Спарті до герусії, а в Афінах до ареопагу входили особи від 60 років. Їм також доручали виконання релігійних обов'язків. Старші громадяни, які не мали власних доходів або втратили працездатність, могли мати державне утримання. Така форма допомоги набула інституційних ознак, тобто почала діяти як системна практика, регулювалася державою, здійснювалася через офіційні процедури. Родина також була важливою формою підтримки літніх людей та формування міжпоколінних зав'язків. Закон Солон передбачав обов'язок дітей піклуватися про батьків, що створювало правову основу взаємної відповідальності поколінь. У Спарті старші брали участь у вихованні

молоді, виступали арбітрами поведінки й політичними радниками. Їх високий статус залежав не лише від віку, а й від воїнської доблесті, яка вважалася невід'ємною рисою старості (Мартіросян, 2021). У Римі соціальна підтримка літніх мала була зосереджена у патріархальній сім'ї як ключовому соціальному інституті, якому держава делегувала функцію опіки. *Pater familias* відповідав за кілька поколінь, забезпечуючи виховання, економічну підтримку й правовий статус. Концепт *pietas* – морального обов'язку дітей – закріплював повагу до старших як релігійну й правову норму.

Аналіз культурних моделей Давньої Греції та Риму дозволяє зробити висновок, що обидва суспільства створили дієві механізми міжпоколінної солідарності, однак із різним акцентом: у грецькому контексті головна роль належала символічному та моральному авторитету старших, тоді як у римському – юридично і релігійно оформленій системі сімейної підтримки. В обох випадках взаємодія між поколіннями сприяла збереженню соціальної стабільності, спадкоємності культурних традицій та формуванню соціальної підтримки осіб похилого віку, що стали основою для пізніших європейських моделей взаємин між поколіннями.

У ранньому та класичному Середньовіччі занепад античних державних інститутів призвів до того, що їхні соціальні функції, зокрема турботу про літніх і маргіналізованих, перебрала християнська церква. Водночас змінився соціальний статус старших людей: хоча доктрина християнства закликала до поваги, на практиці традиції шанування старості слабшали. За твердженням Д. Троянські (Trojansky, 2016, р. 37–64) у християнській традиції старість використано як метафору тілесності та гріховності на відміну від молодості – як метафори душі та спасіння. Епос також фокусував свою увагу на молодості та силі, які отримали свої привілеї; смерть у бою розглядали як більш героїчну, ніж смерть від старості. Таке трактування старості суперечило офіційним установкам церкви й породжувало амбівалентне ставлення до літніх навіть у релігійному середовищі (Minois, 1995).

Попри церковні заклики літні люди з нижчих верств дедалі більше маргіналізувалися через економічну вразливість і втрату працездатності. Старість асоціювалася з безсиллям і бідністю (Shahar, 2004; Ehmer, 2008). Однак

після пандемії XIV століття ситуація змінилася. За Д. Троянські (Trojansky, 2016), чума, що вражала переважно молодь, призвела до старіння населення. Це сприяло поширенню заповітів і домовленостей про утримання літніх, зросла кількість вдів. Жінки, набуваючи статусу вдови, отримували автономію й право на управління майном.

Зростання чисельності літніх зумовило появу перших світських закладів опіки – притулків при цехах (Люблін – 1342, Варшава – 1388, Радом – 1435), які забезпечували мінімальну підтримку самотнім. Християнська церква залишалась основним інститутом допомоги розвиваючи мережу шпиталів, сиротинців і будинків для літніх при монастирях. Хоча ця допомога була обмеженою, вона сприяла формуванню суспільного розуміння потреби захисту старості та поступового визнання права на відпочинок як соціальної норми.

Потребує уваги той факт, що в Середньовіччі провідну роль у міжпоколінній взаємодії відігравала сім'я, приналежність до якої мала пріоритет над соціальною. Християнство закріпило патріархальну модель, де глава дому володів майном і мав владу. Родини забезпечували спадкоємність через працю: сільську – на землі, міську – в ремісничих майстернях, де учні залишались під опікою майстрів до старості. Сімейні об'єднання (ліньязі) гарантували збереження власності через міжпоколінну солідарність. Римське право утверджувало владу *pater familias*, що стимулювало турботу про старших як інвестицію у спадщину. За спостереженням І. Дюбі (Dubu, 1980) земля була основним джерелом доходу, а родина – механізмом спадковості. Через домінування ручної праці й слабкий ринок старші довше залишались у виробничому процесі, зберігаючи авторитет і знання. Невелика чисельність літніх (за середньої тривалості життя 30-40 років) не створювала демографічного тиску. Колективістська культура підтримувала ієрархію та спадкоємність традицій, формуючи корпоративний лад із міжпоколінною солідарністю як чинником стабільності.

Отже, в умовах феодального суспільства (VI-XIV ст.) церква і сім'я були головними структурами підтримки людей похилого віку. Як слушно зауважує Дж. Ле Гофф (Le Goff, 1988), через виховання й проповідь церква інтегрувала цінності поваги до старших і забез-

печувала передачу норм між поколіннями. Це створювало сталі механізми соціальної злагоди, знижувало ризики конфліктів і посилювало солідарність у громаді. Одночасно спостерігається розрив між християнською мораллю та реальним ставленням до людей похилого віку. На думку В. Робак (Робак, 2013), по-перше, вони втратили сакральну функцію, яка перейшла до духовенства; по-друге, – виховну, що частково перейняла церква; по-третє, із розвитком освіти та книг зменшився статус літніх як носіїв знань і традицій. У соціальній ієрархії вони опинилися на маргінесі, втративши правові привілеї. Визначальними чинниками соціальної підтримки людей похилого віку стали приватна власність і походження.

Кардинальні зміни у формах соціальної підтримки людей похилого віку, що відбулися в Новий та Новітній час послабили міжпоколінну солідарність. Держава стала провідним соціальним інститутом, тоді як церква і сім'я втратили свої позиції.

До промислової революції підтримка літніх здійснювалась через релігійні інститути, приватну благодійність і, значно менше, ніж у середньовіччі – через сім'ю. Занепад феодалізму, розвиток товарно-грошових відносин, капіталізм та індивідуалізація власності зруйнували традиційні механізми колективної допомоги. Трансформація патріархальної сім'ї у нуклеарну призвела до ізоляції старших родичів. Економічна самостійність молодих і зростання ролі жінок на ринку праці ускладнили догляд за літніми вдома. Індустріалізація відокремила працю від сім'ї, ослабивши її як виробничу одиницю. Члени сім'ї все частіше мали різні професії, доходи і рівень життя. Кар'єра залежала від індивідуальних здібностей, а не від родинної підтримки. Діти втратили роль економічного ресурсу, ставши об'єктом інвестицій у майбутнє. Як зазначає І. Терборн (Therborn, 2004), секуляризація та відхід від багатопокілінного проживання зменшили обов'язок піклування про літніх у родині. Унаслідок цього сім'я втратила провідну роль у соціальному захисті літніх, які стали особливо вразливими до бідності, що загострювалась урбанізацією та зубожінням міського населення. У Новий час ще не було ефективних державних інституцій соціального захисту. Благодійні організації (церковні шпиталі, приватні доброчинці)

не могли покрити зростаючі потреби літніх, які втрачали засоби до існування через економічні кризи. Бідність і безробіття серед старших осіб стали серйозною проблемою, що підривала престиж старості.

Серед провідних тенденцій суспільного життя у період Нового й Новітнього часу було зростання соціально-економічної диференціації серед літніх. Їхня незалежність значною мірою обумовлювалась контролем над сімейною власністю: це відкладало економічну самостійність дітей, але гарантувало гідну старість батькам. У багатьох регіонах Заходу ще з епохи Відродження зберігалася практика передачі майна в обмін на підтримку чи спільне проживання. Як свідчать дослідження (Zuijderduijn, Overlaet, 2021), фіксувалися письмові та усні домовленості, за якими спадкоємці зобов'язувалися забезпечити батькам житло, їжу, одяг чи догляд в обмін на спадок.

Таким чином, у соціальній динаміці Нового та Новітнього часу приватна власність стала головним засобом забезпечення старості. Її наявність дозволяла зберігати автономію, соціальні зв'язки й гарантувати собі опіку. Тож повага до людей похилого віку з багатих верств суспільства мала передусім економічне підґрунтя.

Необхідно звернути увагу на той факт, що у Новий час в Європі розпочався процес збільшення середньої тривалості життя. З другої половини XVII ст. у багатьох регіонах Західної Європи спостерігалось поступове зниження смертності завдяки покращенню харчування, розвитку медицини та гігієнічних практик (введення карантинів, розвиток медичних знань), що призводило до збільшення частки людей похилого віку в структурі населення (Wrigley & Schofield, 1981). Це був один із перших історичних кроків людства до демографічного старіння населення, який у подальшому почав швидко прогресувати.

Можемо констатувати, що у Новий час і на початку Новітнього процесу економічної модернізації і соціальної стратифікації призвели до масового збідніння частини людей похилого віку через втрату традиційних засобів існування і підтримки, тоді як інша їх частина, володіючи приватною власністю, зберігала сімейну підтримку та високий соціальний статус. Покращення умов життя та зниження

смертності сприяли зростанню чисельності людей похилого віку. Така суперечність створювала передумови для змін у справі соціальної підтримки осіб похилого віку. Ці зміни знайшли відображення у певних тенденціях: відбувся перехід від релігійних і благодійних практик до державного регулювання; державні інститути ставали основним механізмом гарантування прав і потреб людей похилого віку; розпочалось формування систем соціального захисту старості в масштабах цілих держав.

У Новітню добу державні заходи соціального захисту літніх активізувалися з впровадженням страхових систем і пенсійного забезпечення. Прикладом є закон про пенсії в Німеччині (1889), пенсійна реформа у Великобританії (1908, 1925), а також аналогічні кроки в Данії (1891), Франції (1910), Швеції (1913), Італії (1919). Незважаючи на низький рівень виплат на початковому етапі, ці ініціативи заклали основу для обов'язкового страхування у разі старості, хвороби чи інвалідності.

У першій половині XX ст. в США відбувся перехід від богаділень до спеціалізованих медичних закладів для літніх. Закон про соціальне забезпечення 1935 року став переломним – він заборонив федеральну допомогу мешканцям притулків, спричинивши розвиток будинків для людей похилого віку. З 1950-х років стрімко зросла кількість як державних, так і приватних установ завдяки запровадженню оплати ліцензованого догляду.

У Великобританії перші будинки для літніх з'явилися у 1927 р., у Шотландії – 1937. Із запровадженням в 1948 році NHS (Національної служби охорони здоров'я) відповідальність за догляд перейшла до місцевої влади, а в 1950-х роках здійснено реформу поліпшення умов. У 1980-х виник приватний сектор: пансіонати перетворилися на бізнес, зросла кількість послуг, зокрема медичних. Формуються пенсійні фонди (наприклад, Social Security у США з 1935 р.) і соціальні служби, що забезпечують домашній догляд. Держава стала провідним суб'єктом підтримки літніх, тоді як роль сім'ї поступово зменшувалася під впливом соціокультурних змін.

Водночас, інституціоналізація соціальної підтримки людей похилого віку мала суперечливі наслідки. З одного боку, вона легітимізувала соціальну відповідальність за під-

тримку літніх, яка раніше була в межах родини; з іншого – ослабила міжпоколінні зв'язки. Перенесення функцій догляду до установ призвело до ізоляції літніх від нащадків. Пенсійні системи зменшували матеріальну залежність старших, що знижувало мотивацію молодших до підтримки. Розвиток державної медицини замінив родинний догляд професійною, але менш емоційною опікою, що послаблювало міжпоколінний зв'язок.

У XX–XXI століттях процес демографічного старіння суттєво прискорився. Глобалізація, медикалізація та формування індустрії обслуговування людей похилого віку, яка потребує значних суспільних витрат, сприяли усвідомленню старості як комплексної соціальної проблеми. Особливого значення набули питання реформування пенсійної системи та завершення трудової діяльності. Водночас спостерігається трансформація міжпоколінних ролей: у контексті переходу до економіки знань літні люди дедалі частіше змушені адаптуватися до компетенцій молодших, що вперше в історії спричинило переорієнтацію міжпоколінної взаємодії та посилило маргіналізацію старших поколінь. Кризові явища у сфері міжпоколінної взаємодії загострюються на тлі поглиблення кризи інституту сім'ї, яка також демонструє ознаки структурного послаблення. Науковці звертають увагу на те, що останні десятиліття відбувається скорочення чисельності дітей у сім'ї, підвищення частки бездітних союзів і поширення неповних домогосподарств. Як зазначає Р. Лестхеґе (Lesthaeghe, 2010), «друга демографічна трансформація» супроводжується зростанням індивідуалізму, вибору на користь кар'єри та пізнього батьківства. Аналогічну думку висловлює К. Томассіні (Tomassini et al., 2004). Він вважає, що таким чином формується більш вразлива конфігурація міжпоколінної взаємодії, в якій «молодше покоління дедалі рідше виконує роль фізичних або емоційних доглядальників».

Глобалізація та урбанізація спричинили розрив фізичної близькості між поколіннями. Дослідження Бенгтсон та Робертс (Bengtson & Roberts, 1991) вказує, що «асоціативна солідарність – регулярні контакти між родичами – послаблюється через мобільність і зміну життєвих пріоритетів молоді». Це актуально не лише для країн Європи, а й для України, де масова

трудова міграція та війна значно вплинула на щільність родинної мережі. Також науковці звертають увагу на те, що сучасна демографічна динаміка призвела до появи феномену так званого «сендвіч»-покоління – людей середнього віку, які одночасно піклуються про неповнолітніх дітей і літніх батьків. Як підкреслює Д. Міллер (Miller, 1981), «даний тип родинного навантаження підвищує ризик емоційного виснаження проте підсилює функціональну солідарність». Це означає, що навіть за відсутності регулярних контактів члени родини зберігають взаємні зобов'язання у формі матеріальної чи доглядової допомоги.

Міжпоколінна солідарність, відповідно до моделі В. Бенгтсона (Bengtson, 2001), охоплює п'ять ключових компонентів: емоційну (емоційна прив'язаність, взаємна турбота), асоціативну (частота й форми контактів між родичами), структурну (географічна близькість і можливість взаємодії), нормативну (соціальні норми, традиції, сімейні обов'язки) та функціональну (взаємообмін ресурсами й послугами). Сучасні соціальні трансформації найбільше впливають на структурну й асоціативну складові, тоді як нормативна й функціональна зберігають свою актуальність, хоч і в модифікованих, менш стабільних формах. У практиках підтримки людей похилого віку з'являються нові тенденції у (McCabe et al., 2021; Hank et al., 2008; Moilanen et al., 2021). Особи, які володіють приватною власністю або мають стабільні фінансові ресурси, дедалі частіше обирають проживання в спеціалізованих закладах для літніх людей, надаючи перевагу інституційній опіці над сімейним доглядом. Сучасні будинки для літніх забезпечують високий рівень комфорту, медичний супровід, соціалізацію та індивідуалізований підхід, що часто недоступно в родинному середовищі без професійної підготовки. Володіння майном або фінансова спроможність стають чинниками реалізації автономії в літньому віці, дозволяючи особам похилого віку самотійно визначати прийнятну форму догляду, зберігати незалежність і гідність. У цьому контексті будинки для літніх дедалі частіше розглядаються не як вимушений, а як свідомо обраний варіант підтримки. Водночас, дослідження засвідчують, що особи з нижчим рівнем доходу значно частіше потрапляють до таких закладів не за влас-

ним вибором, а через відсутність альтернатив.

Загалом, в умовах демографічного старіння й ослаблення родинних зв'язків зростає залежність осіб літнього віку від інституціоналізованих форм підтримки. Це актуалізує необхідність формування комплексної соціальної політики, яка інтегрує родинну та суспільну відповідальність. Серед пріоритетів такої політики – запровадження механізмів компенсації для доглядальників, підтримка жінок, які виконують роль опікунів у межах так званої «сендвіч»-позиції, а також розвиток мережі місцевих соціальних сервісів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ретроспективний аналіз практик соціальної підтримки людей похилого віку у традиціях західноєвропейської цивілізації виявляє складну динаміку еволюції міжпоколінної взаємодії: від ритуалізованого виключення старших осіб до утвердження їхньої цінності як носіїв знань і досвіду; від домінування родинної опіки у традиційних суспільствах до поступового її занепаду та становлення інституційно-державної моделі соціального захисту в Новий і Новітній час. Історичні практики соціальної підтримки виявляються не лише механізмами захисту, а й важливими каналами збереження міжпоколінної солідарності. Їх характер визначався культурними нормами, моральними цінностями, типом господарства та рівнем розвитку соціальних інститутів. Вони демонструють, що соціальна підтримка старших осіб була провідною формою міжпоколінного обміну, а зміна її форм – чутливим індикатором соціальної трансформації.

Упродовж більшої частини історії провідною формою солідарності між поколіннями залишалась родинна підтримка, що базувалася на патріархальних структурах, авторитеті старших та обміні ресурсами. Участь інституціональних структур (церкви, держави) була допоміжною і залежала від історичних обставин. У Новий і Новітній час держава інституціоналізує соціальну підтримку літніх людей через пенсійну систему, медичне страхування та доглядові заклади. Ці заходи значною мірою компенсують ослаблення родинної опіки, однак одночасно знижують інтенсивність міжособистісної взаємодії між поколіннями, заміщуючи природну солідарність формалізованими механізмами. Трансформація сімейної структури,

зростання мобільності, економічна автономія молодших поколінь та розвиток професійного догляду призводять до подвійного ефекту: з одного боку – підвищується якість допомоги літнім, з іншого – розширюється емоційна дистанція між поколіннями. Зростає ризик сприйняття літньої людини як об'єкта опіки, що сприяє посиленню ейджизму. Інституціоналізовані форми соціальної підтримки забезпечують збереження міжпоколінної солідарності у нормативному вимірі, проте не здатні повноцінно відтворити її емоційно-моральний компонент. Таким чином, солідарність набуває рис формалізованого контракту, втрачаючи, значною мірою, особистісний вимір. За відсутності додаткових механізмів інтеграції поколінь відбувається ерозія міжпоколінного зв'язку як культурної і соціальної норми.

В умовах демографічного старіння суспільства особливої ваги набуває необхідність відновлення балансу між особистою автономією літніх людей, відповідальністю держави та збереженням живого міжпоколінного зв'язку. Історичний досвід міжпоколінної взаємодії, сформований упродовж століть, містить потужний ресурс для адаптації до сучасних соціальних викликів і не повинен бути втрачений. У цьому контексті міжпоколінна солідарність має розглядатися не лише як традиційна цінність, а як стратегічна категорія сучасної соціальної політики, здатна сприяти інтеграції поколінь, зменшенню соціальних витрат та протидії ізоляції людей похилого віку. Переосмислення минулих форм взаємодії між поколіннями дозволяє виявити потенціал поєднання державної підтримки з родинними та громадськими практиками, зокрема через розвиток інклюзивних моделей підтримки. Це означає поступовий відхід від компенсаційної логіки (орієнтованої на виплати та інституційну опіку) до моделей, що активізують сімейні ресурси, підтримують неформальний догляд і формують міжпоколінні спільноти як середовище соціальної взаємодії.

Збереження і переосмислення історичного досвіду міжпоколінної взаємодії відкриває перспективи для формування нових, стійких моделей соціальної солідарності, що здатні поєднувати ефективність інституційних механізмів із людською близькістю, довірою та відповідальністю. Це, у свою чергу, ставить перед дослідниками завдання глибшого аналізу трансфор-

мацій соціальних очікувань щодо взаємозв'язку поколінь у сучасному світі. У цьому контексті актуалізується проблема вивчення вітчизняних і зарубіжних історичних прикладів, коли

суспільства ефективно адаптувалися до змін у структурі родини чи демографії, що може дати підказки для сучасної соціальної політики та стратегії боротьби з ейджизмом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименюк Н. В. Відношення до старості в різних культурних традиціях: історичний аспект. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка*. 2010. Т. 123, Вип. 110. С. 53–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_123_110_11 (дата звернення 15. 08.2025).
2. Лисенко Ю. О. Динаміка соціалізації людей похилого віку у філогенезі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота*. 2018. Вип. 2. С. 152–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchuped_2018_2_30. (дата звернення 15. 08.2025).
3. Мартіросян Л. Практика вирішення проблем суспільства через механізм соціального піклування: історичний досвід стародавньої Греції. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 2. С. 3–13. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/38>
4. Робак В. Соціально-геронтологічні аспекти сприйняття старості в епоху Середньовіччя. *Наукові записки. Сер. : Педагогіка*. 2013. № 1. С. 72–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_15. (дата звернення 15. 08.2025).
5. Сенюшкіна Т. Проблема досягнення міжпоколінної солідарності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 5. С. 184–221. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/senushkiana_problema.pdf (дата звернення 15.08.2025).
6. Сопко Р. Якими можуть бути наслідки існуючої демографічної тенденції старіння населення. *Карпатія. Цивілізаційний поступ : просвітницький, науково-популярний журнал*. Ужгород, 2013. Вип. 1. С. 55–59. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21657/3/ЯКИМИ%20МОЖУТЬ%20БУТИ%20НАСЛІДКИ.pdf> (дата звернення 15. 08.2025).
7. Bengtson V. L. *Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. Journal of Marriage and Family*, 2001, 63(1), 1–16. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>
8. Bengtson V. L., Roberts R. E. L. Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 1991, 53(4), 856–870. URL: <https://doi.org/10.2307/352993>.
9. Boehm C. *Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior*. Harvard University Press. 1999. URL: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9xr4>.
10. Duby G. *The three orders: Feudal society imagined*. University of Chicago Press, 1980.
11. Ehmer J. Das Alter in Geschichte und Geschichtswissenschaft. In U. Staudinger & H. Häfner (Eds.), *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage*, 2008 (pp. 149–172). Springer.
12. Goody J. *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge University Press. 1983. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/development-of-the-family-and-marriage-in-europe/B2090AFD-BA7748E625497D2328D30525>.
13. Hank K., Geissler H., Stuck A. E. Household income and other socio-economic determinants of long-term institutional care among older adults in Finland. *Age and Ageing*, 2008, 37(5), 544–550. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17979004/>
14. Le Goff J. *Medieval civilization 400-1500*. Basil Blackwell. 1988.
15. Lesthaeghe R. The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 2010, 36(2), 211–251. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
16. McCabe M., Dawson A., Karantzas G., Davison T. How important are choice, autonomy, and relationships in predicting the quality of life of nursing home residents? *Journal of Gerontological Social Work*, 2021, 64(5), 487–502. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33402014/>.
17. Miller D. A. The «sandwich» generation: Adult children of the aging. *Social Work*, 1981, 26(5), 419–426. URL: <https://doi.org/10.1093/sw/26.5.419>.
18. Minois G. *Historia starości: Od antyku do renesansu*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Wydawnictwo Marabut, 1995.
19. Moilanen T., Saarnio R., Soini H. Older people's perceived autonomy in residential care: An integrative review. *Nursing Ethics*, 2021, 29(2), 240–258. URL: <https://doi.org/10.1177/0969733021997962>.
20. National Academies Press. Evolution and landscape of nursing home care in the United States. In *The national imperative to improve nursing home quality*. 2022. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK584647/>.
21. Shahar S. *Growing old in the Middle Ages: Winter clothes us in shadow and pain*. Routledge. 2004.
22. Therborn G. *Between sex and power: Family in the world 1900-2000*. Routledge. 2004.
23. Tomassini C., Glaser K., Wolf D. A., Broese van Groenou M. I., Grundy E. Living arrangements among older people: An overview of trends in Europe and the USA. *Population Trends*, 2004, 115, 24–34. URL: <https://doi.org/10.1037/e594432006-001>.

24. Troyansky D. *Aging in world history*. Routledge. 2016.

25. United Nations. *World population prospects 2024: Summary of results*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2024. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org/development/desa/pd/files/key_messages_wpp_2024_20240709.pdf.

26. Wrigley E. A., Schofield R. S. *The population history of England 1541-1871*. Edward Arnold. 1981.

27. Zijderdijn J., Overlaet K. Strategies for old age and agency of the elderly in towns of the Low Countries in the Renaissance. *Continuity and Change*, 2021, 36(2), 265-289. URL: <https://doi.org/10.1017/S0268416021000291>.

REFERENCES:

1. Klymeniuk, N. V. (2010). Attitudes towards old age in different cultural traditions: Historical aspect. *Naukovi pratsi [Chornomorskyi State University named after Petro Mohyla. Series: Pedagogy]*, 123(110), 53–58. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2010_123_110_11 [in Ukrainian].

2. Lysenko, Yu. O. (2018). Dynamics of socialization of the elderly in phylogenesis. *Naukovyi visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsial'na robota*, (2), 152–157. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2018_2_30. [in Ukrainian].

3. Martirosian, L. (2021). Praktyka vyrishennia problem suspilstva cherez mekhanizm sotsialnoho pikuvannia: istorichniy dosvid starodavnoi Hretsii. *Vvichlyvist. Humanitas*, (2), 3–13. Retrieved from: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/38>

Martirosian, L. A. (2020). Sotsiokulturni osoblyvosti instytutu batkivskoi vlady u rymskii sim'i: istoryko-pedahohichniy aspekt. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika i psykholohiia*, (64), 140–146. Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Retrieved from: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/f3288430-5c97-4046-bd55-71e5a571f8a4>

4. Robak, V. (2013). Socio-gerontological aspects of the perception of old age in the Middle Ages. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogika*, (1), 72–77. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_15. [in Ukrainian].

5. Seniushkina, T. (2013). The problem of achieving intergenerational solidarity in Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen'im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, (5), 184–221. Retrieved from: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/senushkiana_problema.pdf [in Ukrainian].

6. Sopko, R. (2013). Possible consequences of the current demographic trend of population aging. *Karpatia. Tsyvilizatsiyni postup: Enlightenment and popular science journal*, (1), 55–59. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21657/3/ЯКИМИ%20МОЖУТЬ%20БУТИ%20НАСЛІДКИ.pdf> [in Ukrainian].

7. Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16.8

8. Bengtson, V. L., & Roberts, R. E. L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 856–870.9

9. Boehm, C. (1999). *Hierarchy in the forest: The evolution of egalitarian behavior*. Harvard University Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9xr4>

10. Duby, G. (1980). *The three orders: Feudal society imagined*. University of Chicago Press.

11. Ehmer, J. (2008). Das Alter in Geschichte und Geschichtswissenschaft. In U. Staudinger & H. Häfner (Eds.), *Was ist Alter(n)? Neue Antworten auf eine scheinbar einfache Frage* (pp. 149–172). Springer.

12. Goody, J. (1983). *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge University Press. Retrieved from: <https://www.cambridge.org/core/books/development-of-the-family-and-marriage-in-europe/B2090AFD-BA7748E625497D2328D30525>

13. Hank, K., Geissler, H., & Stuck, A. E. (2008). Household income and other socio-economic determinants of long-term institutional care among older adults in Finland. *Age and Ageing*, 37(5), 544–550. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17979004/>

14. Le Goff, J. (1988). *Medieval civilization 400–1500*. Basil Blackwell.

15. Lesthaeghe, R. (2010). The unfolding story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>

16. McCabe, M., Dawson, A., Karantzas, G., & Davison, T. (2021). How important are choice, autonomy, and relationships in predicting the quality of life of nursing home residents? *Journal of Gerontological Social Work*, 64(5), 487–502. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33402014/>

17. Miller, D. A. (1981). The 'sandwich' generation: Adult children of the aging. *Social Work*, 26(5), 419–426. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/sw/26.5.419>

18. Minois, G. (1995). *Historia starości: Od antyku do renesansu*. Oficyna Wydawnicza Volumen, Wydawnictwo Marabut.

19. Moilanen, T., Saarnio, R., & Soini, H. (2021). Older people's perceived autonomy in residential care: An integrative review. *Nursing Ethics*, 29(2), 240–258. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0969733021997962>

20. National Academies Press. (2022). Evolution and landscape of nursing home care in the United States. In *The national imperative to improve nursing home quality*. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK584647/>
21. Shahar, S. (2004). *Growing old in the Middle Ages: Winter clothes us in shadow and pain*. Routledge.
22. Therborn, G. (2004). *Between sex and power: Family in the world 1900–2000*. Routledge.
23. Tomassini, C., Glaser, K., Wolf, D. A., Broese van Groenou, M. I., & Grundy, E. (2004). Living arrangements among older people: An overview of trends in Europe and the USA. *Population Trends*, 115, 24–34. Retrieved from: <https://doi.org/10.1037/e594432006-001>
24. Troyansky, D. (2016). *Aging in world history* (Themes in World History). Routledge.
25. United Nations. (2024). *World population prospects 2024: Summary of results*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Retrieved from: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/key_messages_wpp_2024_20240709.pdf
26. Wrigley, E. A., & Schofield, R. S. (1981). *The population history of England 1541–1871*. Edward Arnold.
27. Zuijderduijn, J., & Overlaet, K. (2021). Strategies for old age and agency of the elderly in towns of the Low Countries in the Renaissance. *Continuity and Change*, 36(2), 265–289. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/S0268416021000291>.

Дата надходження статті: 12.08.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

УДК 364.446:37.013.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.26>

Світлана ЧЕРНЕТА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

Олена БЕЛКІНА-КОВАЛЬЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-7115-3889

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Бібліографічний опис статті: Чернета, С., Белкіна-Ковальчук, О., Колосок, А. (2025). Освітній простір як ресурс соціальної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 205–213, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.26>

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

У статті розглядається освітній простір як багатовимірне середовище, що поєднує навчальні, соціальні, психологічні та інтеграційні функції у процесі підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації та воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена потребою формування ефективної системи соціальної допомоги дітям, які зазнали травматичного досвіду, у межах освітнього та громадянського середовищ.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних засад використання освітнього простору як ресурсу соціальної підтримки дітей ВПО та визначення напрямів його удосконалення у територіальних громадах України.

Освітній простір громади виконує роль стратегічного ресурсу соціальної політики, спрямованого на відновлення психоемоційного стану, формування соціальних зв'язків і забезпечення рівного доступу до освіти. Визначено, що навчальна, соціалізаційна, інклюзивна та терапевтична функції освітнього середовища сприяють адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб, розвитку їхніх когнітивних і комунікативних компетентностей, зменшенню рівня тривожності та ізоляції. Важливою складовою забезпечення ефективної соціальної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб у закладах освіти визначена злагоджена взаємодія всіх учасників освітнього середовища. Де кожна професійна група – педагоги, соціальні педагоги та адміністрація – виконує свою унікальну роль у створенні системи безпеки, довіри та розвитку дитини. Розкрито сутність партнерської взаємодії громади й закладів освіти як умови забезпечення комплексної підтримки дітей і сімей переселенців.

Обґрунтовані напрями удосконалення освітнього простору: інституційне зміцнення партнерств, цифровізація освіти, розвиток інклюзивного середовища, запровадження супервізійної підтримки педагогів і системний моніторинг ефективності соціально-освітніх програм.

Ключові слова: освітній простір, соціальна підтримка, внутрішньо переміщені особи, громада, інклюзія, соціальна політика, педагогічна взаємодія.

Svitlana CHERNETA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Scopus Author ID: 57845990800

Web of Science Researcher ID: ACL-9908-2022

Olena BIELKINA-KOVALCHUK

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-7115-3889

Andrii KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

To cite this article: Cherneta, S., Bielkina-Kovalchuk, O., Kolosok, A. (2025). Osvitnii prostir yak resurs sotsialnoi pidtrymky ditei vnutrishno peremishchenykh osib u terytorialnykh hromadakh [Educational space as a resource for social support for children of internally displaced persons in territorial communities]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 205–213, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.26>

EDUCATIONAL SPACE AS A RESOURCE FOR SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN TERRITORIAL COMMUNITIES

In the article, the educational space is considered as a multidimensional environment that combines educational, social, psychological, and integration functions in the process of supporting children of internally displaced persons in conditions of decentralisation and martial law. The relevance of the study is determined by the need to develop an effective system of social assistance for children who have experienced trauma within the educational and community environments.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical and practical foundations for using the educational space as a resource for social support for IDP children and to identify areas for its improvement in the territorial communities of Ukraine.

The community's educational space serves as a strategic resource for social policy aimed at restoring psychological and emotional well-being, forming social ties, and ensuring equal access to education. It has been determined that the educational, socialisation, inclusive and therapeutic functions of the educational environment contribute to the adaptation of children of internally displaced persons, the development of their cognitive and communication skills, and the reduction of anxiety and isolation. Coordination between all participants in the educational environment is identified as an important component of ensuring effective social support for children of internally displaced persons in educational institutions. Each professional group – teachers, social educators and administrators – plays a unique role in creating a system of security, trust and child development. The essence of partnership between the community and educational institutions as a condition for providing comprehensive support to children and families of displaced persons is revealed.

The directions for improving the educational space are substantiated: institutional strengthening of partnerships, digitisation of education, development of an inclusive environment, introduction of supervisory support for teachers, and systematic monitoring of the effectiveness of social and educational programmes.

Key words: educational space, social support, internally displaced persons, community, social inclusion, social policy, pedagogical interaction.

Актуальність проблеми Вимушене переміщення мільйонів людей, серед яких значну частку становлять діти, зумовлене повномасштабною війною, призвело до необхідності пере-

осмислення ролі закладів освіти у забезпеченні соціальної стабільності та психологічної безпеки дітей з числа внутрішньо переміщених осіб (діти ВПО). Освітній простір стає не лише

середовищем навчання, а й важливим ресурсом соціальної підтримки, інтеграції, формування довіри та відновлення почуття нормальності для дітей, які пережили травматичні події.

Заклади освіти в громадах нині виконують розширену функцію – вони перетворюються на центри соціальної взаємодії, партнерства, де поєднуються освітня, соціальна та психологічна підтримка. Це відповідає сучасним концепціям інклюзивної освіти, розвитку громади та дитиноцентрованого підходу у соціальній політиці.

Особливої ваги набуває проблема забезпечення рівного доступу дітей ВПО до якісної освіти, соціальних послуг, психологічної допомоги та безпечного освітнього середовища. У контексті децентралізації саме територіальні громади стають ключовими суб'єктами реалізації політики соціальної підтримки, а взаємодія між освітніми закладами, соціальними службами, громадськими організаціями та місцевою владою визначає ефективність допомоги таким дітям.

Таким чином, дослідження освітнього простору як ресурсу соціальної підтримки дітей ВПО має не лише теоретичне, а й практичне значення для удосконалення соціальної політики, розвитку партнерств у громадах і створення безпечного, інклюзивного середовища для всіх дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна підтримка дітей внутрішньо переміщених осіб у територіальних громадах є предметом наукових розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних вчених і практиків. Проблематику соціального захисту внутрішньо переміщених осіб досліджував Ю. Бриндіков, який зосередив увагу на соціально-психологічних труднощах, що виникають у процесі вимушеного переселення населення з окупованих територій України. Учений наголошує на важливості узгоджених дій органів державної влади, представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства з метою підвищення ефективності інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нові соціальні спільноти (Бриндіков, 2021). Практичні рекомендації щодо організації соціальної роботи з сім'ями внутрішньо переміщених осіб, які мають дітей запропонували А. Дуля та В. Лютий (Лютий & Дуля, 2023). Соціально-психологічні труднощі інтеграції дітей ВПО, роль освітніх інституцій і громадських структур у подоланні бар'єрів розкриває

О. Роговська, С. Бабачанак (Роговська & Бабачанак, 2025). Силкіна С. досліджує соціальну адаптацію дітей ВПО та засоби психологічної й соціальної підтримки у шкільному середовищі (Силкіна, 2022). Хомишин І. присвятила своє дослідження проблемі забезпечення права на освіту для дітей ВПО, а саме аналізу законодавчої бази та труднощів у реалізації освітніх прав (Хомишин, 2017). Лях В. у своїх дослідженнях розкриває роль громадських організацій у розвитку локальної спроможності громад, розширенню практик взаємодії між державним і громадським секторами та формуванню нових підходів до соціальної політики (Лях, 2024). У своєму посібнику Алексеєнко Т. Ф., Бибик Д. Д., Гончар Л. В, Куниця Т. Ю. запропоновано визначення технології соціально-педагогічного супроводу дітей із сімей вимушених переселенців, окреслено алгоритм її розроблення та впровадження. Розкрито особливості розвивального середовища як умови ефективного виховання та соціалізації особистості. Представлено варіативний зміст роботи з дітьми та їхніми родинами у формі формальної, неформальної освіти й педагогічної просвіти батьків (Алексеєнко та ін., 2020). Комплексні дослідження становища дітей: бар'єри доступу до освіти для ВПО, безпека шкіл, дистанційне та змішане навчання, необхідність підтримки на рівні громад здійснює UNICEF (Situation, 2024).

Мета статті – обґрунтувати теоретичні та практичні засади використання освітнього простору як ресурсу соціальної підтримки дітей ВПО та визначити напрями його удосконалення у територіальних громадах України

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентний рівень внутрішнього переміщення населення, що стало одним із наймасштабніших гуманітарних викликів сучасності. За даними Мінсоцполітики станом на 5 червня 2025 року офіційно зареєстровано 4 594 254 внутрішньо переміщені особи, з яких значну частину становлять сім'ї з дітьми (Міністерство, 2025). Діти ВПО опинилися в ситуації різкої зміни соціального середовища, втрати звичного способу життя, емоційної нестабільності та обмеженого доступу до якісних освітніх і соціальних послуг. З 2014 року в Україні напрацьована нормативно-правова база соціального захисту та підтримки дітей, що мають статус внутрішньо переміщеної особи,

разом із загальними правами дитини, регламентованими Конституцією України, актами міжнародного права, законами України, в тому числі «Про охорону дитинства», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про соціальні послуги», підзаконними нормативно-правовими актами, мають права ВПО, що безпосередньо є складовою статусу внутрішньо переміщеної особи.

У таких умовах гостро постає проблема соціальної адаптації та психологічної стабілізації дітей, які зазнали втрат, пережили травматичні події або стали свідками воєнних дій. Як зазначає Ю. Бриндіков, ефективна підтримка внутрішньо переміщених осіб можлива лише за умови консолідації зусиль державних органів, громадянського суспільства та бізнесу, що дозволяє вибудовувати стійку систему інтеграційної взаємодії (Бриндіков, 2021). Це особливо актуально у сфері дитинства, де освітні заклади стають одним із ключових ресурсів соціальної стабілізації громади.

Громада як базовий соціальний осередок сучасного суспільства відіграє ключову роль у формуванні системи підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб. Саме на рівні територіальної громади відбувається реальна інтеграція дітей і сімей у соціальне, освітнє та культурне життя, а освітні заклади виступають активними учасниками цієї взаємодії.

Ефективна підтримка дітей внутрішньо переміщених осіб неможлива без тісної співпраці між освітніми установами та територіальними громадами. Ця взаємодія формує цілісну модель соціально-освітньої підтримки, у межах якої заклад освіти виступає не лише місцем навчання, а й важливим соціальним інститутом громади, що об'єднує різні ресурси – людські, організаційні, матеріальні.

Ключові напрями співпраці громади та освітніх закладів є: інформаційна взаємодія (освітні заклади передають громадам дані про потреби дітей ВПО, їхню освітню та соціальну динаміку, що дозволяє громадам приймати обґрунтовані управлінські рішення); спільні програми підтримки (програми психосоціальної допомоги, дозвілля, позашкільної освіти, кар'єрного консультування); професійна взаємодія фахівців (соціальні педагоги, педагоги, психологи, представники служб у справах дітей та соціальні працівники працюють у форматі

міждисциплінарних команд); розвиток громадянської участі (освітні заклади стають осередками волонтерства, молодіжної активності, ініціатив взаємодопомоги).

Роль громади полягає насамперед у створенні інтегрованого простору підтримки, де взаємодіють освіта, соціальні служби, медичні установи, органи влади, громадські організації та бізнес. У межах такого партнерства формуються комплексні рішення: від забезпечення базових потреб (житло, харчування, транспорт) до розроблення програм психологічної та педагогічної підтримки дітей.

Проблеми, з якими стикаються діти ВПО, є комплексними: від порушення освітнього процесу до відчуття ізоляції у новому середовищі. Таким чином, питання підтримки дітей ВПО потребує міждисциплінарного підходу, який поєднує педагогічні, соціальні та психологічні ресурси громади. Саме цей підхід формує основу для створення освітнього простору як простору соціальної підтримки.

У період воєнних викликів школи, дитячі садки, центри позашкільної освіти стали осередками безпеки, спілкування та взаємодопомоги, що сприяє відновленню довіри та почуття приналежності до громади.

Заклади освіти відіграють ключову роль у процесі соціальної адаптації та інтеграції дітей ВПО, реалізуючи свою таку важливу функцію як навчальну, яка виступає базовим елементом, через який здійснюється повернення дитини до стану стабільності, впевненості та самоідентифікації в новому середовищі. Сутність навчальної функції полягає у забезпеченні цілеспрямованого процесу засвоєння знань, формуванні вмінь, навичок і компетентностей, необхідних для успішної адаптації особистості в новому соціокультурному середовищі.

Відновлення навчальної діяльності дає змогу структурувати повсякденність, знизити рівень тривоги та створити основу для подальшого розвитку. Стабільний освітній процес є одним із найпотужніших факторів психосоціальної реабілітації дитини, адже школа повертає почуття безпеки та передбачуваності (UNICEF, 2023).

Навчальна функція закладу освіти реалізується через адаптивні підходи до освітнього процесу, які враховують різні рівні підготовки дітей, різницю в навчальних програмах регіонів та психологічний стан учнів. Тому у гро-

мадах, які прийняли значну кількість ВПО, заклади освіти повинні активно використовувати індивідуальні освітні траєкторії, гнучке планування, дистанційні формати та педагогічний коучинг для дітей, що втратили безперервність навчання.

Таким чином, навчальна функція в освітньому просторі для дітей ВПО виконує роль механізму соціальної стабілізації та особистісного розвитку, сприяючи відновленню цілісності дитячої особистості й формуванню потенціалу для майбутньої самореалізації.

Соціалізаційна функція освітнього простору набуває особливої ваги в умовах воєнного часу, коли освітній простір стає одним із небагатьох стабільних середовищ для дітей ВПО. Процес соціалізації таких дітей має дві взаємопов'язані складові: інституційну (через взаємодію з педагогами, однолітками, шкільним середовищем) та особистісну (через внутрішнє прийняття нових соціальних ролей і норм). Освітні заклади, створюючи безпечне і доброзичливе середовище, сприяють поступовому відновленню емоційного комфорту, формуванню довіри та відчуття приналежності до нової громади.

Для дітей, які пережили вимушене переселення, саме взаємодія у шкільному колективі є ключовим фактором соціальної стабілізації. Через групові заняття, спільні творчі та волонтерські ініціативи діти отримують можливість не лише адаптуватися, а й відновити навички співпраці, емпатії та взаємопідтримки. У цьому контексті педагог стає не лише носієм знань, а й посередником соціального досвіду – людиною, яка допомагає дитині знайти своє місце у новому соціумі (Алексєнко та ін., 2020).

Соціалізаційна функція школи також тісно пов'язана з розвитком громадянських і моральних компетентностей, що формуються через участь у шкільному самоврядуванні, соціальних акціях, гуртках і позашкільних програмах. Такі форми активності сприяють формуванню соціальної зрілості, відповідальності та готовності дітей до співжиття в умовах різноманітності. Для дітей ВПО це означає поступовий перехід від позиції «тимчасового гостя» до статусу повноправного члена громади.

Таким чином, соціалізаційна функція закладів освіти у роботі з дітьми ВПО реалізується як багатовимірний процес, що поєднує педа-

гогічну, психологічну та соціальну підтримку. Заклад освіти стає не лише інституцією навчання, а простором відновлення соціальних зв'язків і ціннісної ідентичності дитини.

У контексті війни та вимушеного переселення дітей особливого значення набуває терапевтична функція освітнього простору, яка полягає у відновленні емоційної рівноваги, формуванні почуття безпеки та стабільності, зниженні рівня тривожності та посттравматичних реакцій у дітей. Освітній заклад, зокрема школа, дедалі частіше виступає не лише місцем навчання, а й середовищем психосоціальної реабілітації, у якому дитина поступово повертається до звичного ритму життя.

Безпечний і підтримувальний освітній простір виконує захисну та стабілізаційну функції, допомагаючи дітям долати наслідки втрати, стресу, страху й невизначеності. Психологічно комфортна атмосфера у школі сприяє розвитку позитивних емоцій, упевненості в собі, мотивації до навчання та довіри до дорослих (UNICEF, 2023). Таким чином, терапевтична функція освіти є важливою складовою психосоціальної підтримки, яку реалізують педагоги, соціальні працівники, шкільні психологи та партнери з громадського сектору.

Зміст терапевтичної функції полягає у тому, що:

- учителі, вихователі та соціальні педагоги забезпечують доброзичливе спілкування, допомагають дітям висловлювати емоції, працюють із тривогою й почуттям провини;
- освітній заклад створює умови, у яких дитина не боїться робити помилки, бути собою, довіряти одноліткам і дорослим;
- через арттерапевтичні методики, ігрову педагогіку, музично-рухові вправи та командні завдання діти відновлюють емоційний баланс і комунікативні навички;
- психологічна стабільність дитини посилюється, коли заклад освіти виступає посередником між сім'єю та громадою, залучаючи батьків до освітнього процесу;
- соціальні педагоги проводять спостереження, консультування, перенаправлення дітей, які потребують спеціалізованої допомоги, до фахівців.

Терапевтична функція освітнього простору реалізується через систему соціально-педагогічного супроводу, спрямовану на розвиток емоційної стійкості, саморегуляції та навичок

подолання стресу. Такі підходи перетворюють школу на «зону безпеки» – місце, де діти ВПО не лише навчаються, а й поступово відновлюють довіру до світу, людей і себе.

Таким чином, терапевтична функція освітнього простору – це не окремий напрям діяльності, а інтегрований компонент усіх освітніх процесів, що забезпечує цілісний розвиток дитини, зміцнення її психологічного здоров'я та соціальної стійкості.

Одним із ключових напрямів сучасної освітньої політики є розвиток інклюзивного підходу, який передбачає рівний доступ усіх дітей до освітніх і соціальних ресурсів громади. Для дітей ВПО інклюзивність означає не лише фізичну присутність у школі, а й емоційну залученість, можливість висловлювати свої потреби й отримувати підтримку від дорослих. В даному випадку інклюзивна освіта виконує соціально-компенсаторну функцію, надаючи можливість дітям ВПО повернути відчуття гідності, власної значущості та безпеки. Такий підхід передбачає зміну не лише організації освітнього процесу, а й ціннісної парадигми освітнього середовища: від «пристосування дитини до школи» до «пристосування школи до дитини».

Ефективна інклюзія дітей ВПО реалізується через три ключові напрями:

- педагогічний (використання адаптованих навчальних програм, індивідуальних освітніх траєкторій, диференційованого підходу до оцінювання. Учитель стає фасилітатором, який не лише навчає, а й супроводжує процес розвитку дитини, враховуючи її емоційні та пізнавальні особливості);

- психологічний (підтримка внутрішнього відчуття прийняття, довіри, емпатії, запобігання проявам дискримінації. Психологічна безпека є базовою умовою для відновлення навчальної мотивації та комунікативної активності дітей, які пережили втрату дому чи травматичні події);

- соціальний (формування у колективі культури толерантності та взаємоповаги. Інклюзивний підхід спрямований не лише на дитину ВПО, а й на її однолітків – навчання співпраці, спільній відповідальності, умінню підтримувати одне одного. У цьому сенсі школа стає «міні-громадою», у якій моделюється соціальна взаємодія ширшого суспільства).

Таким чином, інклюзивний підхід у контексті освіти дітей ВПО є не просто формою педагогічної роботи, а ціннісною основою нової освітньої культури, де дитина сприймається як суб'єкт права, а не об'єкт допомоги. Він забезпечує не лише доступ до освіти, а й розвиток компетентностей, необхідних для активного, гідного та безпечного життя у громаді.

Важливою складовою забезпечення ефективною соціальною підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб у закладах освіти є злагоджена взаємодія всіх учасників освітнього середовища. Кожна професійна група – педагога, соціальні педагога та адміністрація – виконує свою унікальну роль у створенні системи безпеки, довіри та розвитку дитини.

Педагога виступають першою лінією взаємодії з дитиною ВПО. Їх роль полягає у створенні психологічно безпечного освітнього середовища, де дитина відчуває підтримку, прийняття та повагу. Учителі допомагають дітям поступово адаптуватися до нового колективу, відновлюють інтерес до навчання, сприяють розвитку емоційної стійкості.

Педагог у роботі з дітьми-переселенцями виконує функцію модератора соціальної взаємодії, який через освітній процес формує у дітей відчуття нормальності та передбачуваності, необхідних для подолання травматичного досвіду.

Роль соціального педагога є системоутворювальною. Він виступає посередником між дитиною, сім'єю, педагогічним колективом, соціальними службами, місцевими органами влади та громадськими організаціями. Соціальний педагог стає «зв'язковою ланкою» між освітою та системою соціального захисту, реалізуючи принципи партнерства та міжвідомчої взаємодії.

Адміністрація виконує управлінську та координаційну функції, створюючи інституційні умови для підтримки дітей ВПО. Саме керівництво закладу освіти забезпечує інтеграцію соціальної та освітньої політики на рівні закладу, тобто саме активна позиція адміністрації дозволяє зробити підтримку дітей системною, а не ситуативною.

Таким чином, соціальна підтримка дітей внутрішньо переміщених осіб у закладах освіти є результатом командної взаємодії, де кожен фахівець виконує свою функцію: педагог – гуманістичну, соціальний педагог – координаційну, вихователь – емоційно-розвивальну,

а адміністрація – організаційно-стратегічну. Тільки синергія цих зусиль створює умови, у яких дитина ВПО може не лише навчатися, а й відчувати себе прийнятою, захищеною та спроможною розвиватися.

Роль громади у забезпеченні соціальної підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб полягає у створенні цілісної екосистеми турботи, де поєднуються ресурси освіти, соціальної роботи, культури та громадянського суспільства. Саме на рівні громади реалізується практична суть соціальної політики держави – підтримка людини, дитини та сім'ї.

Ефективна співпраця між освітніми установами та громадами в Україні все більше набуває ознак системної соціальної практики, що поєднує педагогічну, соціальну та громадську складові. На основі міжсекторального підходу формуються різноманітні моделі підтримки дітей внутрішньо переміщених осіб, які реалізуються як у межах національних програм, так і локальних ініціатив (програми «Spilno», «Безпечна школа» та ін.).

Сучасний досвід українських громад, міжнародних організацій та освітніх інституцій свідчить, що освітній простір може бути не лише середовищем навчання, а й потужним ресурсом соціальної стабільності, інтеграції та психологічного відновлення дітей, які постраждали від війни. Для посилення цієї ролі доцільно зосередитися на таких напрямках удосконалення:

1. *Інституційне зміцнення партнерства між громадою та закладами освіти* – необхідно забезпечити сталу взаємодію між освітніми закладами, органами місцевого самоврядування, центрами соціальних послуг, службами у справах дітей і громадськими організаціями. Варто запровадити спільні місцеві координаційні ради або міжсекторальні групи при громадах, які б займалися моніторингом потреб дітей ВПО, узгодженням планів роботи та оцінкою ефективності програм підтримки.

2. *Розвиток інклюзивного та безпечного освітнього середовища* – освітні заклади та усі установи громади мають бути фізично, психологічно й соціально доступними для всіх дітей, незалежно від їхнього статусу, досвіду переміщення чи рівня адаптації.

3. *Запровадження моделей «Школа як центр громади»* – школа має виступати не лише закладом освіти, а й соціальним і культурним осередком громади. Варто інтегрувати у шкільне

середовище молодіжні клуби та освітні хаби, відкриті для дітей і батьків, що сприятиме розвитку горизонтальних зв'язків, волонтерства, громадянської активності й почуття приналежності до спільноти.

4. *Цифровізація освітнього простору* – для дітей ВПО, які часто змінюють місце проживання або навчаються дистанційно, важливо створити єдиний цифровий освітній простір громади – із доступом до навчальних курсів, психологічної допомоги, онлайн-консультацій і ресурсів для батьків.

5. *Підтримка педагогічних працівників* – педагоги, соціальні педагоги та вихователі є ключовими агентами змін, проте часто самі потребують підтримки. Варто систему супервізії для педагогів, що працюють із дітьми ВПО, організовувати тренінги з емоційної стійкості, самопомоги, а також підтримувати професійні спільноти обміну досвідом між школами різних громад.

6. *Моніторинг ефективності програм підтримки* – важливо запровадити єдині критерії оцінювання ефективності соціально-освітніх програм у громадах. Моніторинг має включати як кількісні показники (кількість залучених дітей, рівень відвідування, участь у програмах), так і якісні – відчуття безпеки, рівень соціальної інтеграції, емоційний стан дітей.

Таким чином, удосконалення освітнього простору як ресурсу соціальної підтримки дітей ВПО вимагає комплексного підходу – від зміцнення інституційної співпраці до гуманізації освітнього середовища. Ефективність залежить від узгоджених дій громади, закладів освіти, держави й громадського сектору, спрямованих на спільну мету – забезпечення гідного розвитку, безпеки та майбутнього кожної дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Освітній простір у сучасних територіальних громадах України виконує мультифункціональну роль, поєднуючи навчальні, виховні, соціальні, психологічні та інтеграційні компоненти. Заклади освіти стали не лише місцем здобуття знань, а й ключовими інституціями соціальної стабілізації для дітей, які пережили вимушене переселення.

Ефективна підтримка дітей ВПО можлива лише за умов партнерської взаємодії між освітніми закладами, органами місцевого самоврядування, соціальними службами, громадськими організаціями та міжнародними інституціями.

Особливе значення має професійна компетентність педагогічних і соціальних працівників, які є безпосередніми агентами соціальної інтеграції. Саме їхня здатність виявляти потреби дітей, створювати атмосферу довіри та підтримки визначає успіх адаптаційних процесів у закладах освіти і громадах.

Сучасна громада стає активним соціальним партнером освіти, забезпечуючи ресурсне, організаційне та емоційне підґрунтя для підтримки сімей ВПО. Вона виступає платформою для розвитку інноваційних форм соціально-

освітньої взаємодії, волонтерства, молодіжних ініціатив і громадянської активності.

Таким чином, освітній простір у громаді має розглядатися як стратегічний ресурс соціальної політики держави – простір, де поєднуються функції навчання, соціального захисту, психологічної підтримки й формування соціальної єдності.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на розроблення моделей міжсекторальної взаємодії у сфері соціально-освітньої підтримки дітей внутрішньо-переміщених осіб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Situation Analysis of Children in Ukraine (Summary). UNICEF. 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49211/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_ENG.pdf.pdf
2. Spilno – integrated humanitarian support programme for families with children. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/spilno-social-support?utm_source=chatgpt.com
3. UNICEF. Ukraine Humanitarian Situation Report, March 2023. URL: <https://www.unicef.org/media/138721/file/Ukraine-Humanitarian-SitRep-31-March-2023.pdf>
4. Алексєєнко Т. Ф., Бирик Д. Д., Гончар Л. В., Куниця Т. Ю. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців : посібник; за ред. Т.Ф. Алексєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.
5. Бриндіков Ю. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2021. С. 14–17.
6. Дуля А., Лютий В. Досвід представництва інтересів внутрішньо переміщених осіб недержавними організаціями. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3>
7. Лях В. Характеристика проблем і викликів, із якими стикаються громадські організації України, що надають соціальну підтримку внутрішньо переміщеним особам. *Соціальна педагогіка: теорія та практика* 2024. № 2. С. 62–72. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10739/7.%20Liakh.pdf?isAllowed=y&sequence=1>
8. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності. Офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/otrymuva-cham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam>
9. Роговська О, Бабачанас С. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. URL: https://journals.urau.ua/vsgf_pstu/article/download/320597/311202/743149
10. Силкіна С. А. Соціальна адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб в умовах нового поселення. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3 (181). С. 69–79. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9712/Sylkina.pdf?isAllowed=y&sequence=1>
11. Хомишин І. Реалізація права на освіту внутрішньо переміщеними особами. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13343/30.pdf>

REFERENCES:

1. Situation Analysis of Children in Ukraine (Summary). UNICEF. 2024. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/en/media/49211/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_ENG.pdf.pdf
2. Spilno – integrated humanitarian support programme for families with children. Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/en/spilno-social-support?utm_source=chatgpt.com
3. UNICEF. Ukraine Humanitarian Situation Report, March 2023. Retrieved from: <https://www.unicef.org/media/138721/file/Ukraine-Humanitarian-SitRep-31-March-2023.pdf>
4. Aliksienko, T. F., Honchar, L. V., Kunytsia, T. Iu., & Bybyk D. D. (2020). Vymusheni pereselentsi: sotsialnopedagogichni problemy i dosvid pidtrymky [Migrants are forced: social and pedagogical problems and support experience]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].
5. Bryndikov, Yu. (2021). Sotsialnyi zakhyst vnutrishno peremishchenykh osib [Social protection of internally displaced persons]. *Sotsialna robota: vyklyky sohodennia*. (pp. 14–17). Ternopil. Retrieved from <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/22849> [in Ukrainian].

6. Dulia, A., & Liutyi, V. (2023). Experience of representation of the interests of internally displaced persons by non-governmental organizations. *Vvichlyvist. Humanitas*. (3), 15–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.3> [in Ukrainian].
7. Liakh V. (2024). Kharakterystyka problem i vyklykiv, iz yakymy stykaiutsia hromadski orhanizatsii Ukrainy, shcho nadaiut sotsialnu pidtrymku vnutrishno peremishchenym osobam [Characteristics of problems and challenges faced by Ukrainian civil society organisations providing social support to internally displaced persons]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*. 2. S. 62–72. Retrieved from: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10739/7.%20Liakh.pdf?isAllowed=y&sequence=1> [in Ukrainian].
8. Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti [Ministry of Social Policy, Family and Unity]. Ofitsiyni sait. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam> [in Ukrainian].
9. Rohovska, O, Babachanakh, S. Problemy intehtratsii ditei vnutrishno peremishchenykh osib do pryimaiuchoi hromady [Problems of integrating internally displaced children into the host community]. Retrieved from: https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/download/320597/311202/743149 [in Ukrainian].
10. Sylkina, S. A. (2022). Sotsialna adaptatsiia ditei vnutrishno peremishchenykh osib v umovakh novoho poselennia [Social adaptation of internally displaced children in a new settlement]. *Osvita ta pedahohichna nauka*. 3 (181). S. 69–79. Retrieved from: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9712/Sylkina.pdf?isAllowed=y&sequence=1> [in Ukrainian].
11. Khomyshyn, I. Realizatsiia prava na osvitu vnutrishno peremishcheny my osobamy [Realisation of the right to education by internally displaced persons]. Retrieved from: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13343/30.pdf> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 05.08.2025

Дата прийняття статті: 18.08.2025

Опубліковано: 15.10.2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Olena BARTOSH, Ivan TAFIITRAUMA-INFORMED CARE AS AN INTERVENTION AND ORGANIZATIONAL APPROACH:
AMERICAN PERSPECTIVE..... 3**Юрій БОНДАРЕНКО, Наталія МИРОШНИЧЕНКО**ІННОВАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ ФАНДРАЙЗИНГУ:
КРАУДФАНДИНГ, ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ, NFT.....10**Сергій ГУНЬКО, Віктор ЛЯХ**НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ
В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....15**Тетяна ДЕМИДЕНКО, Владислав ІВАНЕНКО**ТЕХНОЛОГІЇ ФАСИЛІТАЦІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З БАТЬКАМИ,
ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ..... 22**Ірина ЄНГАЛИЧЕВА**ВИКОРИСТАННЯ СИЛОВИХ ПІДХОДІВ (STRENGTH-BASED) У МЕДІАЦІЇ: ПІДТРИМКА
РЕСУРСНОСТІ КЛІЄНТА..... 30**Наталія ЖУЛА**ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ
НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ
З АУТИЗМОМ36**Ірина ІВАНОВА**

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ (НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ).....42

Олена КАРПЕНКО, Тетяна СПІРІНА, Марина ЛЕХОЛЕТОВА, Ольга ШВЕДВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА НА ФОРМУВАННЯ У ПІДЛІТКІВ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я.....52**Олена КОЛОМІЄЦЬ**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ ЗАХИСТУ
ТА ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ..... 62**Наталія КОЛЯДА, Оксана КРАВЧЕНКО, Наталія ЛЕВЧЕНКО**КАНІСТЕРАПІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ:
ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС ПІДТРИМКИ ВРАЗЛИВИХ ГРУП.....72**Оксана КРАВЧЕНКО, Олександр САФІН**ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ КАНІСТЕРАПІЇ
ЯК МЕТОДУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ79**Олена КУПЕНКО, Тетяна ТАРАСОВА, Інна ГАЛІЧЕНКО**РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРАЦІВНИКІВ
В УСТАНОВАХ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ.....88**Сергій МАЛОВІЧКО**ЕВОЛЮЦІЯ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
У ВСП «ЕКОНОМІКО-ПРАВНИЧИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЗНУ»:
ПЕРЕДУМОВИ ПАРТИЦИПАТИВНОГО ОНОВЛЕННЯ.....96**Олег МАСЮК, Володимир ГЛАЗУНОВ, Олександр КРАСНОКУТСЬКИЙ**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМУНІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ МІЖСЕКТОРНОГО
ПАРТНЕРСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАЛЕЖНИМИ ПІДЛІТКАМИ В УКРАЇНІ.....106**Артур МОЛДОВАНОВ**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ФАСИЛІТАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....113

Наталія РОСОХА

ТЕХНОЛОГІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ ТА ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОСОЦІАЛЬНА КОРЕКЦІЙНА ПРАКТИКА
У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....119

Олександра СОРОКІНА

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА».....127

Ірина ЦИРКОВНИКОВА

SOFT SKILLS ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ЕМІГРАНТІВ.....134

Ірина ЧАЙКА, Олена МАЛОВІЧКО, Євген ЦОКУР

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ
І РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....139

Вадим ГРАЧУК, Наталія КАРПІНСЬКА, Борис ЧУПРИНСЬКИЙ

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ СЕРЕД ПРАВООХОРОНЦІВ: ПСИХОЕМОЦІЙНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ
ТА СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ.....148

Жанна ПЕТРОЧКО, Валерій ПЕТРОВИЧ, Вадим ЛЮТИЙ

КОМПЛЕКСНА СЕКСУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ
СЕКСУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....156

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ольга БОЙКО, Вікторія ПОЛЄХІНА

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....164

Юрій ЛИННИК, Алла ХОМ'ЯК

СТВОРЕННЯ UX-ОРІЄНТОВАНОЇ МОДЕЛІ INSTAGRAM АКАУНТУ
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....172

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, Андрій ГРИНЬКІВ, Євген ПАНЮШКІН

СОЦІАЛЬНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ПРИНЦИП ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ
СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....183

Людмила ГУСАК, Леся МАРТИРОСЯН

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТАРОСТІ ТА МІЖПОКОЛІННА СОЛІДАРНІСТЬ
У КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ: ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....194

Світлана ЧЕРНЕТА, Олена БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК, Андрій КОЛОСОК

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК РЕСУРС СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....205

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Olena BARTOSH, Ivan TAFII

TRAUMA-INFORMED CARE AS AN INTERVENTION AND ORGANIZATIONAL APPROACH:
AMERICAN PERSPECTIVE..... 3

Yurii BONDARENKO, Nataliia MYROSHNICHENKO

INNOVATIVE FUNDRAISING TOOLS: CROWDFUNDING, ONLINE PLATFORMS, NFT.....10

Serhii GUNKO, Viktor LIAKH

KEY DIRECTIONS OF SOCIAL SUPPORT FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS
WITH DISABILITIES IN TERRITORIAL COMMUNITIES.....15

Tetyana DEMYDENKO, Vladyslav IVANENKO

FACILITATION TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH PARENTS RAISING CHILDREN
WITH DISABILITIES.....22

Iryna YENHALYCHEVA

USING STRENGTH-BASED APPROACHES IN MEDIATION:
SUPPORTING CLIENT RESOURCES.....30

Nataliia ZHULA

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL
CONDITIONS OF NON-FORMAL EDUCATION FOR SUBJECTS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL
SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM.....36

Iryna IVANOVA

CLASSIFICATION OF SOCIAL WORK METHODS (NORMATIVE AND LEGAL ASPECT)..... 42

Olena KARPENKO, Tetiana SPIRINA, Maryna LEKHOLETOVA, Olha SHVED

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE FORMATION OF A RESPONSIBLE ATTITUDE T
OWARDS HEALTH IN ADOLESCENTS.....52

Olena KOLOMIETS

SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK IN THE FIELD OF PROTECTION
AND SUPPORT OF MILITARY PERSONNEL UNDER ARMED CONFLICT CONDITIONS..... 62

Nataliia KOLIADA, Oksana KRAVCHENKO, Nataliia LEVCHENKO

CANISTHERAPY IN SOCIAL WORK: AN INNOVATIVE RESOURCE
FOR SUPPORTING VULNERABLE GROUPS.....72

Oksana KRAVCHENKO, Oleksandr SAFIN

INTERSECTORAL COOPERATION AT THE COMMUNITY LEVEL ON COMPREHENSIVE
REHABILITATION OF VETERANS79

Olena KUPENKO, Tetiana TARASOVA, Inna HALICHENKO

DEVELOPMENT OF EMOTION INTELLIGENCE OF EMPLOYEES
IN SOCIAL SERVICE INSTITUTIONS88

Sergii MALOVICHKO

EVOLUTION OF THE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL PROGRAMME «SOCIAL WORK»
AT THE «ECONOMIC AND LEGAL VOCATIONAL COLLEGE OF ZAPORIZHZHIA NATIONAL
UNIVERSITY»: PRECONDITIONS FOR PARTICIPATORY RENEWAL..... 96

Oleh MASIUK, Volodymyr GLAZUNOV, Oleksandr KRASNOKUTSKYI

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF COMMUNICATION AMONG PARTICIPANTS
IN CROSS-SECTOR PARTNERSHIP IN SOCIAL WORK
WITH ADDICTED ADOLESCENTS IN UKRAINE.....106

Artur MOLDOVANOV

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE TECHNOLOGY FOR FORMING FACILITATION
COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKER.....113

Nataliia ROSOKHA

TECHNOLOGIES OF VIRTUAL AND AUGMENTED REALITY IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT:
PSYCHOSOCIAL CORRECTIVE PRACTICE IN WORKING WITH CHILDREN WITH DISABILITIES.....119

Oleksandra SOROKINA

FEATURES OF FORMATION OF CONFLICT COMPETENCE OF COLLEGE STUDENTS
OF THE EDUCATIONAL PROGRAM «SOCIAL WORK».....127

Iryna TSYRKOVNYKOVA

SOFT SKILLS AS A FACTOR OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION
OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND EMIGRANTS.....134

Iryna CHAIKA, Olena MALOVICHKO, Yevhen TSOKUR

PROFESSIONAL COMPETENCE OF SOCIAL WORKERS DEVELOPMENT IN MODERN UKRAINE:
FORMATION OF DIGITAL COMPETENCES AND THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE.....139

Vadym GRACHUK, Nataliya KARPINSKA, Borys CHUPRYNSKYI

OCCUPATIONAL BURNOUT AMONG LAW ENFORCEMENT OFFICERS:
PSYCHO-EMOTIONAL, ORGANIZATIONAL, AND SOCIAL DETERMINANTS OF DEVELOPMENT.....148

Zhanna PETROCHKO, Valeriy PETROVYCH, Vadym LIUTYI

COMPREHENSIVE SEXUAL EDUCATION AS A TOOL FOR FORMING SEXUAL CULTURE
IN ADOLESCENCE.....156

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Olha BOIKO, Viktoriia POLIEKHINA

STATE EMPLOYMENT POLICY AS AN ELEMENT OF SOCIAL PROTECTION.....164

Yurii LYNKYK, Alla KHOMIAK

CREATING A UX-ORIENTED INSTAGRAM ACCOUNT MODEL
FOR LEARNING ENGLISH LANGUAGE.....172

Vladyslava LIUBARETS, Andrii HRYNKIV, Yevhen PANIUSHKIN

SOCIAL RESILIENCE AS A STRATEGIC PRINCIPLE FOR TRANSFORMING
THE SOCIAL SERVICES SYSTEM IN UKRAINE.....183

Liudmyla HUSAK, Lesia MARTIROSYAN

SOCIAL SUPPORT FOR THE ELDERLY AND INTERGENERATIONAL SOLIDARITY
IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC AGEING: WESTERN EUROPEAN EXPERIENCE.....194

Svitlana CHERNETA, Olena BIELKINA-KOVALCHUK, Andrii KOLOSOK

EDUCATIONAL SPACE AS A RESOURCE FOR SOCIAL SUPPORT FOR CHILDREN
OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN TERRITORIAL COMMUNITIES.....205

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 4

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 06.10.2025.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 25,18. Замов. № 1025/816. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.